

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

REVISTA
DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

1 (182)
2020

Chișinău, 2020

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor JUC, doctor habilitat în științe politice

REDACTORI ȘTIINȚIFICI ADJUNCȚI

Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent

Serghei SPRINCEAN, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Ruslana GROSU, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru N. Roșca, academician

Gheorghe Paladi, academician

Arcadie Ursul, academician (Rusia)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobâna, doctor habilitat în filosofie

Valeriu Cușnir, doctor habilitat în drept

Gheorghe Costachi, doctor habilitat în drept

Dumitru Popa, doctor în drept, profesor universitar (România)

Valeriu Mândru, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Veaceslav Ungureanu, doctor în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 73.25)

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: Tamara OSMOCHESCU

Prepress: Olesia BALAȘA

Procesare computerizată: Elena CURMEI

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2020

CUPRINS

Victor JUC. Uniunea Europeană - o provocare majoră în condițiile pandemiei 7

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Svetlana CEBOTARI. (In)activitatea Consiliului de Securitate al ONU
în gestionarea crizei COVID-19 22

VALERIU MIJA. Bazele metodologice ale unei teorii științifice
în procesul cercetării academice 34

Галина РОГОВАЯ. Православная церковь в светском государстве:
ситуация Республики Молдова и Украины (II) 45

Andrei-Valentin BACRAU. Nuclear Ukraine: an american geostrategic policy 61

ȘTIINȚE POLITICE

Pantelimon VARZARI. Sistemul de guvernare al societății
din Republica Moldova: între deziderat și realitate 72

Irina CEACÎR. Corupția și meritocrația în sfera publică 87

Oleg SOLOMON. Instituția secretarului general din cadrul administrației
publice a Republicii Moldova: aspecte comparative 100

Николай ПОПОВИЧ. Дмитрий ПОПОВИЧ. Антропологическое
измерение культуры как предмет теоретико-методологического анализа 112

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Ludmila MALCOCI. Victor MORARU. Coeziunea socială a populației din
Republica Moldova în perioada pandemiei COVID-19 128

Tatiana SPĂTARU. Dinamica Republicii Moldova în clasamentele
Indicelui Dezvoltării Umane 149

Victor MOCANU. Ion MOCANU. Atitudinea populației Republicii Moldova
față de evenimentele politice ale anului 2019 166

Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI. Modele de politici europene
privind echilibrarea vieții profesionale și a celei familiale..... 175

FILOSOFIE

Marțian IOVAN. Europeanul Alexandru Dimitrie Xenopol:
viabilitatea concepției despre națiune și sentimentul național 185

Lidia TROIANOWSKI. Estetica totalitară – expresie reprezentativă
a discursului puterii (I)..... 193

Diana MOGA. Sincretismul religiosului în filosofia lui Lucian Blaga
și Mircea Eliade: viziuni și abordări aplicative 211

Tatiana MĂRGĂRINT. Abordări ontologice ale reformării sistemului
penitenciar și umanizării detenției. Cazul Republicii Moldova 217

RECENZII

Gheorhe BOBÂNĂ

Constantin Gh. Marinescu. *Franța în istoria și cultura românilor.*

Interferențe. 227

Ruslana GROSU.

Florin Tudose. Devis Grebu. *PSIHOPOLITICA. Tratat de psihopatologie socială*

ilustrat cu 100+1 dalmațieni ai politicii românești 229

Svetlana COANDĂ.

Gheorghe Bobână. *Istoria filosofiei românești. curs de prelegeri.*

Partea I, II, III. 235

OMAGII

Victor JUC. Pantelimon VARZARI.

Doctorul habilitat Vladimir Blajco la 75 de ani 237

Victor JUC. Galina ROGOVAIA. Ludmila RUSTANOVICI.

Doctorul Lilia Braga la 60 de ani 239

Victor JUC, Veaceslav UNGUREANU.

Doctorul Ion Rusandu la 70 de ani 241

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI 243

CONTENTS

Victor JUC. European Union – a major challenge in pandemic conditions 7

EUROPEAN STUDIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

Svetlana CEBOTARI. The (in)activity of the UN Security Council
in COVID-19 crisis management 22

Valeriu MIJA Methodological foundations of a scientific theory
in the process of academic research 34

Galina ROGOVAIA. The Ortodox Church in the secular state:
the situation of the Republic of Moldova and Ukraine 45

Andrei-Valentin BACRAU. Nuclear Ukraine: an american geostrategic policy 61

POLITICAL SCIENCES

Pantelimon VARZARI. The government system of society from
the Republic of Moldova: between desideratum and reality 72

Irina CEACÎR. Corruption and meritocracy in the public sphere 87

Oleg SOLOMON. Secretary-general institution within the public administration
of the Republic of Moldova: comparative aspects 100

Nicolae POPOVICI. Dimitrii POPOVICI. Cultural-anthropological dimension
as a subject of theoretical and methodological analysis 112

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Ludmila MALCOCI. Victor MORARU. Social cohesion of the population
of the Republic of Moldova in pandemic period of COVID-19 128

Tatiana SPĂȚARU. Dynamics of the Republic of Moldova in the rankings
Index of Human Development 149

Victor MOCANU. Ion MOCANU. The attitude of the population
of the Republic of Moldova regarding the political events in 2019 166

Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI. European policy models
on the balance of work and family life 175

PHILOSOPHY

Martian IOVAN. The European Alexandru Dimitrie Xenopol:
the viability of the conception about the nation and the national feeling 185

Lidia TROIANOWSKI. Totalitarian aesthetics – a representative expresion
of the power speech (I) 193

Diana MOGA. The syncretism of the religious in the philosophy
of Lucian Blaga and Mircea Eliade: standpoints and applicative approaches 211

Tatiana MĂRGĂRINT. Ontological approaches to the reform of the penitentiary
system and the humanisation of detention. The case of the Republic of Moldova 217

REVIEWS

Gheorhe BOBÂNĂ

Constantin Gh. Marinescu. *Franța în istoria și cultura românilor.*

Interferențe. 227

Ruslana GROSU.

Florin Tudose. Devis Grebu. *PSIHOPOLITICA. Tratat de psihopatologie socială*

ilustrat cu 100+1 dalmațieni ai politicii românești 229

Svetlana COANDĂ.

Gheorghe Bobână. *Istoria filosofiei românești. curs de prelegeri.*

Partea I, II, III. 235

HOMAGES

Victor JUC. Pantelimon VARZARI.

Doctorul habilitat Vladimir Blajco la 75 de ani 237

Victor JUC. Galina ROGOVAIA. Ludmila RUSTANOVICI.

Doctorul Lilia Braga la 60 de ani 239

Victor JUC, Veaceslav UNGUREANU.

Doctorul Ion Rusandu la 70 de ani 241

INFORMATION FOR AUTHORS 243

UNIUNEA EUROPEANĂ –
O PROVOCARE MAJORĂ ÎN CONDIȚIILE PANDEMIEI
EUROPEAN UNION –
A HUGE CHALLENGE IN PANDEMIC CONDITIONS

Victor JUC, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
juc.victor@gmail.com

Rezumat

Actualitatea subiectelor supuse analizei științifice este determinată de necesitatea de a cerceta sub aspect evolutiv procesele de regândire a fundamentelor de funcționalitate a Uniunii Europene și a raporturilor sale cu statele membre în contextul crizei și postcrizei de pandemie de coronavirus de tip nou. Subiectele ce se referă la politicile și activitatea Uniunii Europene comportă tangențe directe cu Republica Moldova, dat fiind angajamentul asumat de implementare a Acordului de Asociere, menit să-i asigure asocierea politică și integrarea economică. Pe prin plan este propulsată problema respectării principiului solidarității, date fiind opțiunile diferite ale statelor membre privind contracararea eficientă a pandemiei și redresarea postcriză.

În calitate de suport metodologic pentru elucidarea problemelor trasate, va servi raportul actor – structură, care permite de a cerceta politicile și activitățile actorilor în plan bidimensional, structural-funcțional și sistemic, raportat la binomul supranațional versus național-statal.

Concluzia generală este că Uniunea Europeană este nevoită, ca și alți actori, să se adapteze la realitățile noi, reconfigurându-și politicile și activitatea, cu predilecție pe coordonata financiar-economică, numai în asemenea condiții, de solidaritate și adaptare, va putea să-și păstreze statutul de centru mondial de putere. Pentru Republica Moldova nu este alternativă apropierea europeană, actualmente primordialitatea revine procesului de modernizare și dezvoltare prin democratizare.

Cuvinte-cheie: Uniunea Europeană; supranațional; național-statal; solidaritate; pandemie; criză; postcriză; transformare; regândire; Republica Moldova.

Summary

The actuality of the subjects that are scientific analysed is determined by the need to research in an evolutionary way the processes of rethinking the fundamentals of the European Union's functionality and its relations with member states in the context of crisis and postcrisis new coronavirus of pandemic. The subjects referring to the policies and activity of the European Union involve direct tangents with the Republic of Moldova, given the commitment assumed for the implementation of the Association Agreement, meant to ensure its political association and economic integration. In the foreground is approach the issue to respect the principle of solidarity, given the different options of the member states for effectively counteracting the pandemic and post-crisis recovery.

As a methodological support for explaining the problems, will serve the actor-structure relationship, which allows researching the policies and activities of actors in two-dimensional, structural-functional and systemic, related to the supranational versus national-state binomial.

The general conclusion is that the European Union is forced, like other actors, to adapt to new realities, reconfiguring its policies and activity, mainly on the financial-economic coordinate, only in such conditions, of solidarity and adaptation, will be able to and retain its status as a world center of power. For the Republic of Moldova it is not an alternative to European rapprochement, at present the process of modernization and development through democratization has the priority.

Keywords: European Union; supranational; national-state; solidarity; pandemic; crisis; postcrisis; transformation; rethink; Republic of Moldova.

În calitate de teze introductive, dar și de repere fundamentale pentru dezvoltarea subiectelor elucidate, vom puncta următoarele:

1. Uniunea Europeană se regăsește într-un proces amplu și complex de regândire a politicilor și activității sale datorită diminuării capacităților de funcționalitate, provocată, începând din 2015, cu criza datoriilor suverane din unele state și migrația ilegală în masă, aprofundată de ieșirea Marii Britanii din componența sa și accelerată de pandemia de coronavirus de tip nou.

2. Evoluția Uniunii Europene nu poate să-i lase impasibili pe cetățenii Republicii Moldova și statul Republica Moldova în ansamblu, dată fiind că integrarea europeană și realizarea vocației europene a poporului Republicii Moldova alcătuiesc două componente ale interesului național. Pentru prima dată am formulat și am fundamentat tezele că integrarea europeană și realizarea vocației europene a poporului Republicii Moldova ca părți componente ale interesului național pe paginile ediției enciclopedice „Republica Moldova”, publicată la Academia de Științe a Moldovei în 2009, ca mai apoi aceste componente, dar și altele, să fie dezvoltate în următoarele ediții enciclopedice și lucrări științifice.

3. Pandemia de coronavirus de tip nou i-a găsit nepregătiți, mai mult sau mai puțin, pe toți actorii internaționali, atât Republica Moldova, cât și Uniunea Europeană și statele membre. Nu este deloc întîmplător că în condițiile relaxărilor situației excepționale, în mai multe țări, nu doar în Republica Moldova, dar și Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, Italia, România, Belgia sau în Spania, forțele din opoziția politică declară drept ineficiente acțiunile întreprinse sau chiar solicită demisia guvernărilor, dat fiind că, în opinia lor, nu au reușit să facă față eficient provocărilor cauzate de coronavirusul de tip nou.

În acest context de idei, dar reflectând cu predilecție situația creată la începutul pandemiei, declarată de Organizația Mondială a Sănătății la 11 martie 2020, problema fundamentală ce viza funcționalitatea Uniunii Europene s-a canalizat pe binomul supranațional versus național-statal în raporturile dintre Uniunea Europeană și statele membre. Vom sublinia că prin supranațional se subînțelege principiul de funcționalitate instituțională și modalitatea de repartizare a prerogativelor suverane și decizionale prin delegare contractuală din partea guvernelor statelor naționale a unor atribuții către Uniunea Europeană și formarea pe această bază a unor instituții europene. La rândul lor, aceste instituții de caracter supranațional nu se subordonează guvernelor statelor naționale, ci din contra, deciziile lor sunt obligatorii de îndeplinit pentru acestea. Național-statalul, raportat la statele membre, se exprimă prin aranjamentul că interesele naționale ale statului sau într-o formă mai extinsă, ale societăți în ansamblu, trebuie să fie realizate în cadrul Uniunii Europene, pliindu-se fie pe interesul general european, fie acordând prioritate intereselor naționale, cert fiind însă că s-a stabilit prioritatea dreptului Uniunii Europene față de sistemul de drept al statelor naționale. În acest sens, problema raportului dintre supranațional și național-statal vizează suportul pe care este edi-

ficată construcția europeană. Vom preciza, în ordinea reliefată de idei, că această problemă nu este nouă și că în decursul funcționalității edificiului european și-a găsit expresie de mai multe ori. Astfel, în Tratatul de la Paris din 18 aprilie 1951, prin care s-a format Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului, sunt stipulate atribuțiile funcționale ale Înaltei Autorități și Comitetului de Miniștri, fondatorii proiectului european introducând primordialitatea instituției supranaționale, a Înaltei Autorități. Acestei instituții i-a revenit sarcina de bază să asigure rezolvarea problemelor comune în cadrul Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, exprimate, în mod prioritar, prin cooperarea comercial-economică, cooperarea în domeniul unor politici pentru a elimina premisele reale și potențiale de conflict, în special dintre Germania Federativă și Franța.

Tratatele de la Roma din 25 martie 1957, prin care s-au format celelalte două comunități, au rezervat deja rolul determinant Comitetului de Miniștri, acesta fiind constituit din reprezentanți ai guvernelor statelor membre, din miniștri, care se întrunesc în ședințe pentru a adopta decizii cu privire la politicile comunitare comune. Prin urmare, din debut, s-au instituit două poziții privind ierarhia și funcționalitatea comunităților europene: factorul supranațional predominant în cadrul Comunității Cărbunelui și Oțelului versus primordialitatea dimensiunii național-statale în structura și activitatea Comunității Economice Europene. A fost nevoie de Tratatul de la Bruxelles din 20 iunie 1965 pentru ca această problemă parțial să fie rezolvată în favoarea național-statalului, dat fiind că în ierarhia instituțională Consiliul de Miniștri, actualmente Consiliul Uniunii Europene, este poziționat pe o treaptă superioară comparativ cu Comisia Europeană. Această prevedere, vom specifica, și-a găsit aprofundare și extindere în continuare în Actul Unic European și în tratatele ulterioare de formare și funcționalitate a Uniunii Europene.

Revenind la impactul pandemiei, dar abordând acest subiect prin intermediul binomului supranațional versus național-statal, trebuie să constatăm următoarele: s-a pus problema cine mai eficient a reacționat la efectele epidemiei, Uniunea Europeană în ansamblu, sau statele naționale. În cazul dat, cu certitudine, inițiativa a fost luată de către fiecare stat național, care a adoptat acele strategii și tactici pe care le-a considerat oportune și necesare. De fapt, și-au găsit reliefare ideile frecvent vehiculate: în caz dacă se obțin rezultate pozitive, meritul este atribuit guvernelor statelor naționale, iar în caz dacă se obțin rezultate negative, culpa este trecută către instituțiile europene, altfel zis, către birocrăția de la Bruxelles. Atunci când statele naționale au aplicat/dezvoltat politici de limitare a răspândirii pandemiei, au fost puse sub semnul întrebării și realizările precedente ale Uniunii Europene, în special cele patru libertăți de circulație, preponderent libertatea de circulație a persoanelor. Frontierele naționale au fost închise, libertatea de circulație a persoanelor practic a fost interzisă. Celelalte libertăți de circulație, preponderent a titlurilor de mărfuri, de asemenea au fost puse sub un control strict, cu respectarea unor rigori și numai prin anumite derogări s-a permis libertatea lor de circulație. În asemenea manieră, cei care se pronunțau pentru minimizarea Uniunii Europe-

ne s-au considerat că au obținut rezultatul scontat, în sensul că, a fost restrânsă libertatea de circulație a persoanelor, mărfurilor, dar și a serviciilor. Prin urmare, s-a pus sub semnul îndoielii însuși fundamentul de funcționalitate al Uniunii Europene cu ceea ce a fost considerat permanent o realizare deosebită, libertățile de circulație, care au făcut Uniunea Europeană a fi atrăgătoare nu numai în arealul european, dar și în alte spații geopolitice, geoeconomice și cultural-civilizaționale.

Al doilea aspect determinant prevede că economia a obținut prioritate în raport cu politica. Încă prin tratatele originale de formare a comunităților vectorul politic a fost unul foarte important, pentru că se crea un spațiu al prosperității și securității, iar fără coagularea politicilor practic a fost imposibil. Vom nota lapidar, în decursul construcției europene s-au încercat unele proiecte și mai ambițioase, cum ar fi proiectul din 1954 privind comunitatea de apărare comună, care nu și-a găsit continuitate sau cât de anevoios s-a format uniunea monetară. Însă aceste realizări ale Uniunii Europene într-o singură zi practic au fost puse sub semnul întrebării.

Al treilea aspect ține de dezvoltarea și aprofundarea cooperării regionale. Vom preciza că schema pentagonală privind aprofundarea cooperării prevede cinci trepte progresive: zona de liber schimb; uniunea vamală; piața comună; uniunea economică și monetară, efect final fiind integrarea politică. Vom sublinia că Uniunea Europeană este singura structură internațională de cooperare multilaterală care edifică o uniune monetară, incluzând actualmente 19 state: aceasta nu a fost pusă sub semnul întrebării, pentru că statele membre nu sunt pregătite, cel puțin la moment, să revină la monedele lor naționale. Tentativele, mai degrabă speculative ale Greciei din anul 2015, în condițiile crizei datoriilor suverane, nu se mai află pe agenda zilei, pentru că toți participanții au primit dreptul de a emite masă monetară, dar respectând cotele admise de către Banca Central Europeană. Pe de o parte, în Uniunea Europeană se așteaptă scăderea creșterii economice, iar pe de altă parte, se va mări substanțial cantitatea de masă monetară, fapt care nu poate să nu-și găsească impact asupra ratei inflației. În acest sens de acțiuni preconizate, pentru a diminua căderea economică, s-a refuzat de la prevederile ambițioase ale Agendei de la Lisabona din 2000, care prevede anumiți parametri privind ponderea datoriei de stat din datoria publică, rata inflației și ritmul creșterii economice. Statelor membre li s-a permis să investească în ramurile pe care le consideră necesare și strategice atât cât vor fi în măsură pentru a putea atenua decăderea și asigura redresarea.

Trei factori, în opinia noastră, au contribuit decisiv la faptul că Uniunea Europeană s-a aflat în retragere, cel puțin în perioada 11-16 martie, încercând să conceapă miza momentului. Am notat că la 11 martie, Organizația Mondială a Sănătății a declarat pandemia de coronavirus de tip nou și unele țări din Uniunea Europeană au început să adopte măsuri restrictive, începând cu îngrădirea libertății de circulație și închiderea frontierelor. Cel mai clar a fost Președintele Franței, Emmanuel Macron, care a declarat sus și tare: Uniunea Europeană, omenirea în ansamblu, Franța în particular, se află în condițiile unui război sanitar. Însă această

stare de război sanitar, care corect a definit realitățile, în accepția noastră, nu a fost acceptată și dezvoltată nici în mediul publicistic, nici în mediul academic de specialitate: exegeții clasici, fundamentaliști, ai teoriei războiului din cadrul cercetărilor strategice au susținut că un război, chiar și de tip sanitar, este prea mult spus și nu se respectă trăsăturile sale distinctive. Din această cauză se folosește sintagma de *criză sanitară*, luând ca bază trinomul *conflict - criză - război*. În opinia noastră, este cu totul îndreptățit de a vorbi și despre un *război sanitar*, pentru că există formulat un obiectiv, sunt identificate unele mijloace pentru realizarea acestui obiectiv și există un teatru al operațiunilor, chiar dacă nu se aplică pe larg forțele armate. La moment însă, sintagma de *război sanitar* referitor la pandemia de coronavirus nu a fost acceptată pentru că se consideră că se banalizează însăși teoria războiului, deși, precizăm, în aspect polemologic dimensiunea sanitară, alături de dimensiunile psihologică și cea demografică, se dovedește a fi plener operațională.

Primul factor care a determinat problemele Uniunii Europene a fost întârzierea în a adopta și implementa decizii rapide și eficiente. Uniunea Europeană, ca și multe state, inclusiv comunitare, a tratat într-un mod mai degrabă superficial această problemă, și nu este întâmplător că Președintele Comisiei Europene, Ursula von der Leyen, a cerut scuze Italiei pentru că nu i s-a acordat asistența pe care a solicitat-o la început de criză. De fapt, toți au neglijat această problemă și atunci când Președintele Statelor Unite ale Americii, Donald Trump, solicită ca China să-și asume culpa pentru informarea incorectă privind amploarea epidemiei, el nu se bazează pe fundamentele unui război de tip nou, ci pe principiile unui război convențional, în sens că există un declanșator, apoi trebuie să existe un învingător și un învins, învingătorul solicitând despăgubiri de la cel învins. În cazul pandemiei de coronavirus de tip nou aceste scheme nu vor funcționa și nu este întâmplător că se resping toate supozițiile exprimate de mediul academic și de cercurile strategice cu privire la originea coronavirusului de tip nou, pentru că acestea vin în contradicție cu obiectivele politice ale administrației americane, susținută de administrația britanică, cea franceză, dar și de alte țări. În același timp, considerăm a fi mai puțin eficientă activitatea Organizației Mondiale a Sănătății în condițiile declanșării și extinderii pandemiei de coronavirus de tip nou, această stare de lucruri fiind proprie și altor instituții specializate și structuri din cadrul Organizației Națiunilor Unite, fiecare în sfera de activitate de care este responsabilă.

Al doilea factor important ține de faptul că statele naționale, preluând inițiativa în limitarea răspândirii coronavirusului de tip nou, practic au pus, într-o anumită măsură, sub semnul întrebării solidaritate în cadrul Uniunii Europene. Principiul solidarității, alături de principiile subsidiarității și proporționalității, alcătuiesc fundamentele etico-juridice care reglementează activitatea Uniunii Europene. Proporționalitatea a fost admisă prin Actul Unic European, stabilindu-se că Uniunea Europeană și statele membre vor partaja proporțional intereselor fiecărui stat

atribuțiile pe care urmează să le îndeplinească, subiect la care vom reveni. Subsidiaritatea presupune că Uniunea Europeană intervine atunci când este solicitată, acesta fiind un principiu de sorginte social-liberală, iar în politica internă se mai vorbește despre un stat subsidiar, când statul este solicitat să intervină. Principiul solidarității a fost aplicat pe larg, dar, mai degrabă, într-un mod tacit, prezumându-se ca fiind o valoare morală incontestabilă. Însă în condițiile când s-a făcut apel deschis la oportunitatea aplicabilității acestui principiu, făcându-se referință la substratul moral, în unele țări, preponderent din Nordul Europei, guvernele l-au primit cu reticență, exprimând supoziția că nu ar fi cazul să se implice profund și plener în susținerea unui efort comun. Vom nota că, datorită aplicării principiului solidarității, s-a reușit ca Grecia să fie salvată de acele grave probleme privind datoriile suverane, deși implicarea europeană continuă să fie estimată diferit.

Prin urmare, solidaritatea în arealul european este serios zdruncinată, unele țări considerând că nu ar trebui să participe plener în politicile și programele europene, criza migrației ilegale fiind elocventă în sensul reliefat de idei, iar pandemia de coronavirus de tip nou a aprofundat și extins fisurile pe diferite coordonate. De fapt, putem determina că Uniunea Europeană s-a partajat, atât pe verticală, cât și pe orizontală, solidaritatea mai puțin fiind prezentă pe orizontală, deoarece unele țări din Nordul și din Centrul Europei au considerat că nu ar fi cazul să-și asume toate obligațiunile pentru a contribui la depășirea situației grave din unele țări din Sudul Europei. Totuși actualmente, date fiind identificarea unor poziții comune și propunerea unor programe substanțiale de redresare economică, nu se pune problema solidarității pe orizontală, iar pe verticală, în sensul de Europa veche și Europa nouă, problemele rămân, cum ar fi statul de drept sau repartizarea migranților, dar sunt trecute pe planul doi. Vom nota punctual că solidaritatea europeană se exprimă prin acordarea asistenței celor care au cea mai mare nevoie, incluzând asemenea măsuri precum investiții directe și indirecte, scheme financiare de suport sectorial, crearea de fonduri speciale, susținerea politicilor guvernamentale, mobilizarea investițiilor private sau sporirea capacităților de cercetare

Al treilea factor se referă expres la partajarea atribuțiilor dintre Uniunea Europeană și statele membre în trei categorii, fapt care, într-o anumită măsură, absolvește Uniunea Europeană de unele invective dure la care a fost supusă, inclusiv privind suportul de funcționalitate. Atribuțiile sunt partajate după cum urmează: ce țin în exclusivitate de Uniunea Europeană, deciziile sunt adoptate în unanimitate, spre exemplu introducerea de noi taxe sau invitația unui stat candidat de a se integra în cadrul Uniunii Europene; vizează partajarea lor între Uniunea Europeană și statele membre, cum ar fi politicile în domeniul educației; atribuțiile care sunt lăsate pe seama guvernelor statelor naționale, precum sistemul național de sănătate publică. Prin urmare, statele membre ale Uniunii Europene sunt principalii responsabili de sistemele naționale de sănătate și au fost îndreptățite ca să întreprindă acele acțiuni pe care le-au exercitat în condițiile declarării pandemiei: tratatele Uniunii Europe-

ne stipulează expres că statele membre sunt responsabile de sistemele naționale de sănătate, repatrierea cetățenilor în caz de epidemii, impunerea restricțiilor vieții publice, pe când asistența europeană se exprimă prin furnizarea serviciilor, delegarea personalului specializat, oferirea de echipamente, contribuție la atenuarea impactului social-economic.

Acțiunile de bază ale unui guvern național privind sănătatea întrunesc: asanarea sistemului, dotarea cu echipament, introducerea de restricții în cazul când epidemia riscă să iasă de sub control. În acest sens, acțiunile întreprinse de statele naționale s-au dovedit a fi legitime și în conformitate cu sistemul juridic din Uniunea Europeană. Guvernele statelor membre sunt responsabile în mod prioritar de sistemele lor de sănătate și nu este deloc întâmplător, în acest sens, că național-statalul prevalează în cadrul dimensiunii date asupra supranaționalului. La rândul ei, Uniunea Europeană poate numai să întreprindă unele acțiuni pentru a coagula politicile, pentru a încerca să identifice o strategie de susținere a sistemului de sănătate, dar mai puțin se dovedește a fi îndreptățită de a se implica profund în sistemul dat al fiecărui stat membru. Însă în decada a doua a lunii martie 2020 problema de bază consta nu atât în măsurile întreprinse în sistemul de sănătate, cât în limitarea unilaterală a libertății de circulație a persoanelor, deciziile unor guverne fiind interpretate într-un mod speculativ și vădit tendenționist. Cert este că în acest interval de timp guvernele au pus pe prim-plan interesele naționale și pe planul al doilea – interesele europene, ca mai târziu balanța să fie echilibrată parțial.

Vom sublinia că, din punctul de vedere al activității de partid, pe coordonata guvernare versus opoziție, în perioadele atât de criză, cât și de postcriză, unele forțe politice au încercat și, incontestabil, vor încerca să speculeze pe larg acest aspect, avându-se în vedere în special formațiunile populiste prezente, inclusiv în trei fracțiuni din Parlamentul European, dar altele, poziționate pe diferite segmente ale eșichierului politic: este o oportunitate de a tinde să acumuleze puncte electorale prin critici la adresa partidelor de guvernământ. Astfel, Alternativa pentru Germania, Liga în Italia, Vox în Spania, Adunarea Națională în Franța, Interesul Flamand în Belgia au un cuvânt de spus privind construcția edificiului european. Este de așteptat ca suportul acordat acestor formațiuni la următoarele alegeri parlamentare naționale să fie într-o creștere nu substanțială, ci ușoară, dat fiind că în plan global, fundamentele globalizării de tip liberal pe care este edificată Uniunea Europeană au fost, într-o anumită măsură, demolate, acest proces în plină desfășurare producându-se pe două căi:

- În primul rând, prin protecționism, promovat preponderent de Administrația Donald Trump, din 2017, acțiuni care nu au fost acceptate de către europeni, datorită celor patru libertăți de circulație. Este de așteptat ca protecționismul să fie promovat substanțial în dauna globalismului de tip liberal. În opinia noastră, alt tip de globalism, de tip social-democrat sau cu fațetă umană, este imposibil și nu poate nici percepu, nici să existe.

- În al doilea rând, restrângerea libertății de circulație a persoanelor/forței de muncă prin introducerea unilaterală a controlului aspra frontierelor naționale. Statele din Uniunea Europeană în perioada postcarantină le deschid gradual, controlat și cu posibilitatea unei circulații restrânse. Desigur că fiecare stat membru este în măsură să le deschidă atât cât consideră necesar, însă acest fapt de asemenea ar pune sub semnul întrebării suportul, fundamentul construcției europene, pentru că sunt în vigoare/implementate convențiile privind circulația liberă fără vize, adoptate în perioada 1985 - 1995. Revenirea la libertatea deplină (necarantinată) a circulației pentru cetățenii europeni se va produce pe două căi: interstatală – pe coordonata bilaterală; transnațională – pe coordonata multilaterală, însumând deciziile a trei și a mai multor state. Cât despre cetățenii extracomunitari, inclusiv beneficiari ai regimului liberalizat de vize, ritmul deschiderii va fi mult mai extins în timp.

În accepția noastră, problema de bază care se află pe agenda zilei Uniunii Europene rezidă în necesitatea elaborării unui plan de redresare, iar aceasta trebuie să înceapă cu adoptarea cadrului financiar pentru un nou buget multianual. Vom preciza că în cadrul Uniunii Europene bugetul se aprobă pentru șapte ani, urmând să fi fost adoptat pentru perioada 2021-2027 încă în anul 2019. Însă din cauza Brexit-ului acest proces a fost stopat, cele 27 de state nu reușesc să identifice un numitor comun, dat fiind că volumul mijloacelor financiare alocat bugetului scade într-un volum esențial. Discuțiile cu privire la bugetul multianual vizează două aspecte: primul ține de domeniile-cheie în care ar trebui să fie îndreptate un volum mai mare de mijloace financiare. Spre exemplu, țările agrare, cum ar fi România, Franța, Italia, Spania, Polonia, solicită ca acele mijloace financiare care au fost vărsate în trecut să rămână intacte, cu atât mai mult că fondul agricol urmează să fie supus unor micșorări; al doilea aspect se referă la cota-parte a fiecărui stat. În trecut s-a aplicat un criteriu foarte echitabil: toate statele membre vărsau o cotă-parte fixă în bugetul Uniunii Europene, luând ca bază bugetele lor naționale, în bugetul actual, fiecare stat membru varsă 1,24 procente, în cel precedent (2007-2013) – 1,27 de procente. În plus, Uniunea Europeană este nevoită să vină cu anumite programe financiare, pentru că se pune problema de a redresa economia într-o perioadă foarte scurtă, obiectiv strategic care solicită crearea unui fond special, alături de cele patru fonduri ale Uniunii Europene: fondul social, fondul pentru dezvoltare regională, fondul pentru dezvoltare agricolă și fondul de coeziune. Fondul special urmează să fie creat pentru a ajuta, pe de o parte, statele care au cel mai mult nevoie pentru redresarea economică, iar pe de altă parte, domeniile din economiile statelor care au nevoie de redresare și de resetare economică.

Dacă Uniunea Europeană nu va reuși să adopte un buget care, în linii mari, să fie agreat de toate statele membre, politicile europene riscă să fie compromise cel puțin pentru o perioadă scurtă, iar acest fapt își va găsi reliefare asupra resetării economice. În baza celor expuse, concluzia este următoarea: nu se pune problema dezintegrării Uniunii Europene, după cum ar dori unele forțe atât din spațiul

europăean, cât și din arealul extracomunitar, această problemă nu se află la ordinea de zi, dar nu este mai puțin adevărat că sunt prezente diferite opțiuni care înțeleg diferit oportunitatea de a reseta sau de a reconceptualiza activitatea Uniunii Europene. Exemplul britanic rămâne pentru o perioadă, cel puțin medie, unul singular, pentru că au văzut cu câte probleme s-a confruntat Marea Britanie în discuțiile cu Uniunea Europeană, procesul de părăsire a fost de câteva ori transferat. În plus, nu există acele forțe politice atât de puternice, puternice în sensul că sunt susținute din punct de vedere electoral în statele Uniunii Europene, pentru a putea să declanșeze cu succes un proces similar celui britanic. Acolo procesul a fost lansat de partidul care se bucura de cel mai mare suport electoral, de cea mai mare susținere electorală, urmărind să-și fortifice suportul electoral, pe când în alte state, chiar dacă partidele de pe extrema dreaptă a eșichierului politic, și cele de pe extrema stângă și-ar coagula eforturile, rezultatul nu ar fi unul mai mare decât 25 sau cel mult 30 procente. Desigur, în toate statele din Uniunea Europeană există forțe care se pronunță pentru ieșirea țării lor din această organizație internațională guvernamentală de cooperare multilaterală. În Italia, circa 30 procente se pronunță împotriva, în Croația, care ultima a realizat integrarea europeană, deja 35 procente ar vota la un referendum pentru ca statul lor să iasă din componența Uniunii Europene.

Totuși, considerăm că în Europa este predominant un concept valoric care presupune într-un mod expres că împreună statele membre contează mai mult decât fiecare în parte. Acest concept are la bază filosofia universalismului și cosmopolitismului vest-european: universalismul prevede că există generalul și practic este lipsă particularul. Spre exemplu, universalismul bizantin pune pe aceeași treaptă generalul și particularul, poate din această cauză, central, sud-est și mai ales est-europenii și-au format istoric alte mentalități decât vest-europenii. Nu se pune problema dispariției Uniunii Europene nici din punct de vedere conceptual și nici politic sau geopolitic. În general, în istoria Uniunii Europene două tendințe s-au pliat – este vorba despre linia germană și linia franceză. Francezii, practic întotdeauna, au fost reticenți față de extinderea Uniunii Europene, predominând indiferent de doctrina de politică internă a șefilor statului care s-au alternat, ideile Președintelui Ch. de Gaulle: Comunitatea Economică Europeană este comunitatea patriilor, a națiunilor, Europa este Europa patriilor. Vom puncta lapidar că Franța își canalizează eforturile nu atât spre țările din Europa de Est, cum a fost în anii '90 ai secolului XX și începutul secolului XXI, când simțea culpa pentru că nu a putut ajuta Cehoslovacia și Polonia în anul 1938 și, respectiv, în anul 1939. Prin urmare, Franța acordă prioritate strategică și practic s-a cramponat pe spațiul mediteranean, fără a înregistra rezultate eficiente, cazul Libiei fiind elocvent. A doua linie este linia germană, pe care o considerăm fundamentală în evoluția Uniunii Europene. Problema nu constă numai în faptul că Germania este locomotiva economică a Uniunii Europene, Germania întotdeauna și-a propus să fie plasată din punct de vedere geostrategic și geopolitic în centrul Europei. Din

această cauză a susținut extinderile spre Est, pentru ca hotarul național să nu fie și hotar al Uniunii Europene. Germania a depus eforturi colosale pentru ca să devină statul central european și nu va admite ca ceea ce a solicitat foarte mult eforturi să fie demolat. Nu este mai puțin adevărat că în ultimul timp, în condițiile pandemiei, a apărut problema germană în cadrul Uniunii Europene și mulți s-au grăbit chiar să spună că este sfârșitul Uniunii Europene, dată fiind încheierea Curții Constituționale din Germania privind achiziționarea de către Banca Central Europeană a obligațiilor și unele aspecte ce vizează politicile creditar-financiare. Vom nota că nu este pentru prima dată când Înalta Curte din Germania intervine în afacerile europene pe dimensiunea supanațional versus național-statal: în 1992, Guvernul german a solicitat Curtea Constituțională cu sediul la Karlsruhe să se pronunțe referitor la Tratatul de Uniune Europeană, Tratatul de la Maastrich din 7 februarie 1992. Guvernul german, alături de Parlament, au dat curs integrării lor europene, în sensul aplicabilității Tratatului de Uniune Europeană, numai după ce Înalta Curte s-a pronunțat și a declarat că Tratatul nu vine în contradicție cu legislația națională. În cazul din 2020 situația este alta: Curtea Constituțională din Germania a pus la îndoială deciziile Băncii Central Europene ca instituție europeană, statut atribuit prin Tratatul de la Lisabona din 13 decembrie 2007. Astfel, a apărut o fricțiune din punct de vedere juridic dintre Curtea Constituțională a unui stat membru și instituțiile comunitare europene. Este de precizat că, în cazul dat prevalează dreptul Uniunii Europene ca parte a dreptului internațional public în comparație cu dreptul național german. Totodată, vom afirma că Parlamentul European, Consiliul Uniunii Europene, Consiliul European sau Comisia Europeană nu dispun de pârghiile suficiente pentru a-i pedepsi pe cei care încalcă dreptul european sau cei care sunt culpabilizați că a lor politici vin în contradicție cu valorile și principiile fundamentale ale Uniunii Europene. Este clar că Ungaria și Polonia nu pot fi pedepsite, cum ar dori unele țări, pentru derapajele în sistemele acestora de justiție.

În plus, suntem de părere că atunci când europenii au elaborat fundamentele juridice și de procedură, au fost într-o mare măsură idealști și nu puteau să creadă că într-o zi Ungaria, aflată în fruntea listei luptătorilor pentru reformă democratică, primul stat din arealul postsocialist care a fost acceptat în Consiliul Europei, în 1990, va face mai multe probleme de ordin politico-juridic Uniunii Europene. În același context se include și Polonia, care de asemenea s-a aflat la sfârșitul anilor '80 ai secolului XX în fruntea proceselor de demontare a sistemului socialismului real.

Prin urmare, nu există premise solide pentru a putea spune că Uniunea Europeană va putea fi demolată, dar, în același timp, trebuie eficient să treacă de la managementul de criză la o strategie și o tactică multidimensională de redresare și de resetare a activității sale pentru a redeveni un actor internațional important, cu pondere globală. Subliniem, în perioada postrăzboi rece trei centre mari de putere s-au cristalizat și au determinat configurația ordinii mondiale. Însă gradual acestea fie dispar, cum ar fi Asociația Nord-Americană a Comerțului Liber, fie sunt supuse

unor probleme grave privind diminuarea capacităților de funcționalitate eficientă, cazul Uniunii Europene. Doar Cooperarea Economică Asiatico-Pacifică, acest mecanism de consultanță și cooperare, rămâne intact, dar cu probleme potențiale și reale din cauza conflictului dintre Statele Unite ale Americii și China, un conflict care se va amplifica, considerăm noi, în măsură ce se apropie data alegerilor prezidențiale în Statele Unite.

Uniunea Europeană a adoptat și implementează un set diferențiat și extins de măsuri ghidate spre atenuarea consecințelor pandemiei de coronavirus și redresarea economiei, acțiuni care nu reprezintă altceva decât exemple ale solidarității. Acest principiu de funcționalitate, această valoare morală se dovedesc a fi determinante pentru noua construcție europeană. Problema hârtiilor de valoare menite să contribuie la asistența punctată a statelor și a domeniilor prioritare este una foarte importantă, dar nu se dovedește a fi în măsură să zdruncine edificiul european. Nu trebuie de uitat de problemele privind criza datoriilor suverane, migrația în masă din spațiul asiatic și ieșirea Marii Britanii au afectat în diferită măsură politicile Uniunii Europene, inclusiv stoparea declanșării sau continuării discuțiilor pe marginea proceselor de integrare prin negocieri asupra acquis-ului comunitar. Aceste probleme majore sunt însoțite de însăși indispensabilitatea resetării edificiului european, mai multe inițiative și propuneri fiind înregistrate în anul 2019, în special a excelat Președintele Franței Emmanuel Macron, dar ținând cont și de Programul Președintelui Comisiei Europene Ursula von der Leyen.

În această ordine de idei, menționăm că împărțim statele candidate la integrarea europeană în câteva categorii. Prima, cea mai apropiată de Uniunea Europeană, include țările din Balcanii de Vest - Albania, Serbia, Muntenegru și Macedonia de Nord. Prima și ultima din această listă se află în așteptare ca să fie inițiate negocieri pe marginea acquis-ului comunitar, celelalte două - ca să fie continuate. Un Summit desfășurat la 6 mai 2020 pe coordonata Uniunea Europeană - Balcanii de Vest, cu participarea șefilor de state și șefilor de guverne din ambele părți, s-a soldat cu acordarea unui suport financiar și logistic statelor din Balcanii de Vest, iar referitor la integrarea europeană s-a declarat doar că aceasta rămâne a fi o opțiune strategică, dar nu mai mult. Acestor state, alături de Kosovo și Bosnia și Herțegovina, care fac parte din următoarea categorie, li se acordă asistență pe filiera programelor de extindere și vecinătate, dar puțin probabil ca într-un viitor imediat să fie demarate negocieri pe marginea acquis-ului comunitar. În acest sens, cuvintele fostului Președinte al Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker, că nu este exclus ca viitoarele extinderi să se producă prin 2025, primesc contururi și întrunesc șanse reale de a fi implementate anume în termenul dat. Referitor la statele din Parteneriatul Estic, care formează următoarele două categorii, situația lor este mult mai clară. Aceste state fac parte din sistemul european de vecinătate, lor li s-au propus și au acceptat la Summitul Parteneriatului Estic cele 28 de livrabile pentru 2020, pe care le realizează. Ucraina, Georgia și Republica Moldova se află într-o categorie, declarând aspirații europene, pe când

Armenia, Azerbaidjan și Belarus formează altă categorie. Toate aceste țări au primit anumită asistență pentru rezolvarea problemelor medicale imediate, dar și pentru redresarea economică, dar important este pentru Republica Moldova, ca politica externă echilibrată, care a fost declarată în anul 2018 și implementată începând din anul 2019, să nu revină, după cum a fost de multe ori, la un conflict cu suma zero, exprimat în sensul următor: câte realizări sunt obținute pe un vector de politică externă, atâtea nerealizări sunt atestate pe alt vector. Considerăm că politica echilibrată nu va aduce rezultatele scontate, pentru că oamenii politici și mediul din Republica Moldova sunt de asemenea factură încât se contrabalansează Vestul cu Estul, utilizând termeni din perioada războiului rece.

Considerăm că Uniunea Europeană se va angaja într-un proces foarte complex de reformă, iar propunerile de a crea o uniune de securitate, o uniune inovațională în anul 2020 sunt foarte importante. Angajamentele Uniunii Europene privind digitalizarea economiei și privind economia verde de asemenea se disting printr-o relevanță deosebită, dar vor fi devansate și transferate pentru altă perioadă, dat fiind că pandemia de coronavirus s-a dovedit a fi cu impact devastator asupra economiilor statelor membre. Cel mai greu și mai mult vor avea de suferit țările din Sud, cu lipsă a creșterii, deși nu este mai puțin adevărat că toate țările sunt expuse unor provocări noi, important fiind ca Uniunea Europeană să identifice acel echilibru prioritar dintre Nord și Sud, nu dintre Vest și Est, care inevitabil va reapărea, pentru ca să poată, actualmente, să realizeze politici eficiente.

Cetățenii Republicii Moldova trebuie să-și realizeze vocația lor europeană, statul Republica Moldova fiind european din punct de vedere geopolitic și cultural-civilizațional. Politica externă echilibrată poate fi în continuare implementată, dar acest fapt nu presupune ca să fie substanțial sau numai într-o anumită măsură tensionate relațiile cu Uniunea Europeană. Un partener mai bun, la moment, Republica Moldova nu are, esențial fiind de a exercita politicile și rezolva problemele care apar. Republica Moldova trebuie să înțeleagă un lucru foarte simplu, că integrarea europeană, actualmente doar apropierea europeană, reprezintă un itinerar bilateral și depinde de ambele părți. Atunci când se impun, poate uneori pe nedrept, unele restricții, acestea trebuie să fie depășite și să nu se permită repetarea lor. În același timp, nu este mai puțin adevărată următoarea aserțiune: Acordul de Parteneriat și Cooperare a fost încheiat la 28 noiembrie 1994 și au trecut deja 25 de ani de când raporturile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană au fost instituționalizate, au primit un suport juridic și diplomatic. În această perioadă nu au fost înregistrate, în opinia noastră, rezultate pe care Republica Moldova le-ar merita, culpa revenind ambelor părți, luând ca bază contextul itinerarului bilateral. Uniunea Europeană a propus Republicii Moldova, mai întâi, să fie parte în Programul PHARE, apoi, până în anul 2013, practic o trata ca pe un spațiu al intereselor geopolitice ale Federației Ruse. Acordul de Parteneriat și Colaborare a fost un document care putea să întrunească indicatori mult mai profunzi și mult

mai extinși decât ceea ce a fost. În același timp, nici Republica Moldova nu s-a comportat ca un veritabil stat european: în martie 1998 Estonia și în noiembrie 1998, Letonia, Lituania și România declanșau negocieri pe marginea acquis-ului comunitar, fiind părți în cele două grupuri, de la Luxemburg și de la Helsinki, Republica Moldova instituționaliza o structură în cadrul Ministerului Afacerilor Externe privind integrarea europeană. Prin urmare, Republica Moldova a întârziat foarte mult în realizarea parcursului european, situația devenind în prezent mult mai nefavorabilă, din cauza problemelor structural-funcționale cu care se confruntă Uniunea Europeană, în special necesitatea reformei pentru resetare. Este dificil de așteptat că Republica Moldova va deveni o prioritate strategică a Uniunii Europene, va continua să figureze cu titlu de stat din vecinătate, dar unele rezultate mai bune sau o atitudine mai bună ar putea veni din partea Comisiei Europene și considerăm că anumite aspecte pozitive deja se produc.

Așadar, Republica Moldova s-a angajat cu foarte mare întârziere și inconsecvent în procesul de apropiere de Uniunea Europeană, iar acțiunile desfășurate nu s-au soldat cu rezultatele așteptate. Nu este mai puțin adevărat însă, că nici Uniunea Europeană n-a inclus Republica Moldova în lista de priorități strategice, o perioadă îndelungată tratând-o ca pe un segment de interese geopolitice al Federației Ruse. În același timp, Republica Moldova nu s-a dovedit a fi în măsură să promoveze o politică multivectorială, ci mai degrabă a realizat acțiuni caracteristice conceptului „conflict cu suma zero”. Alternativa geopolitică s-a dovedit a fi nocivă pentru statul și societatea Republicii Moldova, dat fiind că a contribuit la dezbinare, fragmentare și lipsă de coeziune

Pentru Republica Moldova și cetățenii săi este convenabilă integrarea în Uniunea Europeană, dar fiind menținută prezența și consolidând pozițiile pe „piețele tradiționale” din statele ex-sovietice prin acorduri bilaterale, mai ales în condițiile că „piețele de perspectivă” sunt valorificate mai dificil. Integrarea europeană solicită costuri structurale multiaspectuale, însă beneficiile, în ultimă instanță, incontestabil vor prevala: modernizarea țării prin aderarea la Uniunea Europeană reprezintă o prioritate strategică și o oportunitate de valorificat, deoarece procesul de reforme trebuie susținut și consolidat prin asistență financiară, logistică și tehnologică, consultanță și deschidere, în caz contrar va continua să naufragieze în zona „gri”, rămânând o țară cu nivel scăzut de trai, grad înalt de emigranți de muncă, fărâmițată teritorial, instabilă, coruptă și cu restanțe destul de mari la capitolele independența justiției, buna guvernare, libertatea mass-mediei și administrație publică eficientă.

Integrarea europeană reprezintă o problemă și o prioritate strategică de politică internă, rolul determinant revenind autorităților Republicii Moldova. Realizarea parcursului european reprezintă o componentă a interesului național, o oportunitate de modernizare, dat fiind că la moment contează nu obiectivul final, ci procesul, și este oportun ca Republica Moldova să poată să se promoveze eficient și să se afirme pe arena europeană: direcția proeuropeană semnifică modernizare prin democratizare și democratizare prin modernizare.

Asocierea politică și integrarea economică cu Uniunea Europeană ar putea reprezenta fie o etapă intermediară în procesul integraționist, fie un punct intermediar al parcursului integraționist, rămânând într-o zonă tampon între Uniunea Europeană și Uniunea Economică Eurasiatică. O viziune clară de viitor pentru Republica Moldova, acceptată de întreaga societate, este deocamdată intangibilă, din cauza divizării societății și a clasei politice pe criterii opționale geopolitice, de modul în care vor fi realizate prevederile Acordului de Asociere depind evoluțiile politice interne și cele integraționiste externe ale Republicii Moldova.

Aplicarea mecanismului condiționalităților denotă că relațiile dintre părți se caracterizează prin bidimensionalitate, Republica Moldova fiind parte integrantă a sferei de interese geostrategice ale Uniunii Europene, chiar dacă, la moment, nu se pune problema integrării, în sensul de acces la instituțiile comunitare europene, ci doar de apropiere prin asociere politică și integrare economică. Condiționalitățile, chiar dacă uneori se dovedesc a fi dure, iar luările de poziție, cu predilecție de către Parlamentul European, nu pot fi calificate uneori altfel decât îngust partinice, nu reprezintă imixtiune în afacerile interne ale Republicii Moldova, ci un instrument de solicitare și catalizator de promovare de reforme în conformitate cu standardele europene, exprimate prin livrabile.

În procesul de implementare a Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană prin Planuri naționale de acțiuni primordialitatea aparține nu politicii externe, ca în perioada de pre-asociere, ci politicii interne, dat fiind că opțiunea de integrare europeană a evoluat prin conținut și activități de la o prioritate strategică de politică externă la un obiectiv strategic de politică internă. În relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană factorul geopolitic este foarte important, acesta fiind exprimat prin voința elitelor autohtone, opțiunile alegătorilor și poziția instituțiilor europene: Parlamentul European, Consiliul Uniunii Europene la nivel de miniștri ai Afacerilor Externe și Comisia Europeană. Însă rolul determinant revine elitelor politice naționale, deoarece valorificarea prevederilor asumate depinde de voința și capacitatea lor de a mobiliza energiile sociale, în măsură să contribuie cu eforturi comune, conjugate, la modernizarea politico-juridică și social-economică a Republicii Moldova.

Valorificarea parcursului european de către Republica Moldova solicită voință și deschidere de la ambele părți, iar implementarea prevederilor Acordului de Asociere reprezintă un proces complex și de durată de modernizare politico-juridică și social-economică prin democratizarea și europenizarea statului și a societății în condițiile păstrării și dezvoltării tradițiilor naționale viabile, generalul și particularul urmând să coexiste armonios și să se completeze reciproc

Cert este că la moment Uniunea Europeană trebuie să depună eforturi pentru a redeveni un centru de putere mondială, altfel în Europa se va intra într-un haos, pentru că Uniunea Europeană reprezintă o ordine care se asigură printr-o sinergie.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Juc Victor, Beniuc Liliiana. Acțiunea de politică externă a Uniunii Europene. Chișinău: F.E.-P „Tipografia Centrală”, 2019. 300 p.
2. Juc Victor. Evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană de la parteneriat și cooperare la asociere și integrare. În: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european. Chișinău: F.E.-P Tipografia Centrală, 2018. p 5-43.
3. Diacon Maria, Juc Victor, Constantinov Valentin. Uniunea Europeană. Istorie și actualitate. Chișinău: Tipografia UST, 2016, 223 p.
4. UE împotriva COVID-19. https://europa.eu/european-union/coronavirus-response_ro (vizitat: 15.05.2020).
5. European Centre for Disease Prevention and Control. <https://www.ecdc.europa.eu/en/about-ecdc> (vizitat la 18.05.2020).
6. Platforma Europeană privind COVID 19. <https://www.covid19dataportal.org/> (vizitat: 05.06.2020).
7. Coronavirus Global Response. https://global-response.europa.eu/index_en (vizitat: 07.06.2020).
8. Coronavirus: Solidaritatea europeană în acțiune. https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/coronavirus-european-solidarity-action_ro (vizitat: 01.06.2020).
9. Covid-19: planul de redresare economică al UE. <https://www.europarl.europa.eu/news/ro/headlines/priorities/raspunsul-ue-la-coronavirus/20200513STO79012/covid-19-planul-de-redresare-economica-al-ue> (vizitat: 12.06.2020)
10. Consiliul Uniunii Europene: Prezentare de ansamblu a acțiunilor UE împotriva COVID-19. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/coronavirus/> (vizitat la 08.06.2020)
11. Comisia Europeană: Răspunsul la coronavirus. https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response_ro (vizitat: 08.06.2020)
12. Curtea de Justiție a Uniunii Europene: Modificarea activităților judiciare ca urmare a pandemiei de COVID-19 cauzate de coronavirus. https://curia.europa.eu/jcms/jcms/P_97552/ro/ (vizitat: 08.06.2020)
13. Banca Centrală Europeană: Răspunsul nostru la situația de urgență creată de coronavirus – politica monetară și măsurile de supraveghere bancară <https://www.bankingsupervision.europa.eu/home/search/coronavirus/html/index.ro.html> (vizitat: 08.06.2020).
14. Serviciul European de Acțiune Externă: Ultimele știri despre acțiunile UE, despre eforturile de repatriere și despre dovezile de solidaritate din întreaga lume https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/76341/coronavirus-latest-updates-eeas_en (vizitat: 08.06.2020).

(in)ACTIVITATEA CONSILIULUI DE SECURITATE AL ONU ÎN GESTIONAREA CRIZEI COVID-19

THE (in) ACTIVITY OF THE UN SECURITY COUNCIL IN COVID-19 CRISIS MANAGEMENT

Svetlana CEBOTARI, *doctor habilitat în științe politice,*
Universitatea de Stat din Moldova
svetlana.cebotari@mail.ru

Rezumat

Actualmente, suntem prezenți la o realitate condiționată de prezența pandemiei COVID-19, care are repercursiuni atât de moment, cât și de durată asupra întregului sistem de relații internaționale în general, dar și a comportamentului statelor în particular. Din acest motiv, și pentru că noul virus cunoaște o evoluție dinamică în timp și spațiu, este necesară o cercetare a impactului noului virus nu doar din perspectiva biogenetică, dar și din perspectiva altor domenii, inclusiv din perspectiva domeniului relațiilor internaționale.

Evenimentele la care asistăm în prezent sunt provocări pentru a ține pasul cu mutațiile care au loc pe arena internațională, în special cu cele din sfera virusologiei. Așa cum pe parcursul timpului epidemiile, virușii care le provoacă se vor schimba și vor apărea, un lucru rămâne constant: aceștia mereu vor influența nu doar relațiile interumane, ci vor condiționa noi realități în sistemul relațiilor internaționale. Prezentul articol are drept scop de a scoate în evidență principalele lacune în activitatea instituției responsabile de menținerea păcii și securității pe arena internațională, în special în condițiile crizei COVID-19.

Cuvinte-cheie: *pandemie, impact, stat, politică, coronavirus, relații internaționale, Organizația Națiunilor Unite, Consiliul de Securitate.*

Summary

Currently we are present in a reality conditioned by the presence of the COVID-19 pandemic, which has repercussions both momentarily and in duration on the entire system of international relations in general, as well as on the behavior of states in particular. Precisely for this reason and because the new virus has a dynamic evolution in time and space, it is necessary to research the impact of the new virus not only from a biogenetic perspective, but also from the perspective of other fields, including the field of international relations. The events we are currently witnessing are challenges to keep up with the changes taking place in the international arena, especially those in the field of virology. As the epidemics over time, the viruses that cause them will change and appear, one thing remains constant: they will always influence not only interpersonal relationships, but will condition new realities in the system of international relations. This article aims to highlight the main gaps in the work of the institution responsible for maintaining peace and security in the international arena, especially in the context of the COVID-19 crisis.

Keywords: *pandemic, impact, state, politics, coronavirus, international relations, United Nations, Security Council.*

Una dintre cele mai discutate probleme în mediul academic, dar și în discursul polemologilor, politologilor, economiștilor și al specialiștilor din alte domenii, este problema cu referire la impactul virozei COVID-19 asupra securității internaționale. Deși în primele trei luni ale anului 2020 toată atenția comunității internaționale a fost axată asupra urgenței virozei COVID-19 și a impactului acesteia asupra individului, societății, relațiilor interumane și interpersonale, merită să fie acordată atenție activității sau inactivității instituțiilor responsabile de menținerea păcii și a securității pe arena internațională. Astfel, principala instituție cu asemenea atribuții în domeniul securității este Organizația Națiunilor Unite (ONU), în special Consiliul de Securitate – for decisiv. Pe fundalul urgenței virozei, atenția comunității internaționale pentru activitatea Consiliului de Securitate este una atentă. Toată atenția este reorientată spre urgența ce vizează COVID-19, principala problemă globală. Actualmente, în condițiile de epidemie, în special în cazul virozei, apar cele mai mari dezastre cu referire la gradul de implicare a Consiliului de Securitate ONU în soluționarea crizei COVID-19. În condițiile urgenței virozei, merită să fie acordată o atenție specială activității Consiliului de Securitate al ONU.

Pentru o mai bună comprehensiune a activității sau a inactivității Consiliului de Securitate al ONU apare necesitatea de a face o analiză atentă a activității acestei instituții, inclusiv și a gestionării acesteia de către Secretarul General al ONU – Antonio Guterres, care a avertizat că organismul mondial se confruntă cu „cel mai grav test” de la fondarea sa de acum 75 de ani, întrucât pacea și securitatea mondială sunt amenințate de pandemia coronavirusului. Este prima dată în istoria activității ONU când cei 15 ambasadori ai săi au avut o sesiune pe tema pandemiei [1]. În cadrul discursului său, António Guterres a avertizat Consiliul de Securitate al ONU că pandemia coronavirusului amenință pacea și securitatea internațională, deoarece aceasta ar putea duce la o creștere a tulburărilor sociale și a violenței care ar submina în mod semnificativ capacitatea comunității internaționale de a combate boala [2], iar în viitor, „angajamentul Consiliului de Securitate va fi esențial pentru asigurarea păcii și pentru diminuarea securității internaționale condiționată de urgența pandemiei Covid-19”. Consiliul de Securitate, care are cincisprezece membri, dintre care cinci sunt permanenți – Franța, Regatul Unit, Statele Unite, China și Rusia – este principalul organ pentru menținerea păcii și securității internaționale. Deciziile sale sunt de natură coercitivă, aceasta din urmă are o gamă largă de puteri dacă găsește o amenințare sau un atac la pace și securitate internațională [3].

„Pentru a depăși pandemia, conform poziției Secretarului General, este necesar de unit toate eforturile [4]. Convocarea ședinței Consiliului de Securitate a fost făcută la inițiativa Germaniei, deoarece de la urgența virozei din partea Consiliului de Securitate a existat o tăcere asurzitoare”, a menționat ambasadorul Christoph Heusgen. În contextul discursului său, Heusgen a remarcat eforturile depuse de membrii permanenți (Statele Unite, Rusia, China, Franța, Regatul Unit) pentru a elabora „o concluzie sau o rezoluție pentru organizarea unui summit”, lucru care nu a fost posibil [5].

Astfel, cea mai puternică instituție a Organizației Națiunilor Unite, care a rămas tăcută la problema COVID-19 de când a început să se răspândească în întreaga lume provocând moartea a zeci de mii de oameni, a emis primul său comunicat de presă. Conform Documentului, din data de 23 martie 2020, a fost exprimat sprijinul pentru toate eforturile legate de consecințele posibile ale pandemiei COVID-19 în țările afectate de conflict și a reamintit nevoia de unitate și solidaritate cu toți cei afectați. Deși comunitatea internațională se află la o fază incipientă a crizei COVID-19, există speranțe că, cu eforturi colective, la nivel mondial, în următoarele 6 luni avansarea violentă a virozei să înceteze [6].

Din această perspectivă, coronavirusul ar trebui să facă obiectul unei pronunțări puternice din partea Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite. Este dificil de înțeles că organismul responsabil pentru detectarea amenințărilor la adresa păcii și securității internaționale nu a făcut imediat acest lucru atunci, din moment ce a avut o experiență de a monitoriza alte epidemii. S-a întâmplat cu SIDA prin rezoluții care au declarat boala drept una dintre cele mai mari provocări pentru dezvoltarea, progresul și stabilitatea societăților, ceea ce a necesitat, în consecință, un răspuns global și excepțional. Mai recent, Consiliul de Securitate a vorbit din nou în lumina răspândirii virusului Ebola în Liberia (2014) și Congo (2018), cu această ocazie nu-mind epidemia o amenințare pentru regiune și subliniind necesitatea unirii tuturor eforturilor comunității internaționale în combaterea epidemiilor. Având în vedere numărul de țări afectate de coronavirus, cât și numărul de infecții și de decese, precum și impactul pe care pandemia îl are asupra economiei mondiale, este surprinzător faptul că Consiliul de Securitate nu a considerat de a declara în ședința din 23 martie 2020 că Covid-19 reprezintă o amenințare fără precedent la adresa securității internaționale. Lăsând la o parte China, Statele Unite sau Rusia, acum există cinci țări europene care pot promova această pronunțare: Franța și Regatul Unit, ca membri permanenți; și Germania, Belgia și Estonia, state cu statut nepermanent. Oare Statele Unite ar îndrăzni să minimizeze pe acest forum dimensiunea globală a unei amenințări la adresa securității a milioane de oameni din întreaga lume? [7].

La nivel internațional, multe instituții acționează zilnic pentru a lupta împotriva pandemiei Covid-19 și / sau a consecințelor acesteia, în conformitate cu principiul de specialitate al organizațiilor internaționale. În fruntea acestor organizații se află OMS, o organizație specializată a sistemului Națiunilor Unite care acționează prin identificarea, de exemplu, a producătorilor de truse de diagnostic, organizarea cercetărilor în jurul vaccinului, strângerea de fonduri, monitorizarea răspândirii globale a virusului etc. Alte organizații, cum ar fi OMC și FMI, au de asemenea un rol în gestionare - economică și financiară - a pandemiei.

Potrivit Secretarului General, pandemia prezintă opt riscuri pentru securitatea internațională:

- Pandemia Covid-19 amenință să submineze în continuare încrederea în instituțiile publice.
- Căderea economică din această criză poate crea factori de stres major, în special în societăți fragile, în țările aflate în tranziție și mai puțin dezvoltate.

- Amânarea alegerilor sau a referendumurilor sau decizia de a vota, chiar și cu măsuri de atenuare, pot crea tensiuni politice și pot submina legitimitatea.
- În anumite contexte de conflict, incertitudinea creată de pandemie poate încuraja anumiți actori să cauzeze noi diviziuni și noi probleme.
- În contextul crizei COVID-19, amenințarea terorismului rămâne a fi una reală. Grupurile teroriste pot vedea oportunitatea de a greva, în timp ce atenția majorității guvernelor este îndreptată spre pandemie.
- Punctele slabe și lipsa de pregătire expusă de această pandemie arată cum se poate derula un atac bioterorist. Grupurile non-statale pot avea acces la tulpini virulente care ar putea provoca devastări similare societăților din întreaga lume.
- Criza împiedică eforturile internaționale, regionale și naționale de soluționare a conflictelor, exact atunci când acestea sunt cele mai necesare.
- Pandemia declanșează sau agravează diverse probleme cu referire la drepturile omului. Există stigmatism, discurs de ură și supremaciști albi și alți extremiști care încearcă să exploateze situația.

La rândul său, ONU se confruntă cu una dintre cele mai mari provocări din istoria sa [8], după cum a afirmat Antonio Guterres. Acesta a cerut, de asemenea, pe data de 25 martie o încetare imediată a ostilităților în Yemen, în fața pandemiei [9], după ce a lansat, două zile înainte, un apel pentru încetarea focului în întreaga lume, deoarece comunitatea internațională se confruntă cu un inamic comun: COVID-19. Viteza cu care se extinde virusul arată că a continua un război este o nebunie. Acesta este motivul principal pentru care s-a cerut încetarea imediată a focului/ conflictelor în întreaga lume. De asemenea, conform declarațiilor Secretarului General, a sosit momentul să fie încetate conflictele armate pentru a concentra eforturile în lupta reală de combatere a virozei COVID-19” [10]. Lumea este în război împotriva COVID-19.

Tăcerea Consiliului de Securitate este doar o tăcere oficială, deoarece, tardiv, întâlnirile au început să fie organizate în condiții oarecum artizanale, care au agravat doar sentimentul de incapacitate de reacție. Din data de 12 martie până la data de 30 martie 2020, oficial, din partea Consiliului de Securitate, nu s-a văzut vreo reacție. China, care a prezidat Consiliul până la data de 1 aprilie 2020, a anulat mai întâi reuniunile pentru data de 16 martie, apoi toate activitățile au fost suspendate de pe agenda oficială, care pentru multe zile a fost singura elementul site-ului Consiliului de Securitate care urmează să fie actualizat.

Cu toate acestea, delegațiile permanente ale anumitor state membre ale Consiliului de Securitate au anunțat pe rețeaua de socializare Twitter că o reuniune virtuală informală, care va servi drept test, a avut loc la data de 24 martie 2020 - la mai mult de o săptămână după suspendarea Activității Consiliului. Reuniunea nu a fost pe ordinea de zi a Consiliului de Securitate și nu este clar ce s-a spus; doar durata ei - puțin peste o oră - a fost scursă. Nu a fost făcut niciun raport, iar site-ul oficial al Organizației Națiunilor Unite nici nu a prezentat careva informații cu referire la reuniunea dată. Prin urmare, singura informație disponibilă este aceea diseminată

pe rețelele de socializare și în presă, transmițând cuvintele unui diplomat anonim, care a recunoscut că funcționarea întâlnirii a fost „un pic artizanală” [11]. După o a doua întâlnire virtuală din data de 26 martie, anunțată de misiunea chineză din nou pe Twitter și referitoare la activitatea Misiunii de sprijin a Organizației Națiunilor Unite în Libia (UNSMIL) [12], a avut loc o reuniune direct axată pe problemele virozei Covid-19. Din nou neoficial, pe data de 30 martie în cadrul unei reuniuni s-a discutat asupra anumitor conflicte. Pentru prima dată începând cu 12 martie, Franța a comunicat, pe site-ul web al delegației franceze la ONU, conținutul intervențiilor sale la această întâlnire, care a abordat amenințarea reprezentată de Covid-19, în special situația din Siria și din Palestina [13].

Făcând o analiză atentă a activității ONU cu referire la criza COVID-19, abia pe data de 31 martie s-a făcut publică existența anumitor decizii cu referire la situația existentă. Astfel, statele membre ale Consiliului de Securitate au comunicat într-o manieră „foarte cavaleristă”, deoarece, din nou, acestea sunt doar montaje publicate pe Twitter cu privire la adoptarea în unanimitate a patru rezoluții în cadrul reuniunii din 30 martie: rezoluția 2515 privind Coreea de Nord, o rezoluție 2516 privind Somalia, o rezoluție 2517 privind Sudanul și o rezoluție 2518 privind menținerea păcii [14]. Cu toate acestea, textele lor rămân necunoscute, niciun raport nu a fost publicat până în prezent pe site-ul oficial al Organizației Națiunilor Unite care să menționeze despre activitatea Consiliului de Securitate. Cu alte cuvinte, principalul organism de menținere a păcii, templul multilateralismului de după cel de-al Doilea Război Mondial, nu s-a mai întâlnit oficial din 12 martie. Abia la un interval de douăsprezece zile de la întreruperea activității sale a avut loc o întâlnire perfect informală în condiții „artizanale”; a fost nevoie de 18 zile în total după întreruperea sesiunilor fizice pentru o întâlnire informală și probabil punctată de probleme de conexiune, pentru a rezolva în cele din urmă problemele ridicate de pandemia globală, fără a adopta o rezoluție direct legată de Covid-19 și fără ca aceasta să poată fi verificată în absența publicării textelor deciziilor.

În acest caz, Consiliul de Securitate a generat, prin practica sa din 1945 și în virtutea funcțiilor sale, un orizont de așteptare care justifică uimirea, dacă nu chiar dezamăgirea în fața comunității internaționale pentru absența sa. Prin urmare, există multe motive pentru a crede că Consiliul de Securitate ar trebui să preia problema Covid-19, dacă nu chiar ar fi trebuit să o ia mai devreme. Există patru motive principale pentru aceasta.

În *primul rând*, Consiliul de Securitate are tendința de a prelua diverse subiecte, ceea ce nu este neapărat în competența sa. Astfel, Consiliul de Securitate a ratat ocazia de a „lua act” de o situație globală, chiar și atunci când este probabil să se încadreze în sfera sa de competență, care este adesea binevenită de comunitatea internațională. Începând cu anii '90 ai sec. XX, el nu a ezitat să descrie o situație care depășește cadrul relațiilor pașnice dintre state, chiar și fără legătură directă cu relațiile inter-statale, ca „amenințare la stabilitate” [15] a unei astfel de regiuni a lumii sau chiar în general, și, uneori, de „amenințare pentru pace” [16]. Tragediile umanitare au

făcut obiectul rezoluțiilor Consiliului folosind capitolul VII din Cartă, ce îi permite să ia măsuri care pot merge până la autorizarea utilizării forței; ne gândim la „acte de contrabandă cu migranți și trafic de persoane” în Mediterana, situația din Libia [17]. Mai recent, principalul organism de menținere a păcii a reușit să ia în considerare efectul dezastrelor naturale, a riscurilor unor astfel de dezastre sau schimbările climatice asupra anumitor situații de securitate din Somalia [18], Mali [19] sau mai recent în Republica Democrată Congo [20] – sunt doar câteva exemple. Fără a merge chiar atât de mult încât să aștepte până când o numește o amenințare la adresa păcii și securității internaționale, este, în mod absolut, surprinzător faptul că Consiliul de Securitate nu preia oficial această veste mondială, drept haos ce domină în anumite state afectate de Covid-19 susceptibile să amenințe echilibrele delicate de securitate.

În *al doilea rând*, această tăcere oficială este asurzitoare, deoarece există un precedent remarcabil. Prin Rezoluția 2177 din 19 septembrie 2014, Consiliul de Securitate a acționat în cazul escaladării crizei de sănătate provocată de Ebola, intervenind acolo unde nu era neapărat așteptat și calificându-o drept o amenințare la adresa păcii și securității internaționale [21]. Având în vedere acest precedent, care este, de fapt, doar o confirmare a pătrunderii problemelor de sănătate printre problemele de securitate [22], avem dreptul să ne așteptăm cel puțin la o reacție oficială din partea Consiliului de Securitate.

În *al treilea rând*, această tăcere este asurzitoare, deoarece anumite atribuții nu pot fi exercitate decât de Consiliul de Securitate. Deși, foarte excepțional și în caz de impas, Adunarea Generală a Națiunilor Unite poate remedia deficiența Consiliului care are doar responsabilitatea principală, și nu exclusivă, cea de menținere a păcii și securității [23], numai acesta din urmă are legitimitate politică, putere instituțională și instrumente legale pentru a organiza un răspuns global puternic la pandemia COVID-19. Printre numeroasele mijloace de acțiune posibile, Consiliul ar putea astfel să impună coridoare pentru transportul de echipamente medicale și, cel puțin, să coordoneze acțiunile diferitelor organizații care luptă împotriva pandemiei.

În *al patrulea rând*, tăcerea oficială a Consiliului de Securitate este cu atât mai asurzitoare cu cât este completată de discursul și acțiunea altor actori internaționali, ce compensează inacțiunea acestuia. Fără a vorbi despre presa care începe să analizeze această tăcere uluitoare [24], atenția este îndreptată spre Secretarul General, care se mobilizează și nu încetează să folosească retorica războiului [25]. De asemenea, la data de 25 martie a fost lansat un „Plan de intervenție umanitară globală Covid-19” [26], de care, probabil, Consiliul de Securitate va putea lua notă numai după fapt. Dar, este vorba despre întâlnirile imediate ale forurilor economice internaționale. Șefii de stat și de guvern G7 s-au întâlnit prin videoconferință pe 16 martie pentru a examina un răspuns coordonat, a cărui declarație finală a fost lansată [27]. Pe 25 martie a avut loc o altă întâlnire a miniștrilor de Externe ai G7 [28], pentru a discuta acțiunile lor comune ca răspuns la pandemie [29]. De asemenea, în situație de urgență, pe data de 26 martie a fost organizată reuniunea G20, fără ca agenda sa să aibă un caracter exclusiv economic [30]. Secretarul General al Organizației Națiunilor Unite

a scris chiar o scrisoare către G20 în care solicită o acțiune concertată și decisivă în fața actualei crize globale de sănătate pentru stabilirea unui plan, subliniind necesitatea coordonării și cooperării internaționale pentru a suprima virusul [31]. Acest lucru arată sentimentul că Secretarul General apelează la G20 pentru ajutor în fața inacțiunii Consiliului de Securitate. Având în vedere cele relatate mai sus, pare de neînțeles de ce Consiliul de Securitate nu preia sau preia atât de târziu gestionarea situației generată de Covid-19.

Conform unor voci, blocarea Consiliului de Securitate s-ar fi datorat Rusiei, care a refuzat timp de cincisprezece zile să țină o ședință decizională a Consiliului de Securitate pe baza unui punct de procedură. Dacă ar trebui să se creadă declarațiile adjunctului rus al AFP, Carta Națiunilor Unite nu permite organizarea de întâlniri virtuale și, mai ales, luarea deciziilor de la distanță [32]. Conform argumentului rus, art. 28 alin. (3) din Cartă cu privire la care Consiliul „poate organiza întruniri în orice alt loc decât sediul organizației pe care îl consideră cel mai potrivit pentru facilitarea acestei sarcini”, prevede *doar* întâlniri *fizice*. În plus și, mai presus de toate, nicio prevedere nu ar permite o decizie virtuală, votul fiind făcut de un spectacol de mâini în timpul ședinței.

Cel puțin trei elemente demonstrează marea slăbiciune a acestui argument. Pe de o parte, Rusia pare să prezinte formalitate surprinzătoare aici, dacă ne referim la practica Consiliului de Securitate. Formalismul procedural nu este ceea ce caracterizează cel mai mult Consiliul de Securitate, care rămâne mai presus de toate un organ politic. Astfel, capitolul „Votul” din regulile de procedură provizorii ale Consiliului de Securitate cuprinde o singură regulă simplă: „Procedura de vot a Consiliului de Securitate este în conformitate cu articolele relevante din Cartă și Statutul Curții Internaționale de Justiție”. Acest formalism invocat de Rusia contrastează cu practica reală a Consiliului în cele trei reuniuni ale sale din 24, 26 și 30 martie (nici o mențiune pe ordinea de zi oficială - nici măcar ca parte a consultărilor informale - nici un proces-verbal) publicată contrar cerințelor art. 54 din Regulament [33] și cu practica generală a Organizației. Trebuie amintit că Organizația Națiunilor Unite, la fel ca multe alte organizații internaționale, nu sunt formaliste. Astfel, s-a remarcat faptul că anumite decizii de angajare a Consiliului de Securitate, de exemplu, cu privire la transparența activității sale, au fost luate printr-o simplă notă a președintelui Consiliului de Securitate fără o formalitate suplimentară și fără ca acest lucru să prezinte vreo problemă [34].

Prin urmare, această preocupare cu referire la formalism pare neconvingătoare. Pe de altă parte, este cu atât mai puțin cu cât alte organizații internaționale mai formaliste au adoptat rapid o procedură derogatorie în vederea organizării corespunzătoare a reuniunilor lor virtuale. Problema procedurii de ședință și de vot apare mai semnificativă în contextul organismelor Uniunii Europene, ale căror acte pot fi anulate, dacă este necesar, de Curtea de Justiție a Uniunii Europene, ceea ce nu este în cazul Consiliului de Securitate, care nu suferă de niciun control al legalității sau legalității în ordinea juridică a Organizației Națiunilor Unite. Astfel, Consiliul Uniunii

Europene a aprobat, la data de 23 martie, o derogare temporară de la regulile sale de procedură, în condițiile în care, ținând seama de aceste circumstanțe excepționale și în vederea asigurării continuității instituționale a procesului decizional al Consiliului, este necesară derogarea temporară ”de la dispozițiile relevante din Regulamentul Consiliului, în condiții specifice, pentru o perioadă de o lună supusă prelungirii [35]. Este dificil, având în vedere puținele cerințe formale din Consiliul de Securitate, să admită că o astfel de renunțare nu ar fi posibilă - cu condiția ca Rusia să o accepte.

În sfârșit, și poate cel mai important, reticența rusă pare să fie în contradicție totală cu art. 1 alin. 28 din Carta Națiunilor Unite - același art. 28 ca cel avansat pentru a bloca procesul decizional -, care specifică: „Consiliul de Securitate este organizat astfel încât să își poată exercita funcțiile permanente”. Această dispoziție ar trebui să poată servi fără dificultăți drept bază pentru adoptarea normelor procedurale excepționale. Chiar dacă situația nu era urgentă, acest alineat pare să poată justifica în orice moment dezvoltarea unei proceduri de decizie deja inflexibile. Dar funcționarea Consiliului de Securitate, un organism politic, este de așa natură încât refuzul din partea Rusiei, fie fondat sau nu, blochează organizarea de ședințe și, mai ales, procesul decizional. Ambasada Federației Rusie susține în continuare că nu există nici un motiv de frică pentru întâlnirea la sediul Națiunilor Unite. La fel de jenant, blocada rusă ar fi putut duce la încălcarea regulii 1 a regulilor de procedură, aceasta din urmă stipulând că, Consiliul de Securitate se întrunește „ori de câte ori consideră că este necesar și fără ca intervalul dintre întâlniri să depășească paisprezece zile”.

Evoluția activității Consiliului de Securitate, ai cărei membri au anunțat triumfător, pe Twitter, după ce au convenit pe 30 martie să adopte în unanimitate patru rezoluții, ar putea nuanța toate observațiile de mai sus.

În condițiile create de activitate sa, Federația Rusă se mulțumește cu lucrările „normale” ale Consiliului de Securitate. Cel puțin trei din cele patru rezoluții, al căror text rămâne necunoscut până în prezent, se referă, într-adevăr, la puncte care sunt în general consensuale; dintre acestea, două rezoluții, la care se adaugă rezoluția 2515, trebuiau oricum adoptate de urgență. Întrucât mandatul UNMISOM a expirat la data de 31 martie 2020, i s-a părut de neconceput faptul că, Consiliul de Securitate nu a decis să-l reînnoiască cel puțin pe un termen de un an, astfel încât rezoluția 2516 (2020) privind situația din Somalia să nu pară a fi impusă [36]. De asemenea, Consiliul a decis structura operațiunilor hibride ale Uniunii Națiunilor Unite Africane în Darfur (UNAMID) [37], astfel încât Rezoluția 2517 privind Sudanul să nu fie considerată a fi „impusă”. Situația din Coreea de Nord a fost și rămâne a fi subiectul unor discuții mai intense. Membrii permanenți, precum China și Federația Rusă, s-au pronunțat în favoarea ridicării sancțiunilor. O decizie tehnică a fost totuși așteptată la 27 martie, motivând necesitatea Rezoluției 2515 [38]. Doar Rezoluția 2518 privind misiunile de menținere a păcii nu pare să îndeplinească un calendar restricționat; cu toate acestea, Consiliul nu a adoptat o rezoluție la subiectul dat în 2019, ultima rezoluție privind misiunile de pacificare datează de la sfârșitul anului 2018 [39].

Astfel, pornind de la aceste raționamente, Consiliul de Securitate al ONU a reacționat rapid. Prin urmare, din aceste elemente se poate concluziona că, departe de a se reuni pentru a discuta despre Covid-19 și situația de sănătate mondială, Consiliul de Securitate a încheiat lucrările dureros, printr-un acord comun privind procedurile de abordare a problemelor actuale. În această privință, nu este dificil să prezicem că reuniunea anunțată (pe Twitter) la 31 martie 2020 referitoare la Afganistan este legată de raportul privind misiunea de asistență a Organizației Națiunilor Unite în Afganistan (UNAMA). În curând va fi organizată o altă misiune de pacificare integrată și multi-dimensională privind situația de stabilizare în Mali (MINUSMA). Consiliul de Securitate reia, mai mult sau mai puțin neoficial, cursul calendarului său fără ca problema crizei Covid-19 să fie prezentă pe lista priorităților mondiale. Reieșind din situația creată, se poate presupune că rezoluțiile vor menționa situația prezentă în fiecare țară [40].

Această situație pare, în acest stadiu, oarecum suprarealistă. Este dificil să concluzionăm altfel decât prin faptul că observăm că argumentele juridice fragile prezentate de Federația Rusă nu au rezistat nevoii de a se întruni pentru a analiza situația cu privire la Covid-19 și că maschează foarte slab o voință, în mod vădit împărțită de China care prezidează Consiliul.

De asemenea, analizând activitatea Consiliului de securitate al ONU în condițiile crizei COVID-19, am putea reliefa unele puncte slabe. În acest context, trebuie de amintit că Rusia, China și Statele Unite nu sunt, în acest moment, susținătorii Națiunilor Unite și ale organelor sale, ale căror acțiuni nu ezită să critice public. La debutul crizei de sănătate, ce poate fi văzută în dimensiunea sa internațională în jurul datei de 12 martie, a fost posibil să se gândească că membrii Consiliului, în special cei permanenți, au fost ocupați de problema pandemiei pe teritoriile statelor lor. În alți termeni mai banali, membrii permanenți și cei nepermanenți aveau „alte preocupări” decât convocarea Consiliului de Securitate. Acest raționament dezvăluie deja unul dintre defectele sistemului instituțional al ONU, care pare să se bazeze pe ideea că celor cinci mari puteri nu li se poate întâmpla nimic catastrofal, și că aceștia au capacitatea de a asigura stabilitatea în lume.

În situația creată, s-a observat creșterea oficială a poziției statelor în combaterea crizei COVID-19. Drept exemplu ne poate servi cazul Franței, care din data de 12 martie depune eforturi de a combate pandemia [41]. De asemenea, Franța a depus efort de a accelera cooperarea întregii comunități internaționale în scopul soluționării problemelor ce vizează criza COVID-19 [42].

În același timp, există unele situații care au agravat disputa. În acest context se înscriu comentariile purtătorului de cuvânt al ministrului Afacerilor Externe din China conform cărora Covid-19 este un virus care ar putea fi de origine americană [43]. Mass-media a făcut publică întregii lumi ipoteza chineză [44], în timp ce autoritățile americane insistă că „virusul” este de origine chineză. De asemenea, autoritățile americane acuză China și Federația Rusă de desfășurarea unei campanii de dezinformare a populației, dar și a întregii comunități internaționale.

Imaginea apare cu atât mai puțin strălucitoare atunci când privirea se îndreaptă către o guvernare informală internațională. Între timp, cele două reuniuni G7 - fără

Rusia și China - au reușit să emită declarații finale, prin care marile puteri economice spun că sunt „convinși că dificultățile actuale legate de pandemia COVID-19 necesită o abordare internațională strâns coordonată” [45]. La cererea Arabiei Saudite, în mod îngrijorat de economia petrolului [46], G20 în stare excepțională a organizat pe data de 26 martie o reuniune. Membrii G20, care depășesc cu mult discuțiile pur economice și financiare, s-au angajat „să consolideze” mandatul OMS de a coordona lupta internațională împotriva pandemiei, în special protecția personalului și asistența medicală de prim rang, cât și furnizarea de echipamente medicale, în special instrumente de diagnostic, tratamente, medicamente și vaccinuri. Astfel, reuniunea G20 a recunoscut necesitatea unei acțiuni urgente pe termen scurt pentru intensificarea eforturilor globale în scopul soluționării crizei COVID-19 [47]. Pare legitim să ne întrebăm dacă G20 nu și depășește atribuțiile sale informale [48]. Introducerea Declarației finale nu lasă, fără îndoială, importanța pe care membrii G20 o acordă cadrului ONU în circumstanțele crizei COVID-19. Alături de Organizația Mondială a Sănătății, Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială, Națiunile Unite și alte organizații internaționale, G20 se angajează să facă tot ceea ce este necesar pentru a depăși pandemia [49]. Flexibilitatea acțiunilor G7 și G20 vine în detrimentul Consiliului de Securitate. Aceste foruri au o vocație esențial economică, dar îngrijorarea față de starea economiei mondiale a făcut ca acestea să acorde o atenție deosebită crizei COVID-19.

Deși există o multitudine de critici cu referire la (in)activitatea Consiliului de Securitate, este rezonabil să credem că, până în prezent, absența unei rezoluții privind Covid-19 este justificată de menținerea acestor două poziții antagonice. Presupunerea situației politice poate fi rezumată după cum urmează: Statele Unite amenință cu respingerea oricărei propuneri de reducere a sancțiunilor, iar cele două state estice blochează orice propunere susceptibilă de a evoca o responsabilitate privind soluționarea crizei COVID-19. Oricum ar fi, acest blocaj arată încetinirea mecanismului ONU. Atât tăcerea oficială, cât și discursul avansat incomod pentru a justifica această situație evidențiază formalismul instituțional al ONU, contribuind la discreditarea, de către proprii actori, a principalului instrument al multilateralismului. Covid-19 pare a fi o lovitură pentru multilateralismul instituțional, care este deja atacat, de multe ori pe nedrept, de către liderii care pledează pentru unilateralism sau bilateralism.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Coronavirus, uno de los mayores retos de la ONU desde su creación. <https://www.voanoticias.com/a/coronavirus-uno-de-m%C3%A1s-grandes-retos-de-onu-desde-su-creaci%C3%B3n/5366900.html>
2. COVID-19 amenaza la paz internacional, dice jefe de ONU. <https://www.20minutos.com/noticia/273161/0/aseguradoras-podran-recibir-dinero-por-perdidas-en-obamacare/>
3. Charte des Nations Unies de 1945. <https://www.un.org/fr/charter-united-nations/>
4. Covid-19: le Conseil de sécurité de l'ONU exhorté à s'unir, sa "raison d'être". <https://www.lesoleil.com/actualite/covid-19/covid-19-le-conseil-de-securite-de-lonu-exhorte-a-sunir-sa-raison-detre-a8407ed02e-3a0d32225b70398b4cc9e4>
5. Covid-19: le Conseil de sécurité de l'ONU exhorté à s'unir, sa "raison d'être". <https://www.lesoleil.com/actualite/covid-19/covid-19-le-conseil-de-securite-de-lonu-exhorte-a-sunir-sa-raison-detre-a8407ed02e-3a0d32225b70398b4cc9e4>

6. El potencial impacto del coronavirus covid-19 en la seguridad. <https://www.ventasdeseguridad.com/2020033111968/noticias/empresas/el-potencial-impacto-del-covid-19-en-la-seguridad.html>
7. La seguridad humana como prioridad global. https://elpais.com/elpais/2020/03/22/opinion/1584878347_635255.html
8. « L'ONU, temple du multilatéralisme ébranlé par le coronavirus », 15 mars 2020, en ligne : https://www.lepoint.fr/monde/l-onu-temple-du-multilateralisme-ebanle-par-le-coronavirus-15-03-2020-2367193_24.php#
9. Resolution 2515. Non-proliferation/Democratic People's Republic of Korea. Letter from the President of the Council on the voting (S/2020/246, added) <http://unscr.com/en/resolutions/2515>
10. Face à l'ennemi commun, la COVID-19, le Secrétaire général appelle à un cessez-le-feu mondial: « L'arrêt des combats. Partout. Tout de suite. <https://www.un.org/press/fr/2020/sgsm20018.doc.htm>
11. Le Conseil de sécurité de l'ONU s'essaie, difficilement, à la visioconférence. <https://www.lefigaro.fr/international/le-conseil-de-securite-de-l-onu-s-essaie-difficilement-a-la-visioconference-20200324>
12. Déclarations officielles de politique étrangère du 12 mars 2020. <https://cz.ambafrance.org/-Declarations-officielles-de->
13. Maurel R. L'(in)activité du Conseil de Sécurité face au COVID-19 : où est confinée la « communauté » internationale ? <http://www.revuedlf.com/droit-international/linactivite-du-conseil-de-securite-face-au-covid-19-ou-est-confinnee-la-communaute-internationale/>
14. Covid-19: le Conseil de sécurité de l'ONU exhorté à s'unir, sa "raison d'être". <https://www.lesoleil.com/actualite/covid-19/covid-19-le-conseil-de-securite-de-lonu-exhorte-a-sunir-sa-raison-detre-a8407ed02e-3a0d32225b70398b4cc9e4>
15. Le Conseil de sécurité des Nations Unies adopte une résolution historique sur la jeunesse, la paix et la sécurité. <https://www.un.org/press/fr/2015/pi2146.doc.htm>
16. Résolution 2118 du Conseil de sécurité des Nations unies https://fr.wikipedia.org/wiki/R%C3%A9solution_2118_du_Conseil_de_s%C3%A9curit%C3%A9_des_Nations_unies
17. Resolution 2240 (2015) / adopted by the Security Council at its 7531st meeting, on 9 October 2015 <https://digitallibrary.un.org/record/806095>
18. Resolution 2472 (2019) / adopted by the Security Council at its 8537th meeting, on 31 May 2019 <https://digitallibrary.un.org/record/3807184>
19. Résolution 2447 du 13 décembre 2018, S/RES/2447 (2018). <https://www.un.org/securitycouncil/fr/content/resolutions-adopted-security-council-2018>
20. Resolution 2502 (2019) / adopted by the Security Council at its 8692nd meeting, on 19 December 2019 . <https://digitallibrary.un.org/record/3840347>
21. Resolution 1308 (2000) / adopted by the Security Council at its 4172nd meeting, on 17 July 2000. <https://digitallibrary.un.org/record/418823>
22. Ibidem
23. Résolution 377 (V) DE L'ASSEMBLÉE GÉNÉRALE https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ufp/ufp_ph_f.pdf
24. La réponse au coronavirus fait débat au sein du Conseil de sécurité de l'ONU. <https://www.la-croix.com/Monde/reponse-coronavirus-fait-debat-sein-Conseil-securite-ONU-2020-03-25-1201085971>
25. « L'ONU, temple du multilatéralisme ébranlé par le coronavirus », 15 mars 2020, en ligne : https://www.lepoint.fr/monde/l-onu-temple-du-multilateralisme-ebanle-par-le-coronavirus-15-03-2020-2367193_24.php#
26. Ibidem
27. G7 Biarritz: Conférence de presse à l'issue du sommet <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2019/08/27/g7-biarritz-conference-de-presse-a-lissue-du-sommet>
28. Coronavirus - Déclaration du ministre de l'Europe et des affaires étrangères à tous nos compatriotes à l'étranger (17 mars 2020). <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/le-ministere-et-son-reseau/actualites-du-ministere/informations-coronavirus-covid-19/coronavirus-declarations-et-communiqués/article/coronavirus-declaration-du-ministre-de-l-europe-et-des-affaires-etrangeres-a>
29. « L'ONU, temple du multilatéralisme ébranlé par le coronavirus », 15 mars 2020, en ligne : https://www.lepoint.fr/monde/l-onu-temple-du-multilateralisme-ebanle-par-le-coronavirus-15-03-2020-2367193_24.php#
30. Ibidem
31. Nations Unies, Point de presse quotidien du Bureau du Porte-parole du Secrétaire général de l'ONU, 24 mars 2020, en ligne : <https://www.un.org/press/fr/2020/dbf200324.doc.htm>
32. Résolution 2447 du 13 décembre 2018, S/RES/2447 (2018). <https://www.un.org/securitycouncil/fr/content/resolutions-adopted-security-council-2018>

33. Règlement intérieur provisoire du Conseil de sécurité. <https://www.un.org/securitycouncil/fr/content/ripcs/chapitre-8>
34. Note n°507 du Président du Conseil de sécurité du 26 juillet 2010, S/2010/507. <https://www.un.org/securitycouncil/fr/subsidiary/wgdocs/notes>
35. Décision (UE) 2020/430 du Conseil du 23 mars 2020 portant dérogation temporaire au règlement intérieur du Conseil eu égard aux difficultés de déplacement causées dans l'Union par la pandémie de COVID-19, JOUE du 24 mars 2020, L88 I/1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=CELEX:32020D0430>
36. Le Conseil de sécurité proroge jusqu'au 30 juin 2020 le mandat de la Mission d'assistance des Nations Unies en Somalie (MANUSOM) <https://www.un.org/press/fr/2020/sc14151.doc.htm>
37. Résolution 2495 du 31 octobre 2019, S/RES/2495 (2019). <https://www.un.org/securitycouncil/fr/content/r%C3%A9solutions-adopt%C3%A9es-par-le-conseil-de-s%C3%A9curit%C3%A9-en-2019>
38. Rezolution 2515. Non-prolifération/Democratic People's Republic of Korea. Letter from the President of the Council on the voting (S/2020/246, added) <http://unscr.com/en/resolutions/2515>
39. Résolution 2447 du 13 décembre 2018, S/RES/2447 (2018). <https://www.un.org/securitycouncil/fr/content/resolutions-adopted-security-council-2018>
40. Maurel R. L'(in)activité du Conseil de Sécurité face au COVID-19 : où est confinée la « communauté » internationale ? <http://www.revuedf.com/droit-international/linactivite-du-conseil-de-securite-face-au-covid-19-ou-est-confinee-la-communaute-internationale/>
41. Déclarations officielles de politique étrangère du 12 mars 2020. <https://cz.ambafrance.org/-Declarations-officielles-de->
42. Déclarations officielles de politique étrangère du 19 mars 2020, <https://cz.ambafrance.org/-Declarations-officielles-de->
43. « Corona-complotisme : Pékin accuse sans preuve les Etats-Unis d'avoir apporté le virus en Chine », 13 mars 2020. <https://www.nouvelobs.com/coronavirus-de-wuhan/20200313.OBS25985/corona-complotisme-pekin-accuse-les-etats-unis-d-avoir-apporte-le-virus-en-chine.html>
44. « Coronavirus : la Chine accuse les Etats-Unis d'être à l'origine de la pandémie », 24 mars 2020. <http://www.leparisien.fr/international/coronavirus-la-chine-accuse-les-etats-unis-d-etre-a-l-origine-de-la-pandemie-24-03-2020-8286891.php>
45. Déclarations officielles de politique étrangère du 17 mars 2020, COVID-19. <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2020/03/26/declaration-finale-du-sommet-extraordinaire-des-chefs-detat-et-de-gouvernement-du-g20-consacre-au-covid-19>
46. Coronavirus : face au krach pétrolier, l'Arabie Saoudite se prépare "au pire" », 18 mars 2020. <https://www.sudouest.fr/2020/03/18/coronavirus-face-au-krach-petrolier-les-saoudiens-se-preparent-au-pire-7340699-10861.php>
47. Résolution 2480 adopted by the Security Council at its 8568th meeting, on 28 June 2019. [https://undocs.org/en/S/RES/2480\(2019\)](https://undocs.org/en/S/RES/2480(2019))
48. Déclarations officielles de politique étrangère du 26 mars 2020, COVID-19. <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2020/03/26/declaration-finale-du-sommet-extraordinaire-des-chefs-detat-et-de-gouvernement-du-g20-consacre-au-covid-19>
49. Coronavirus: face au krach pétrolier, l'Arabie Saoudite se prépare "au pire" », 18 mars 2020. <https://www.sudouest.fr/2020/03/18/coronavirus-face-au-krach-petrolier-les-saoudiens-se-preparent-au-pire-7340699-10861.php>

**BAZELE METODOLOGICE ALE UNEI TEORII ȘTIINȚIFICE
ÎN PROCESUL CERCETĂRII ACADEMICE**

**METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF A SCIENTIFIC THEORY
IN THE PROCESS OF ACADEMIC RESEARCH**

**Valeriu MIJA, doctor în științe politice,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova
mijava1905@hotmail.com**

Rezumat

Acest articol prezintă importanța unei teorii științifice în procesul de cercetare în științele politice. În acest context, cercetătorii din domeniul științelor politice trebuie să cunoască tipologia, compoziția, modalitatea de formulare, aplicare și de testare a unei teorii științifice în procesul de cercetare academică pentru a atinge obiectivitatea. Articolul prezintă elementele fundamentale ale unei teorii științifice în științele politice - compoziție tehnică cu sistem de variabile, bazată pe principiul științific determinist și modalități explicative, care cuprind elementul teoretic generalizat abstract și un caz particular singular. În concluzie, cercetătorilor li se recomandă să formuleze și să testeze cu atenție o teorie științifică prin strategia deductivă sau inductivă pentru a confirma sau a infirma ipoteza studiului.

Cuvinte-cheie: științe politice, cercetare academică, teoria științifică, compoziția teoriei, variabile, explicarea teoriei, strategiile de testare a teoriei.

Summary

This article focuses on the importance of a scientific theory in the process of academic research in political sciences. In this regard, researchers in the political sciences need to know the typology, features, modality of formulation, application and testing of a scientific theory in the academic research process to achieve objectivity. The article presents the fundamental elements of a scientific theory in the political sciences - technical composition with system of variables, based on the scientific deterministic principle and explicative methods, which comprise abstract theoretical element and a particular singular case. In conclusion, researchers are recommended to carefully formulate and test a scientific theory by Deductive and Inductive strategies to confirm or infirm the study's hypothesis.

Keywords: political sciences, academic research, scientific theory, variables, theory composition, theory explanation, theory testing strategies.

Actualmente, se manifestă un interes sporit către științele politice, îndeosebi fenomenele internaționale, care în epoca globalizării tot mai mult produc efecte sistemice accentuate asupra diferitor state și societăți. Mai mult ca atât, fenomenele politice sunt tot mai imprevizibile pe arena internațională. Corespunzător, mulți experți cercetează evenimente politice în cadrul mediului internațional, care a devenit complex interdependent, fiind și multidimensional și, totodată, multilateral. Drept rezultat al interesului evidențiat se elaborează diferite cercetări cu concluzii echivalente, contradictorii și uneori dihotomice asupra unui fenomen abordat, ce creează confuzii asupra unui adevăr privind fenomenul cercetat. În astfel de context devine esențial revizuirea periodică și readaptarea metodologiei și eticii cercetării în științele politice în scopul perfecționării aptitudinilor cercetătorilor antrenați în procesul studiilor academice.

Cercetarea științifică se deosebește prin fundamentul conceptual privind formularea și aplicarea metodologiei academice asupra unui fenomen studiat. Elementul important în procesul cercetării științifice este atribuit metodologiei cu un set de metode, tehnici și principii aplicate asupra obiectului de studiu. Din punct de vedere conceptual, metodologia este numită strategia cercetării, iar metodele științifice - tactica, care trebuie să fie aplicate cu precizie [16]. În același timp, în științele politice, metodologia cercetării nu este deplină în cazul lipsei unei teorii științifice, care este numită și instrument de testare pentru a ajunge la concluzii obiective ale studiului.

În științele politice, elaborarea și testarea teoriilor științifice este un proces mai dificil, comparativ cu științele exacte. Aceasta reiese din faptul că științele politice și teoria relațiilor internaționale, în calitate de ramură a acestora, sunt de natură socio-umane. Astfel, aspectele metodologice ale cercetării fenomenelor politice, fiind empirice sau pur teoretice prin rațiune, cu concluzii logice, au la bază, predominant, criteriile probabilității și, foarte rar, criteriile axiomatice. Concluziile cercetării în cadrul relațiilor internaționale sunt de natură probabiliste, implicând drept funcție empirică o teorie științifică, care poate mai obiectiv confirma/infirma ipoteza studiului. Cercetătorii din domeniul științelor politice trebuie să cunoască tipologia, particularitățile, modalitatea aplicării și testării unei teorii științifice în procesul de cercetare academică în scopul atingerii obiectivității asupra fenomenului politic abordat.

Tipologia teoriilor științifice

În mediul academic sunt mai multe viziuni asupra definirii și catalogării teoriilor științifice. Conform savantului Karl R. Popper, „teoriile noastre fac afirmații despre proprietățile structurale sau relaționale ale lumii, iar proprietățile descrise de o teorie explicativă trebuie să fie, într-un sens sau altul, mai profunde decât cele care trebuie să fie explicate” [16, p. 15]. Vasile Țapoc afirmă că metodologia este o strategie, metodele reprezintă o tactică, iar teoria este o funcție empirică cu variabile în procesul de cercetare științifică [16, p. 145-150]. În acest context este evidentă diversitatea și complexitatea teoriilor științifice.

În mediul academic, teoriile științifice, având trăsături din curentele epistemologice de cercetare, sunt catalogate în două tipuri: normative și empirice. Aceasta reiese din faptul că în știință există două instrumente principale de confirmare a unui adevăr: legile și teoriile. O lege științifică reprezintă o factologie empirică de observare a unor relații (acțiuni) între două sau mai multe fenomene studiate, care se desfășoară cu o anumită regularitate și pot fi repetate în caz de necesitate. Legea poate fi testată prin experiment, fiind observată de mai multe persoane în diferite colțuri ale lumii. Legile sunt atribuite mai mult științelor exacte (ex. fizica sau chimia). Totodată, în științele exacte există teorii care sunt numite teorii închise. Ele explică anumite procese care nu pot fi vizualizate empiric cu ochii minții umane. Însă aceste procese decurg regulat și pot fi empiric folosite de omenire. De exemplu, *Teoria relativității* a lui Albert Einstein sau *Teoria fenomenelor electromagnetice* a lui James Maxwell, care prin aparatul logic-teoretic descriu anumite fenomene pentru a fi înțelese de

om într-o anumită formă sau model (procesul descrierii atomului). Aceste fenomene nu pot fi tratate categoric, din motiv că ele nu sunt vizibile: de exemplu, elementele curentului electric (model abstract-idealizat). Pe baza teoriilor închise deja sunt construite legi și alte teorii. Aceste teorii sunt numite și teorii normative. În științele exacte, teoriile și legile pot fi testate prin experimente regulate, ceea ce nu este valabil pentru științele sociale.

În științele sociale, metodologia prevede folosirea teoriilor științifice care au funcții empirice de o anumită probabilitate, ce nu prevede o determinare exactă. Din acest motiv, teoriile științifice în științele sociale sunt de două tipuri: *normative* și *empirice*. Teoriile normative sunt teorii construite din norme și valori cu principiul de prescripție (ex. cum trebuie să fie un stat democratic este numai o teorie). Astfel, având la bază etica lui Aristotel, teoriile normative presupun o anumită predicție și prescripție a unui curs de acțiuni pur teoretic (model-cadru). Aceste teorii sunt larg atribuite în arhitectură, medicină, sistemul de management uman, constituționalism, studii juridice. Dimpotrivă, teoriile empirice, numite și morale sau pozitivistice, sunt bazate pe experiență și observare directă cu fapte și valori accesate. Teoriile normative sunt mai des folosite în științele exacte sau în anumite ramuri ale științelor sociale, unde este necesară o prescripție pentru acțiuni, iar teoriile empirice sunt predominant folosite în științele socioumane.

În cadrul științelor politice, teoriile empirice sunt de două tipuri: *descriptive* și *explicative*. Funcția acestor teorii este de a descrie sau explica fenomenele studiate. Evident că pe baza concluziilor prezentate de teoriile respective, inductiv poate fi prezentat și un pronostic în funcție de datele și concluziile acumulate, care pot forma un model teoretic de acțiuni.

În această ordine de idei, funcția teoriilor empirice descriptive este de a descrie situația fenomenului studiat, cum ar fi continuitatea și schimbarea sau conflictul și cooperarea. Teoriile respective folosesc datele care pot fi accesate și colectate empiric pentru a reda o realitate vizualizată și studiată. Teoriile descriptive sunt alcătuite din concepte teoretice generalizate care descriu situația obiectului de studiu. Spre exemplu, când este descris al Doilea Război Mondial, cercetătorii folosesc toate datele (video, arhive, interviurile participanților etc.) pentru a formula o teorie descriptivă despre acest fenomen politic, folosind concepte teoretice și generalizarea condițiilor singulare în contextul științific descriptiv general.

Funcția teoriilor empirice explicative este de a explica acțiunile unui fenomen studiat prin prisma principiului cauzativ determinist. În relațiile internaționale și, în general, în științele politice, în cadrul formării metodologiei cercetării, precum și în procesul cercetării unui fenomen, sunt folosite, mai des, teoriile empirice explicative. Aceste teorii folosesc logica rațională și deductivă pentru formularea unor explicații teoretice ale acțiunilor fenomenului studiat. În esență, teoriile explicative pun accentul pe determinarea și teoretizarea mecanismului cauzativ al obiectului de studiu cu variabile, catalizatori și condiții antecedente. Teoriile explicative sunt destinate explicării problemei identificate. Astfel, cercetătorul descoperă variabilele dependente și, totodată, concluzionează că nu există claritate privind variabilele

independente și condițiile antecedente. Putem trata teoriile explicative drept teorii destinate înțelegerii mai profunde a problemei științifice identificate.

Teoriile empirice, atât descriptive, cât și explicative, nu fac altceva decât să contribuie la identificarea mai profundă a particularităților problemei științifice (fenomenului studiat). Însă ele nu au o putere mare de inducție de pronostic, pentru că sunt preocupate cu identificarea, înțelegerea și explicația logică a fenomenului studiat prin rațiunea cercetătorului. În scopul formulării ipotezelor, cercetarea avansată apelează la inducție, deducție, analiză contrafactuală, legătura precedentului cu analogii pentru a modela un pronostic posibil, ce nu trebuie de confundat cu teoriile normative de prescripții, care prescriu o cauzalitate de legi în viața socială. Pronosticul în rezultatul teoriilor empirice descriptive și explicative este o încercare de a modela un posibil scenariu de dezvoltare. În acest context, devine importantă comprehensivitatea analizei obiectului de studiu la identificarea mai multor variabile deterministe și înțelegerea că teoria de pronostic este una probabilistă și numai timpul și testarea poate confirma validitatea pronosticului.

Evoluția viziunilor privind teoriile științifice

Teoriile științifice în științele socioumane joacă un rol metodologic important. Complexitatea diversificării opiniilor asupra teoriilor științifice se datorează existenței mai multor viziuni pe acest subiect. În această ordine de idei, orice ramură de științe se dezvoltă în mod axiomatic prin câteva faze dialectice:

A. Faza explorării și acumulării cunoștințelor. Este o perioadă de timp, în decursul căreia cercetătorii identifică și acumulează diferite date despre un subiect/obiect pe care îl studiază sub formă de disciplină epistemologică nouă. În opinia lui V. Țapoc, această fază are anumite etape:

A.1. Elaborarea instrumentelor științifice și utilizarea lor pentru deschiderea unor noi domenii ale experienței.

A.2. Sistematizarea rezultatelor observației și elaborarea unor sisteme de ordonare empirică.

A.3. Dezvoltarea unor modele și folosirea lor euristică în structurarea unui domeniu al experienței.

A.4. „Metodologizarea experienței” prin „filosofia experimentală” este considerată un gen de „program sui generis” al științei pre-paradigmatice; acest program al „empirismului metodic” mizează pe interacțiunea „controlată și constructivă” a cercetătorului cu natura, prezența activă a experimentatorului și aparatelor etc.

A.5. Construirea unor tipologii, ordonări sau clasificări empirice, care structurează extinderea ulterioară a experienței și permit un gen de „empirism deductiv” (deducerea sistematică a unor noi fenomene) ce va anticipa funcția predicativă a viitoarelor teorii.

A. 6. Departate de a corespunde „etichetării” de „lipsită de teorie”, știința pre-paradigmatică posedă un gen specific de „teoretizare”, distinct de teoretizarea caracteristică fizicii matematice, considerată „prototip” al construcției teoriilor în științele

naturii. Dacă mecanica *newtoniană* posedă un gen de „construcție al teoriilor pornind de sus”, științele pre-paradigmatice încep „construcția teoriilor pornind de jos”.

B. Faza paradigmatică. O perioadă care a produs și a acumulat teorii și programe științifice, care se structurează în paternitate sau model de gândire/abordare. Potrivit viziunii lui Th. Kuhn, un model-cadru sau program de abordare a obiectului de cercetare implică paradigma de gândire sau abordare care revoluționar dezvoltă știința cu o logică internă, multitudinea problemelor se ordonează; se constituie un nucleu de probleme fundamentale spre rezolvarea cărora converg toate eforturile savanților. În faza paradigmatică, teoriile dezvoltate sunt deja grupate de paradigmele științifice.

C. Faza post-paradigmatică. Reprezintă o cercetare intensivă a teoriilor în cadrul paradigmatic pentru a folosi la maximum fundamentele științifice. În această fază la fel sunt mai multe viziuni [16, p. 139-140].

În acest context științific există mai multe opinii despre validitatea teoriilor științifice. Însă pentru științele politice și teoria relațiilor internaționale sunt esențiale trei viziuni convenționale – Karl Popper, Thomas Kuhn și Imre Lakatos.

Conform viziunii lui Karl Popper, teoriile științifice sunt valide până nu sunt falsificate. Din punct de vedere științific, o teorie are o semnificație academică până nu este falsificată de anumite argumente conceptual-teoretice. În opinia lui K. Popper, teoriile nu pot fi testate în practică și, respectiv, nu pot fi falsificate prin respingerea logic-rațională [10, p. 42].

Dimpotrivă, potrivit viziunii lui Th. Kuhn, citat de V. Juc, în științele sociale este dificil să fie testată o teorie. Acesta consideră că falsificarea teoriei este una subiectivă și nu poate fi luată ca un instrument în vederea validării/invalidării unei teorii științifice. Th. Kuhn susține că anume apariția unei teorii mai performante poate substitui teoria existentă, ea fiind respinsă prin substituție. Autorul are în vedere elementul revoluționar științific și abordarea paradigmatică a științei.

Cercetătorul Imre Lakatos consideră că raționalitatea și logica umană sunt destinate dezvoltării unor teorii prin creștere și progres. Astfel, Lakatos este de părere că principiul de falsificare a unei teorii este unul prea simplist, iar paradigmele nu pot produce revoluție științifică atât de rapid. Din acest motiv, teoria joacă un rol teoretic și numai programele de cercetare în progres și regres pe parcursul timpului pot demonstra validitatea unor teorii științifice. Prin urmare, cercetătorul consideră necesară studierea programelor de cercetare a unui domeniu pentru a înțelege care dintre teorii sunt mai performante și care nu au valoare, în baza principiului ” trecutul determină viitorul”, menționat de profesorul V. Juc [10, p. 42].

Teoriile științifice în științele politice

O teorie științifică, fiind o funcție empirică de testare a unei ipoteze în științele socioumane, are următoarele fundamente conceptual-teoretice: definiția, elementele de bază și compoziția tehnică. Din perspectivă metodologică, o teorie științifică are valoare academică în cazul când ea poate fi explicată logic-rațional. Teoria științifică în științele politice are mai multe definiții. În cazul grupării acestor definiții, putem vizualiza o tendință comună. Conform viziunii mai multor autori care, pe parcursul

sec. XX, au contribuit la dezvoltarea și perfecționarea cadrului metodologic al științelor politice vom prezenta mai multe abordări privind definirea acestei categorii.

În opinia lui Francis C. Dane, o teorie științifică este alcătuită din concepte cu abstracții folosite să reprezinte fenomene empirice [4, p. 34]. În acest context, putem trata o teorie drept o modalitate de a descoperi noi cunoștințe. O teorie explică fapte cunoscute și necunoscute la momentul elaborării altei teorii. În procesul dezvoltării științei, o teorie sistematizează cunoștințele științifice existente și le perfecționează. În același timp, o teorie poate fi o colecție de legi care explică conduită socială a unui fenomen științific. Adepții inducției definesc o teorie științifică drept o funcție, care conectează fenomenele și confirmă ipotezele. Conform lui K. Waltz, teoriile au un rol speculativ în explicarea legilor, deoarece conectează fenomenele studiate în modul dependenței reciproce [17, p. 9].

În științele sociale, o teorie este un sumar de fapte care explică legătura între două sau mai multe fenomene studiate. Această cercetare va trata definiția teoriei în baza principiului determinismului. În acest sens, în viziunea lui S. V. Evera, teoria științifică este o afirmație generală, care descrie și explică cauza și efectul unui grup de fenomene [7, p. 7-9].

Elementele de bază ale teoriei științifice

Din punct de vedere metodologic, o teorie științifică poate fi compusă din legi cauzative, ipoteze și explicații. Astfel, conform opiniei lui S. V. Evera, putem trata:

A. Legea – o relație regulată între două (mai multe) fenomene observate empiric. Legile pot fi deterministe sau probabilistice și cauzative sau non-cauzative:

1. Legea deterministă – situația când este determinată o legătură cauzativă directă. De exemplu, ”în cazul când se activează fenomenul A, atunci drept efect direct se produce fenomenul B”. Însă aceasta nu este o predestinație, ci numai o legătură de cauzalitate. Altfel spus, potrivit determinismului, cauza fenomenului B este numai fenomenul A și, viceversa, fenomenul A produce numai fenomenul B.

2. Legea probabilistă – producerea efectelor multiple posibile, fiind și indirecte, de un singur fenomen. Spre exemplu, în cazul producerii fenomenului A, el posibil va activa fenomenul B și ulterior, probabil, și fenomenul C.

3. Legea cauzativă – existența legăturii directe de cauzalitate: A cauzează B.

4. Legea non-cauzativă – existența unei cauzalități paralele, care nu intersectează fenomenele studiate prin mecanismul cauzativ: fenomenele corelate (studiate și având anumite legături) A și B sunt cauzate de fenomenul C. Altfel spus, A și B sunt în strânsă legătură, însă nu au mecanism cauzativ.

B. Ipoteza – relație de conectare între două fenomene studiate. Având drept legături cu legile, ipotezele, la fel, sunt cauzative și non-cauzative.

C. Explicația – legi cauzative sau ipoteze, care conectează cauza și efectul fenomenului studiat, și demonstrează modul desfășurării mecanismului de cauzalitate [7, p. 8-12]. Conform opiniei lui K. Waltz, explicația constă din două părți fundamentale: *descriptivă* și *teoretică* [17]. Descripția prezintă factologia cazului particular încorporat în teorie, iar partea teoretică prezintă elementele nefactologice din teorie, plus abstracte sau idealizări teoretice.

Astfel, noțiunile descrise reprezintă elemente metodologice de bază pentru identificarea sau formularea unei teorii științifice. Din punct de vedere conceptual al acestui studiu, o teorie științifică generală este o explicație argumentată a unei legi cauzative sau a unei ipoteze cauzative, care prezintă fundamentul interacțiunii dependente (regulate) între două fenomene. În mod cauzativ, teoria științifică generală explică în ce mod fenomenul A cauzează fenomenul B.

Compoziția tehnică a unei teorii științifice

Din punct de vedere aplicativ, în științele politice, teoria are o compoziție tehnică, pe care cercetătorii trebuie să o ia în considerare înainte de a identifica sau de a formula o teorie științifică. Următoarele elemente reprezintă baza compoziției tehnice a unei teorii în științele politice – *variabila și tipul de ipoteză*. În această ordine de idei, tratăm variabila ca fiind un concept care are valori diferite (ex. procentajul înarmării în state, consecințele alegerilor democratice). Astfel, variabilele sunt elemente de bază ale mecanismului cauzativ cu condiții antecedente:

A. Condiții antecedente – fenomen care activează sau sporește acțiunea legii cauzate sau ipotezei. De exemplu, A cauzează B pentru că există fenomenul C. Condițiile antecedente sunt numite și catalizator, precondiție, condiție inițială, condiție de activare.

B. Variabila Independentă (VI) – o abstracție conceptuală ce reprezintă un fenomen de cauzalitate din cadrul teoriei generale sau ipotezei. De exemplu, formarea necontrolată a statului național pe principiul etnic poate cauza naționalism care, cu probabilitate, va contribui la crime etnice. Formarea necontrolată a statului național pe principiul etnic este Variabila Independentă (VI).

C. Variabila Dependentă (VD) – fenomenul cauzat din cadrul teoriei cauzative generale sau ipotezei: A (VI) produce B (VD). De exemplu, formarea necontrolată a statului național pe principiul etnic poate cauza naționalism care, cu probabilitate, va contribui la crime etnice. Crime etnice este Variabila Dependentă (VD).

D. Variabila de Intervenție (VInt) – conține un fenomen de intervenție în explicația teoriei cauzative: A (VI), cu mare probabilitate, prin intermediul C (VInt) va cauza B (VD). De exemplu, formarea necontrolată a statului național pe principiul etnic poate cauza naționalism care, cu probabilitate, va contribui la crime etnice. Naționalism este Variabila de Intervenție (VInt). Astfel, dacă acest fenomen nu apare, respectiv legătura cauzativă nu poate fi completată.

E. Variabila de Condiție (VC) – conține o condiție de catalizare care, de fapt, activează mecanismul (lanțul) cauzativ din teoria științifică. Fără această variabilă nu poate fi activat mecanismul cauzativ. Diferența condițiilor antecedente și a variabilei condiționale constă în faptul că Variabila are o singură valoare contrar condițiilor antecedente, care pot fi multiple. De exemplu, în cazul existenței democrației consolidate în stat, justiția națională asigură obiectiv regula legii, care asigură drepturile omului, permite dezvoltarea personalităților individuale, produce creativitate, care contribuie la invenții și progres în dezvoltarea societății. În cazul existenței democrației consolidate în stat este Variabila de Condiție [7, p. 9-11].

Astfel, o teorie științifică, având mai multe elemente tehnice la baza, poate să conțină două tipuri de ipoteze – Ipoteza Principală (generală) și Ipoteza Explicativă:

- Ipoteza principală – o ipoteză generală, care redă sensul și legătura dintre variabila independentă și variabila dependentă;
- Ipoteza explicativă – o ipoteză (e) intermediară (e), care stă la baza explicației teoriei (toate variabilele din lanțul cauzativ) [7, p. 11-12].

Demonstrăm aceste tipuri de ipoteze pe următorul exemplu. În cazul existenței democrației consolidate în stat – VC (C), justiția națională independentă – VI (A) asigură obiectiv regula legii – VInt (q), care asigură drepturile omului – VInt (r), care permit dezvoltarea personalităților individuale libere – VInt (s), ce produce creativitate – VInt (t), ce respectiv contribuie la dezvoltarea progresivă a societății – VD (B). Din punct de vedere abstract, conform metodologiei lui profesorului S. Evera, lanțul teoriei în formă de diagramă este următorul:

- $C \times A \rightarrow q \rightarrow r \rightarrow s \rightarrow t \rightarrow B$, unde $C \times A \rightarrow B$ este Ipoteza Principală, iar
- $A \rightarrow q, q \rightarrow r, r \rightarrow s, s \rightarrow t, t \rightarrow B$ sunt lanțurile intermediare – Ipoteze Explicative.

Modalitatea explicării unei teorii științifice

Un element important al teoriei științifice este modul de explicație al acestei teorii, care poate servi un rol important în argumentarea cercetării sau poate avea o valoare adăugată în procesul de dezbateri științifice. Tratând simplist noțiunea Explicație, vedem că este o argumentare, ce demonstrează cum se desfășoară un fenomen sau un eveniment, sau o acțiune, la general. În scopul explicației și argumentării unei teorii științifice, potrivit opiniei lui S. V. Evera, se propun trei concepte complementare, care explică cauzele specifice ce produc un fenomen specific sau identifică fenomenul general al unui mecanism cauzativ [7, p. 15-17].

Astfel, Explicația Specifică a Teoriei este o argumentare a unui eveniment distinct (studiat/nominalizat) care explică cauza și efectul în mod particular (fenomen singular). Cu alte cuvinte, teoria este o explicație teoretică abstractă, în timp ce explicația specifică a teoriei se referă la două lucruri. Primul se referă la aplicarea teoriei asupra unui fenomen particular. Cel de-al doilea se referă la teoretizarea acesteia pe baza analizei inductive a unui fenomen particular. De exemplu, cum recomandă profesorul S. Evera, o teorie științifică poate răsuna în următorul mod: ”expansiunea teritorială – cauzează agresiunea – cauzează război interstatal”. În cazul aplicării acestei teorii pe un fenomen particular pentru testare, putem prezenta explicația specifică – ”Expansiunea teritorială a Germaniei naziste – a cauzat agresiunea Germaniei naziste – a cauzat al Doilea Război Mondial”.

La rândul său, Explicația Specifică a Teoriei conține mai multe elemente:

A. Explicația Specifică Negeneralizată (fără teoretizare științifică) – explicația unui caz particular fără a identifica o teorie științifică. Exemplu poate servi, în acest sens, afirmația că ”Germania nazistă a cauzat al Doilea Război Mondial”. Această afirmație prezintă o cauzalitate particulară, însă Germania nazistă nu este afiliată cu nicio cauză teoretică și abstractă căreia să-i fie aplicată abordarea științifică.

B. Explicația Specifică Generalizată (cu teoretizare) – explicația specifică ce teoretizează cauza acțiunii. Drept exemplu poate servi afirmația că ”expansiunea teritorială a Germaniei naziste a cauzat al Doilea Război Mondial”, unde cauza acțiunii sau lanțului cauzativ este ”expansiunea teritorială” a Germaniei naziste, ce este variabila independentă a teoriei abstracte (generalizate).

În linii generale, pentru a prezenta o explicație specifică a unei teorii științifice, cercetătorul trebuie să identifice patru fenomene:

1. Fenomenul Cauzativ (FC) – fenomenul care cauzează alt fenomen.
2. Fenomenul Rezultat/Cauzat (FR) – rezultat al fenomenului cauzativ, sau fenomenul asupra căruia s-a produs acțiunea.
3. Fenomenul de Intervenție (FI) – un fenomen intermediar, rezultatul imediat al fenomenului cauzativ, care produce rezultatul final – fenomenul cauzat.
4. Fenomenul Antecedent (condiție – FA) – fenomenul care activează lanțul cauzativ al teoriei.

Metode ale testării unei teorii științifice elaborate

În linii generale, în științele socioumane, testarea teoriilor este un proces mai dificil, comparativ cu științele exacte, unde baza teoriilor sunt legile exacte susținute prin experimente empirice, care pot fi repetate. În științele politice se poate efectua testarea teoriilor numai prin observare și analiză logică, precum și prin intermediul experimentului, dacă condițiile fenomenului permit acest lucru [7, p. 28-30].

Evident, cea mai bună testare este prin *observare empirică*, care poate fi efectuată prin intermediul următoarelor metode:

A. Analiza extinsă, cu date statistice, presupune că o teorie elaborată este aplicată pe mai multe cazuri similare, unde este posibil să fie colectate date statistice. Aceasta va permite, din punct de vedere statistic, identificarea mai precisă a variabilelor în conformitate cu predicția teoriei științifice.

B. Analiza studiilor de caz presupune studierea un număr mic de cazuri, în detaliu, în vederea concluzionării dacă evenimentele, cu fenomenele interne, derulează conform predicției teoriei selectate.

C. Analiza comparată presupune compararea mai multor studii de caz selectate. În contextul unei astfel de analize se evidențiază precizia și lacunele teoriei, pentru a fi stabilită probabilitatea aplicării acestei teorii în practică.

O altă abordare de testare a unei teorii este *analiza logică*. Aceasta se referă la ideea că testarea urmărește interpretarea elementelor factologice ale cazului particular prin prisma conceptelor teoretice ale teoriei selectate. De asemenea, se analizează mediul și posibilitatea aplicării generalizărilor teoretice din punct de vedere rațional.

O abordare importantă pentru a testa o teorie științifică vizează *experimentul*. În științele politice este destul de dificilă realizarea unui experiment empiric. Din acest motiv, experimentele sunt mai mult desfășurate sub forma unor teorii de jocuri, în cadrul cărora are loc o simulare a unui eveniment (o joacă teoretică), în care presupușii actori idealizați sunt niște oameni de rând cu un profil similar. Este de menționat că această metodă de testare are și o marjă de eroare. Ocazional, în

științele politice, îndeosebi în relațiile internaționale, se creează condiții care sunt analogice unui precedent istoric. În astfel de situație, experții pot efectua un experiment pentru a testa teoriile generalizate din trecut.

Din punct de vedere tehnic, testarea unei teorii poate fi desfășurată prin *strategia deductivă*, de la general la particular. Așadar cercetătorul întreprinde următorii pași:

1. Selectează o teorie științifică existentă.
2. Deduce ipoteza din teorie
3. Aplică ipoteza cu variabilele stabilite asupra cazului (rilor) selectat (e).
4. Observă prin prisma mai multor testări.
5. Concluzie: ipoteza este confirmată sau infirmată.

6. În cazul respingerii, se analizează posibilitatea optimizării teoriei pentru repetarea testării sau îngustarea scopului explicației teoriei. În cazul testării repetate cu rezultat negativ, teoria este respinsă și se selectează altă teorie [17, p. 13].

Testarea unei teorii științifice prin Strategia Inductivă, de la particular la general, este puțin mai complexă, solicitând mai mult timp. Procesul presupune următorii pași:

1. Observarea cazului particular.
2. Formularea unei ipoteze pe baza regularității interacțiunii între două sau mai multe fenomene ale cazului selectat.

3. Formularea teoriei prin generalizarea rezultatelor observate sub formă de concepte abstracte sau teoretice cu variabile identificate.

4. Testarea teoriei prin aplicarea asupra unui caz similar. Particularitatea acestei abordări constă în faptul că identificarea cazurilor similare necesită o perioadă de timp. Astfel, cercetătorul aplică interpretarea logică prin raționalitate pentru testarea teoriei. Evident că în astfel de situație există o probabilitate mare de eroare în condițiile selectării cazului din alt domeniu, din altă zonă geografică sau din alt spațiul ideologic.

5. Concluzie: Confirmată – teoria a fost formulată corect. Infirmită – teoria nu este corectă sau este una cu o probabilitate mică sau necesită o prelucrare: observare adițională, interpretare și reformulare.

Așadar, cercetătorul analizează toate condițiile cazului selectat și ale teoriei pentru efectuarea unei testări și decide prin ce metodă este posibilă o astfel de testare. În opinia lui S. Evera, teoriile elaborate pe baza conflictelor sau războaielor sunt testate mai efectiv prin metoda studiului de caz, din motiv că există informații ample istorice asupra acestor fenomene. Este de menționat și riscul unei astfel de dezvoltări, pentru că în cercetarea istorică fiecare analiză ulterioară a unui eveniment din trecut pierde precizia factologică. Aceasta reiese din dinamica cercetării, deoarece primele 5-10 studii de caz efectuate pe baza empirismului și documentării din surse primare încep să fie transformate în surse secundare în baza cărora alți cercetători trag concluzii în baza unui studiu de caz nominalizat. Pentru corectarea unei astfel de erori, se recomandă aplicarea analizei comparată, care identifică mai precis rezultatul testării unei teorii. Din alt punct de vedere, analiza amplă, cu date statistice, este recomandată pentru analiza fenomenelor politice atât interne, cât și în cadrul relațiilor internaționale în condițiile existenței cazurilor similare multiple cu date statistice.

Concluzie

Cercetătorul trebuie, cu atenție, să identifice o teorie științifică generalizată și variabilele respective. În astfel de condiții este posibilă efectuarea testării prin aplicarea acestei teorii asupra unui caz particular dacă sunt identificate fenomenele respective ce sunt compatibile teoriei științifice. Astfel poate fi formulată explicația negeneralizată și explicația specifică a teoriei, care să servească drept bază a explicației specifice generalizate. Aceasta aparține abordării deductive.

Prin abordarea inductivă, în urma cercetării unui caz (cazuri) particular, cercetătorul formulează explicația negeneralizată a unui lanț de legături între fenomenele identificate. Drept urmare, cercetătorul generalizează concluziile și anume identifică fenomenele teoretice de cauzalitate. În cazul identificării acestor fenomene se formulează explicația specifică și se teoretizează prin identificarea variabilelor cauzative din lanțul fenomenelor cauzative. În rezultat, se sustrag variabilele de cauzare identificate, care în explicația teoretică și generalizată reprezintă o teorie științifică, fiind compusă din abstracții sau idealizări.

Cercetătorului îi este recomandat să selecteze modul de testare a unei teorii abordate, cu precauțiune, în scopul atingerii unui rezultat, care ar determina predicția sau prescripția teoriei abordate prin certitudine și unicitate. În scopul atingerii acestor criterii, viziunile academice contemporane recomandă: ”cu cât mai multe testări, cu atât mai precis va fi rezultatul.” Adicional se recomandă ca testele să fie cât mai detaliate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Biro D. Relațiile internaționale contemporane. Teme centrale în politica mondială. Iași: Polirom, 2013. 336 p.
2. Box-Steffensmeier J. M., Brady H. E., Collier D. (eds.). The Oxford Handbook of Political Methodology. Oxford University Press, 2017. 880 p.
3. Cauc I., Manu B., Pârlea D., Goran G. Metodologia cercetării sociologice. Metode și tehnici de cercetare. Editura Fundației România de Măine, București: 2004. 134 p.
4. Dane F.C. Evaluating Research: Methodology for People Who Need to Read Research. Saginaw Valley State University, SAGE Publications, 2011. 372 p.
5. Doyle M. W., Ikenberry G. J. (eds). New Thinking in International Relations. Westview Press, 1997. 327 p.
6. Esanu C., Juc V. Teoria relațiilor internaționale. În: Relațiile internaționale în curriculumul universitar: bazele teoretico-metodologice / Coord. V. Teosa ș.a. Chișinău: CEP USM, 2016, p.71-92.
7. Evera S. V. Guide to Methods for Students in Political Science. Ithaca and London: Cornell University Press, 1997. 144 p.
8. Goodin R. E., Klingemann H. D. (coord). Manual de știință politică. Iași: Polirom, 2005. 320 p.
9. Goldstein J. S., Pevehouse J. C. Relații Internaționale. Iași: Polirom, 2008. 280 p.
10. Juc V. Edificarea relațiilor internaționale post-război rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice. Chișinău: Sirius, 2011. 248 p.
11. Little D. Varieties of Social Explanation. An Introduction to Philosophy of Social Science. Westview Press: Colgate University, 1991. 300 p.
12. Miroiu A., Ungureanu R. S. Manual de Relații Internaționale. Iași: Polirom, 2006. 352 p.
13. Moțoc I. Teoria relațiilor internaționale. București, 2001. 320 p.
14. Nadeau R. Vocabulaire technique et analytique de l'épistémologie. Paris: PUF, 1999. 240 p.
15. Popa A. Teoria Relațiilor Internaționale. București, 2009. 280 p.
16. Țapoc V. Teoria și metodologia științei contemporane: concepte și orientări. Chișinău: CEP USM, 2005. 216 p.
17. Waltz K. Theory of International Politics. Berkeley: University of California, 1979. 251 p.

ПРАВОСЛАВНАЯ ЦЕРКОВЬ В СВЕТСКОМ ГОСУДАРСТВЕ:*
СИТУАЦИЯ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА И УКРАИНЫ (II)

THE ORTHODOX CHURCH IN THE SECULAR STATE:
THE SITUATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND UKRAINE

Галина РОГОВАЯ, доктор философии,
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований
svitanoktv@yahoo.com

Rezumat

Statul secular presupune separarea bisericii de stat și delimitarea sferelor sale de activitate. În statele democratice, de regulă, sunt recunoscute drepturile egale ale religiilor și bisericilor, libertatea de conștiință și religie. Biserica este separată de stat, orice privilegiu și orice discriminare bazată pe motive religioase sunt interzise. În statele în curs de dezvoltare a democrației, printre care se includ Republica Moldova și Ucraina, se creează situații în care instituțiile bisericii și ale statului își depășesc atribuțiile, astfel politica intervine în viața bisericii, iar organizațiile religioase sunt în exces politizate. Ca urmare a unor astfel de excese, apare o criză de credință. În Republica Moldova și Ucraina, religia dominantă este creștin-ortodoxă. Starea actuală a bisericilor ortodoxe din Republica Moldova și din Ucraina este caracterizată de permanente conflicte. În acest articol se urmărește sistematizarea cauzală și o evaluare politică a situației divizării Ortodoxiei în Mitropolia Moldovei și Mitropolia Basarabiei, istoria împărțirii Ortodoxiei din Ucraina în Biserica Ortodoxă Ucraineană canonică a Patriarhiei Moscovei și a Bisericii Ortodoxe Ucrainene non-canonică a Patriarhiei de la Kiev și a Bisericii Ortodoxe Autocefale Ucrainene.

Cuvinte-cheie: stare seculară, stat democratic, relațiile biserică-stat, Mitropolia Moldovei, Mitropolia Basarabiei, Biserica Ortodoxă Ucraineană.

Summary

The secular state involves the separation of the church from the state, the delimitation of their fields of activity. In democratic states, as a rule, the equal rights of religions and churches, freedom of conscience and religion are recognized, the church is separated from the state, any privileges and any discrimination on religious grounds are prohibited. In the states of developing democracy, which include the Republic of Moldova and Ukraine, unfortunately, from time to time, situations are created where the institutions of the church and state exceed their powers, politics interferes in the life of the church, and religious organizations are excessively politicized. As a result of such excesses, a crisis of faith occurs. The dominant religion in Moldova and Ukraine is Orthodoxy. The current state of the Orthodox Church in Moldova and Ukraine is characterized by permanent conflicts. This article attempts to systematize the causes and give a political assessment of the situation of the division of Orthodoxy into the Moldavian Metropolitan Church and the Bessarabian Metropolitan Church; to reveal the history of the division of Orthodoxy in Ukraine into the canonical Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate and the non-canonical Ukrainian Orthodox Church of the Kiev Patriarchate and the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church.

Keywords: secular state, democratic state, church-state relations, Metropolitan Church of Moldova, Metropolitan Church of Bessarabia, the Ukrainian Orthodox Church.

* Începutul vezi în nr. 3, 2019.

В настоящий момент (2019-2020гг.) Православие Молдовы переживает период затишья во внутренних религиозных конфликтах. Со стороны Бессарабской Митрополии, в основном, прекращены претензии на имущество Молдавской Митрополии. На территории Молдовы Румынская Православная Церковь под эгидой Бессарабской Митрополии строит новые храмы преимущественно в традициях старо-молдавской архитектуры, представленной горными обителями Южной Буковины. Явное противостояние церквей разных Митрополий остались в прошлом. Случающиеся пререкания между Митрополиями приобретают исключительно характер поведенческих: священников Молдавской Митрополии упрекают в стремлении к личному обогащению, священников Бессарабской Митрополии – в блуде [1]. Подобные пререкания, конечно же, не ведут ни к чему, кроме падения доверия мирян к православному духовенству. Однако и тем, и иным нареканиям имеется объективное объяснение. Дело в том, что в основе становления православных храмов, принадлежащих к Молдавской Митрополии Московского Патриархата, в начале 90-х годов с первых дней лежали добровольные пожертвования прихожан и личная инициатива священников. Правительство Молдовы, за редким исключением, не очень утруждало себя тратами на Церковь: старые храмы ремонтировались и ремонтируются, в основном, средствами самих верующих, новые строятся за счет средств Молдавской Митрополии или пожертвований прихожан. Властные структуры Молдовы активно участвовали в восстановлении исторических святынь – монастырей Кэприяна и Курки. Церкви же, пострадавшие от произвола атеистических властей в прошлом, восстанавливались на собранные с миру средства. Строительство новых храмов становилась делом самих предприимчивых священников. Они находили жертвователей и, с благословения высших иерархов, использовали все возможности рыночных отношений: сдавали площади в аренду различным учреждениям, открывали киоски по продаже культовых (и не культовых) товаров, разливали освященную воду, - т.е. искали любые пути для добычи средств на строительство и нужды храмов. Отсюда и повышение цен на требы, свечи и прочие услуги, оказываемые Православной Церковью Молдавской Митрополии. Отсюда и очевидное отношение некоторых священников к храму как к предприятию, которое непременно должно приносить доход.

По-иному складывалась история храмов Бессарабской Митрополии Румынской Православной Церкви. В то время, как деятельность храмов Молдавской Митрополии обеспечивалось (и обеспечивается) добровольными сборами и предприимчивостью духовенства, храмы и духовенство Бессарабской Митрополии в Молдове снабжались (и снабжаются) из бюджета Румынии, где имеется статья, непосредственно касающаяся нужд Церкви. Из бюджета Румынии духовенство получает немалую фиксированную зарплату. В условиях государственной опеки священники Бессарабской Митрополии уверены в своем существовании и не заинтересованы в повышении цен на услуги церкви. Они могут

позволить себе предложить помощь и священникам Молдавской Митрополии. Вот как представляется ситуация священнику бедного сельского прихода: «Нашим светским властям нет никакого дела до нужд Церкви. Ни для кого не секрет, что денег на церковные нужды не выделяется вовсе, зарплаты священника не хватает элементарно на еду. О том, чтобы обновить храм и отреставрировать иконы не приходится и мечтать. Я сам живу тем, что выращиваю на собственном огороде и, слава Богу, не забывают прихожане. Вплоть до того, что помогли починить протекшую в Божьем храме крышу. При этом раз, а порой и два раза в месяц ко мне являются представители Румынской Церкви и предлагают сделать за их счет ремонт, увеличить в несколько раз зарплату, поправить иконы, однажды даже предложили предоставить хор певчих, да все, что угодно, лишь бы мой приход перешел в их юрисдикцию. Я очень хорошо знаю, что такие предложения поступают священникам всех приходов, знаю, что все больше и больше приходов отходит от Русской Православной Церкви (наверное, румынские власти, в отличие от наших (молдавских - авт.), не скупятся на деньги)» [2].

Свое объяснение имеет и неодобрение последователей Православной Церкви Бессарабской Митрополии со стороны сторонников Молдавской Митрополии. Церкви Бессарабской Митрополии можно назвать более «современными», более «прозападными», а, значит, и толерантными к европейским ценностям. У Церквей, предлежащих к Румынскому Патриархату, не вызывают столь острого неприятия либеральные законы, принимаемые в Молдове, в том числе «Закон № 121 от 25.05.2012 об обеспечении равенства», как это проявляется у апологетов Московского Патриархата. В этом упомянутые религиозные идеологи усматривают нарушение священных канонов Апостольской Церкви, облачая упреки в своеобразную терминологию «блуда», «содомии» и прочее, привлекая к каноническим спорам средства массовой информации, телевидение и Интернет, которые в Молдове, как известно, ангажированы.

Безусловно, во всех разногласиях Православных Митрополий в Молдове в определенной мере присутствует политическая подоплека. Но самый острый характер приобретают именно политические конфликты, в которых происходит провоцирование Православной Церкви со стороны политической власти, когда нарушаются рамки законодательства светского государства, провозглашающего отделение церкви от государства, когда происходит использование властью церкви в своих целях или задевание канонических основ Православия. Именно так случилось, когда Парламент Республики Молдова, в качестве теста на лояльность и условия для предоставления безвизового режима со странами Евросоюза в мае 2012 года принял так называемый «Закон об обеспечении равенства», что вызвало многочисленные протесты со стороны Митрополита Владимира, духовенства и прихожан Молдавской Митрополии. Продвигающий в республику так называемые «европейские ценности», в том числе толерантное отношение к сексуальным меньшинствам Альянс «За европейскую интеграцию», принял ряд либеральных законов, в том числе «Закон № 121 от 25.05.2012 об обеспе-

чении равенства». Политические оппоненты моментально использовали традиционность Православной Церкви Московского Патриархата. Молдавская Митрополия срочно собрала Заседание Синода, на котором действия Парламента Молдовы получило резкое осуждение. Как сообщали средства массовой информации, на заседании Синода было принято решение о так называемом «малом отлучении» тогдашнего руководства Молдовы. «Малое отлучение» заключается в запрете на участие в церковных церемониях, в частности, на причащение. Поводом для введения данных церковных санкций послужило именно принятие в стране закона о борьбе с дискриминацией, который содержит помимо прочего запрет на притеснение людей нетрадиционной сексуальной ориентации. Иереи Молдавской Митрополии и верующие, которых они возглавили, выступили против данного запрета, заявив, что он «легализует содомию» и готовит почву для легализации в стране однополых браков. Под их влиянием власти Молдовы согласились внести в текст Закона определенные поправки (уточнив, что он не оспаривает традиционное понятие семьи как союза женщины и мужчины), но пассаж о запрете дискриминации людей нетрадиционной сексуальной ориентации остался в законе. За нарушение данного запрета были установлены штрафы в размере до 60 тысяч леев (до пяти тысяч долларов – по курсу 2012 года – авт.) [3]. Согласно этому Закону, приверженцев нетрадиционной сексуальной ориентации нельзя дискриминировать при приёме на работу. Этот пункт прямо противоречит Основам Социальной Концепции Русской Православной Церкви (Московского Патриархата), в пункте XII, в которой говорится: «Лица, пропагандирующие гомосексуальный образ жизни, не должны допускаться к преподавательской, воспитательной и иной работе среди детей и молодежи, а также занимать начальственное положение в армии и исправительных учреждениях» [4]. Представители Альянса «За европейскую интеграцию», стоявшие в тот момент у власти в Молдове, в ответ на «малое отлучение» пригрозили обложить налогами Церковь. Таким образом, власти в то время ответили на решение Синода Православной Церкви Молдавской Митрополии о так называемом «малом отлучении». «Не будем забывать, что много стран ставили вопросы о доходах церкви, о том, что они не декларируются, – отметил, в частности, экс-спикер Адриан Канду. - Вероятно, мы должны будем обговорить налогообложение церкви, если они (представители Православной Церкви Молдовы – авт.) полагают, что у них главенствующая роль в развитии молдавского общества, то они должны сделать и свой вклад» [5]. Этот пример - подтверждение посыла о том, что политические противостояния и борьба Церквей, как в Украине, так и в Молдове, являются отражением политического выбора действующей власти.

Это не единственный случай провоцирования политиками конфликта с Православной Церковью. В марте 2016 года в Республике Молдова проходили президентские выборы, в которых были активно ангажированы деятели Православной Церкви. Выступления священства в поддержку того или иного кандидата вызвало напряжение как в межцерковных отношениях, так и в церковно-

государственных. Победа представителя Партии Социалистов Игоря Додона породила отчаянные споры, и главные обвинения оппозиции были направлены в сторону Православной Церкви Московского Патриархата, как активного сторонника избранного Президента. Дело дошло до заявлений в Конституционный Суд, которые судебная власть приняла к сведению и отреагировала в известном Постановлении №34 от 13.12.2016. Хотя в ходе выборов проигравшая сторона нашла немало недостатков и нарушений, совершенных участниками выборов, средствами массовой информации, органами государственной власти и прочее. Но Конституционный Суд решил прибегнуть к самым радикальным оценкам и мерам только в отношении Православной Церкви. Только представителей Церкви обвинили в «агрессивном вмешательстве» в процесс выборов и использовании «экстремистского, ксенофобского, гомофобного и сексистского» языка. Только в отношении Православной Церкви Конституционный Суд предлагал приостановление ее деятельности в течение года – и даже больше – полное прекращение деятельности. На этом Суд не остановился – инстанция обращалась в Парламент с предложением ввести уголовную ответственность за вмешательство религиозных культов в избирательные кампании [6].

На Постановление Конституционного Суда Молдавская Митрополия ответила, пространно и аргументировано, обратившись к прихожанам, средствам массовой информации и международной общественности. В контробвинении Православной Церкви Конституционный Суд обличался в превышении полномочий, присвоении права, принадлежащего исключительно судебным инстанциям, относительно лишения Православной Церкви права на защиту, права на справедливое судебное разбирательство и т.д., что отмечалось серьезным и грубым нарушением Конституции Республики Молдова. Справедливым в документе было обвинение в том, что Конституционный Суд обратил санкции исключительно в адрес Православной Церкви, не инкриминируя нарушения в выборной кампании другим институтам власти, СМИ, неправительственным организациям [7]. Было обращено внимание на то, что столь острый характер конфликт между Молдавской Митрополией и судебной властью приобрел по причине обращения в Конституционный Суд влиятельного «прозападного» политика Майи Санду, которая на тот момент оспаривала результаты Президентских выборов 2016 года [8]. К чести Конституционного Суда Республики Молдова высшая судебная инстанция своим Постановлением №34 только критически высказалась об участии Православной Церкви в выборной кампании, но не дала хода своим выводам, сославшись на присущие ей полномочия. «Конституционный Суд подтверждает или не подтверждает законность выборов», – подчеркивалось о говорилось в Заявлении Конституционного Суда. А «с учетом доводов, изложенных в Постановлении № 34 от 13 декабря 2016 года, Конституционный Суд подчеркивает необходимость прямого регламентирования Парламентом незамедлительных и четких механизмов применения санкций, в том числе в уголовном праве, за любую попытку вмешательства религиозных культов в избирательные кампании» [6].

Данный пример продемонстрировал, как поспешность в решениях любой ветви государственной власти, таким образом, дает основание для политической и социальной нестабильности, о которой предупреждают иерархи Православной Церкви: «В Молдове сохраняется высокая степень религиозной однородности населения. Поэтому любой закон или правило, противоречащее общественным устоям православного генезиса, тем более в такой чувствительной сфере, как вера, коллективное и индивидуальное самосознание, навязанное извне, пусть даже из Европы, будет провоцировать конфликты, протесты и массовые нарушения его предписаний со стороны народа»[9]. Однако, время от времени политики умышленно окрашивают Православную Церковь политическими красками, экстраполируя действия политиков на Церковь и вовлекая Церковь в политические противостояния. Иллюстрацией является факт, когда представители про-европейских и про-унионистских политических партий из Молдовы и Румынии в 2018 году праздновали 100-летие объединения Молдовы и Румынии, и о своём участии в мероприятии заявили жители населенных пунктов, подписавших символические декларации по объединению с Румынией. Известный политик Виктор Степанюк усмотрел в явлении роль Православной Церкви Бессарабской Митрополии, считая действия Бессарабской Митрополии «синхронизированными с декларациями 10 сел Молдовы о присоединении их к Румынии». «Эта Церковь (Бессарабская Митрополия. – авт), безусловно, идеологизирована и политизирована. Она придерживается канонов Румынской Православной Церкви, и поэтому в числе ее прихожан немало сторонников унионизма». Вовлеченность храмов Бессарабской Митрополии в популяризацию «унире», по мнению Виктора Степанюка, в свою очередь вызвало протест у последователей Молдавской Митрополии. «Но на скандал, который уже две недели как разгорелся между Митрополиями Бессарабии и Молдовы, не реагирует молдавская власть. И это говорит о том, что властям это выгодно с электоральной точки зрения» – пояснял молдавский политик [10]. Скорее всего, приписываемая, в данном случае, политиками роль Бессарабской Митрополии в популяризации идеи объединения Молдовы с Румынией явно завышена. Возможно, что определенная часть прихожан храмов Бессарабской Митрополии и являются сторонниками этой идеи, но активная проповедь этой идеи с амвонов Митрополии маловероятна. Столь же эвентуально и усиление реакции Православной Церкви Молдавской Митрополии на празднование 100-летия объединения Молдовы и Румынии и сопутствующих этому событию мероприятий, в том числе идеологических.

Исчерпанным представляется и конфликт Митрополий по поводу церковной символики: утверждения герба и знамени Православной Церкви Молдавской Митрополии. Копья ломались на ниве заимствования интеллектуальной собственности. Речь шла о том, что представленные Молдавской Митрополией на утверждение в Национальную Комиссию по геральдике варианты символов герба,

флага и знамени оспаривались представителями Бессарабской Митрополии. Молдавскую Митрополию обвиняли в плагиате геральдических символов. По мнению представителей Бессарабской Митрополии, некоторые элементы герба взяты с их варианта символики. Однако и этот конфликт успешно улажен. Митрополия Молдовы добилась утверждения герба, флага и знамени в Национальной комиссии по геральдике. Специалисты признали доводы представителей Бессарабской Митрополии, обвинявших Молдавскую Митрополию в плагиате геральдических символов, безосновательными. Герб, флаг и знамя Молдавской Митрополии на законных основаниях отныне будут использоваться во время протокольных мероприятий и визитов на официальном уровне. Осуществленный в социальных сетях опрос по существу проблемы «похожи ли гербы Молдавской и Бессарабской Митрополий» и превалирование ответов «нет» у 82,35% респондентов (против 17,65 – «да»), думается, положил конец препирательствам Митрополий [11].

В последнее время (2018-2020 гг.) на отношения государства и Православной Церкви в Молдове, как и на внутреннюю жизнь Церкви, ощутимо влияет ситуация, сложившаяся в Украине, а именно предоставление Православной Церкви Украины Томоса. Данная акция, инспирированная скорее светскими, нежели религиозными кругами, вызвала неоднозначную оценку в самой Украине и всколыхнула весь Православный мир тем, что Поместные Церкви вынуждены были по-разному откликнуться на предоставление Украине Томоса. Своими откликами на получение Томоса Поместные Православные Церкви Всемирного Православного Сообщества вступили, таким образом, в межцерковные противоречия.

Украина стремилась к отделению Православной Церкви от Московского Патриархата и обретению статуса Поместной Автокефальной Церкви с самого момента обретения политической независимости и суверенитета. Получение Томоса Украиной, гарантировало, первым делом, создание Единой Национальной Православной Церкви Украины и получение реальной Автокефалии. Препятствием к созданию Единой Поместной Православной Церкви было сопротивление Московского Патриархата и существующий раскол внутри Православной Церкви Украины. К преодолению этих препятствий было приложено немало усилий, как со стороны церковных, так и со стороны властных структур Украины [12]. В течение ряда лет церковные и властные структуры Украины вели переговоры и между Церквями – об объединении в Единую Национальную Церковь, и с Константинопольским Патриархатом, который имеет статус Вселенского – о предоставлении Томоса. Нелишне объяснить главенствующий статус Константинопольского Патриархата среди иных Поместных Церквей во Вселенском Православии. Этот статус закрепился за Константинополем после раскола Христианской церкви в 1054 году и выделения Православия, как Восточного направления христианства. Первенство в Православной Церкви перешло от Римской кафедры к Константинопольской, что и позволяет характеризовать статус Константинополя в Православной Церкви как *primus sine paribus* («первый без

равных»). Вселенский Патриархат, а от его лица Предстоятель (на нынешнем этапе – Патриарх Варфоломей-авт.) полагает, что, в ситуации отсутствия Вселенских Соборов, он обладает исключительным правом учреждения новых автокефалий, исходя из соображений политико-административной целесообразности принимать, рассматривать и выносить окончательные суждения по апелляциям от епископов всех Автокефальных Церквей [14,358-360]. Такая трактовка первенства и прерогатив Вселенского Патриарха оспаривается современным Московским Патриархатом, который полагает, что содержательное «наполнение этого первенства определяется консенсусом Поместных Православных Церквей» [14,358-360]. Последнее обстоятельство регенерирует препятствия для повсеместного и успешного утверждения Автокефальной Православной Церкви Украины (ПЦУ) соответственно полученному Томосу, а также создает смятение в Поместных Церквях по вопросу оценки и признания правомочности Томоса.

Напомним, что с момента обретения Украиной независимости Православная Церковь, в стремлении отделиться от Московского Патриархата, поделилась на три Церкви (со своими приходами по всей Украине). Образовались три структуры: Украинская Православная Церковь Киевского Патриархата (УПЦ КП – 1992 год), Украинская Автокефальная Православная Церковь (УАПЦ – 1990 год), Украинская Православная Церковь Московского Патриархата (УПЦ МП – 1992 год). С точки зрения Московского Патриархата первые две церковные структуры считались неканоническими. Идеологом и инициатором предоставления Томоса Украине была Православная Церковь Киевского Патриархата. Патриарх Филарет (преданный Московским Патриархатом анафеме - авт.) Предстоятель Киевского (неканонического-авт.) Патриархата на этапе борьбы за обретение Томоса был промотором процесса. «Этот вопрос наша Церковь подняла еще в 1992 году. Тогда на встрече со мной в Стамбуле Патриарх Варфоломей сказал, что объединитесь сначала, чтобы у вас была одна Православная Церковь, а потом получите Томос от Вселенского Патриарха. И поэтому мы (Православная Церковь Киевского Патриархата – авт.) в течение 25 лет пытались объединиться с Автокефальной Церковью (УАПЦ – авт.). И трижды мы доходили до такого состояния, что уже готовы были к объединению. А вот когда стал президентом Петр Алексеевич Порошенко, то он поставил своей целью помочь украинской церкви получить Томос. И поэтому неоднократно встречался с Патриархом Варфоломеем, с Президентом Эрдоганом для обсуждения вопроса о предоставлении Украинской церкви Томоса об Автокефалии» [15]. 9-11 октября 2018 года в Стамбуле прошел Трехдневный Синод Вселенского Патриархата. Синод Константинопольской Патриархии отменил собственное решение от 1686 года о передаче Киевской Митрополии в каноническое подчинение Русской Православной Церкви (РПЦ – авт.). Кроме того, Синод снял анафемы, наложенные РПЦ на Предстоятелей УПЦ КП Филарета и УАПЦ Макария и вернул им канонический статус [16].

Вмешательство светских властей в процесс получения Автокефалии накануне президентских выборов, как, собственно, часть ожидаемого их успеха, и в том числе, активное участие Петра Порошенко, значительно продвинуло решение вопроса. События разворачивались стремительно. Уже 15 декабря 2018 года в Киеве состоялся Объединительный Собор Православных Церквей (УПЦ КП, УАПЦ и, частично, УПЦ МП), на котором избрали первого предстоятеля Украинской Православной Церкви. Им стал 39-летний Патриарший наместник, Митрополит Переяславский и Белоцерковский Епифаний (в миру - Думенко Сергей Петрович) [17]. Вселенский Патриархат поздравил Украину с основанием новой Православной Автокефальной Церкви и объявил дату передачи Томоса [18]. Бывший Предстоятель Украинской Православной Церкви Киевского Патриархата Филарет (Денисенко) получил пожизненный титул почетного Патриарха новосозданной объединенной церкви [19]. 16 декабря в Михайловском Златоверхом соборе прошла первая божественная литургия Предстоятеля Православной Церкви Украины Митрополита Епифания (Думенко) [20]. 5 января 2019 года в Георгиевском соборе на Фанаре в Стамбуле Патриарх Константинопольский Варфоломей подписал свидетельство (Томос) об Автокефалии Православной Церкви Украины (ПЦУ – авт.). Официальная передача Томоса Предстоятелю Православной Церкви Украины Митрополиту Епифанию состоялась 6 января 2019 года, а 30 января 2019 года Религиозный Административный Центр и Центральный Исполнительно-Распорядительный Орган Православной Церкви Украины (ПЦУ) был зарегистрирован в Едином Государственном Реестре юридических лиц, физических лиц-предпринимателей и общественных формирований Украины под названием «Киевская Митрополия Украинской Православной Церкви (Православная Церковь Украины)» [21]. После вручения Томоса об Автокефалии новообразованная религиозная организация была официально провозглашена «новой сестринской Автокефальной Церковью», заняв 15-е место в диптихе [22] Православных Церквей (с точки зрения Константинопольского Патриархата). Первое богослужение Православной Церкви Украины после Томоса началось с праздничной рождественской литургии в соборе Софии Киевской 7 января 2019 года.

Что же касается приходов Украинской Православной Церкви Московского Патриархата, то они после объединительного собора должны будут именоваться приходами Русской Православной Церкви в Украине. Соответственно ее Предстоятель Митрополит Онуфрий будет только Митрополитом Русской Православной Церкви в Украине.

Таким образом, можно было полагать, что Украина, получив Томос, достигла долгожданной цели и обрела Независимую Национальную Православную Церковь. Теоретически Томос – это «документ, в котором предоставляется Церкви право быть независимой, самостоятельной в управлении. То есть, Церковь не подчиняется никакой Церкви, и становится равной со всеми другими Право-

славными Церквями» [23]. Практически же, в случае Украины, Томос, выданный Патриархом Варфоломеем, не совсем отвечал этому содержанию. Но это выяснилось позже, в январе же 2019 года Украина праздновала обретение «церковной духовной независимости». Эйфорией были охвачены иерархи новой Церкви, и, особенно, политические круги государства. Прежде всего, праздновал достижение Томоса (как политическую победу), Президент Петр Порошенко, ведь, как оценивали средства массовой информации Украины, это именно благодаря его многочасовым переговорам с Патриархом Варфоломеем в апреле 2018 года процесс обретения украинским Православием Автокефалии стремительно ускорился. «Мы разорвали последние путы, которые привязывали нас с Москвой, с ее фантазиями об Украине как канонической территории Российской Православной Церкви. Этого нет, и уже не будет», – торжественно провозглашал Президент Порошенко. Петр Порошенко тесно увязывал успех обретения Томоса с иными успешными обретениями Украины периода его президентства. «Это касается не только Томоса, но и Соглашения об ассоциации с Евросоюзом. Это касается и безвизового режима, и энергетической, газовой независимости от России. Равно, как и других сложнейших задач, которые мы решали в течение последних пяти лет в рамках нашей украинской, европейской и евроатлантической государственнической стратегии», – сообщал в торжественный день православного Рождества 7 января интернет-сайт президента Украины [24].

Томос случился очень кстати ко времени предвыборной кампании Петра Порошенко и являлся весомым аргументом в его многочисленных предвыборных поездках по Украине. Успех Томоса подтверждался реляциями о развитии процесса объединения расколотых прежде Православных Церквей Украины в Единую Православную Церковь Украины (ПЦУ). Особенно радостными в течение января-февраля 2019 года были сообщения о вхождении в ПЦУ православных приходов Московского Патриархата. Согласно данным, приведённым Директором Департамента по делам религий Министерства Культуры Украины Андреем Юрашем, на 22 февраля 2019 года было документально зафиксировано около 340 переходов религиозных общин из УПЦ (МП) в ПЦУ. Однако, по данным УПЦ (МП), приведённым 20 февраля 2019 года архиепископом Климентом (Вечерей), а также главой представительства УПЦ (МП) при европейских международных организациях епископом Виктором Барышевским (Коцабой), в ПЦУ из 12 тысяч общин УПЦ (МП) добровольно перешли лишь 36 (из них 23 со священнослужителями и 13 без священнослужителей); ещё 24 общины были перерегистрированы «рейдерским» силовым способом. Представители УПЦ (МП) назвали не соответствующими действительности опубликованные в средствах массовой информации оценочные данные, согласно которым в ПЦУ перешли 200—350 приходов [25]. Во время президентских выборов процесс переходов в новую церковь «крепко забуксовал» [25], а в июле 2019 года Синодальный информационно-просветительский отдел УПЦ (МП) заявил о первых возвращениях приходов из ПЦУ обратно в УПЦ (МП) [26].

Уже на начальном этапе успех Томоса сильно преувеличивался. В процессе просматривалась сильная заинтересованность и очевидное давление государства, которое разными способами принуждает приходы УПЦ МП переходить в ПЦУ. Появились высказывания, что, по всей видимости, государственная власть и дальше будет поддерживать Православную Церковь Украины (ПЦУ), рассматривая ее как важный элемент проекта по полному разрыву отношений с Россией. Тесные связи новой религиозной организации с администрацией президента Украины говорили о том, что главное в обретении Поместной Церкви — это не собственно церковные интересы, а формирование новой религиозной идеологии, которая станет основой для новой национальной идентичности.

Торжественность момента сильно портило вмешательство Московского Патриархата, со стороны которого Патриарх Кирилл выступил с протестом по поводу предоставления Украине Томоса Константинопольским Патриархатом единолично. По оценке Московского Патриархата Константинопольский Патриархат в отношении Украины действует не по каноническим правилам. Трактовка первенства и прерогатив Вселенского Патриарха оспаривается современным Московским Патриархатом, который полагает, что содержательное наполнение этого первенства определяется консенсусом Поместных Православных Церквей. Нужно исходить из того, что в Православной Церкви нет принципа папизма, когда один из Предстоятелей, пусть даже и «первый среди равных», может решать всё за все Поместные Православные Церкви. Мировое Православие зиждется на принципе соборности. В каждой Поместной Церкви все вопросы решаются на Соборах архиерейских и поместных. А проблемы глобального характера, касающиеся всех Поместных Православных Церквей, должны рассматриваться на Всеправославных Соборах или совещаниях всех глав Поместных Церквей. Исходя из этого, Томос об Автокефалии должны подписывать все главы Поместных Православных Церквей. На документе же, выданном Украине, имеется подпись только одного Патриарха - Константинопольского. Московский Патриархат обвинял Константинополь в том, что он встал на путь раскола, Синод Русской Православной Церкви в Минске принял решение о невозможности дальнейшего евхаристического общения с Константинополем. «Наши епископы с прискорбием приняли такое решение. Оно означает, что никто из нашего духовенства - как епископов, так и священников, не имеет возможности сейчас сослужить с иерархами Константинопольской Церкви, - заявил Управляющий делами Украинской Православной Церкви Московского Патриархата Митрополит Антоний. - Это также означает, что наши верные чада не могут причащаться в тех храмах, где служит духовенство Константинопольского Патриархата. Разрыв евхаристического общения – это не просто итог антиканонических решений и действий, но, прежде всего, призыв к тому, чтобы Константинополь одумался. Ведь дальнейшие шаги в этом направлении могут стать причиной глобального кризиса в православном мире» [27].

Официальная Москва заявила, что предоставление Томоса Украине приведет к глубокому расколу в Православном мире. С точки зрения Московского Патриархата в Украине действует одна каноническая Православная Церковь, и, конечно же, та, что с престолом в Москве. Московский Патриархат напоминал, что Киевский Патриархат и Украинская Автокефальная Православная Церковь до сих пор не признавались мировым Православием, и предрекал, что не будет признана и новая Церковь с неканоническим Томосом. Документ, выданный для так называемой Православной Церкви Украины (ПЦУ), подписанный в Стамбуле, не имеет канонической силы. С таким заявлением выступил Председатель Синодального Отдела Московского Патриархата по взаимоотношениям церкви с обществом и СМИ Владимир Легойда: «Томос - бумага, являющаяся результатом неумных политических и личных амбиций, подписанная в нарушение канонов и потому не обладающая никакой канонической силой» [28].

Еще в период подготовки события Русская Православная Церковь выступала против предоставления Украинской Церкви Автокефалии и 15 октября 2018 года объявила о разрыве отношений с Константинопольским патриархатом, поскольку он лишил юридической силы Указ от 1686 года о передаче Москве Киевской Митрополии и снял анафему с глав двух неканонических церквей (Киевского Патриархата и Украинской Автокефальной Православной Церкви). Поскольку Патриарх Варфоломей проигнорировал обращение Патриарха Кирилла с призывом одуматься и так и подписал Томос для Православной Церкви Украины, Русская Православная Церковь, используя свое влияние в Православном мире, объявила Константинопольского Патриарха раскольником и обратилась ко всем Поместным Церквям с настоятельным предложением определить свое отношение к Томосу.

Пытаясь восстановить свое влияние в Украине, Московский Патриархат внешними механизмами воздействует на страны своего влияния, представляя поступок Константинопольского Патриархата в критическом контексте и «программируя» дальнейшее поведение других Поместных Церквей. «Очень много людей посещали святыни, которые находятся в ведомстве Константинопольской Патриархии, то так, как раньше, уже не будет» -,заявил глава Синодального информационно-просветительского отдела Архиепископ Климент (Вечеря), комментируя решения Синода РПЦ от 15 октября 2018 года, размещенном на официальном сайте УПЦ (МП-авт.). - «Конечно для верующих людей будут определенные препятствия, сложности, но и для тех храмов, для тех монастырей, для тех епархий Константинопольской Патриархии, которые, будем говорить по правде, жили за счет верующих из Русской Православной Церкви, из Украины, из Беларуси, из Молдовы, сегодня, думаю, для них начинается новая ситуация. И это, безусловно, будет создавать повод для того, чтобы они подумали, насколько правильно поступили они, позарившись на каноническую территорию Украинской Православной Церкви» (Московского Патриархата -авт.),

- отмечал владыка Климент [29]. В том же духе высказывается богослов Сергей Худиев: «Все достаточно прозрачно: у Константинополя мало приходов, он хочет увеличить их число, и Украина очень-очень лакомый кусок. И прежде всего, бросается в глаза вопиющая неэтичность поведения Патриарха Варфоломея по отношению к его собрату, Митрополиту Онуфрию (главе Украинской Православной Церкви Московского Патриархата – авт.). Он признавал его в качестве собрата епископа – а теперь обращается с ним и его паствой как с пустым местом, посылая своих экзархов без всякого с ним согласования. Для человека, претендующего на то, чтобы быть добрым пастырем всего Православного мира, это просто немыслимо [30].

В условиях образовавшегося противостояния Москвы и Константинополя Поместные Православные Церкви поставлены перед трудной задачей: поддержать одну из конфликтующих сторон - Москву или Константинополь – и дать ответ о признании или непризнании правомочности Томоса для Украины. Мировое Православие вошло в стадию раскола. Поместные Церкви, близкие Московскому Патриархату, первыми засвидетельствовали свою поддержку позиции Москвы и заявили о своем неприятии вмешательства Патриарха Варфоломея в дела Украины. Митрополит Минский и Заславский Павел, Патриарший Экзарх всея Беларуси, призвал Патриарха Константинопольского Варфоломея приостановить процесс надления украинской церкви Автокефалией, которое может привести к расколу Мирового Православия. Вслед за Русской Православной Церковью Белорусская Церковь разорвала дипломатические отношения с Константинополем [31]. Патриархи Антиохийский и всего Востока Иоанн X и Сербский Ириней также выступили с совместным заявлением и также призвали главу Вселенского Патриархата Варфоломея наладить отношения с Русской Православной Церковью, чтобы сохранить мир во всем Православии. Архиерейские Соборы Сербской и Польской Православных Церквей категорически отвергли легализацию раскола в Украине и отметили, что действия Константинополя могут привести к расколу Вселенского Православия. В Грузинской Православной Церкви (ГПЦ) отметили, что не будут выражать солидарность с Константинопольским Патриархатом, несмотря на разногласия с Российской Федерацией по поводу Абхазии и Южной Осетии, которые в Тбилиси считают своими территориями. По мнению представителей Румынской Православной Церкви, единство в Православии можно сохранить путем развития диалога и сотрудничества. «Единство церкви — это священный дар Бога, но и большая ответственность иерархов, священства и верующих мирян», — подытожили в пресс-службе Румынской Патриархии [32]. В Бухаресте взвешенно сочли, что для принятия конкретного и правильного решения на ближайшей сессии Синода Румынской Православной Церкви приоритет будет отдан тому, что в Украине насчитывается 127 румынских православных общин, особенно в районе Северной Буковины, которые находятся в ведении Украинской Православной Церкви Московского Патриархата. Поэтому,

заявили иерархи, необходимо провести реальные консультации с этими румынскими православными, которые озабочены сохранением своей этнической и языковой идентичности в Украине. По мнению румынской стороны, этому вопросу необходимо получить письменные гарантии от церковной и светской украинской власти в том, что этническая и языковая идентичность румын будет уважаться, и что эти румынские православные верующие смогут организоваться в Румынский Православный Викариат и развивать духовные связи с Румынским Патриархатом, поддерживать их, получать и пользоваться богослужбными и церковными книгами на родном, то есть румынском языке. Румынская сторона ссылалась на то обстоятельство, что в самой Румынии с 1990 года действует Украинский Православный Викариат. Также Румынский Патриархат обещает попросить Вселенский Патриархат разъяснить проблему неканонических иерархов и священников на Западе, которые ранее принадлежали к бывшему «Киевскому Патриархату» [33].

Остальные же Поместные Церкви по состоянию на декабрь 2019 года пока не высказали своих официальных позиций по поводу признания или принципиального непризнания (отказа признать) Православную Церковь Украины (ПЦУ) — как в отношении статуса Автокефалии, так и в отношении легитимности как церкви. Сложившаяся ситуация раскола вынуждает Поместные Церкви напряженно изучать канонические и политические обстоятельства предоставления Украине Томоса и возникшего вокруг этого вопроса конфликта Патриархий. Чтобы решение было верным, эту работу необходимо прилежно проделать всем Поместным Церквям Мирового Православия. Такая задача стоит и перед Православными Церквями Молдовы. Позиция Бессарабской Митрополии, похоже, совпадает с вышеприведенным мнением Румынского Патриархата. Полагается высказать свою позицию и Молдавской Митрополии Московского Патриархата. Хотя Молдавская Митрополия (1200 приходов) и является «территорией канонической ответственности» Московского Патриархата, но данная религиозная организация пока никак не комментирует отношения Русской Православной Церкви и Константинополя. 16 октября 2018 года на ее сайте появилось лишь сообщение о том, что Митрополит Владимир принял участие в заседании Синода РПЦ в Минске, где было принято решение «о полном разрыве евхаристического общения с Константинопольским Патриархатом». Осознавая, что вопрос, касаемый Томоса для Украины и взаимоотношений Москвы и Константинополя в большей степени занимает политическую плоскость, руководство же Молдавской Митрополии предпочитает воздерживаться от резких высказываний. В то же время Президент Игорь Додон совершенно определенно высказался в соцсетях, что ситуация, которая сложилась в Православном мире, вызывает у него, православного человека, «глубокое сожаление и озабоченность». Президент Республики Молдова выразил желание участвовать в улаживании конфликта Московского Патриархата с Вселенским Патриархатом и поддержал идею созыва

Всеpravославного Собора, высказанную Патриархом Антиохийским Иоанном X, и предложил провести церковный форум на территории Молдовы. «Мы - уникальная православная страна, расположенная в самом сердце православного мира, и именно Молдова может стать площадкой для встреч между всеми главами Поместных Церквей в этот крайне ответственный период»[34]

При нынешнем положении в Православии по поводу прогнозирования сценария разрешения конфликта Московского и Константинопольского Патриархата, спровоцированной им ситуации в Украине, а в целом, и общей ситуации «раскола», можно заметить: если Московский Патриархат в дальнейшем и сможет повлиять на позицию отдельных православных церквей в мире, то в Украине их действия вряд ли будут успешны. В настоящее время ситуация для УПЦ (МП) выглядит безнадежной, и если в стране не произойдет каких-либо кардинальных (политических) изменений, то с каждым годом ее позиции будут ослабевать, а «ручеек священников, бегущих в ПЦУ, превратится в стремительный поток»[35].

ПРИМЕЧАНИЯ

1. <https://regnum.ru/news/polit/1767949.html>(посещен 10.01.2020)
2. <https://pravoslavie.ru/authors/584/htm>(посещен 10.01.2020).
3. [lex.justice .md/viewdoc .php?action= view&view =doc&id= 343361&lang=2](http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=343361&lang=2)(посещен 10.01. 2020).
4. <https://orthodox-newspaper.ru/numbers/at29776> (посещен 11.01.2020).
5. https://novostimira.com/news_60575.htm (посещен 11.01.2020).
6. www.constcourt.md/ccdocs.php?!=ru ((посещен 20.01.2020).
7. [https:// noi.md/ gagauznews.md](https://noi.md/gagauznews.md) › kto-narushaet-konstitutsiyu-tserkov-ili-konstitutsionnyj-sud (посещен 11.01.2020).
8. [http://izborski.md/ vlast-v-soyuze-s-majej-sandu-vykorchevyvaet-v-moldove-pravoslavie/](http://izborski.md/vlast-v-soyuze-s-majej-sandu-vykorchevyvaet-v-moldove-pravoslavie/)(посещен 20.01.2020)
9. Епископ Бельцкий и Фалештский Маркелл. Состояние Православной Церкви Молдавии в условиях расширяющейся секуляризации». В: Радонеж, Кишинев: Интерфакс-Религия. 03.09.2013 (посещен 11.01.2020).
10. http://www.ng.ru/cis/2018-02-07/1_7167_moldova.html (посещен 20.01.2020).
11. <https://blok/news/mitrop-poluchila-svoy-gerb-posle-zhes-940958oliya-moldovy-not-moldova.md/> (посещен 09.09.2019).
12. Роговая Галина. Православная Церковь в светском государстве: ситуация Республики Молдова и Украины. В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice 2019, № 3, с.37- 51.
13. Православная энциклопедия. Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2009, Т. XXI, 752 с.
14. Римский Сергей. Барсов Тимофей. Православная энциклопедия. Москва : Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2002, Т. IV. 752 с.
15. https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/72048/(посещен 19.09.2019).
16. <https://newsmaker.md/rus/novosti/voyna-tserkvey-kak-raskoly-v-mirovom-ravoslavii-proshlis-po-moldove-40131/> (посещен 04.10.2019).
17. <https://bykvu.com/ru/bukvy/105793-predstoyatelem-ukrainskoj-pravoslavnoj-tserkvi--izbran-mitropolit-epifanij/>(посещен 25.01.2020).
18. [https://bykvu.com/ru/bukvy /105835-vselskij-patriarkhat t-obyavil-datu-peredachi--tomosa-ukraine/](https://bykvu.com/ru/bukvy/105835-vselskij-patriarkhat-t-obyavil-datu-peredachi--tomosa-ukraine/) (посещен 25.01.2020).
19. <https://bykvu.com/ru/bukvy/105822-filaret-poluchil-pozhiznennyj-titul-pochetnogo-patriarkha-ob-ob-edinennoj-tserkvi/>(посещен 25.01.2020).

20. https://ru.espreso.tv/news/2018//12/16/v_kyeve_v_mykhaylovskom_zlatoverkhom_sobore_proshla_pervaya_lyturgyya_predstoyatelya_pervaya_lyturgyya_predstoyatelyapravoslavnoy_cerkvy_ukrainy_epyfanyya(посещен 09.09.2019).
21. https://common.wikipedia.org/wiki/Unification_council_of_Orthodox_Church_in_Ukraine_jpd?uselang=ru(посещен 26.01.2020).
22. В церковном обществе под термином «диптих» понимается упорядоченный список Поместных Автокефальных Православных Церквей и, соответственно, последовательность поминовения их Предстоятелей во время богослужения <http://www.blagobor.by/article/history/diptih>(посещен 02.02.2020).
23. <https://foma.ru/chto-takoe-tomos.html> (посещен 02.02.2020).
24. https://lb.ua/news/2020/01/01/446283_poroshenko_nazval_glavnie_dostizheniya.html(посещен 05.01.2020).
25. https://gottstat.com/index.php?/news/skolko_prihodov_moskovskogo_patriarhata_pereshli_v_pcu_parubij_nazval_novoe_kolichestvo_n1091746 (посещен 24.03.2020).
26. <http://naspravdi.info/analitika/formula-pcu-ukraina-process-perehodov-v-novuyu-cerkov-krepko-zabuksoval> (посещен 05.02.2020).
27. <https://religions.unian.net/orthodoxy>(посещен 05.02.2020).
28. <https://iz.ru/831161/2019-01-05/v-rptc-ukazali-na-otsutstvie-kanonicheskoi-sily-u-tomosa-novoi-tcerkvi-ukrainy> (посещен 05.02.2020).
29. <http://news.chuch.ua/2018/10/16/rishennya-konstantinopolya-ce-aneksya-teritoriyi-upc-intervju-arhijepiscopa-klimenta/#more238534>(посещен 07.02.2020).
30. <http://edinstvo.patriarhiya.ru/db/news/page2.html> (посещен 07.02.2020).
31. <https://www.yaplakal.com/forum1/st/150/topic1855763.html>(посещен 07.02.2020).
32. <https://www.yaplakal.com/forum1/st/150/topic1855763.html>(посещен 07.02.2020).
33. <https://ukraina.ru/news/20181026/1021562262.html>(посещен 07.02.2020).
34. <https://cerkvarium.org/ru/novosti/pomestnye-tserkvi/sinod-rumynskoj-tserkvi-mozhet-priznat-ptsu-pri-ryade-uslovij>(посещен 13.10.2019).
35. <https://www.dw.com/ru/православные--в-молдавии-между-москвой-и-бухарестом/a-46040707>(посещен 07.02.2020).

NUCLEAR UKRAINE: AN AMERICAN GEOSTRATEGIC POLICY

UCRAINA NUCLEARĂ: O POLITICĂ GEOSTRATEGICĂ AMERICANĂ

Andrei-Valentin BACRAU, *lecturer, PhD candidate,*
University of Zürich
bacrauandrew@gmail.com

Rezumat

Având în vedere rivalitățile geopolitice actuale dintre Ucraina și Rusia, securitatea națională a Ucrainei ar trebui să fie un obiect al preocupării pentru politica externă americană. Regiunea sud-est europeană a devenit un mediu propice pentru dezvoltarea unui nou război rece. Climatul politic din jurul Ucrainei nu lasă loc pentru îndoieli referitor la faptul dacă Statele Unite ar trebui sau nu să răspundă acestor provocări. Întrebarea trebuie să se transforme într-o abordare politică nouă a Occidentului pentru a contribui la formarea unei Ucraine sigure, dar fără a provoca Rusia o dată în plus. Singura modalitate de a-l învinge pe V. Putin în partida de șah geopolitic, pe care o joacă în Ucraina, este de a avea un obiectiv de politici care ar presupune mai mult timp și resurse. Răspunsul imprevizibil al Rusiei la politica Occidentului în problema Estului Europei impune valorificarea tuturor șanselor de succes, inclusiv instalarea și utilizarea potențială în Ucraina a sistemelor antibalistice (ABM). Potențialul militar nuclear al lui V. Putin nu va avea aceleași resurse și posibilități pentru a se extinde în Europa de Est în cazul în care Ucrainei i se va permite să posedă propriile capacități de apărare în confruntarea regională cu Rusia, inclusiv dintre cele mai de amploare.

Cuvinte-cheie: *Ucraina, Statele Unite ale Americii, Rusia, potențial nuclear, NATO, război rece, Uniunea Sovietică, agresiunea rusă, Europa de Est, Crimeea.*

Summary

Given the current geopolitical struggles between Ukraine and Russia, Ukraine's national security should be an object of perception of American foreign policy. The region has become a favourable environment for the development of another Cold War. The political climate surrounding Ukraine leaves no room for doubting whether or not the United States should respond. The question devolves into the form the policy can grasp in order to achieve a safe Ukraine without provoke the Russian Federation. The only way to beat V. Putin at his geopolitical chess is by having a policy-goal that has a timeframe even longer than his. The Western policy response requires a higher chance of being successful thus requiring the potential use and installment of anti - ballistic missile system (ABM) sites in Ukraine. By allowing Ukraine to possess its own defense capabilities versus nuclear armament, V. Putin will not have the same military resources to manipulate Eastern Europe.

Keywords: *Ukraine, United States of America, Russia, nuclear potency, NATO, Cold War, Soviet Union, Russian aggression, Eastern Europe, Crimea.*

As a result of the Nonproliferation Treaty, Ukraine was forced into a tactical position where it had to give up its capacity to retain nuclear weaponry in exchange for territorial integrity in Northeastern Europe [1, p. 151]. Given the current geopolitical struggles between Ukraine and Russia, Ukraine's national security should be an object of perception of American foreign policy. The region has become an environment for the development of another Cold War. Therefore, Ukrainian security requires a closer examination.

We will argue that the United States Federal Government (USFG) should enact a two-stage geostrategic plan in Ukraine. The first aspect would be a stepping stone policy where the United States would deploy F-16 Fighting Falcons. The planes would begin to perform joint drills with the Ukrainian carriers. Over time, the strategy would evolve into an attempt to have Ukraine join NATO, which ultimately will become the platform to give Ukraine nuclear empowerment [2]. In such scenario, we are not thinking of adding any policy nuances but rather give an introduction to the strategic theme. This policy is optimal to maximize international security and preserve American interests abroad. My methodology will lay out the legal and theoretical problems with allowing Ukraine to produce its own weapons. However, due to Ukraine's lack of interest in joining the Collective Security Treaty Organization [2], the United States continues to preserve geostrategic advantages in aligning with Ukraine. By empowering a buffer zone close to Russia, the USFG will have more leeway in exercising policy in Europe, due to a potential mitigation of Russian hegemony. The other list of scenarios we will analyze are concerned with either the potential international legal issues and/or with scenarios of what would happen after Ukraine gets the nuclear weapons. A policy add-on will also be considered in case the international community (United Nations, International Atomic Energy Agency) does not approve of the weapons deployment. By using forensic DNA technology [3, p. 1032], we can ensure that the nuclear weapons in Ukraine are going to be used simply as a deterrent, rather than an instrument that can also escalate the risk of conflict.

Problem Discussion

Russia continues to be in possession of the Soviet ICBMs (the SS-18, the SS-19 and the SS-25) and SLBMs (the SS-N-18 and the SS-N-23) [4]. The modernized SS-N-23 is named the Sineva, and the author reports that it has more warhead potential and higher accuracy than the Cold War missile [4]. In December 1987, the United States and Soviet Union signed the Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty [5]. Due to a threat of Russian nuclear potency, NATO agreed to accept deployment of new U.S. intermediate-range ballistic and cruise missiles and to support U.S. efforts to negotiate with the Soviet Union to limit these missiles.

As Schneider highlights, Russia announced the successful launch of a new mobile ICBM in May 2011 without providing any evidence (video, photographic) of its launch [4]. Russia is additionally violating the INF treaty due to their R-500 ground launched cruise missile technology, since it has a range of 1,000-3,000 km. Schneider's concerns go beyond Russia's development of legally improper technology and it explains the implications of Russia's overly-aggressive international siege. Russia's geostrategic acquisition of Crimea has violated the 1994 Budapest Memorandum. In this agreement, Russia agreed alongside the United States and United Kingdom to protect Ukraine's sovereignty in exchange for their annulation of their nuclear program, which was the third largest supply in the world at the time. Considering

Ukraine's current state of governance (or lack thereof) it is clear that Russia's aggression has gone too far.

The treaty violations in themselves are not even the only reason why U.S. action is required in Eastern Europe. Russian president Vladimir V. Putin's policies continue to threaten the deployment of nuclear capable Iskandar missiles [6, p. 5]. All of these actions combined are a display of V. Putin's 20th century vision to restore the Soviet Union territory. As long as it will be profitable for him to invest in expansionist policies, there is no reason to believe he will stop. These potentialities bring into question the extent to which American participation is required. American intervention is necessary to reinforce the legitimacy of the treaties signed. Schneider continues to argue that there is no incentive for the Europeans to respect American hegemony if they chose to remain passive in the Ukrainian conflict [6].

Next, the most optimal long-term policy goal for the U.S. would be to secure the membership of Ukraine to NATO. In order to fully exercise American nuclear policy abroad, Motyl argues that it would be easier if Ukraine behaved (politically) under the US/NATO nuclear umbrella [7, p. 75]. Ukraine has shown previous interest in joining NATO since back in 1994. Since the collapse of the Soviet Union, Ukraine has shown the disposition to cooperate and attempt to get involved with Western mechanisms of defense. However, NATO's philosophy is attack one, attack all of us. It is not just NATO's internal infrastructure that matters, but also the psychology that it uses to interact with non-NATO agents-both in a peaceful/administrative process as well as military engagements. Ukraine has also enabled NATO to operate on its space in 2004 [8, p. 10]. In the light of escalating Russian aggression, the USFG should invest into Ukraine to the extent to which Ukraine can behave as its own nuclear deterrent.

Policy Options and Implications

The long-term policy goal is to mitigate Russian aggression in Eastern Europe. The role of the policies suggested will be to slowly empower the military and nuclear capabilities of Ukraine. The secondary effect of policies should overall reduce the dependency of European countries on Russian resources as well. One potential scenario is to allow Ukraine to create its own nuclear capacity. Due to Ukraine's economic standing, building facilities from scratch is not the most optimal plan. Mearsheimer explains that the Ukrainian loans and lack of technological capabilities show the low success rate of this approach [9, p. 50]. In addition, we will lay out the legal framework and the qualifications that Ukraine has to meet in order to participate in the nuclear political theater; significant amount of the rationale will come from Russia's violation of the INF and the Budapest Memorandum, as well as a closer analysis of the New Start and the potential loopholes Russia is/could abuse. As such, the alternative policy option would be to allow Ukraine to launch nuclear weapons without making them themselves.

Another policy strategy would be the multi-lateral approach, where the United States engages in diplomatic activity to pressure Russia off Ukraine. Instead of

having a fast-paced unilateral military response, the United States can try to pursue the starvation of external Russian resources in the region by a bureaucratic appeal to the international system. However, when looking at the international system, it is important to understand the inter-regional barriers that it has and the implication on the policy development itself. When looking at Iran and the way the U.N. political structure handles the deal, it is obvious that the process takes a long time and the epistemological value of the agreement itself remains questionable even after a deal it may arise. It requires a lot of state agents to strategize and idealize a fair, long-term approach to the security issues of a country that can spill-over into security issues for the entire region. Without even attempting to analyze the extent to which multilateral action does affect local policy, it remains clear that multilateralism is a tool for long-term frameworks.

Secondly, any miscalculation from the West has the potential to trigger even more aggression from Russians [10, p. 11]. Though V. Putin may seem as an irrational actor, his calculations are really sublime and he operates under a different values system. Part of the reason why he is able to maintain the pressure in Crimea is because he has a low-level military investment and campaign. Therefore, the United States has to make sure that the overall policy goal is met which is mitigating Russian aggression.

The NATO Framework

This particular section is concerned with the practical moves security actors can make in order to ensure the objective is met- that is, a secure Ukraine that is not subject to Russian aggressive predispositions. The security lens of Eastern Europe is engaging (mainly) with Russia, Ukraine, The United States, NATO and the other European countries-as well as EU to some weak extent. The rhetorical and political dynamics of NATO are manifested as a dichotomy in Ukraine.

As a result of the Orange Revolution and the 2010 elections, the external policy platform for Ukraine was concerned with adherences to EU and/or NATO [11, p. 520]. Considering the current economic hardships EU has to plan around, there is a low chance that they can have enough political management to assist Ukraine with a membership bid. In order to maximize defense, Ukraine's most reliable option would be to gain assistance via NATO [12, p. 118]. Despite the theory that NATO could be impactful, Ukraine's own demography is bifurcated in regards to the thinking towards a NATO alliance. Status quo dependencies upon Russia lead a significant number of Ukrainians to believe that joining NATO may be a harmful course of action [13, p. 515]. Malek continues to explain the reasons why these perceptual dynamics have been formed through last century. Soviet propaganda has been telling Ukrainians that NATO is a failing end. Russians continue to project the sensitivity between NATO roots and Russia-Ukraine relations. As a result, Russia's overall strategy comes into question since the incidents in Crimea indicate that agreements of shared defense may not be constantly respected.

It's not only the apparent conflict between Russian propaganda and its policies that becomes problematic, but also the future strategic plans that Russia might consider if Ukraine makes a move to join NATO. Russia is ready to increase its border security if either Georgia or Ukraine attempt to join NATO [14]. In addition, V. Putin also declared that he believes Ukraine will have "less sovereignty under NATO" [15]. Although the obvious irony is just another reason to pursue a membership application, V. Putin is trying to make a statement for appealing to his "Slavic brethren". By the same token that the EU is pushing for a "European identity" that is supposed to unite the citizens of different countries under an internationalist identity, V. Putin is operating a similar strategy in northeastern Europe. Malek explains how Ukraine alongside with Belarus are forming this quasi-cultural Slavic bondage that is V. Putin's project towards expanding Russian geostrategic interests. Now V. Putin's statement about Ukraine losing sovereignty in NATO may be taken in a different light. Overall, V. Putin's concern is that he will lose grasp of his "masterplan" to re-annexate the satellites. Thus, the internal Ukrainian paradigms are split between the pro-Russian campers that aspire to fulfill V. Putin's policy interests. On the other hand, rest the freshly liberal generation that idealizes a European Ukraine that is more connected with Western infrastructure and social fabric.

The occupation of Crimea has brought legal changes to the region. As of January 1st 2016, all residents must report under a dual-citizenship affiliated with Russian as well [16]. It is not just that V. Putin is thinking of this USSR reunion, he is acting upon it as well. While doing so, he also legitimizes the sovereignty optics concerning NATO and the Slavic network. Consider the (potential) internal analysis of Ukrainians (policymakers and civilians): there has been ongoing media pressure into subscribing to Russian symbiotic relations, while V. Putin is romanticizing Slavic roots and annexing Crimea. The Ukrainian elites are willing to subscribe to V. Putin, leaving the question of how should the United States respond to the current Russian pressure? More importantly, does America even have anything at stake concerning the expansion of V. Putin's regime? The second layer of issues concerns NATO's own capacity to respond appropriately in a conflict of arms. Georgia is a country bound by NATO, however when Russia applied military pressure in the region, NATO failed to respond appropriately [17, p. 2]. Though the original response had a strong posture, the hesitation of some members resulted in the collapse of a future strategy. The same pattern is observable in the Crimea scenario. Russia applies some military muscle-flexing, followed by a romanticized NATO response, after which the plurality of interests within the defense alliance creates the dissolution of action in itself. The concern remains that NATO's poor performance will be mirrored in the progression of Russian expansion within Eastern Europe. A lot of talk will be done by the member states, but no practical solution will be achieved.

American Interventionist Scenarios

It is important to highlight the extent to which American-Russian relations have changed since the annexation of Crimea in 2014. The two hegemons have gone back to Cold War interactions [18]. The same article discusses the involvement of NATO and how they blame Russia for supplying the insurgency troops that overthrew the social order of Crimea. Thus, the United States becomes aware of Russia's movement as hosting proxy-wars in previous Soviet areas in order to trigger an expansionist approach. This is possible by enabling pro-Russians outside of Russia to manifest rebellions and overthrow local authorities, the result being the implementation of a social infrastructure that supports Moscow. If American analysts chose to discuss current relations with Russia as similar to the Cold War, then America must have similar reasons for projecting foreign policy. A struggle for preserving the legitimacy of proliferation treaties may require a re-visitation of the implications that these treaties provide for Eastern European security. During the Cold War as well as now, nuclear deterrence is an option that carries a lot of pressure. Braun advocates that if Ukraine remained equipped with its original nuclear arsenal, then the threat of Russian invasion would have been minimal [19, p. 34]. This aligns with V. Putin's concern to maximize border security of Ukraine joins NATO. V. Putin is obviously aware of the extent to which the United States can intervene via NATO and establish a safety net through which he would not be able to continue expanding. In addition, Braun does not see Ukraine joining NATO as a viable option in the first place, due to unpopular support. This shows the options into which the West is forced into. The call for response remains bound by our written promise to stabilize and defend. However, direct confrontation does not seem as a viable option. Scholars criticize the extent to which Ukraine could be a competent candidate for NATO. But NATO's failures in Georgia is adding towards the unlikelihood that any movement could contain Russia. However, if we use this logic the West will fall into a corner where nobody can rationalize any appropriate response for Russia. As far as the academic literature is concerned, any option to aid Ukrainian defense results in numerous disadvantages that always turn to outweigh the aid. Similarly, the U.S. remains in a corner where any policy seems unfavorable to pursue. Recently, President Barack Obama vetoed the defense policy bill for 2016 [20]. His outer justification is to have more control over areas such as Guantanamo and Cuba. The delay in itself also affects the pace to which aid can be distributed in Ukraine. Obama is not to blame for the choice to push the budgetary discussions. His second term is coming to an end and his activity on the international scene has been robust. Ukraine is one of those problems that will remain even after he gets out of office and by delaying the budget, he also leaves more capital for the upcoming president. By enabling more options for the future, the optimal U.S. approach is a strategic "renaissance" for NATO.

Policy Recommendations

The extension of power for the United States is NATO. Instead of pursuing a policy alien to NATO, the USFG should incorporate NATO as the only means of military intervention. V. Putin knows that America shall not have the political or financial resources to always start a campaign from scratch to combat future geopolitical annexations. We would not doubt if V. V. Putin is in fact hoping for no long-term strategic framework from the West. Imagine the bureaucratic (domestic and international) chaos that would occur if the United States would always attempt a failed 4-year diplomacy cycle every time V. Putin decides to invade. By the time Western powers come to the conclusion that there is no viable, indirect option of confronting V. Putin, Moscow could as easily grasp the Republic of Moldova by then. Therefore, whatever tactics the west chooses to adopt, it is important to recognize that V. Putin thinks long-term and that he is willing to take risks and make sacrifices that other states rhetorically cannot afford to- because they have bound themselves are representatives of human rights and democracy.

Considering these conditions, the West could never justify to its public that we pursue insurgency projects to restore social order on foreign land. The West must embrace a strategy where nuclear arms remain an option on the table, while triggering a scenario that stops Russian dominance. The nuclear strategic approach must be indirect and quasi-violent at best, so NATO reinforces itself as the saving grace. But considering its own internal struggles, America should use NATO's dysfunctionality as a reason to intervene (politically) within NATO and encourage a more enhanced relationship with Ukrainian security goals.

Part of the early, stepping stone policies will have to secure a decrease in Russian military presence in Ukraine. This policy will be accomplished by deploying US/NATO green men forces. Part of the reason why V. Putin is able to maintain the military pressure in Crimea is because he has low casualties. If the conflict on the ground would escalate, and V. Putin would suddenly start to lose most of green men, he may lose political legitimacy at home.

After deploying the troops, the next step will be to begin drills with F-16 Fighting Falcons. After maintaining military presence within the Eastern Sphere, the next policy option should also look into decreasing European dependency upon Russian resources. In addition to the legal structural issues that may drive America towards a more potent response in Ukraine, there are geostrategic reasons as well. Some Ukrainian analysts are well-aware that in order for them to be a relevant area of discussion in international security, Ukraine must have something to offer to the agents that engage in foreign policy in that area. Motyl argues that the current Ukrainian search for a European identity in union with Russian aggression in Crimea opened a power vacuum in Northeastern Europe [21, p. 58]. This vacuum is explained as a security struggle between the current interests of Ukrainian grassroots and geopolitical pressure from V. Putin. A September 2015 survey ran by IFES reveals that

a majority of Ukrainians support a policy oriented towards EU-integration [22]. The local agent that can fill the vacuum is NATO, which brings up again the extent to which Ukraine can become a NATO member. On the other hand, the only other state that is not European that has enough allies and military presence to appear in Europe is America itself.

The United States must consider the degree to which it is inevitable to intervene as well as the proper way to address the vacuum. V. Putin's recent moves have shown a display to continue the conflict if necessary and a willingness to postpone the conflict itself. There are a couple major implications for both major players. V. Putin's current approach shows a display to have a "frozen conflict" in Ukraine, not have any consensus, while creating enough political distraction on another topic to ensure that policymakers are not focus on Russian interests. When looking at the needs and goals Ukrainians have created for themselves, it is inevitable that a Western military response is required in order to satisfy the local security needs. However, when it comes to this framework, it is critical to understand that Ukraine's future looks rather like a ticking time bomb where the urgency itself is addressed and dependent upon American response. We will argue that the latter the response, the harder it will be to incorporate a military project into pre-existing Russian forces. The longer you allow the cancer to spread, the harder it will be to address it. As unfortunate as the situation is, security policy decisions often come as a choice between bad and worse scenarios: this is one of those cases.

Ultimately, both Ukrainian analysis as well as America would prefer a Ukraine that can defend itself and not be overly reliant on foreign intervention. The logics of international relations become more complicated when we look at the way V. Putin himself approaches the Syrian conflict. In the aftermath, the freshly-organized Syrian political structure would collaborate with the U.N. to ensure the democratization of the local institutions. Since he has mentioned his vision for Syria (and a willingness to cooperate with a rather democratic approach to state-building), this supportive logic can be used by the United States against Russia, and applied to Ukraine as follows: we (international community) should foster the institutional democratic development of Ukraine by allowing them to create their own unique systemic approach to security and development problems. In regards to this stage of perceptual development, Ukraine is arguably ahead of Syria since the grassroots movement has access to more optimistic, long term solutions: EU and/or NATO membership.

Therefore, the interests of Ukraine can be a good counterbalance for how America should perceive its intervention in terms of time. It is critical for America to act soon, considering that a postponed response would require a larger resource investment (because the conflict would be more evolved and infrastructurally devastating). In addition, we have to recognize the extent to which American presence in Ukraine would be relevant in the first place. If the longer vision is to enhance local EU/NATO resources, this also shows that the overall policy goals and obligations that America

may hold are strictly in regards to allowing Ukraine to transition - from a politically-oppressed state to a more self/inter-dependent one.

Secondly, V. Putin is purposely trying to deter the presence of nuclear armament in Northeastern Europe. Whether this deterrence strategy from V. Putin is calculated or not, remains to be seen by the extent to which his own actions are in fact intentional. His rationality comes into question considering the current torpedo leaks [23]. Both apparent sides of the argument have been discussed by the Anglo-Saxon and Russian media. On one side, the argument can be that this leak was intentional, so that the United States becomes deterred from an attempt to pursue a nuclear policy nearby Russian border. The second explanation, which also seems more realistic, consists in a description where the weapons design was accidentally caught on camera during a secret meeting by Russian officials, which explain also why the design got taken off Russian television channels. Considering Ukrainian local needs and the current torpedo leak, we argue that the United States should begin doing F-16 drills with Ukraine within the next four months. The aftermath of the Paris attacks has left the world to look for security leadership internationally, as well as a moral exemplar that protects human values and political rights of individuals. This has been former President Obama's motto for years and this is a sign that the world needs American political leadership that can secure foundations for other countries to have the resources to build themselves in the future. If we like to analogize countries that seek security as children that require parental protection, then the implication remains that parents will provide the children with resources until they can help themselves. Therefore, the point where Ukraine shall not need additional (unilateral) protection from the United States is when Ukraine gets to secure a longer-term membership with NATO and/or EU.

Another potential delay in Ukraine's process of gaining international recognition is the other current members of NATO, especially the Balkan states. From a historical perspective, there is a likelihood that other countries might not decide to accept Ukraine as a beneficiary of the security umbrella. Other countries can look at the current exposure that Ukraine has to Russian aggression and conclude that defending such a territory might not be an ideal strategy for the either. By having a policy that an attack on one is an attack on all, NATO states ensure each other's trust but at the same time it creates a huge shared burden among them. However, if the security issue is properly framed and America is the one that engages the policy action, then the other countries will not have much of a political choice and be forced into a decision to protect Ukraine. The European Union can focus on its socio-cultural infrastructure due to NATO protection. On the other hand, NATO security is preserved by American interests and resources. If the United States unilaterally decides that Ukraine is a zone that requires NATO protection, then the other states will follow due to their dependence on American decision-making processes in the first place.

Conclusion

The political climate surrounding Ukraine leaves no room for doubting whether or not the United States should respond. The question devolves into the form the policy can grasp in order to achieve a safe Ukraine without provoke the Russian Federation. The only way to beat V. Putin at his geostrategic chess is by having a policy-goal that has a timeframe even longer than his. In addition, the Western policy response requires a higher chance of being successful thus requiring the potential use and installment of anti - ballistic missile system (ABM) sites in Ukraine. By allowing Ukraine to possess its own defense capacities versus nuclear armament, V. Putin will not have the same military resources to manipulate Eastern Europe to his will.

By enacting in Ukraine, the United States will show solidarity towards all individuals that seek to protect their own rights. Although this military build-up of Ukraine does not directly address terrorism, the policy inaction remains a symbol of America's capacity to foster the development of institutionalized human rights. Though internationally institutionalized solutions are ideal, those type of solutions work for long-term commitment, which remains Ukraine's concern when it will be time to approach NATO. The F-16 drills are the stepping stone that will establish a closer relationship between the security departments of Ukraine, America and in the future an integration of NATO bureaucracy as well.

BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

1. Gartzke Erik, Kroenig Matthew. A strategic approach to nuclear proliferation. *Journal of Conflict Resolution*. Vol. 53, no. 2, 2009, p. 151-160.
2. Ukrainian President Signs Law Allowing NATO Membership Bid. *Radio Free Europe / Radio Liberty*. 2014-12-29.
3. Evison Martin P., Smillie David M., Chamberlain A. T. Extraction of single-copy nuclear DNA from forensic specimens with a variety of postmortem histories. *Journal of forensic sciences*. No. 42 (6), 1997, p. 1032-1038.
4. Schneider Mark B. *Russian Nuclear Modernization*. Presentation at National Institute for Public Policy, Fairfax, VA. 2012.
5. Woolf Amy F. *Russian Compliance with the Intermediate Range Nuclear Forces (INF) Treaty: Background and Issues for Congress*. Congressional Research Service. Paperback. February 4, 2017.
6. Rudischhauser Wolfgang. *V. Putin's Weapons Show: Just hot air from Moscow?* Federal Academy for Security Policy. No. 7, 2018. <https://www.baks.bund.de/de/node/1565> (accessed 10.05.2020).
7. Motyl Alexander J. The surrealism of realism: Misreading the war in Ukraine. *World Affairs*. Vol. 177, issue 5. January-February 2015, p. 75-84.
8. Kozlovska Oksana. *A Roadmap for Ukraine's Integration into Transatlantic Structures*. Report. / Edited by Dufourcq Jean and Masala Carlo. NATO Defense College. 2006, p. 9-19.
9. Mearsheimer John J. The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent. *Foreign Affairs*. Vol. 72, no. 3, 1993, p. 50-66.
10. Kamp Karl-Heinz. *The Alliance Five Years after Crimea: Implementing the Wales Summit Pledges*. Report. / Edited by Ozawa Marc. NATO Defense College. 2019, p. 11-18.
11. Kropatcheva Elena. Ukraine's foreign policy choices after the 2010 presidential election. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. Vol. 27, issue 3-4. 2011, p. 520-540.
12. Soroiu Crina. *Case of Ukraine and Interests of the Major Players*. *Research and Science Today*. Nov. 2014, p. 118-125.

13. Malek Martin. The “western vector” of the foreign and security policy of Ukraine: Continuities and ruptures under president Viktor Yushchenko (2005 - 2009). În: *The Journal of Slavic Military Studies*. Vol. 22, issue 4. 2009, p. 515-42.
14. Russia to Increase Security if Georgia, Ukraine Join NATO. RIA Novosti. April 11, 2008. <http://en.rian.ru/world/20080411/104836970.html> (accessed 25.10.19).
15. Sanger David. Russian Ships Near Data Cables Are Too Close for U.S. Comfort. *New York Times*. Oct. 25, 2015. <http://www.nytimes.com/2015/10/26/world/europe/russian-presence-near-undersea-cables-concerns-us.html> (accessed 10.10.19).
16. Halya Coynash. Russia backtracks over Ukrainian citizenship in Crimea. Oct. 27, 2015. <https://www.kyivpost.com/opinion/op-ed/halya-coynash-russia-backtracks-over-ukrainian-citizenship-in-cremea-400752.html> (accessed 28.12.19).
17. Oguz Safak. NATO’s mistakes that paved the way for Russia-Ukraine crisis. În: *Karadeniz Arastirmalari*. No. 45. 2015, p. 1-12.
18. ULIE PACE and VLADIMIR ISACHENKOV. Associated Press via US News. Sept. 28, 2015. <http://www.us-news.com/news/world/articles/2015/09/28/obama-putin-to-confront-tensions-on-syria-ukraine> (accessed 28.12.19).
19. Braun Aurel. Tougher sanctions now: V. Putin’s delusional quest for empire. În: *World Affairs*. Vol. 177, no. 2. 2014, p. 34-42.
20. Shabad Rebecca. Obama vetoes defense policy bill in Oval Office. *CBS News*. Oct. 22, 2015. <http://www.cbsnews.com/news/obama-to-veto-defense-policy-bill-thursday-in-oval-office/> (accessed 04.03.20).
21. Motyl Alexander J. V. Putin’s zugzwang: The Russia-Ukraine standoff. *World Affairs*. Vol. 177, no. 2. 2014, p. 58-65.
22. IFES September 2015 Public Opinion Survey-Ukraine. <https://www.ifes.org/surveys/september-2015-public-opinion-survey-ukraine> (accessed 04.03.20).
23. Kramer Andrew. Russia says leak of secret nuclear weapon design was an accident. *NYT*. Nov. 12, 2015. <https://www.nytimes.com/2015/11/13/world/europe/russia-says-leak-of-secret-nuclear-weapon-design-was-an-accident.html> (accessed 07.03.20).

SISTEMUL DE GUVERNARE AL SOCIETĂȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA: ÎNTRE DEZIDERAT ȘI REALITATE

THE GOVERNMENT SYSTEM OF SOCIETY FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA: BETWEEN DESIDERATUM AND REALITY

Pantelimon VARZARI, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
panvarzari@gmail.com

Rezumat

În articol sunt examinate unele probleme referitoare la conotațiile conceptului de bună guvernare, la necesitatea creării unui sistem de guvernare responsabil și democratic. O atenție aparte se acordă identificării diverselor raporturi dintre actorii politici și agenții guvernamentali în actul guvernării, inclusiv raporturi între elita guvernantă și opoziția politică, între președinție, guvern și/sau parlament. La fel, se determină și se analizează relația dintre elita politică (politicieni) și burocrație (întruchipează funcționarii de carieră, corpul funcționarilor publici) prin prisma bunei guvernări.

Se arată că aceste și alte raporturi de guvernare poartă, într-un regim democratic, amprenta unei coabitări și/sau integrări instituționale în scopul bunei guvernări sau, dimpotrivă, a unei competiții aprige în sfera politică, care sporesc și mai mult tensiunile conflictuale între diferite ramuri ale puterii de stat. Se ajunge la concluzia că raporturile dintre actorii politici și agenții guvernamentali în sistemul de guvernare al unei societăți democratice se reduc în ultima instanță la relația stat-cetățean.

Cuvinte-cheie: buna guvernare, sistem de guvernare, raporturi de guvernare, regim democratic, elită guvernantă, elită politică, opoziție politică, burocrație, majoritate parlamentară, Republica Moldova.

Summary

The article examines some issues concerning different aspects of the good governance concept, the need to create a responsible and democratic system of governance. Particular attention is paid to identifying the various relationships between political actors and government agencies in the act of governance, including relations between the ruling elite and the political opposition, between the presidency, government and / or parliament. Likewise, the relationship between the political elite (politicians) and the bureaucracy (embodies the career officials, the body of civil servants) is determined and analyzed through the perspective of good governance.

It is shown that these and other relations of governance carry, in a democratic regime, the imprint of cohabitation and / or institutional integration for the purpose of good governance or, on the contrary, of a fierce competition in the political sphere, which further increases the conflicting tensions between the different branches of state power. It is concluded that the relations between the political actors and the government agencies in the system of governance of a democratic society are ultimately reduced to the state-citizen relationship.

Keywords: good governance, system of government, government relations, democratic regime, ruling elite, political elite, political opposition, bureaucracy, parliamentary majority, Republic of Moldova.

Sistemul de guvernare al unei societăți democratice încearcă să reînnoiască viața politică în noi forme de realizare cerute de particularitățile unei sau altei societăți. Un sistem de guvernare funcțional a avut menirea în toate timpurile să țină cont de nevoile și cerințele cetățenilor unui stat. Faptul este recunoscut încă în *Politica* lui Aristotel, conform căruia asociația politică (statul), cea mai importantă și mai complexă dintre formele de asociere a indivizilor, „are desigur drept scop virtutea și fericirea indivizilor, iar nu viața comună” [1, p. 90-91]. Ideea despre virtutea statului și despre scopul guvernământului o găsim în gândirea politică americană din secolele XVIII–XIX, exprimată de către „arhitectul Constituției americane”, J. Madison, cel de-al patrulea președinte al SUA (1751–1836): „O guvernare bună implică două lucruri: primul, fidelitatea față de obiectul guvernării, care este fericirea poporului, și, al doilea, cunoașterea mijloacelor prin care acest scop poate fi atins cel mai bine” [2].

Demersul nostru științific își propune să examineze conotațiile conceptului de bună guvernare, necesitatea creării unui sistem de guvernare responsabil și democratic, care garantează cetățenilor dreptul de a participa la administrarea treburilor statului și responsabilizează politicienii față de cetățeni, iar drept obiective sunt identificarea și descrierea diverselor raporturi dintre actorii politici și agenții guvernamentali în actul guvernării, inclusiv raporturi între elita guvernantă și opoziția politică, între președinție și guvern și/sau parlament, precum și între elita politică și burocrație.

În opinia unor specialiști în dreptul constituțional, stabilirea unui model de organizare și funcționare a instituțiilor politice din cadrul sistemului de guvernare național, a unui model de organizare a puterii publice trebuie să țină seama de tradițiile politice ale statului respectiv, de relațiile concrete existente în momentul opțiunii pentru un model sau altul de guvernare. Cu alte cuvinte, anume sistemul de guvernare al statului trebuie să se potrivească firii poporului respectiv, temperamentului său politic, intereselor sale naționale [3, p. 31]. În același timp, consolidarea regimului de guvernare, fiind calificat drept sistemul de organizare și exercitare a puterii de stat prin intermediul căruia se realizează distribuția puterii între diferite categorii de organe și care asigură independența, colaborarea și controlul reciproc al instituțiilor politice, are drept scop de a asigura o bună guvernare a statului, de a îmbunătăți eficiența și responsabilitatea instituțiilor politice în raport cu cetățenii, deoarece acestea exercită puterea în rezultatul alegerii factorilor de decizie de către popor [4, p. 5, 9], astfel încât se va readuce încrederea cetățenilor în instituțiile statului, în actul de guvernare. Acesta din urmă, în sens general, este înfaptuit prin intermediul diverselor instituții publice, fie legislative, precum parlamentul, fie cele executive ale administrației publice naționale și locale (președintele, guvernul, autoritățile administrative autonome centrale și autoritățile administrative autonome locale), adică de întregul sistem de guvernare național.

În sensul reliefat de idei, s-au înscris eforturile Guvernului Republicii Moldova care a fost desemnat la 8 iunie 2019 în urma semnării unui *Acord politic temporar* de colaborare dintre două formațiuni politice care au ajuns în Parlamentul țării după ale-

gerile parlamentare din 24 februarie 2019, și anume – Partidul Socialiștilor din Republica Moldova și Blocul politic „ACUM Platforma DA și PAS” [5], formând astfel cea de-a unsprezecea coaliție de guvernare în istoria politică recentă a Republicii Moldova [6], care în scurt timp, la 12 noiembrie 2019, s-a destrămat din motive bine cunoscute.

De obicei, orice majoritate parlamentară și guvernamentală aflată la putere are un fel de constituție, o declarație a principiilor și filosofiei sale de guvernare, aceasta cuprinzând un program de activitate cu viziuni, priorități și un plan de acțiuni al echipei guvernamentale pe o anumită perioadă de timp. Spre exemplu, formațiunile vizate mai sus (PSRM și Blocul politic „ACUM”) au viziuni politice diferite (și chiar diametral opuse în ceea ce privește, spre exemplu, dezvoltarea strategică a țării noastre), acestea au căzut de acord asupra unui program de guvernare comun, având la bază *Acordul de Asociere cu UE*, axat pe trei priorități: eliberarea statului din captivitate, scoaterea țării din izolare internațională și relansarea dezvoltării economice [7; 8]. La fel, și Guvernul „tehnocrat” al lui I. Chicu este orientat spre consolidarea relațiilor cu UE, care sunt prioritare pentru țara noastră: „Guvernul se angajează să acționeze în conformitate cu Planul de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere. Relațiile cu Uniunea Europeană și implementarea Acordului de Asociere rămân o prioritate majoră pentru Guvern. Iar acțiunile noastre de promovare a reformelor se vor desfășura în cadrul legislativ, consultând opinia organizațiilor precum Comisia de la Veneția, OSCE, UE” [9].

Cea de-a doua înțelegere politică dintre PSRM și Blocul politic „ACUM” din 16 septembrie 2019 cu genericul „Înțelegere politică privind obiectivele tranzitorii ale Guvernului, Președinției și Parlamentului, inclusiv ale fracțiunilor PSRM, PAS și PPDA”, după *Acordul temporar* încheiat în momentul constituirii alianței majoritare de guvernare, la 8 iunie 2019, dintre cele trei fracțiuni ale Parlamentului țării (Partidul Socialiștilor, Partidul Acțiune și Solidaritate și Platforma Demnitate și Adevăr) (acordul a fost semnat și de primele persoane în stat – Președintele Ig. Doron, șefa Legislativului Z. Greceanii și premierul M. Sandu), era considerată o foaie de parcurs pentru implementarea reformelor din domeniile justiție, economie și social pe care le intenționa coaliția, cuprinzând și principiile ei de guvernare [10]. Printre acestea din urmă, care într-un fel sau altul pot fi asociate cu cunoscutele elemente-cheie și principii ale unei bune guvernări (responsabilitate și receptivitate, transparență și echitate, participare și incluziune, consensul și compromisul, eficacitatea și eficiența acțiunilor inițiate etc.) [11], se enumeră: a governa în condițiile de respectare a statului de drept, legalității, ordinii constituționale și respectului reciproc; a promova și respecta angajamentele internaționale ale Republicii Moldova în ceea ce privește aplicarea Acordului de Asociere cu UE; a continua cooperarea în contextul acordurilor economice, sociale și culturale semnate în cadrul Comunității Statelor Independente și altor acorduri semnate de Republica Moldova; a se abține de la acțiuni care subminează activitatea guvernării în interes public, de la declarații și acțiuni ce contribuie la dezbinarea societății, inclusiv etnice, geopolitice, religioase etc.; încadrarea economiei noastre naționale în circuitul economic internațional și aprofundarea relațiilor

cu partenerii economici și financiari ai țării se va efectua având la bază interesele Republicii Moldova, urmărind obiectivul restabilirii competitivității agenților noștri economici, inclusiv pe piața forței de muncă, precum și a susține unele proiecte în eventualitatea înaintării de către forțele politice parlamentare de opoziție în anumite condiții, inclusiv după consultarea prealabilă în cadrul majorității parlamentare. În Programul de activitate al Guvernului condus de I. Chicu, program ce se limitează la perioada până la alegerile prezidențiale din toamna anului 2020, deja lipsesc aceste și alte elemente-cheie și principii ale unei bune guvernări, subliniindu-se, în această ordine de idei, anumite obiective imediate și direcții prioritare de activitate care pot asigura guvernarea eficientă a treburilor în stat [12].

În plus, buna guvernare necesită și un set de reguli primare bazate pe lege, așa încât să se mențină un sistem legal eficient și imparțial. Dacă în *Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova din 2019*, condus de M. Sandu, se arăta că „scopul major care va ghida activitatea acestui Guvern este să întoarcem țara propriilor cetățeni, să punem instituțiile statului în slujba oamenilor și să le arătăm tuturor cetățenilor ce înseamnă buna guvernare” (sublinierea ne aparține – P.V.) [7], atunci în „Înțelegerea politică privind obiectivele tranzitorii ...” din 16 septembrie 2019 sunt specificate următoarele aspecte sau/și dimensiuni ale bune guvernări:

1. Respectarea angajamentelor pentru implementarea Acordului de Asociere și accesarea asistenței macrofinanciare și suportului bugetar sectorial din partea UE, în principal, în vederea adoptării/modificării cadrului legal ce ține de: independența financiară a Curții de Conturi; regimul de sancțiuni pentru spălarea banilor; atribuirea contractelor în sectorul utilității; achizițiile publice; Inspekția Financiară, pentru a consolida rolul Inspekției Financiare în ierarhia organelor de control financiar de stat; promovarea controlului financiar public intern; adoptarea noului Cod Vamal.

2. Revizuirea legislației în vederea responsabilizării demnitarilor și funcționarilor din conducerea autorităților autonome și de reglementare în vederea exercitării de către aceștia a sarcinilor în mod eficient și având la bază interesul public (Consiliul Audiovizualului, Consiliul Concurenței, ANRE, ANRCETI, ANI, CNPF, ANSC etc.); examinarea oportunității introducerii evaluării externe a conducerii instituțiilor de reglementare.

3. Organizarea concursurilor de recrutare în funcții și demnități publice de către comisii de evaluare independente de factorul politic.

4. Susținerea autonomiei locale și descentralizării prin: depolitizarea sistemului de transferuri interbugetare și crearea unui mecanism de distribuire obiectivă a acestora și asigurarea independenței față de partidul/partidele de la guvernare; elaborarea și adoptarea conceptului privind amalgamarea voluntară și/sau în condiții de stimulare a autorității administrației publice locale; modificarea cadrului normativ în domeniul administrației publice locale prin prisma respectării principiului autonomiei locale și descentralizării în conformitate cu prevederile Cartei Europene a Autonomiei Locale și Recomandările Congresului Autorităților Locale și Regionale al Consiliului Europei; revizuirea și delimitarea competențelor autorităților

administrației publice de diferite niveluri de administrare din perspectiva respectării principiului de subsidiaritate (cel mai aproape de cetățean); optimizarea statutului și competențelor autorităților administrației publice locale de nivelul al doilea pentru a asigura realizarea și coordonarea lor efectivă pe plan teritorial (asistență socială, educație, patrimoniu cultural etc.); revizuirea sistemului actual de repartizare a fondurilor publice, destinate pentru finanțarea proiectelor investiționale, prin stabilirea unor reguli clare, creșterea transparenței și implicarea în organele de supraveghere a fondurilor respective a reprezentanților APL și a societății civile, pe criterii de paritate (în special, se referă la următoarele fonduri: Fondul rutier, Fondul ecologic, Fondul de eficiență energetică, Fondul de dezvoltare regională); prelungirea acțiunii fondului de compensare pentru următorii ani până la realizarea angajamentelor și măsurilor de consolidare a bazei fiscale locale; revizuirea sistemului de redistribuire a veniturilor provenite din impozitarea întreprinderilor și persoanelor fizice, astfel încât acesta să rămână într-o măsură satisfăcătoare la APL de I nivel.

5. Adoptarea unei legi cu privire la autonomia extinsă a localităților raionului Dubăsari, stimularea dezvoltării economice și sociale a localităților aflate în zona de securitate prin revizuirea Legii nr. 39-XVI din 02.03.2006.

6. Elaborarea proiectului de lege privind securitatea cibernetică a rețelelor și a sistemelor informatice.

7. Aprobarea legislației necesare pentru desecretizarea informației privind beneficiarii amnistiei capitalului.

8. Aprobarea modificărilor la Legea privind sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar.

9. Aprobarea politicii fiscale și Bugetului de stat pentru anul 2020 [10].

Problematica bunei guvernări este abordată în literatura de specialitate, în mod deliberat, sub aspectul extinderii, aprofundării și consolidării democrației într-o societate, în sensul unei funcționări firești și raționale a instituțiilor democratice, obținută nu numai prin construirea unei performanțe a instituțiilor publice, dar și prin amplificarea rolului cetățeanului în procesul decizional. De aceea contextul relevant pentru o guvernare eficientă este constituit din două elemente: 1) structura entităților implicate (instituții guvernante) și 2) procesul de luare a deciziilor, din care transcede comportamentul a cărui schimbare se urmărește în conformitate cu politicile și strategiile asumate de către guvernanți [13, p. 33].

„Buna guvernare” înseamnă un set minim al standardelor de guvernare. Mai mulți politologi specifică faptul că guvernarea trebuie privită ca o activitate de conducere, de dirijare, care se bazează pe reguli și instituții democratice, reprezentând un sistem deschis, transparent, eficient și responsabil de administrare publică. Guvernarea este, în sensul larg al cuvântului, procesul decizional și cel al implementării deciziilor luate și aplicate de factorii decidenți – de elita guvernantă și de elita birocratică. Conceptul este folosit într-o multitudine de sensuri și domenii ale vieții societății, însă în ultimele două-trei decenii el este utilizat preponderent pentru a caracteriza și a prognoza evoluția politică a unei societăți democratice.

Dacă sintagma de *bună guvernare* este utilizată încă din anii '80 ai sec. XX, la început de organizațiile internaționale financiare, precum Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional, în cadrul programelor de ajutorare a țărilor în curs de dezvoltare, iar agenda bunei guvernări este pe larg reflectată în diferite documente ale unor organisme regionale (Consiliul Europei, OSCE și UE), atunci conceptul de bună guvernare capătă o răspândire largă în literatura de specialitate din ultimele două decenii, când populația statelor lumii nu mai este mulțumită de excluderea sa de la procesul decizional. Conceptul este cercetat în literatura de specialitate din diverse perspective: prin prisma performanței instituționale, a calității vieții, a securității naționale etc. [14, p. 59]. Aceste și alte abordări ale bunei guvernări sunt privite din perspectiva modernizării politice a statului sub auspiciile democratizării societății aflată în plină schimbare și dezvoltare (cazul Republicii Moldova), așa încât funcționarea firească și rațională a instituțiilor democratice trebuie obținută nu prin fortificarea puterii statului (executivă, legislativă și judecătorească), ci, dimpotrivă, prin amplificarea rolului cetățeanului în procesul decizional.

La rândul său, implicarea activă a cetățeanului în procesul decizional presupune desfășurarea de către decidenții politici a unor acțiuni chibzuite de conducere, de dirijare social-politică și de control politico-administrativ asupra afacerilor publice și obiectivelor fundamentale prevăzute în programele de guvernare a unei sau altei echipe guvernamentale, ceea ce ar asigura o eficacitate a puterii politice și, respectiv, o performanță instituțională la capitolul eficiență (politică, economică, socială etc.). Aceasta din urmă, măsurându-se prin capacitatea guvernanților de a răspunde cerințelor cetățenilor, trebuie să îndeplinească, în opinia politologului american R. Putnam, patru funcții: 1) să fie cuprinzătoare, astfel încât acțiunile de adaptare la cerințele societății trebuie să vizeze atât operațiile instituționalizate, rutinare, cât și cele inovatoare în toate domeniile: sănătate, agricultură, educație, lucrări publice, servicii sociale, dezvoltare economică ș.a.; 2) să fie intern consistente, așa încât să cuprindă toate domeniile vieții publice și sociale; 3) să fie solide în sensul în care performanța instituțională este de durată, nefiind relative sau limitate de conjuncturi politice, și 4) să fie democratice și responsabile față de toate cererile societății fără a impune „criterii străine, neconforme cu acești cetățeni”, rezultând o instituționalizare specifică regiunilor și nu o instituționalizare de gen global [15, p. 78-79, 181]. În funcție de analiza performanțelor instituționale, este explicabilă modernitatea socioeconomică și comunitatea civică – de implicare și de solidaritate socială, de dezvoltare economică și de moștenire culturală.

În sistemul actual de guvernare al unei societăți de tip democratic pot fi identificate diverse raporturi dintre actorii politici și agenții guvernamentali, inclusiv raporturi între elita guvernantă și opoziția politică, între președinție și guvern și/sau parlament, precum și între elita politică (politicieni, deținătorii puterii politice) și birocrație (întruchipează funcționarii de carieră, corpul funcționarilor publici). Aceste și alte raporturi de guvernare într-un regim democratic poartă amprenta unei coabitări și/sau integrări instituționale în scopul bunei guvernări sau, dimpotrivă, a unei competiții

aprige în sfera politică (cazul Georgiei, al Ucrainei sau al Republicii Moldova), care sporesc și mai mult tensiuni uneori conflictuale între diferite ramuri ale puterii de stat. În acest sens, politologul francez P. Bourdieu nota în 1992: „Câmpul puterii este spațiul raporturilor de forță între agenți sau instituții care au în comun posedarea capitalului necesar pentru a ocupa poziții dominante în diferite domenii (inclusiv, în cel economic și cultural)”, conform cercetătorului francez Rémi Lenoir [16].

Păstrând această linie de reprezentare în continuare a celor trei raporturi de guvernare identificate mai sus, aducem inițial spre o succintă analiză a raporturilor de guvernare dintre elita politică și opoziția politică (parlamentară). Este cunoscut faptul că în societățile de tip democratic există o colaborare între toate tipurile de elită. În acest sens, sociologul politic român V. Pasti arată că teoriile conexiunii privesc elita politică drept o „parte dintr-o rețea de elite care comunică între ele, se sprijină sau se contestă reciproc. De regulă, o elită politică va apela la sprijinul altor elite – profesionale, de avere, intelectuale etc. – pentru a-și întări poziția conducătoare în societate” [17, p. 144-145]. În societățile occidentale cu mari tradiții democratice există într-adevăr o colaborare între elita politică aflată la guvernare și opoziția politică (parlamentară și extraparlamentară), cu condiția că toate facțiunile elitei doresc acest lucru și tind spre realizarea unui anumit scop comun, iar dintr-o asemenea perspectivă se vorbește de opoziția politică critică, dar constructivă. În acest sens, activitatea elitei guvernante și a opoziției politice implică responsabilitate în raport cu solicitările formulate de ambele părți și cu cererile sociale în procesul decizional. Mai mult decât atât, opoziția politică poate deveni mai rațională și mai critică în actul guvernării, ajutând clasa dominantă în realizarea obiectivelor fundamentale ale societății, astfel încât opoziția își justifică cu adevărat rolul său de opozant politic constructiv în cadrul unui for legislativ.

În cazul societății de tip tranzitoriu (Georgia, Ucraina sau Republica Moldova), suntem adesea prezenți la unele tensiuni și chiar conflicte între cele două tipuri de elită – elita politică guvernantă și opoziția politică parlamentară, în care aceasta din urmă nu-și face simțită prezența critică și constructivă față de guvernare, nu-și are rostul său pozitiv, constructiv, în procesul legislativ. Putem afirma, odată cu cercetătorul I. Rusandu, că „puterea și opoziția sunt părțile unui conflict politic, fiecare dintre care pretinde la dreptul de a reprezenta interesele majorității și să formuleze noțiunea de binele comun prin utilizarea statusului public înalt de guvernantă” [18, p. 110-111], dar cu condiția exprimării „spiritului critic” în politică al opoziției, fiindcă opoziția nu poate exista în afara puterii, ea este „conectată” la putere prin contrapunerea sa față de putere [19, p. 72, 73].

Opoziția politică parlamentară, fiind marginalizată adesea de către elita guvernantă din diferite motive, creează în acest fel diverse blocaje (politice, decizionale, instituționale etc.) la etapa inițierii propunerilor legislative și la cea finală de dezbatere plenare, fapt ce condiționează o guvernare inefficientă. Pentru a depăși această incertitudine – relațiile de ostilitate dintre putere și opoziție, precum și de a dinamiza activitatea opoziției „flotante” [20], Biroul Permanent al Parlamentului Republicii

Moldova de legislatura a XX-a (2014–2019) a instituit „ziua opoziției” în scopul de a examina în plenul Legislativului proiectele de acte legislative propuse de opoziție, iar astfel de zile au fost organizate doar câteva la număr [21; 22]. Este o situație în care fosta coaliție de guvernare majoritară în frunte cu PDM dedica o ședință plenară pentru examinarea proiectelor de lege înaintate de fracțiunile de opoziție sau de deputații neafiliați. Într-o sesiune, adică timp de 4-5 luni, opoziția trebuia să aibă cel mult 2-3 zile ale ei: potrivit Regulamentului Parlamentului, agenda primei ședințe plenare a fiecărei a șasea săptămâni de la începutul sesiunii parlamentare trebuia să fie formată din proiectele propuse de „minoritari”.

De menționat faptul că după alegerile parlamentare din 24 februarie 2019 rolul opoziției politice a fost stabilit de majoritatea parlamentară prin cea de-a doua înțelegere politică din 16 septembrie 2019 în felul următor: „În eventualitatea înaintării de către forțele politice parlamentare de opoziție a unor proiecte, care ar putea ridica nivelul de viață al cetățenilor Republicii Moldova și/sau ar fi benefice pentru dezvoltarea social-economică a țării, părțile semnatare ale Înțelegerii ar putea să susțină aceste proiecte, după consultarea prealabilă în cadrul majorității parlamentare” [10]. Însă situația devine mai gravă atunci când unii deputați din Parlamentul țării de legislatura a X-a cer, din motive bine cunoscute, excluderea Partidului Politic „Șor” din organul legislativ și chiar solicită radierea formațiunii politice din registrul partidelor din țara noastră [23; 24].

De altfel, în Ucraina, unde s-a încercat introducerea altei practici, inițial, la începutul anului 2008, apoi în 2014, în sensul că coaliția de guvernământ a fost mai generoasă, opoziția având dreptul să-și propună agenda o dată pe săptămână. Totuși, tentativa de a implementa „experiența europeană modernă” la vecini a suferit eșec [25]. În același timp, în România, la sfârșitul anului 2018, au avut loc dezbateri parlamentare pentru adoptarea *Codului de raporturi între majoritatea parlamentară și opoziție* [26]. Precum se observă, în țările **învecinate** Republicii Moldova există diverse experiențe de conlucrare a elitei guvernante cu opoziția politică drept instituție indispensabilă a democrației contemporane.

Următoarea abordare în demersul nostru ține de analiza raporturilor dintre președinție și guvern sau/și parlament în actul guvernării. Dacă în statele membre ale UE aceste raporturi vizează valențele superioare și elevate ale democrației reprezentative (confruntare deschisă – în limitele jocului democratic – specific Marii Britanii și Franței, și/sau compromis politic în vederea concilierii pozițiilor divergente, acest sistem fiind specific Germaniei Federale, Italiei, Belgiei, Țărilor de Jos și Danemarcei) [27], atunci în țările cu o democrație fragilă și coruptibilă din spațiul postsovietic confruntările dintre instituțiile statului capătă manifestări adesea provocatoare care pot produce unele efecte politice nefaste pentru societate. În acest sens, vom aduce aminte că instituția prezidențială din țara noastră a fost permanent mărul discordiei pentru toți actorii politici. Referindu-ne la reforma constituțională din 5 iulie 2000 (numită și reforma parlamentară) – din republică semiprezidențială / semiparlamentară în republică parlamentară [28], este de remarcat că modificările

operate au schimbat modalitatea de alegere a șefului statului, în urma căreia acesta era ales cu votul a 3/5 de către deputați (art. 78). Au fost reduse anumite atribuții. La începutul anului 2016, pentru a pune capăt dezbaterilor în Parlament, adesea sterile, și a preveni riscul declanșării alegerilor parlamentare anticipate pe motivul nealegerii șefului statului, la 4 martie 2016, Curtea Constituțională a luat decizia de a anula reforma constituțională din 5 iulie 2000, în condițiile în care modificările au fost efectuate fără avizul repetat al Curții Constituționale [29].

Astfel, prevederile articolelor 78 și 89 ale Legii Supreme privind modul de alegere a șefului statului și suspendarea din funcție a acestuia au revenit la textul inițial. Totodată, Înalta Curte a declarat neconstituțională *Legea din 21 septembrie 2000* „pentru modificarea Codului Electoral, cu revigorarea prevederilor care au făcut obiectul abrogării”, întrucât „Curtea a reținut faptul că reforma constituțională din 2000 a generat în realitate un sistem de guvernare imperfect, existând un potențial de conflict între autoritățile statului, aceasta fiind o consecință directă a ignorării de către Parlament a avizului Curții Constituționale” [30]. Astfel, următorul președinte al țării, al cincilea, a fost ales (la sfârșitul anului 2016) prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. Drept rezultat, s-a revenit la vechiul sistem de guvernare și procedura de alegere directă a președintelui țării. În opinia unor experți, s-a modificat doar art. 78 (*Modalitatea de alegere*) și art. 89 (*Demiterea*), iar în acest caz forma de guvernare rămâne aceeași – parlamentară.–

Cazul Republicii Moldova este unul specific nu numai la crearea de către legislatori și alți actori politici a unor profunde crize constituționale (de nealegere a șefului statului; prima criză – 1999–2000 și cea de-a doua – aprilie 2009 – martie 2012), dar și la capitolul coabitării instituționale. După alegerile prezidențiale de la sfârșitul anului 2016 nu putea exista în societate un climat politic stabil pentru vreo coabitare instituțională, în care la putere se aflau o majoritate parlamentară în frunte cu PDM declarată pro-europeană (fondată la 20 ianuarie 2016) și un președinte orientat pro-aurasiatic. Președintele Ig. Dodon, ca un factor de putere, demonstra atunci o lipsă de comunicare dintre instituțiile statului, susținând că nu va avea o colaborare cu Guvernul și majoritatea parlamentară condusă de PDM [31; 32], fapt ce a condiționat într-un fel și apariția dualității puterii de stat, iar în prezența acesteia și a unei puteri hibride în societatea din Republica Moldova între anii 2017–2018 putea fi atestat un „război” nedeclarat între autoritățile publice, un conflict instituțional [14, p. 65-66], manifestări ale puterii politice deja dispărute odată cu instalarea următoarelor două guverne – în frunte cu M. Sandu (8 iunie 2019 – 12 noiembrie 2019) și, respectiv, cu I. Chicu (14 noiembrie 2019 – prezent).

După alegerile parlamentare din 24 februarie 2019 și constituirea noii majorități parlamentare și guvernamentale aflată la putere conform celor două înțelegeri politice dintre PSRM și Blocul politic „ACUM Platforma DA și PAS” din 8 iunie și din 16 septembrie 2019, s-a ajuns la o altă situație în sistemul de guvernare, în sensul că aceste două forțe politice cu opțiuni politice diametral opuse au avut drept platformă de interes comun deoligarhizarea economiei, adică demonopolizarea ei, eliberarea

de monopolurile private, care au apărut din cauza lacunelor în legislație, intereselor de clan, nepotismului și altor fenomene nefaste din viața social-politică a societății noastre. Analistul politic occidental Vl. Socor crede că era nevoie de o asemenea înțelegere pe termen mediu și lung pentru a fi agisurată o bună guvernare a Republicii Moldova, subliniind că caracterul acestei guvernări de coaliție rezidă în faptul că „este o guvernare fără precedent în istoria Republicii Moldova, deoarece ea îmbrățișează cel mai larg spectru al opiniilor existente în societatea din Republica Moldova. Componenta coaliției reflectă un consens social pe o platformă comună, cerută de societate. Este o guvernare a refacerii după dezastru, este o guvernare de urgență, guvernarea aceasta reflectă așteptările societății, ca guvernarea, politicienii care participă la ea să prezinte o agendă unificatoare a ieșirii din criză. Guvernarea actuală, de asemenea, reprezintă o deideologizare a vieții politice în Republica Moldova” [33].

Odată cu demiterea la 12 noiembrie 2019 prin moțiuni de cenzură a Cabinetului de Miniștri condus de premierul M. Sandu și, drept urmare, destrămarea, fără a-și îndeplini misiunea sa principală a coaliției de guvernare PSRM-Blocul politic „ACUM” la 12 noiembrie 2019 și investirea celui de-al nouăsprezecelea Guvern din istoria politică a Republicii Moldova condus de I. Chicu, a avut loc preluarea întregii puteri (executive și parlamentare) de către PSRM [34] și, prin urmare, riscuri de ordin instituțional nu mai există pentru noul guvern. După cum era de așteptat, noul Cabinet de Miniștri a devenit un guvern minoritar. El a fost format de către socialiști, iar în timpul votării a fost susținut de democrați, care au înaintat o serie de condiții în schimbul sprijinului lor, inclusiv adoptarea unor proiecte de lege. În comunitatea de experți, guvernul I. Chicu a fost numit deja „tehnocrat”.

Cel de-al treilea tip de raporturi de guvernare – raporturile dintre reprezentanții mediului politic și funcționarii de carieră – dintre elita politică și birocrație și în general relațiile politico-administrative pot fi abordate din perspectiva a două paradigme diferite (separație totală între cele două domenii, cel politic și cel administrativ, precum și că cele două domenii sunt foarte greu, dacă nu, imposibil de separat). Mai mulți autori, începând cu W. Wilson (Președinte al SUA în perioada Primului Război Mondial, părinte al Ligii Națiunilor), au subliniat necesitatea separării domeniului politic de cel administrativ. În eseu „The Study of Administration” (1887), W. Wilson, făcând o distincție între politică și administrație, afirma că „problemele administrative nu sunt probleme politice. Deși politicul stabilește sarcinile administrației, nu ar trebui acceptată manipularea sa”, conform cercetătorului Richard Stillman [35, p. 16]. Cu alte cuvinte, în prima abordare a raporturilor dintre elita politică și birocrație, cele două domenii de activitate umană, cel politic și cel administrativ, ar trebui să fie total separate. Astfel, politicienii ar fi responsabili cu procesul de formulare și luare a deciziilor, iar funcționarii publici – cu implementarea și controlul realizării acestora.

Cea de-a doua abordare ține de raporturile cu caracter immanent dintre elita politică și birocrație, de natura cărora depind, în cea mai mare măsură, rezultatele efor-

turilor depuse de către politicieni și funcționarii publici în vederea eficientizării acțiunii politice și a celei administrative și ca urmare a funcționalității întregului sistem politico-administrativ al unui stat democratic. Descriind relația dintre omul politic și funcționarul public specializat, M. Weber spunea că *în condiții normale, puterea unei birocrății complet dezvoltate este întotdeauna dominantă*: „Conducătorul politic se găsește în poziția unui „diletant” față în față cu „expertul”, conform cercetătorului Richard Stillman [36].

În literatura de specialitate pot fi identificate și alte abordări teoretice neoclasiche semnificative care explică natura raporturilor dintre elita politică și birocrăție, inclusiv paradigma dihotomiei politice-administrație (abordarea dihotomică în cauză reprezintă astăzi una dintre cea mai controversată paradigmă a teoriei administrației publice), modelul complementarității dintre politică și administrație, abordarea din perspectiva influenței politicului asupra organizației birocratice, abordarea comparativă în studiul organizației birocratice etc. [37, p. 32-37; 38, p. 69-71].

Prin urmare, de-a lungul timpului mai mulți autori au elaborat o serie de modele teoretice pentru a explica modul în care se stabilesc și se derulează relațiile dintre politicienii aleși și funcționarii de carieră, căci interpretarea raporturilor dintre sfera politică și sfera administrativă poate defini cadrul politico-administrativ statal. Dacă perspectivele teoretice enunțate pot constitui înțelegerea fenomenului politico-administrativ în gloabă, atunci modelele ce recurg din aceste abordări contribuie la proiectarea unei anumite imagini a administrației publice moderne, însă în realitate modelele proiectate nu pot fi întâlnite în practică în forma în care au fost formulate. Dintre acestea pot fi menționate următoarele: modelul triumfului de fier, modelul rețelilor de influență, modelele lui Peters (modelul formal-legal, modelul comunitar, modelul comunitar-funcțional, modelul adversarial, precum și modelul statului administrativ) [39]. În cadrul modelului administrativ, spre exemplu, rolul predominant în procesul de formulare a deciziilor politice îl are birocrăția. El apare, în special, în sistemele politice caracterizate de o mare instabilitate, când administrației publice îi revine funcția de a asigura continuitatea guvernării, asumându-și, prin urmare, rolul decizional. O astfel de tendință poate apărea și în urma constituirii birocrăției într-un corp unit sau, cu alte cuvinte, într-o castă. În mare măsură este cazul Franței, unde funcționarii reprezintă de câteva secole o categorie privilegiată, deținând o poziție dominantă în societate. În cazul Marii Britanii, serviciul civil englez și-a făcut un titlu de onoare din loialitatea dovedită față de guvernele care s-au succedat în funcție, indiferent de culoarea lor politică. În țările în curs de dezvoltare, birocrăția a fost folosită de multe ori ca agent de modernizare a societății. Funcționarii publici au fost implicați nu doar în administrarea treburilor publice, ci și în economie. În acest fel, ei au reușit în multe cazuri să obțină un rol important în cadrul statului. De asemenea, majoritatea regimurilor nedemocratice au cunoscut și ele acest fenomen [40], dar, desigur, folosind aparatul birocratic în scopul menținerii și durabilității regimului politic autoritar / totalitar cât mai mult posibil.

Dincolo de dezbaterile teoretice referitoare la natura raporturilor dintre elita politică și birocrație, la modelele de organizare politico-administrativă dintr-o țară sau alta și la problemele raționalității limitate, întreaga reformă administrativă în statele occidentale se bazează pe termeni noi, precum reinventarea guvernământului sau noul management public. Este și cazul Republicii Moldova, unde decidenții politici a căta oară încearcă să reformeze sistemul politico-administrativ și, respectiv, raporturile dintre mediul politic și cel administrativ la normele spațiului comunitar. Pentru realizarea acestui obiectiv, prin Hotărârea Guvernului nr. 911 din 25 iulie 2016 a fost aprobată *Strategia privind reforma administrației publice pentru anii 2016–2020*, iar prin Hotărârea Guvernului nr. 1351 din 15 decembrie 2016 a fost aprobat *Planul de Acțiuni pe anii 2016–2018* pentru implementarea acestei *Strategii* [41; 42]. Ceea ce este important de subliniat este și faptul că *Strategia* urma să fie implementată în două etape: anii 2016–2018, perioadă în care trebuia să se pună accentul pe reformarea autorităților administrației publice centrale, și anii 2019–2020 (adică după alegerile parlamentare din 24 februarie 2019), care vizează reformarea autorităților locale, UE fiind dispusă să aloce o sumă importantă de bani pentru realizarea acesteia.

Pachetul de acte normative referitoare la reforma administrației publice a fost completată cu *Legea cu privire la Guvern* din 7 iulie 2017 [43], iar acțiunile de bază prevăzute în acest și alte acte și norme legislative se înscriu în procesul de aplicare a principiilor buneii guvernări în Republica Moldova. Astfel, s-a încercat să se fortifice activitatea Guvernului, prevăzându-se, printre altele, reducerea ministerelor (de la 16 la 9), divizarea funcțiilor politice de cele de administrare. Se preconiza să fie politice doar funcțiile premierului și miniștrilor, iar nivelele de decizie inferioare nu vor fi politizate, așa încât candidații la funcțiile din Guvern să fie aleși în baza de concurs. Potrivit unor estimări ale factorului decizional, „poziția Premierului este emanarea voinței politice a Parlamentului. Prim-ministrul, miniștrii și cabinetele lor rămân unica componentă politică din Guvern. Nivelele inferioare, după cel de ministru, nu vor fi politizate, în funcții politice vor fi doar conducătorii de vârf” [44]. Astfel, filiera europeană încearcă să prindă viață și în Republica Moldova, în sensul că în statele UE se merge pe ideea de delimitare foarte clară între funcționarul public pe termen lung și politicianul cu funcție de demnitate publică. Actualmente, însă Guvernul țării noastre pare a fi mai mult centrat pe modificarea structurii acestuia [45] și mai puțin cointerestat de a duce până la un bun sfârșit reforma autorităților publice locale, care, conform *Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016–2020* adoptată de guvernarea PDM încă la mijlocul anului 2016, trebuie realizată după alegerile parlamentare din 24 februarie 2019.

De aceea, deloc nu este neglijabil faptul că buna guvernare poate fi atinsă în societățile aflate în plină schimbare democratică și modernizare politică doar atunci când integrarea instituțională se realizează în numele unor anumite scopuri bine determinate și să țină cont de o multitudine de factori, inclusiv de adoptarea unui plan de acțiuni care ar sta la baza unor progrese social-politice în materie de bună guvernare. Acest plan de acțiuni pentru o bună guvernare, care ar trebui să fie permanent

sub controlul politic al autorităților publice (un astfel de control organizat sistemic s-ar caracteriza prin existența unui sistem de organizare a relațiilor dintre autoritate, conducere și executanți pe baza competențelor funcționarilor publici), ar prevedea necesitatea extinderii și aprofundării principiilor bunei guvernări (participare și orientarea spre succes, responsabilitate și receptivitate, respectarea legii și transparență, eficiență și eficacitate, echitatea și incluziunea socială etc.), care ar deveni, în același timp, și activități strategice ale decidenților politici în actul guvernării. La fel, sistemul de guvernare solicită instituții bune, iar performanța instituțională și capacitatea administrativă a statului va spori dacă activitățile strategice ale factorului decizional ar include implicarea activă a cetățenilor în prosul decizional (la toate etapele acestuia), creșterea calității vieții (crearea unor condiții decente de viață pentru cetățeni) și sporirea securității umane (sub aspectul politicii de securitate promovată de autoritățile publice).

Per ansamblu, diversele raporturi care pot fi identificate în sistemul de guvernare (între elita guvernantă și opoziția politică, între președinție și guvern sau/și parlament și între elita politică și birocrație) reflectă, prin însăși substanța lor, relația de interdependență dintre subiectul puterii și obiectul puterii (puterea, în esența sa, este un fenomen relațional), dintre guvernanți (care dețin puterea și au acces la mecanismele și tainele puterii, ale dominației) și guvernați (care delegă puterea unui grup restrâns de persoane), dintre puterea politică și societatea civilă (care nu urmărește dobândirea puterii, ci realizarea unui echilibru între interesele legitime ale oamenilor și îndeplinirea acestora prin pârghiile puterii de stat). În cele din urmă, aceste raporturi se reduc la relația stat–cetățean, iar prin relația dintre cele două părți – guvernant și guvernat, putere și societate – pot fi deslușite mai clar semnificațiile și conținutul conceptului de bună guvernare atât de mult vehiculat în societățile aflate în plină schimbare socială și dezvoltare democratică.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Aristotel. *Politica*. Oradea, 1996. 286 p. [on-line] <https://www.scribd.com/doc/25315388/Aristotel-Politica> (vizitat 19.09.2015).
2. *Federalist Papers*. [on-line] <https://quizlet.com/170132167/federalist-papers-flash-cards/> (vizitat 21.09.2018).
3. Costache GH., Marian Pompiliu D.M. Echilibrul puterilor de stat – cheazășie a unei guvernări democratice. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr. 4, p. 31-34.
4. Cârnaț T., Popa Cr. Considerații teoretice privind guvernarea, regimul politic și regimul de guvernare. În: *Legea și Viața*. Publicație științifico-practică, 2017, nr. 5, p. 4-10.
5. Înțelegere politică temporară în vederea dezoligarhizării și readucerii statului Republica Moldova în albia constituționalității. [on-line] http://alegeri.md/w/Parlamentul_Republicii_Moldova_de_legislatura_a_X-a#.C3.8En.C8.9Belegere_politic.C4.83_temporar.C4.83_C3.AEn_vederea_dezoligarhiz.C4.83rii_C8.99i_readucerii_statului_Republica_Moldova_C3.AEn_albia_constitu.C8.9Bionalit.C4.83.C8.9Bii (vizitat 09.06.2019).
6. Varzari P. Construcțiile politice postelectorale de guvernare și conotațiile lor în Republica Moldova. În: Conferința națională cu participare internațională „Știința în Nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective” / Ed. a 3-a, Bălți, 21-22 iunie 2019 / Col. red.: V. Capcelea (coord.) [et al.]. Bălți: S. n., 2019 (Tipografia „Indigou Color”), p. 377-382.

7. Programul de activitate al Guvernului Republica Moldova din 2019. [on-line] https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/program_de_guvernare_0.pdf (vizitat 20.06.2019).
8. Planul de acțiuni al Guvernului pentru anii 2019–2020. [on-line] https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/pag2019-2020_hg.pdf (vizitat 04.09.2019).
9. Implementarea Acordului de Asociere și realizarea Agendei de reforme constituie o prioritate esențială pentru R. Moldova, susține premierul Chicu. [on-line] <https://www.moldpres.md/news/2019/11/15/19009235> (vizitat 15.11.2019).
10. (Doc) Înțelegere politică privind obiectivele tranzitorii ale Guvernului, Președinției și Parlamentului, inclusiv ale fracțiunilor PSRM, PAS și PPDA. [on-line] https://unpaspentru.md/2019-doc-intelegere-politica-privind-obiectivele-tranzitorii-ale-guvernului-presedintiei-si-parlamentului-inclusiv-ale-fractiunilor-psrm-pas-si-ppda/?fbclid=IwAR1WQg_KNYBmyP9IxlMaWg_qq6afgrJnzDUN4qAtJRKSu_DmNxHQbe_DbiZU (vizitat 17.09.2019).
11. Les principaux éléments de la bonne gouvernance. [on-line] <http://bonnegouvernance.monsite.wanadoo.fr/page7.html> (vizitat 25.08.2012).
12. Programul de activitate al Guvernului condus de Ion Chicu. [on-line] <http://www.parlament.md/Actualitate/Comunicatedepresa/tabid/90/ContentId/5577/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat 14.11.2019).
13. Popescu L.G. Politici publice și guvernarea europeană (Suport de curs). București: SNSPA, 2009. 91 p.
14. Varzari P. Considerente conceptual-teoretice privind buna guvernare. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2019, nr. 1 (179), p. 58-72.
15. Putnam R.D., Leonardi R., Nanatti R.Y. Cum funcționează democrația? Tradiții civice ale Italiei moderne. Iași: Editura Polirom, 2001. 280 p.
16. Lenoir R. L'État selon Pierre Bourdieu. [on-line] <https://www.cairn.info/revue-societes-contemporaines-2012-3-page-123.htm> (vizitat 23.12.2018).
17. Pasti V. Sociologie politică. București: Ziua, 2003. 260 p.
18. Rusandu I. Puterea și opoziția politică – repere metodologice și practice. În: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2018, p. 107-125.
19. Arseni Al., Rusandu I. Opoziția politică în Republica Moldova: dimensiuni politico-juridice. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2018, nr. 3 (178), p. 72-82.
20. Florea X. Un parlament cu termenul de valabilitate expirat. [on-line] <https://noi.md/md/analitica/un-parlament-cu-termenul-de-valabilitate-expirat> (vizitat 03.12.2018).
21. Liubec I. Ziua opoziției în Parlament. [on-line] <https://deschide.md/ro/stiri/politic/3069/Biroul-Permanent-a-decis-25-noiembrie-%E2%80%93-ziaua-opoziti%C8%9Biei-%C3%AEn-Parlament.htm> (vizitat 11.11.2016).
22. Borodin V. Facilități pentru opoziție: Va avea o zi în Parlament. [on-line] <https://cotidianul.md/2018/09/27/facilitati-pentru-opozitie-va-avea-o-zi-in-parlament/> (vizitat 27.09.2018).
23. Два депутата АСМ потребовали исключить партию „Шор” из парламента. [on-line] <https://news.mail.ru/politics/38853251/?frommail=1> (vizitat 26.09.2019).
24. PP Șor: „Maria Ciobanu și ACUM s-au transformat în slugile lui Dodon și ale socialiștilor”. [on-line] <https://agora.md/stiri/62065/pp-Sor-maria-ciobanu-si-acum-s-au-transformat-in-slugile-lui-dodon-si-ale-socialistilor> (vizitat 26.09.2019).
25. Florea X. „Ziua opoziției” sau „țarc” pentru minoritari? [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/94796/preview/1 (vizitat 24.11.2016).
26. Principii generale ale unui cod de raporturi între majoritatea parlamentară și opoziție. [on-line] http://www.cdep.ro/camera_deputatilor/deputati/gaspar4.htm (vizitat 22.12.2018).
27. Verga C. Raporturile președintelui cu guvernul în state membre ale UE. [on-line] http://www.umk.ro/images/documente/publicatii/conferinta2013/crina_verga.pdf (vizitat 22.12.2018).
28. Lege nr. 1115 din 05.07.2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova. [on-line] http://lex.justice.md/document_rom.php?id=77DAC2CD:869480F5 (vizitat 28.07.2000).
29. Hotărârea Curții Constituționale nr. 7 din 04.03.2016 privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova (modul de alegere a Președintelui) (Sesizarea nr. 48b/2015). [on-line] <http://lex.justice.md/md/363742/> (vizitat 04.03.2016).

30. Curtea Constituțională a restabilit dreptul cetățenilor de a-și alege Președintele. [on-line] <http://www.conscourt.md/print.php?l=ro&idc=7&id=759> (vizitat 04.03.2016).
31. Șeful statului se declară în opoziție față de Guvern și majoritatea parlamentară. [on-line] <http://www.politics.md/?view=articles&id=15731> (vizitat 27.01.2017).
32. Raportul Președintelui Republicii Moldova, dl Igor Dodon la 2 ani de activitate. [on-line] https://www.realitatea.md/video-doc-dupa-doi-ani-de-pre-edin-ie-dodon-anun-a-crearea-mi-carii-na-ionale-pre-edinte-puternic-stat-puternic_88585.html (vizitat 20.12.2018).
33. Vladimir Socor: „E vorba de a încheia un acord care să prevadă măsuri concrete pentru guvernarea țării”. [on-line] <https://moldova.europalibera.org/a/vladimir-socor-e-vorba-de-a-%c3%aencheia-un-acord-care-s%c4%83-prevad%c4%83-m%c4%83suri-concrete-pentru-guvernarea-%c8%9b%c4%83rii-/30105145.html> (12.08.2019).
34. Țirdea: Pentru prima dată din 2009, stînga a preluat întreaga putere în Moldova. [on-line] <https://noi.md/md/politica/tirdea-pentru-prima-data-din-2009-stinga-a-preluat-intreaga-putere-in-moldova> (vizitat 15.11.2015).
35. Stillman R. Definirea cadrului și scopului administrației publice. [on-line] https://www.apubb.ro/wp-content/uploads/2011/02/Woodrow_Wilson_Studiul_AP.pdf (vizitat 10.01.2018).
36. Stillman R. Structura formală: conceptul de birocrație. [on-line] http://www.apubb.ro/wp-content/uploads/2011/02/Birocrația_Weber.pdf (vizitat 13.07.2013).
37. Georgescu C.M. Teorii asupra raporturilor dintre politică și administrație. În: Revista de Științe Politice, Craiova, 2010, nr. 25, p. 32-37. [on-line] <http://www.thefreelibrary.com/Teorii+asupra+raporturilor+dintre+politica+si+administratie.-a0251631974> (vizitat 20.05.2013).
38. Radu L. Influența politicului în administrația publică. Studiu de caz pe Suedia, Germania, Danemarca și Marea Britanie. În: Revista Transilvană de Științe Administrative, Cluj-Napoca, 2008, nr. 2 (22), p. 68-77. [on-line] https://www.researchgate.net/profile/LiviuRadu/publication/268271656Influenta_politicului_in_administratia_publica_Studiu_de_caz_pe_Suedia_Germania_Danemarca_si_Marea_Britanie/links/555c84b208ae91e75e780227.pdf (vizitat 13.07.2013).
39. Onea A. Conceptul de politică (Suport). [on-line] <https://www.academia.edu/35715235/Suport> (vizitat 16.10.2019).
40. Mina S. Introducere în administrația publică (Suport de curs). [on-line] <https://vdocuments.mx/introducere-in-administratia-publica-55939a5ed0191.html> (vizitat 02.01.2019).
41. Hotărâre Nr. 911 din 25.07.2016 pentru aprobarea Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016–2020. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=366209> (vizitat 12.08.2016).
42. Hotărâre Nr. 1351 din 15.12.2016 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pe anii 2016–2018 pentru implementarea Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016–2020. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=368499> (vizitat 23.12.2016).
43. Lege Nr. 136 din 07.07.2017 cu privire la Guvern. [on-line] <http://lex.justice.md/md/370935/> (vizitat 19.07.2017).
44. Parfeni Cr. Legea Guvernului – dezbătută în Parlament. [on-line] <http://curentul.md/stiri/legea-guvernului-dezbatuta-in-parlament.html> (vizitat 07.01.2017).
45. Igor Dodon: Remanieri în Guvernul Chicu ar putea avea loc în perioada martie-aprilie. [on-line] <https://agora.md/stiri/65209/igor-dodon-remanieri-in-guvernul-chicu-ar-putea-avea-loc-in-perioada-martie-aprilie> (vizitat 27.12.2019).

CORUPȚIA ȘI MERITOCRAȚIA ÎN SFERA PUBLICĂ

CORRUPTION AND MERITOCRACY IN THE PUBLIC SPHERE

Irina CEACÎR, *doctor în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
i.a.ceacir@gmail.com

Rezumat

În acest articol dezvoltăm ideea angajării funcționarilor publici pe criterii meritocratice, fără corupție și implicare politică. Dat fiind faptul că procesele care se realizează prin intermediul rețelei de autorități și instituții ale administrației publice sunt complexe și variate, apare nevoia unei implicări totale în vederea exercitării atribuțiilor pentru executarea legii și satisfacerea interesului cetățeanului. Problematika celor care lucrează în organele administrației publice și care formează personalul acestora capătă o importanță deosebită, deoarece activitatea lor sporesc sau diminuează calitatea serviciilor pe care le prestează. Recrutarea, formarea, perfecționarea și motivarea corectă, echidistantă și echitabilă a personalului angajat în funcții publice reprezintă pașii care previn apariția fenomenului corupției în aceste autorități și instituții. Calitatea umană și capacitatea profesională determină eficiența serviciilor prestate către cetățean.

Angajarea funcționarilor publici pe criterii politice nu trebuie încurajată nici într-un fel, mai ales că, atunci când au loc schimbări la nivel politic, funcționarii se bucură de stabilitate în funcție. Orice legătură dintre angajare în funcție și corupție este o încălcare aspră a legii, care necesită pedeapsă pentru părțile implicate. Corupția nu a fost și nu poate fi o practică care să aducă beneficii pe termen lung statului, dimpotrivă, este cel mai mare obstacol în procesul de democratizare. Este important de a anticipa și controla toate domeniile care ar putea fi coruptibile. Considerăm că meritocrația poate susține democrația, dar nici într-un caz să încurajeze corupția. Prezența unei interdependențe între principiul meritocratic și cel de integritate este absolut necesară pe întreg procesul de angajare și activare într-o funcție publică.

Cuvinte-cheie: funcționar public, administrație publică, democrație, meritocrație, integritate, corupție, egalitate de gen, funcție publică, autoritate.

Summary

In this article we develop the idea of employment civil servants on meritocratic criteria, without corruption and political involvement. Given that the processes carried out through the network of public administration authorities and institutions are complex and varied, there is a need for full involvement in order to exercise the powers to enforce the law and satisfy the interest of the citizen. The issue of those who work in the public administration bodies and who train its staff acquires a special importance because their activity increases or diminishes the quality of the services that they provide. The correct, equidistant and equitable recruitment, training, development and motivation of public servants are the steps that prevent the occurrence of the phenomenon of corruption in these authorities and institutions. The human quality and professional capacity determine the efficiency of the services provided to the citizen.

The employment of civil servants on political grounds should not be encouraged in any way, especially since when there are changes at the political level, the civil servants enjoy stability in office. Any link between employment and corruption is a gross violation of the law, which requires punishment for the parties involved. Corruption has not been and cannot be a practice that brings the long-term benefits to the state, on the contrary, it is the biggest obstacle in the democratization process. It is important to anticipate and control all areas that could be corruptible. We believe that the meritocracy can support the democracy, but in no way encourage the corruption. The interdependence between the meritocratic principle and the principle of integrity is absolutely necessary throughout the process of employment and activity in a public office.

Keywords: civil servants, public administration, democracy, meritocracy, integrity, corruption, gender equality, public function, authority.

Integritatea este o componentă indispensabilă în exercitarea funcțiilor atât în sectorul public, cât și în cel privat. În funcția publică acced persoane care trebuie să fie în slujba cetățenilor, astfel, orice metodă de încălcare a principiului integrității necesită a fi pedepsită conform legii. Nu este admis ca funcționarul public să aibă beneficii personale în defavoarea cetățenilor statului, care îi achită salariul și căruia i-a depus jurământ. Atunci când persoana încalcă normele de integritate, este obligată să răspundă pentru acțiunile sale și pentru efectele acestor acțiuni sau inacțiuni.

Termenul „corupție” provine din latinescul „*corrumpere*”, care înseamnă *a rupe, a distruge*. Printr-un act de corupție se distruge sau încalcă legea, îndatoririle, normele morale. Corupția este un flagel care necesită a fi exterminat, este un risc care atentează atât la activitatea funcționarilor publici, demnitarilor de stat, cât și afectează toate celelalte persoane implicate, precum și sistemul în ansamblu [1].

În Legea integrității nr.82 din 25.05.2017 corupția de definește drept utilizarea funcției, contrar legii, în interes privat, în cadrul entităților publice sau private, în mod direct de către deținătorul funcției sau indirect de către intermediari, iar interesul privat poate fi propriu pentru deținătorul funcției sau pentru alte persoane [2].

Cea mai recentă definiție a corupției se regăsește în Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva criminalității organizate transnaționale, care reglementează, în articolul 8, corupția activă și corupția pasivă. Corupția activă presupune promiterea, oferirea ori darea către un funcționar public a unui folos necuvenit, pentru sine sau pentru altă persoană sau entitate, în scopul îndeplinirii sau omisiunii de a îndeplini, de către funcționar, a unui anumit act, în exercitarea atribuțiilor sale oficiale. Aceste definiții acoperă noțiunea de corupție, *stricto sensu*, referindu-se la forma concretă de săvârșire a infracțiunilor de corupție, respectiv darea și luarea de mită. Într-un sens mai larg, noțiunea de corupție are un caracter complex, definirea sa făcându-se prin referire la o serie de fapte cu caracter penal ce însoțesc invariabil comportamentul coruptiv. Corupția se regăsește în faptele ce implică utilizarea puterii publice în scopul obținerii unui câștig personal. Aici menționăm următoarele: abuzul de putere, fraudă (înșelăciunea și prejudicierea altei persoane sau entități – în acest caz a statului), utilizarea fondurilor ilicite în finanțarea partidelor politice și a campaniilor electorale, favoritismul (instituirea unui mecanism de exercitare a abuzului de putere în domeniul privatizării sau achizițiilor publice), conflictul de interese (prin angajarea în tranzacții sau dobândirea unei poziții sau a unui interes comercial care nu este compatibil cu rolul și îndatoririle oficiale), delapidarea (utilizarea ilegală a resurselor publice) [3].

Articolul 7 al Convenției Națiunilor Unite prevede ca fiecare stat să se străduie, dacă este cazul și conform principiilor fundamentale ale sistemului său juridic, să adopte, să mențină și să consolideze sisteme de recrutare, de angajare, de încurajare a fidelității, de promovare și de pensionare a funcționarilor și, dacă este cazul, a altor agenți publici nenumiți, care se bazează pe principiile de eficiență și de transparență și pe criterii obiective, precum meritul, echitatea și aptitudinea; cuprind proceduri

corespunzătoare pentru a selecționa și pentru a forma persoanele numite să ocupe posturi publice considerate ca fiind în mod special expuse la corupție și, dacă este cazul, pentru a asigura o rotație pe aceste posturi [4]. O prevedere importantă, menționăm noi, deoarece un proces echitabil de angajare în funcție reprezintă un prim pas spre o exercitare a atribuțiilor în viitor cu corectitudine, profesionalism și utilizarea corectă a resurselor. Deși nu este exclus ca în viitor și o persoană angajată în baza acestor principii să fie supusă tentației de a se corupe. Pentru aceasta este necesar să se lucreze în sensul consolidării culturii organizaționale în fiecare instituție publică, astfel încât managerul pe resurse umane să poată echitabil balansa interesele individuale ale angajatului cu sarcinile directe realizate de către acesta conform fișei postului, dar și abilitățile lui de a exercita eficient atribuțiile funcției.

Documentele internaționale cu caracter normativ ale Organizației Națiunilor Unite utilizează termenul de *corupție* în sensul înlăptuirii unor acțiuni în exercitarea unei funcții publice sau în inacțiunea înlăptuirii obligațiilor care derivă din această funcție publică, având drept rezultat obținerea unor cadouri, promisiuni sau alte stimulente pe măsura acțiunilor înlăptuite. Astfel, în Rezoluția 34/169 din 17 decembrie 1997 a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite este stipulată următoarea definiție a corupției: „Îndeplinirea de către o persoană oficială a unei anumite activități ori neîndeplinirea ei în sfera atribuțiilor ei funcționale, în scopul remunerării sub orice formă, în interesul aceluia care dă această recompensă, atât cu încălcarea instrucțiilor de serviciu, cât și fără violarea lor”. Un alt document internațional important pentru dezvăluirea caracteristicilor corupției este „Codul internațional de comportament al persoanelor oficiale”, aprobat de cea de-a 51-a Sesiune a Adunării Generale a ONU (1996). În acest document nu se conține o definiție explicită a corupției, dar în urma analizei conchidem că prin limitările impuse persoanelor oficiale, corupției se poate raporta acordarea unei preferințe ilegale unui grup oarecare sau unor persoane aparte, folosind abuzul de serviciu de către persoanele oficiale publice în scopul obținerii unui interes personal, a unor profituri ori avantaje financiare pentru familiile lor, a mijloacelor bănești de stat, a proprietăților, serviciilor sau informațiilor obținute în timpul exercitării atribuțiilor de serviciu, pentru realizarea activităților nelegate de funcțiile lor oficiale, de asemenea, abuzul de situația sa anterioară după plecarea din funcția oficială.

În Legea nr. 90 din 25.04.2008 cu privire la prevenirea și combaterea corupției acest termen este definit ca o faptă ilegală ce afectează exercitarea normală a funcției și care constă în orice folosire ilegală de către o persoană cu statut public a funcției sale pentru primirea unor foloase materiale sau a unui avantaj necuvenit pentru sine sau pentru o altă persoană, contrar intereselor legitime ale societății și ale statului, ori acordarea ilegală a unor foloase materiale sau avantaje necuvenite unei persoane terțe.

Din definițiile menționate, putem deduce următoarele particularități ale corupției: în calitate de subiecți sunt persoane cu statut public, pe de o parte, și un grup de persoane sau o persoană, pe de altă parte, în calitate de obiect sunt activitățile ilegale

care duc la obținerea unui avantaj necuvenit pentru sine sau pentru o altă persoană, persoana cu statut public utilizează în scopuri personale atribuțiile de serviciu și, în final, folosul care este contrar interesului legitim al societății și al statului sau acordarea de avantaje necuvenite unei alte persoane, manifestări de dereglare normativă, de diluare și deformare a moralității sociale sau de degradare spirituală a societății, atât la nivel macrosocial, cât și la cel individual. Potrivit laureatului Premiului Nobel pentru Pace din Costa Rica, Oscar Sanchez Armas, corupția a dobândit o dimensiune globală sub formă de mod obișnuit de a face afaceri [1]. În Republica Moldova, tendința de a accede într-o funcție publică pentru a-și lărgi afacerile este omniprezentă. Chiar dacă articolul 25 alineatul 2(1) al Legii nr.158 din 04.07.2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public stipulează că funcționarul public nu este în drept să desfășoare activitate de întreprinzător, aceștia găsesc modalități diverse, precum transferarea/lansarea afacerilor pe numele soției/soțului, parinților sau altor rude, deși gestionarea directă se realizează anume de funcționarul public [5].

Conform opiniilor exprimate în literatura de specialitate, corupția poate îmbrăca diverse forme:

1. *Corupția politică* se manifestă îndeosebi sub forma presiunii și chiar a șantajului exercitat asupra funcționarilor publici pentru a-i determina să adopte anumite decizii ilegale sau în limita legii (care încalcă normele morale). Ea poate viza obținerea unor avantaje materiale sau de altă natură. Corupția politică este cea care creează condițiile pentru acele fenomene pe care le numim criminalitate economică sau crimă organizată, ce semnifică „activitățile infracționale ale unor grupuri constituite pe principii conspirative, în scopul obținerii unor importante venituri ilicite. Acțiunile ilicite se săvârșesc, mai ales în forme interrelaționale, mai mult sau mai puțin complicate, care ilustrează expresia „organizare a crimei“ și expresia „criminalitate a guvernelor albe“, deoarece, după cum susține criminologul american Edwin Sutherland, în general profesia, funcția creează contextual prilejul și uneori chiar motivarea săvârșirii delictelor, transpunerea în practică a faptelor ilicite, realizându-se direct sau indirect în cadrul unui ansamblu relațional. Poziția socială a persoanei, precum și angrenajul socio-economico-politic din care face parte împiedică înlăptuirea justiției penale.

2. *Corupția administrativă* este cea mai răspândită, ce tinde de la fapta funcționarului public care pretinde o recompensă pentru întocmirea unui act la care este obligat prin funcția pe care o deține până la deturnarea, din interes personal, a averii publice, săvârșite de persoane aflate în poziții-cheie ale administrației de stat. În principiu, funcționarii publici săvârșesc fapte de ignorare intenționată a dispozițiilor regulamentare de anunțare a licitațiilor publice, favorizarea anumitor întreprinderi sau firme la repartizarea contractelor (uneori cu un procent din beneficiul acestora drept mită), falsificarea documentelor pentru licitații, repartizarea ilegală de spații sau locuințe, intervenții pe lângă alți funcționari publici pentru a trece cu vederea încălcarea legii etc.

3. *Corupția economică* cuprinde un spectru foarte larg – de la „spălarea banilor“, care desemnează reinvestirea în afaceri licite a banilor obținuți din afaceri ilicite, utilizând în acest scop circuite financiare interne și internaționale, la evaziunea financiară, bancară frauduloasă, traficul de licențe, neplata taxelor vamale și a impozitelor, falsificarea cecurilor și eliberarea de cecuri fără acoperire, contrabandă de mărfuri. Agresionarea masivă și fără scrupule realizată prin furturi, gestiune frauduloasă, delapidări și alte forme de „vandalism economic“ practicate de infractori prin utilizarea de metode abile este însoțită în majoritatea cazurilor de acte de corupție. Modificarea în sens pozitiv a condițiilor specifice actuale interne, precum și intensificarea cooperării internaționale pe planul luptei antiinfracționale pot influența în mod decisiv această tendință în evoluția sa pe termen lung, înlăturarea factorilor spre care se îndreaptă cercetarea criminologică a fenomenului, identificând și explicând cauzele de ordin obiectiv și subiectiv care determină săvârșirea unor măsuri și programe eficiente de prevenire și combatere a fenomenului [6].

O altă abordare a corupției unui funcționar public care se consideră a fi angajat în funcție în bază de merite se referă la relația dintre administrație și cetățeni. Important este să se înțeleagă sensul acestei relații, or administrația este o structură pusă în slujba cetățeanului, iar acesta o supraveghează ca nu cumva acesta să abuzeze de resursele pe care le are la dispoziție, banii publici, proveniți din impozite și taxe, sau dimpotrivă, administrația este cea care supraveghează cetățenii tentați să nu-și plătească impozitele, să abuzeze de bunul public, să încalce dreptul altor cetățeni.

Nu avem aici doar o problemă de principiu a unui sistem democratic. Modul în care definim raportul dintre administrație și cetățean are un impact direct asupra problematicii corupției. În funcție de cum răspundem la această întrebare, vom construi răspunsul la întrebarea: Ce trebuie combătut mai întâi: corupătorul sau coruptul? V. Pasti consideră că răspunsul „natural”, care spune că corupătorul și coruptul trebuie combătuți în egală măsură, nu este decât o formă de a-i lăsa în pace și pe unul, și pe celălalt [7].

Important este să nu se lase nepedepsit nici un caz, pentru a excuza lanțul neglijențelor, care poate să urmeze și să aducă multe pagube cetățeanului de rând. Mai eficient este să previi, decât să stopezi și să pedepsești, de aceea la nivel de Guvern ar fi de dorit să se prevadă foarte explicit toate mecanismele posibile de prevenire a acestui fenomen negativ.

În acest context, considerăm esențial a menționa mecanismele de prevenire a fenomenului corupției într-un stat. Ele pot fi grupate în două categorii. La prima categorie se referă mecanismele de prevenire a corupției în domeniul public, caracteristice tuturor instituțiilor și autorităților publice din stat. La cea de a doua categorie se referă mecanismele de prevenire aplicate de instituțiile specializate în prevenirea și combaterea corupției. Din prima categorie fac parte instrumentele de prevenire a fenomenului corupției, care sunt aplicate din momentul angajării funcționarilor publici. Autoritățile statale ar trebui să acorde instituțiilor subordonate utilizarea unor tehnici de selecție care să asigure angajarea unor funcționari demni de încredere,

pentru care costurile morale sunt ridicate. Angajările trebuie să se realizeze după merit, în bază de concurs, pentru ca cei mai capabili să obțină postul, fără intervenția terțelor persoane. Astfel, instrumentul de recrutare și selectare a funcționarilor publici trebuie să prevină din start implicarea acestora în acte de corupție ce ar prejudicia interesele publicului și ale instituției în care vor fi eventual angajați. Stabilirea unui grad înalt de integritate al candidatului este unul dintre cele mai de bază principii aplicate în statele cu un indice scăzut de corupție, selectarea funcționarilor publici fiind efectuată pe bază de concurs, verificări suplimentare în dependență de specificul instituțional [8].

Funcționarii publici reprezintă resursele umane ale administrației publice, care alături de cele materiale și bănești asigură condițiile de funcționare a acesteia. În exercitarea atribuțiilor, funcționarii publici trebuie să nu uite că sunt în slujba cetățenilor, a interesului public, căruia să-i dea satisfacție cu înțâietate, comportamentul lor fiind influențat de noile reforme sociale și de internaționalizarea crescândă a contextului în care ei lucrează. Având în vedere amploarea și varietatea rețelei de autorități și instituții ale administrației publice și complexitatea sarcinilor pe care aceste autorități și instituții trebuie să le îndeplinească pentru organizarea executării și executarea legii, precum și faptul că administrația publică nu este altceva decât activitatea unor oameni în raport cu alți oameni, problematica celor care lucrează în organele administrației publice și care formează personalul acesteia capătă o importanță deosebită. Așadar, se poate spune că eficiența autorităților administrației publice în realizarea sarcinilor care le revin depinde în mare măsură de calitatea umană și capacitatea profesională a celor care alcătuiesc aceste organe, fiind necesară o atenție sporită în recrutarea, formarea și motivarea personalului din administrația publică. Prin exercitarea funcției publice trebuie să se contribuie la realizarea puterii publice, fie într-o formă directă, în cazul funcțiilor de decizie ce incumbă emiterea actelor juridice de putere sau de autoritate, fie indirect, prin acțiunile de pregătire, executare și control, strâns legate, sau în corelație cu exercițiul autorității publice. Dacă în Europa Occidentală reforma în serviciul public este îndreptată spre o creștere a eficienței și productivității acestuia, în țările central și est europene administrația publică, deci implicit serviciul public, a trebuit să fie restructurată complet, o atenție deosebită acordându-se conceptului de servire a cetățeanului [9].

Legislația de drept al muncii aplicabilă personalului bugetar este profund diferită de cea aplicabilă în sectorul privat. Spre deosebire de sectorul privat, unde piața este cel mai eficient regulator, sancționând orice eroare făcută de către evaluator, în sectorul public nu există întotdeauna un feedback al realității economice care să demonstreze corectitudinea și eficiența evaluării candidaților în vederea angajării. De aceea, legea intervine aici mai adânc, impunând condiții, termene și proceduri. Dacă sectorul privat beneficiază de o deosebită flexibilitate în domeniul angajării personalului, tocmai cu scopul unei depline racordări la cerințele realității economice, în sectorul public flexibilitatea poate conduce la manifestări de subiectivism și arbitrar. Pe de altă parte, legiferarea excesivă pe care o putem întâlni în sectorul bugetar

poate genera soluții versatile și chiar contradictorii [10]. După cum am menționat, accesul la o funcție publică presupune, de cele mai multe ori, o modalitate de selecție dintre candidații aspiranți la funcția respectivă. Concursul este modalitatea nediscriminatorie la care se face apel pentru selecția funcționarilor, procedura de derulare a concursurilor fiind stabilită prin legi speciale ale fiecărui stat membru al Uniunii Europene. Franța și Spania sunt țări care procedează la asemenea modalitate de recrutare pentru aproape toate posturile din administrația publică. Se opinează că Spania are una dintre cele mai reușite constituții din lume. În Franța există și prestigioasa școală de pregătire a înalților funcționari publici “Ecole Nationale d’Administration”, care asigură selecția elitelor, iar mai apoi formarea lor solidă pentru integrarea în posturile-cheie de funcționari publici. Admiterea la această instituție, cât și selecția ulterioară a acestora pentru ocuparea unor înalte posturi în Administrația franceză este foarte dură. Prin sistemul concursului se asigură îndeplinirea a două obiective majore: evaluarea corectă a capacității candidatului; garantarea independenței autorității care are sarcina selecționării. Și Italia admite acest principiu, însă acesta se aplică într-un număr redus de domenii, printre care diplomația și magistratura. În Marea Britanie și Belgia, evaluarea capacității candidaților se face prin organisme independente. În Germania, candidații trebuie să urmeze un curs de formare înainte de a solicita un post în funcții publice. În Franța și Germania, funcția publică este văzută ca o forță independentă care asigură “continuitatea statului”. Aceasta acționează ca mediator între stat și societate și garantează respectul interesului public. În Marea Britanie, funcționarii publici sunt considerați ajutoare credincioase ale Guvernului, ales în mod democratic. Desigur, miniștrii au o oarecare putere discreționară în numirea înalților funcționari direct subordonați lor, iar modalitatea concursului combină probele teoretice cu probe practice, ce constau adesea în perioade de exercitare efectivă a sarcinilor aferente postului respectiv, cu titlu de perioadă de probă. În România, recrutarea și promovarea funcționarilor publici face obiectul de reglementare a statutului funcționarului public, legea reglementând atât principiul accesului liber, cât și principiul ocupării funcției publice și selectării funcționarilor exclusiv pe criteriul competenței. După cum se arată în doctrina comparată, modalitățile de examinare a candidaților, deci de desfășurare a concursurilor, diferă de la teste teoretice până la teste practice sau chiar teste de personalitate. După cum se arată în doctrina comparată, modalitățile de examinare a candidaților înscriși la concursul pentru ocuparea unei funcții publice diferă de la o țară europeană la alta. În unele state predomină testele teoretice, pe motiv că funcționarul urmează să fie învățat cu realitățile practice ale funcției la care aspiră. Pentru altele, dimpotrivă, predomină probele practice, pentru a se testa mai curând eficiența persoanei respective și capacitatea de a se descurca în situații concrete, avându-se în vedere și faptul că prezentarea diplomelor de studii obținute este o garanție a cunoștințelor teoretice. În Franța, noțiunea de concurs pentru ocuparea posturilor publice se aplică ori de câte ori sunt îndeplinite următoarele condiții: existența unui post sau a unor posturi vacante; un juriu independent atât de puterea politică, cât și de șefii serviciilor în cadrul cărora s-a

creat vacanța; un clasament al candidaților admiși, după rezultatele obținute; obligația autorității de a respecta clasamentul juriului cu prilejul numirii. În Germania, examenul teoretic este combinat cu stagii de activitate, pe când în Marea Britanie sau Irlanda jurisprudența asupra concursurilor este inexistentă. Spania, Luxemburg și Belgia utilizează concursul pe baze exclusiv teoretice, pe când Italia și Portugalia acordă prioritate părții practice [11].

În Republica Moldova, chiar dacă articolul 28 din Legea nr.158 din 04.07.2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public prevede că ocuparea funcției publice vacante se face prin: concurs, promovare, transfer, detașare, asigurare a interimatului funcției publice de conducere, realitatea poate fi diferită [5]. La fel articolul 11 din Legea integrității nr. 82 din 25.05.2017 prevede clar că recrutarea și promovarea agenților în cadrul entității publice trebuie să se efectueze prin concurs public, conform criteriilor transparente și obiective de selectare în bază de merit, calificare profesională, capacitate, competență și integritate profesională, fără a admite favorizarea intereselor private și a oricăror forme de discriminare pe motiv de sex, rasă, limbă, religie, opinii politice sau orice altă opinie, origine națională sau socială, altor forme de discriminare, în conformitate cu prevederile legislației speciale care reglementează activitatea diferitor categorii de entități și agenți publici. Pentru asigurarea angajării și promovării agenților publici în bază de concurs conducătorul entității publice are următoarele obligații: adoptă actele administrative de stabilire a regulilor de organizare și desfășurare a concursului public în cadrul entității, cu fixarea obligatorie a criteriilor de selectare în bază de merit și de integritate profesională (solicitarea certificatului de cazier privind integritatea profesională, a informației privind stările de incompatibilitate nesoluționate, privind conflictele de interese sancționate și a cazierului judiciar care cuprinde informația despre privarea de dreptul de a ocupa funcții publice); desemnează responsabilii de organizarea și desfășurarea concursului public în cadrul entității și asigură condițiile necesare activității lor; asigură afișarea în incinta entității și publicarea pe pagina de internet a acesteia sau, după caz, în sursele mass-media a informației cu privire la condițiile de desfășurare a concursului; asigură desfășurarea fiecărei etape a concursului public, inclusiv a etapelor specifice pentru activitatea profesională a agenților publici din cadrul entității respective; emite actul administrativ de numire în funcție a candidatului învingător în cadrul concursului public [2].

Sușținem părerea lui I. Gașcan, precum că procesul de angajare a funcționarilor în posturile-cheie ale unor autorități sau instituții de multe ori este efectuat în bază de relații personale sau de promovare pe linie politică. Prin aceste metode de selecție netransparentă se compromite din start integritatea funcționarului și a instituției. Cu toate că în ultimii ani au fost implementate noi standarde de selecție pentru funcționari, obligatoriu prin concurs, în multe cazuri aceste concursuri sunt mimate în scopul promovării persoanelor apropiate sau pe linie de partid, ceea ce nu garantează o independență a funcționarului public, ci mai degrabă o dependență de anumiți factori politici, care pot influența promovarea unor interese prin interme-

diul funcționarului. Cu referire la domeniul justiției, considerat cel mai corupt, putem spune că, sub influența partenerilor europeni, se observă o oarecare înviorare în implementarea noilor instrumente de selecție. Astfel, odată cu reformele din sistem sunt promovate mai multe instrumente de asigurare a integrității, precum: testarea la poligraf a candidaților la funcțiile de judecători, procurori, angajați ai Centrului Anticorupție, verificarea stilului de viață al acestor candidați, examinarea suplimentară a cunoștințelor în domeniu, evaluarea finală pe bază de comisie etc. Cu toate acestea, instrumentele numite nu asigură prevenirea completă a situațiilor de conflict de interese care pot apărea după angajare. Investigațiile jurnalistice din mass-media sau ale organelor de drept relevă încă multiple cazuri de angajări în diverse instituții de stat ale persoanelor apropiate sau pe line de partid, fapt ce creează un risc sporit de amplificare a corupției. Un alt instrument public de prevenire a fenomenului corupției promovat de instituțiile internaționale este recompensarea și penalizarea, care are ca scop motivarea și consolidarea integrității funcționarului. Acest instrument se bazează pe o structură de motivare a funcționarului, astfel încât salariul funcționarului trebuie să acopere cel puțin cheltuielile de întreținere a familiei. Dacă funcționarul nu-și poate acoperi cheltuielile de întreținere a familiei, el este nevoit să caute venituri alternative salariului, care de cele mai dese ori provin din actele de corupție comise la locul de muncă. Or, este necesar de menținut un nivel minim de salarizare, iar pentru a fi durabil recompensele trebuie să evolueze direct proporțional cu performanța funcționarului [8].

În ultimul timp se pune un accent mai mare pe salarizarea echitabilă a funcționarilor publici. Astfel, prin Legea nr. 295 din 22.12.2016 privind modificarea și completarea Legii nr.48 din 22.03.2012 privind sistemul de salarizare a funcționarilor publici s-a stabilit de a se achita salarii funcționarilor publici în funcție de importanța, răspunderea, complexitatea și riscurile activității desfășurate, precum și în funcție de performanțele profesionale ale acestora. Salariul total al funcționarului public pentru activitatea desfășurată lunar, pe durata normală a timpului de lucru stabilită de lege, potrivit sarcinilor și atribuțiilor din fișa postului, este constituit din: salariul de funcție; sporul pentru grad de calificare, grad special și rang diplomatic; plăți de stimulare. Referitor la plățile de stimulare este prevăzut că funcționarii publici beneficiază de un spor lunar pentru intensitatea muncii și de un premiu anual, de premii unice, de alte plăți de stimulare, care se achită din economiile mijloacelor pentru retribuirea muncii alocate pe anul respectiv, în modul și în condițiile stabilite de Guvern. Sporul lunar pentru intensitatea muncii are drept scop stimularea funcționarilor publici pentru obținerea unor rezultate optime la nivel de subdiviziune/autoritate publică [12]. Important este ca angajatul care beneficiază de salariu echitabil să se bazeze pe principii de corectitudine și profesionalism și să nu fie tentat de a mai primi mită. Pentru aceasta este nevoie de un control riguros și pedepse pe măsură.

Referitor la penalitățile financiare aplicate pentru corupție, I. Gațcan afirmă că în majoritatea cazurilor acestea nu au puterea de a descuraja funcționarul corupt. Soluția aplicată este diversificarea penalităților, bazate pe schimbarea obligațiilor

de serviciu ale funcționarului, adică transferarea la un alt post, pentru a diminua riscul de corupție și pentru a crește probabilitatea de a fi prins funcționarul corupt și de a proba faptele ce pot sta la baza concedierii funcționarului. Un instrument de prevenire a corupției, centrat pe integritatea instituțională și individuală, este și culegerea informațiilor privind fenomenul corupției în cadrul instituțiilor publice. Acest instrument de prevenire a corupției este viabil doar în cazul respectării primului instrument menționat, ce se referă la calitatea selecției funcționarilor publici. Culegerea informațiilor, ca instrument de prevenire a corupției, are ca scop acumularea informațiilor privind funcționalitatea instituției și a funcționarilor acesteia pentru stabilirea riscurilor. Tehnicile de acumulare a informațiilor pot fi diverse, în cele mai dese cazuri sunt auditurile, chestionarea cetățenilor, linia fierbinte, petițiile parvenite, autoevaluarea riscurilor etc. Stabilirea mecanismelor de sesizare și aplicare a sancțiunilor de către manageri poate diminua cazurile de favorizare, discriminare sau de abuz din partea funcționarilor. Metodele de sesizare a abuzurilor funcționarilor au fost promovate și implementate în ultimii ani în Republica Moldova în majoritatea instituțiilor publice, doar că au avut un efect mai pronunțat asupra instituțiilor publice centrale decât asupra celor teritoriale. Însă, în prezent, nu există și o reacție adecvată la sesizări din partea instituțiilor vizate, fapt pentru care societatea revoltată preferă sesizarea directă a organelor de drept. Aceasta, la rândul său, îngreunează activitatea instituțiilor vizate, urmare a direcționării resurselor pe cazuri minore [8].

Corupția tinde să scadă dacă există o separare a puterilor; echilibrare și verificare încrucișată; transparență; un bun sistem judiciar; roluri, atribuții, reguli și limite clar definite. Corupția tinde să nu prolifereze acolo unde există o cultură organizațională puternică și democratică, concurență și un bun sistem de control și acolo unde oamenii (angajați, cetățeni, organe de control) au dreptul să se informeze și dreptul de a aduce îmbunătățiri. Corupția se simte bine acolo unde există multe reguli complexe dublate de oficiali cu puteri discreționare ample și neverificabile. De remarcat că majoritatea acestor idei se aplică atât în lumea afacerilor, cât și în cea a administrației. La fel ca și formula metaforică pe care o considerăm deosebit de utilă: $C = M + D - R$ – Corupție (C) egal monopol de putere (M) plus puterea discreționară a oficialilor (D) minus responsabilizare (R). Dacă cineva deține puteri de monopol asupra unui bun sau serviciu și are latitudinea să decidă dacă sau cât din bunul sau serviciul respectiv se poate acorda unei persoane și dacă nu există responsabilizare în baza căreia alții să poată vedea ce decizie s-a luat, atunci probabil că vom da și peste corupție [13]. Monopolul de putere trebuie prevenit prin norme juridice stricte și clar definite, care sunt considerate a fi baza legală a regulilor etice în administrația publică și reglementează activitatea din acest domeniu din punct de vedere legal. Faptele sociale, săvârșite de către funcționarii publici în exercitarea atribuțiilor de serviciu, sunt sancționate de prevederile legale adoptate de către legiuitor. În acest sens, un rol deosebit de important îl ocupă, la această etapă a societății contemporane, normele legale care reglementează faptele de corupție, cunoscându-se că acțiunile care implică corupția sunt destul de frecvent întâlnite în practica funcționarilor publici. Este,

de altfel, o „practică” greșit înțeleasă de către acei funcționari care aleg să săvârșească fapte antisociale din această categorie [14].

Mult timp s-a considerat că administrația publică trebuie să execute deciziile puterii politice și se credea că funcționarii publici trebuie aleși în funcție pe criterii politice. Astfel, în Franța, până în jurul anului 1844, funcționarii s-au aflat în întregime la discreția miniștrilor. Atât în Franța, cât și în Marea Britanie a apărut necesitatea de a asigura funcționarul împotriva abuzurilor politice, de a-i garanta o anumită siguranță a muncii; pe de altă parte, dezvoltarea ideilor democratice și a principiului liberului acces la funcția publică a dus la recrutarea funcționarilor mai degrabă după criteriul capacității și în mult mai mică măsură după criterii politice. În Germania, la nivelul statului federal și al landurilor, numirea și promovarea funcționarilor rămâne o prerogativă a fiecărui ministru, potrivit principiului autonomiei ministeriale. În realitate, decizia este adesea rezultatul unui acord între partidele de guvernământ. Sub nivelul secretarilor de stat, ministrul nu dispune, în practică, de libertatea de a alege. Legăturile cu partidul care îl susține sunt atât de puternice încât numirile pe care le va face vor depinde de acordul acestui partid. În Belgia, cele trei mari „clivaje” ale societății (limbă, religie și politică) au fost transpuse în cadrul funcției publice și par să domine sistemul de merit, bazat pe capacitatea candidatului, diplome și aptitudini. Principalele probleme rezidă într-o ierarhie rigidă a gradelor care frânează mobilitatea, o ierarhie a salarizării care nu permite organizarea unei veritabile cariere pentru agenții ce ocupă funcții specializate, un sistem de notare care nu este foarte eficient, dar și o puternică politizare [15]. Viitorul funcționar public totuși, nu trebuie să fie angajat sau avansat în funcție pe criterii politice, dar conform unor criterii obiective și echitabile, conform competenței și pregătirii practice și profesionale, condiție sine qua non pentru încredințarea funcțiilor superioare. Pe linia accentului pus pe profesionalism s-a prevăzut că, în caz de incompetență are loc trecerea într-o funcție inferioară sau chiar eliberarea din funcția publică. Pentru desfășurarea corespunzătoare a activității și protejării funcționarului public față de schimbările de ordin politic s-a introdus conceptul de stabilitate în funcție. Totuși, modul în care autoritățile publice își îndeplinesc obligațiile în privința cetățenilor se află în continuă schimbare, misiunile instituțiilor publice fiind îndreptate spre prestarea serviciilor pentru cetățeni, precum și elaborarea și punerea în practică a politicilor publice. Ca mod de gândire, trebuie schimbată mentalitatea cadrelor superioare din aparatul administrațiilor, prin introducerea principiului conform căruia nu poate fi tolerat randamentul inferior unei norme calitative. Guvernul va trebui să insiste în perfecționarea reformei administrative prin perfecționarea funcționarilor de nivel superior. Promovarea eficientă a carierei, condiție fundamentală a succesului reformei administrației publice, trebuie să aibă în vedere stabilirea anuală a normelor de formare și perfecționare precum și motivarea acestora, investirea cu autoritate și insistarea pe obligațiile necesare prestării unui serviciu public eficient. Funcționarii publici trebuie să aibă la bază mândria de a avea o carieră în funcția publică, convinși că sunt conduși și perfecționați în interesul lor și al societății [16]. Ei trebuie să perceapă funcția publică

nu ca un instrument tehnic pentru asigurarea procesului de administrare publică, ci un drept fundamental la participare în administrarea treburilor publice. Astfel, art.39 din Constituția Republicii Moldova – Dreptul la administrare – stabilește că cetățenii Republicii Moldova au dreptul de a participa la administrarea treburilor publice nemijlocit, precum și prin reprezentanții lor. Oricărui cetățean i se asigură, potrivit legii, accesul la o funcție publică. Asigurarea egalității de gen nu este numai un aspect suplimentar la celelalte, care țin de managementul resurselor umane, dar un principiu important și indispensabil al întregului sistem de management al resurselor umane. Astfel, sistemul de angajare și promovare în funcții publice bazat doar pe principiul de merite în esență presupune că vor avea șansă să se angajeze și să se promoveze în funcții publice acei care au studii mai bune, deprinderi mai bune și experiențe mai bune. În același timp, oportunitățile pentru acumularea acestor avantaje nu sunt egale pentru toată lumea. Statisticile arată că femeile nu se regăsesc în mod paritar cu bărbații pe toate segmentele de funcții publice și la toate nivelurile de funcții publice. Femeile se regăsesc într-un număr neînsemnat în domenii precum transporturi, cadastru, organele de forță. Proporțional vorbind, putem găsi mult mai mulți bărbați printre șefii din domeniile fiscale, protecție a mediului și sănătate decât printre colaboratorii de rând din aceleași domenii. Asemenea situații cu probabilitate înaltă se datorează discriminării indirecte a femeilor în promovarea la serviciul public [17]. Deci, în procesul de angajare, promovare sau avansare trebuie obligatoriu să se țină cont de egalitatea de gen, pentru că doar meritul la moment al unui candidat adesea poate fi subiectiv, în special în cazul mamelor care au stat în concedii de îngrijire a copiilor, iar bărbații au avansat în trepte ierarhice în acest timp. Deși este complicat acest proces, comisiei de concurs i se atribuie dreptul și capacitatea de a stabili obiectiv criteriul de alegere a candidatului potrivit în mod corect și echitabil. În studiul „Corupția și gen în Administrația Publică Centrală” se specifică că promovarea în funcție în cadrul autorităților administrației publice centrale atât pentru bărbați, cât și pentru femei se face după principiul meritocrației, în cazul în care se demonstrează abilități și devotament. Alte criterii importante de promovare ar fi: experiența de muncă în domeniu, cunoașterea limbilor străine. Se consideră, cu regret, că din punctul de vedere al remunerării activitatea în sectorul public nu este atractivă la moment. Din această cauză nu este concurență pentru a accede în posturile vacante, chiar superioare ierarhic, iar promovarea în funcție nu este stimulativă, dat fiind faptul că responsabilitățile cresc semnificativ, dar diferența de remunerare este mică, astfel angajații renunță la posibilitatea de a avansa în funcție și rămân la statutul de „executant”. Totuși, se consideră a fi prezente și partajările politice, influențele politicului asupra deciziilor privind funcțiile care oferă „oportunități” de câștiguri suplimentare salariului [18].

Penru excluderea acestui fenomen negativ, precum corupția, din sfera publică este nevoie de o schimbare totală la nivel de mentalitate, în primul rând. În al doilea rând, politicile publice în acest domeniu trebuie să fie bazate pe mecanisme instituționale eficiente de integritate. În al treilea rând, persoanele care vin să se an-

gajeze trebuie să fie motivați pentru ca să nu încerce să găsească căi de obținere a unui profit în mod ilegal. Activitatea pe care o desfășoară trebuie să fie bazată pe principii de profesionalism, integritate, echitate și calitate. În al patrulea rând, trebuie să se respecte egalitatea de gen în toate instituțiile publice. Principiul meritocratic este unul esențial, dar pot apărea anumite divergențe sau constrângeri, care încurajează vulnerabilitatea femeilor în raport cu bărbații. Respectarea principiului meritocratic nu ar trebui să încurajeze sub nici o formă corupția.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Integritatea profesională și politici anticorupție. În: <https://www.cna.md/public/files/Suport-de-curs-licenta-red1111169e92e.pdf>. (vizitat 15.03.2020).
2. Legea integrității nr.82 din 25.05.2017. În: Monitorul Oficial nr. 229-243 din 07.07.2017.
3. Năstase G. I. Năstase D. I. G. Corupția-factor distructiv al dezvoltării economice și sociale, al promovării competiției și competitivității. În: <http://www.iss.ucdc.ro/revista-pdf/us5.pdf#page=94>. (vizitat 30.03.2020).
4. Convenția Națiunilor Unite împotriva corupției. În: https://cna.md/public/files/conventia_onu_ro.pdf. (vizitat 12.03.2020).
5. Legea nr.158 din 04.07.2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public. În: Monitorul Oficial nr. 230-232 din 23.12.2008.
6. Unele considerații de ordin doctrinar și juridic asupra corupției – o adevărată pandemie a lumii contemporane. În: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/121-127_0.pdf. (vizitat 22.03.2020).
7. Pasti V. Corupția-dezbatere și realitate. În: <https://www.cceol.com/search/viewpdf?id=152780>. (vizitat 20.03.2020).
8. Gațcan I. Corupția ca fenomen social și mecanism anticorupție. Teza de doctor. În: <http://dspace.usm.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/842/TezaCNA%2018%2004%202016.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (vizitat 27.03.2020).
9. Boghian V. Dimensiuni europene ale funcției publice și statutul funcționarului public din România. În: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/354-360.pdf. (vizitat 22.05.2020).
10. Dimitriu R. Particularități ale angajării în sectorul bugetar. În: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/juridtrib2&div=3&id=&page=>. (vizitat 22.05.2020).
11. Tofan M. Dreptul funcției publice europene. În: [http://www.cse.uaic.ro/_fisiere/Docum entare/Suporturi_curs/III_Dreptul_funcției_publice_europene.pdf](http://www.cse.uaic.ro/_fisiere/Docum%20entare/Suporturi_curs/III_Dreptul_funcției_publice_europene.pdf). (vizitat 23.05.2020).
12. Legea nr. 295 din 22.12.2016 privind modificarea și completarea Legii nr.48 din 22.03.2012 privind sistemul de salarizare a funcționarilor publici. În: Monitorul Oficial nr. 9-19, din 13.01.2017.
13. Klitgaard R. MacLean-Abaroa R. Parris H.L. Orașe corupte. Ghid practic de tratament și prevenire. În: <http://stopcoruptie.md/wp-content/uploads/2016/07/ORASE-CORUPTE-RO-1.pdf>. (vizitat 23.05.2020).
14. Magherescu D. Administrația publică între normele legale și regulile etice. În: <https://www.cceol.com/search/viewpdf?id=431045>. (vizitat 29.03.2020).
15. Ranta A. E. Aspecte de drept comparat referitoare la funcția publică și funcționarii publici. În: <https://rtsa.ro/rtsa/index.php/rtsa/article/download/93/89>. (vizitat 25.05.2020).
16. Popescu Petrovszki D. M. Statutul funcționarilor publici din România și din Uniunea Europeană. Principii, drepturi și obligații. În: http://irido.ro/irido/pdf/757_ro.pdf. (vizitat 12.03.2020).
17. Blajin A. Roșcov M. Popa V. Țepordei A. Managementul resurse umane. În: <https://www.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/Resurse%20umane%20sait.pdf>. (vizitat 14.03.2020).
18. Impactul corupției asupra oportunităților de afirmare și carieră a femeilor din cadrul Administrației Publice Centrale din Republica Moldova. În: http://ipp.md/wp-content/uploads/2016/05/Coruptia-si-gen-in-APC_rom.pdf. (vizitat 26.05.2020).

**INSTITUȚIA SECRETARULUI GENERAL
DIN CADRUL ADMINISTRAȚIEI PUBLICE A REPUBLICII MOLDOVA:
ASPECTE COMPARATIVE**

**SECRETARY GENERAL INSTITUTION WITHIN
THE PUBLIC ADMINISTRATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA:
COMPARATIVE ASPECTS**

**Oleg SOLOMON, doctor în științe administrative,
Ministerul Apărării al Republicii Moldova
solomonoleg305@gmail.com**

Rezumat

Rolul administrației publice în buna funcționare a instituțiilor statului, economiei naționale, precum și în prosperarea cetățenilor este determinant. Pentru aceasta, administrația publică trebuie să fie eficientă, responsabilă, transparentă și inovativă. În desfășurarea actului funcțional administrația publică utilizează resurse umane, financiare, informaționale și materiale, cea umană fiind cea mai valoroasă. De aceea, în acest articol ne propunem să cercetăm rolul și locul secretarului general al ministerului în cadrul administrației publice din Republica Moldova prin prisma studiilor și practicilor europene. Secretarul general deținând statutul de funcționar public de conducere de nivel superior, este imperios să examinăm cum acesta poate influența actul de funcționare a administrației publice centrale. Prin urmare, vor fi examinate studiile și practicile europene cu privire la statutul, rolul, locul, modalitatea de angajare și responsabilitățile secretarului general raportate prin comparație la aceleași atribute specifice secretarului general din cadrul administrației publice a Republice Moldova.

Cuvinte-cheie: *stat, administrație publică, manager public, secretar general, factor politic, loc, rol, modalitate de numire, eligibilitate, responsabilități, cerințe obligatorii, angajare.*

Summary

The role of public administration in the proper functioning of state institutions, the national economy, as well as in the prosperity of citizens is crucial. For this, the public administration must be efficient, responsible, transparent and innovative. In carrying out the functional act the public administration uses human, financial, informational and material resources, the human one being the most valuable. That is why, in this paper, we intend to investigate the role and place of secretary-general of the ministry inside the public administration of the Republic of Moldova through the perspective of European studies and practices. The secretary-general holding the status of senior civil servant is imperative to examine how he can influence the functioning act of the central public administration. Therefore, the European studies and practices regarding the status, role, place, manner of employment and responsibilities of the secretary general will be examined as compared to the same specific attributes of the secretary general from the public administration of the Republic of Moldova.

Keywords: *state, public administration, public manager, general secretary, political factor, place, role, manner of appointment, eligibility, responsibilities, mandatory requirements, employment.*

Urizele economice, ratele înalte ale șomajului, tendințele imigraționiste, provocările de mediu și securitate în Europa și în întreaga lume determină schimbarea rolului și responsabilităților administrației publice. De asemenea, contextul național și istoric, oscilația sistemului și nivelului democratic, libertatea presei, creșterea economică și bunăstarea socială, integritatea publică, încrederea și profesionalismul funcționarilor publici, inclusiv a managerilor publici superiori influențează și contribuie la formarea imaginii descriptive a performanței administrației publice.

Pentru a face față provocărilor emenate de o societate complexă și în continuă schimbare, managerii publici, în special cei superiori, trebuie să obțină un echilibru perfect între schimbare și continuitate. Înseamnă că aceștia au nevoie de suficientă creativitate și curaj pentru a inova și, în același timp, să asigure continuitatea și calitatea actului administrativ, și respectiv, să rămână conștienți și angajați față de valorile de bază ale instituției administrative [3].

De aceea, este important ca managerii publici de nivel superior să fie sensibili și receptivi la noile semnale și tendințe sociale și economice, să anticipeze noile provocări ce vizează organizațiile publice, să dispună de capacitatea de adaptabilitate și să identifice noile competențe necesare serviciului public în vederea exercitării unui act managerial performant. Viziunea strategică, conștiința și reflecția de sine, inovația ca precondiție pentru studierea permanentă reprezintă competențe cruciale pentru viitorii manageri publici superiori [3]. Aceștia dispun de un rol crucial în ceea ce privește proiectarea, elaborarea și implementarea reformelor în cadrul administrației publice. În ultimii ani, subiectele de care se preocupă administrația publică au devenit mai globale, mai complexe și mai interconectate cu alte domenii și arii materiale, ceea ce determină ca și competențele managerilor publici superiori să devină mai solide, mai diversificate și mai avansate. Reprezentând interfața dintre nivelul politic de conducere și nivelul administrativ, managerii publici superiori sunt așteptați să asigure și să protejeze neutralitatea politică a administrației publice. Prin urmare, capacitățile și aptitudinile acestora devin extrem de importante în actul de conducere a administrației publice către servicii publice calitative și continue [1], [3], [5].

Serviciul public modern își are rădăcinile în valorile meritocratice, care prescriu ca funcționarii publici să fie selectați, angajați și promovați pe bază de merit, prin aceasta, asigurându-se profesionalismul, imparțialitatea autorității publice și independența serviciului public față de procesele politice. Principiile meritocratice formează baza sistemelor contemporane ale serviciilor publice, având scopul de a ridica integritatea, performanța, transparența și buna guvernare în sectorul public, aflate în opoziție cu patronajul, favoritismul, politizarea și corupția publică [2].

Scopul articolului rezidă în examinarea și analiza locului și rolului secretarului general al ministerului în cadrul sistemului de administrației publice centrale a Republicii Moldova prin prisma studiilor și practicilor europene. Totodată, se va explora prin prisma aspectului comparativ modalitatea de numire a acestuia, condițiile de eligibilitate, precum și atribuțiile de bază pe care le exercită.

Tematica cu privire la locul și rolul secretarului general al ministerului în cadrul administrației publice centrale din Republica Moldova, dar nu numai, obține o atenție accentuată pe fundalul contextului contemporan de creștere a complexității procesului decizional, inclusiv a celui de elaborare a politicilor publice, unde standardele pentru transparență și responsabilitate sunt într-o perpetuă ascendență. Nu există o soluție uniformă pentru provocările de natură administrativă curente și viitoare valabilă pentru orice context național, însă există posibilitatea de a face schimb de cunoștințe și experiențe între state, în vederea îmbunătățirii sistemelor de management superior necesare pentru soluționarea problemelor globale.

Locul, rolul și competențele secretarului general

Potrivit cercetării *Top Public Managers in Europe: Management and Employment in Central Public Administrations*, managementul public superior reprezintă un sistem de personal pentru funcțiile manageriale superioare din serviciul public național, formal sau informal recunoscute de către o autoritate, sau printr-o înțelegere comună a organizației din care face parte acest grup. Este un cadru de dezvoltare bazat pe carieră, care permite cetățenilor să fie numiți la funcții în baza competiției, ulterior fiind responsabili de consilierea pe domeniul politicilor publice, furnizarea operațională și a serviciilor corporative [3, p.10], [5]. Managementul public superior reprezintă un termen comun, mai înțeles și mai utilizat de către statele membre ale Uniunii Europene când se face referință la grupul de management superior în sistemele de servicii publice [3, p.87], [5].

Nivelul managementului public superior, potrivit aceleiași lucrări, include următoarele funcții publice superioare de conducere: secretarii generali/secretarii permanenți, directorii generali/șefii de departamente și directorii de compartimente. *Funcția de secretar general reprezintă o funcție publică managerială superioară ce se află în vârful ierarhiei sau al clasamentului funcțiilor publice și care corespunde poziției de funcționar public apolitic de nivel superior și principalul administrator al organizației publice* [1], [3], [5].

Este de relevat faptul că în cadrul administrațiilor publice centrale europene se întâlnește și funcția superioară de conducere intitulată secretar de stat. Potrivit lucrării prenotate, sintagma *secretar de stat* se utilizează pentru politicianul ales, care monitorizează activitatea ministerului și a managerilor publici superiori, în timp ce sintagma *secretar general* se utilizează pentru un funcționar public superior, care este ales în mod atent și transparent pentru funcția respectivă, și poate fi numit de o figură politică pentru o anumită perioadă de timp [1], [3, p.15], [5].

În cadrul administrației publice din Republica Moldova, activitatea serviciului public, cât și relațiile din interiorul acestuia sunt reglementate prin act legislativ. Funcțiile publice se clasifică în funcții publice de conducere de nivel superior, funcții publice de conducere și funcții publice de execuție. Funcționarii publici de conducere de nivel superior realizează managementul nivelului superior în autoritățile publice. Categoria funcționarilor publici de conducere de nivel superior include persoanele care sunt numite în una din următoarele funcții publice de conducere de nivel superior: secretar general adjunct al guvernului, *secretar general al ministerului*, adjunct al conducătorului autorității administrative, conducător și adjunct al conducătorului aparatului autorității publice. Totodată, în activitatea de conducere a ministerului, ministrul este asistat *de unul sau de mai mulți secretari de stat*, funcție de domeniile de activitate ale guvernului date în competența ministerului [10, p.3-4], [11, p.5].

În spațiul european, administrativ, pe lângă titulatura de secretar general, utilizată pentru funcția de manager public superior, se mai întâlnesc și alte sintagme, precum *secretar administrativ*, *secretar permanent*, *secretar de stat*, *director general*, *coordonator general* etc. În Franța, Portugalia, Slovacia și Estonia managerul public superior apolitic

din vârful piramidei serviciului public este denumit secretar general. În Germania și Letonia acesta este denumit secretar de stat, în Ungaria - secretar de stat administrativ, în Malta - secretar permanent principal, în Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, Danemarca - secretar permanent. În Luxemburg este denumit coordonator general. În serviciul public polonez este instituită funcția de director general, care dispune de statutul de administrator principal din cadrul instituțiilor administrative. În Suedia, aceleași funcții sunt exercitate de către directori generali pentru afaceri administrative, afaceri legale, afaceri internaționale etc. [1], [3], [5].

În baza unei cercetări desfășurată pe 27 de state (dintre care 25 state membre ale UE plus Norvegia și Elveția) cu privire la rolul secretarului general în cadrul ministerelor, guvernelor și relațiile acestuia cu nivelul politic s-a constatat că, cu excepția unor mici diferențe, rolul și funcțiile secretarului general sunt similare în majoritatea statelor respondente. Responsabilitățile formale ale secretarului general sunt reglementate prin legislația națională și acestea fac referință la planificarea strategică a organizației, comunicarea și cooperarea cu nivelul politic, managementul resurselor umane și bugetare. În unele cazuri, secretarul general este implicat și în activitățile operaționale, precum monitorizarea domeniului tehnologii informaționale și asigurarea securității proprietății imobiliare [1], [3], [5]. Cu referință la dezvoltarea politicilor publice, potrivit aceleiași cercetări, majoritatea secretarilor generali dispun de o dualitate de funcții, care combină dezvoltarea politicilor cu aspecte operaționale de conducere a organizației. În așa fel, secretarii generali combină expertiza dintr-un anumit domeniu de politici cu responsabilitățile manageriale și de leadership [1], [3, p.15], [5].

Modalitățile de angajare a secretarului general

Procedurile de selectare și angajare a personalului în cadrul administrației publice reprezintă elemente determinante în demersul de identificare a unor funcționari publici superiori competenți, obiectivi și neutri față de elementele politice și alți factori exogeni [3, p.24-33], [5]. De aceea, aplicarea principiilor meritocratice în cadrul procedurilor de selectare a managerilor publici reprezintă condiția fundamentală pentru instituționalizarea unui serviciu public superior profesionist, independent de influențele politice și neșantajabil în exercitarea actului funcțional.

Tradițional, în spațiul administrativ european există două sisteme fundamentale de angajare în serviciul public, cu referință la *sistemul bazat pe carieră* și *sistemul bazat pe funcție*. În *sistemul de angajare bazat pe carieră* candidații pentru ocuparea unei funcții publice, respectiv pentru o carieră în serviciul public sunt selectați prin competiție. Promovarea în sistemul bazat pe carieră se bazează pe stagiul/vechimea avută în serviciul public și cursurile de instruire obligatorii acumulate. Funcțiile de nivel superior sunt ocupate doar de funcționarii publici de carieră din interiorul organizației publice. Acest sistem diferă de *sistemul de angajare bazat pe funcție*, unde un concurs deschis este organizat pentru toți candidații din interiorul organizației și din exteriorul acesteia calificați pentru orice funcție vacantă în parte. Toate funcțiile vacante sunt anunțate prin intermediul resurselor media deschise și

toți candidații interesați dispun de posibilitatea de a aplica pentru acestea. Totuși, uneori funcțiile vacante sunt anunțate în interiorul organizației, pentru a acorda posibilitate funcționarilor publici respectivi de a accede la funcții superioare pe scara ierarhică [3, p.33], [5].

Promovarea în cadrul sistemului de angajare bazat pe funcție se face în dependență de disponibilitatea unei funcții vacante și de rezultatele procedurii de selectare competitivă bazată pe principii meritocratice. Instruirile și dezvoltările profesionale se fac în funcție de necesitățile personale, și nu comportă caracter obligatoriu. Cu timpul, elemente din ambele sisteme au fost combinate, astfel creându-se un sistem hibrid de angajare în serviciul public, în vederea îmbunătățirii performanțelor sectorului public și adaptării acestuia la noile realități și provocări contemporane [3, p.13], [4, p.4-5].

Dincolo de procesele specifice și alte particularități, Belgia, Cipru, Ungaria, Bulgaria, Luxemburg, Portugalia și Spania au dezvoltat pentru subiecții nivelului de management superior un sistem de angajare bazat pe poziție. Un sistem de angajare bazat pe carieră se implementează în Germania, Grecia și Franța. În 18 state europene (Belgia, Croația, Cipru, Estonia, Franța, Germania, Ungaria, Italia, Letonia, Luxemburg, Malta, Olanda, Polonia, Portugalia, România, Slovacia, Spania, Suedia) sunt adoptate *sisteme diferențiate de angajare pe nivelurile manageriale* cu referință la nivelul superior, mediu și inferior [4, p.7,69].

Cu referință la selectarea secretarului general, potrivit studiului citat, există două grupe de state cu abordări distincte în acest sens. Primul grup utilizează competiția specializată, în care politicienii nu au nici un rol în cadrul procesului de selectare a secretarului, contând doar experiența specifică a candidatului și formarea lui profesională, procedura de selectare fiind monitorizată de un organ independent, de obicei o comisie specială.

În cadrul celui de al doilea grup, responsabilitatea pentru selectarea secretarului general aparține exclusiv politicienilor. Metoda cea mai întâlnită de implicare a factorului politic în selectarea secretarului general caracteristică paradigmei în speță este recomandarea sau propunerea ministrului cu referire la un anumit candidat înaintată primului-ministru, cel din urmă luând decizia finală în acest sens. În alte cazuri, prim-ministrul face recomandări președintelui statului în privința unui anumit candidat, iar cel din urmă aprobă desemnarea [3], [5].

Potrivit literaturii de specialitate, în democrațiile industrializate, motivul principal pentru implicarea factorului politic în desemnarea managerilor publici superiori este responsabilitatea politică asumată, și mai puțin patronajul politic bazat pe fidelitatea partinică [1], [3], [5]. Totuși, analizând mai atent predispoziția de numire politizată a managerilor publici superiori, se deduce probabilitatea ca responsabilitatea politică să fie obținută în detrimentul altor valori și comportamente-cheie intrinseci serviciului public. La cealaltă extremă se află statele cu sisteme rudimentare de guvernare, unde politizarea procesului de management a funcțiilor publice superioare prezintă riscuri semnificative în angajarea unor manageri fără competențe pertinente exercitării funcțiilor asumate. Având în vedere că în democrațiile îndelungate valorile democratice și meritocratice sunt mai respectate

și mai profund înrădăcinate în valorile societale, și pentru că există mecanisme solide de detectare a comportamentelor netransparente ale politicianilor, statele cu astfel de tradiții democratice sunt dispuse să accepte o influență mai accentuată a factorului politic în procesul de desemnare a funcționarilor publici de nivel superior, comparativ cu statele cu tradiții democratice recente [6, p.23].

În democrațiile recente, implicarea eșalonului politic în activitatea managerilor superiori poate fi contrară interesului public, întrucât nu există o rețea societală consolidată bazată pe valori democratice care să contracareze acțiunile netransparente ale politicianilor [3, p.23], în timp ce în democrațiile solide, aceleași principii mai puțin meritocratice determină beneficii pentru o cooperare mai eficientă dintre politicieni și funcționarii publici [3, p.25].

Implicarea directă și personală a ministrului în identificarea și numirea managerului public superior luând în considerație doar câteva cerințe de eligibilitate (formarea educațională, experiența și aptitudinile profesionale), alegerea managerului public superior de către ministru pe bază de interviu dintre 2-3 candidați prezentați, selectarea managerului public superior de către un comitet de selecție, dar care poate fi refuzat de ministru în baza unei motivări argumentate, implicarea ministrului doar în etapa de stabilire a competențelor și aptitudinilor necesare pe care trebuie să le întrunească candidatul desemnat, participarea ministrului doar la faza de stabilire a listei candidaților pentru funcția publică superioară prin identificarea candidatului cu care în mod cert nu va putea colabora și care, prin urmare, se exclude din listă (mai departe, ministrul nu mai poate influența procesul de selecție și este obligat să formalizeze numirea candidatului final selectat), ministrul sau guvernul numește în mod formal candidatul la funcția de manager public superior selectat de un comitet de selecție – *reprezintă principalele forme de implicare a factorilor politici în procesul de selectare a managerilor publici superiori* [3], [4], [6].

În Germania, secretarii de stat sunt responsabili de activitatea generală a ministerelor, precum și de exercitarea atribuțiilor ce le revin potrivit indicațiilor și ghidărilor ministrului. Aceștia sunt numiți în mod politic în baza propunerii ministrului aprobată de cabinetul federal. Deoarece această funcție solicită o convergență solidă cu viziunile și propunerile de politici ale ministrului, probabilitatea de demitere a secretarilor de stat spre deosebire de alți funcționari publici este foarte ridicată. În Franța, desemnarea secretarului general este discreționară, acesta fiind desemnat de către guvern. În Ungaria, angajatorul principal al secretarului de stat administrativ este ministrul. Ministrul care intenționează să numească un secretar de stat administrativ este obligat să se consulte cu ministrul responsabil de calitatea politicilor de personal din cadrul administrației publice, care poate avea anumite observații în privința candidatului propus. Ulterior, în baza inițiativei ministrului ce a înaintat candidatura, prim-ministrul înaintează propunerea de numire președintelui statului, care formal numește secretarul de stat administrativ în conformitate cu propunerea prim-ministrului. În Letonia, procedura de selectare a secretarului de stat pentru ministere prevede organizarea unui concurs competițional deschis organizat de Cancelaria de Stat, asigurându-se astfel selectarea uniformă și profesională a secretarilor [7], [8].

În Regatul Unit, serviciul public superior dispune de reguli specifice de selectare, angajare și evaluare a performanțelor. Oficiul cabinetului furnizează coordonare și ghidare departamentelor individuale, care angajează manageri publici de nivel superior. Departamentele și agențiile dispun de dreptul discreționar de a determina care funcții publice să fie incluse în serviciul public superior, fiind astfel responsabile de managementul acestor funcții. Totuși, unele condiții și termeni sunt stabilite în mod centralizat [9, p.18]. Funcționarii publici de conducere superiori ai departamentelor guvernamentale în cadrul guvernului britanic se numesc secretari permanenți, care, la modul general, dețin funcțiile pentru o anumită perioadă de timp, distinct de secretarii de stat, cărora le raportează și le furnizează consiliere. Secretarul permanent este considerat contabilul departamentului în care își exercită funcțiile. Sintagma secretar de stat se referă la funcția guvernamentală superioară politică, unde persoana care deține această funcție este numit în baza afilierii politice și pleacă din funcție odată cu plecarea guvernului [3, p.15].

În Malta, procedura de numire a secretarului permanent este reglementată constituțional și prevede că, comisia serviciului public acordă consultanță prim-ministrului, iar președintele statului numește secretarul în baza propunerii prim-ministrului [4, p.37], [13]. În cadrul administrației publice spaniole, secretarii generali se numesc de către guvern în baza propunerii ministrului competent. Aceștia necesită să dispună de calificări și experiență în managementul public sau cel privat [4, p.32,70]. Secretarul general din cadrul administrației publice portugheze este desemnat prin intermediul procedurii competitive deschise, la care pot participa candidați din interiorul sau exteriorul administrației publice, care dispun de formarea educațională corespunzătoare, experiență profesională și aptitudini potrivite funcției. Inițiativa de desfășurare a concursului aparține ministerului în care funcția este vacantă și este asigurat de către comisia pentru selectare și recrutare din cadrul administrației publice - o entitate independentă responsabilă de domeniul administrației publice [3].

În Slovacia, secretarul general este numit de către guvern în baza propunerii ministrului. În Suedia, funcția managerială superioară apolitică din vârful piramidei funcțiilor publice în cadrul ministerelor este intitulată director general pentru afaceri administrative, afaceri legale, afaceri internaționale etc. Directorii generali sunt responsabili de acordarea asistenței și coordonării necesare în conducerea ministerului, precum și de elaborarea calitativă a proiectelor de acte normative. Altă categorie de conducători superiori din cadrul ministerelor suedeze sunt secretarii de stat, care sunt persoane politice numite în baza afilierii politice, responsabile de anumite domenii de politici încredințate de ministru [14]. În Slovenia, secretarul general se selectează prin intermediul unui concurs competițional deschis, coordonat și monitorizat de un organ independent denumit consiliul oficialilor, membrii căruia (12) sunt aleși sau numiți pe un termen de șase ani [4, p.38]. În Danemarca, organul central responsabil de managementul public superior, denumit oficiul pentru serviciul public senior, facilitează și monitorizează întregul proces de selectare și angajare a secretarilor permanenți, inclusiv prin implicarea unor persoane și organizații specializate în diferite etape procedurale. Oficiul elaborează

proceduri detaliate pentru selectarea și angajarea secretarilor, organizează procesul de instruire, dezvoltare și mobilitate a acestora. Acesta acționează ca angajator formal delegat pentru funcțiile de secretari permanenți și directori generali [3, p.17], [15].

Secretarii generali și directorii generali din cadrul administrației publice olandeze se numesc la funcții de către ministrul Afacerilor Interne cu acordul ministrului competent. În Polonia, procedura de selectare a directorilor generali este organizată de serviciul civil - un organ guvernamental central, responsabil de managementul serviciului public [4, p.70]. În Estonia, responsabilitatea pentru organizarea procesului de selecție, angajare și evaluare a performanțelor managerilor publici executivi superiori, inclusiv a secretarilor generali și secretarilor generali adjuncți, aparține Centrului de Excelență pentru serviciul public superior al oficiului guvernului. Centrul organizează activitatea grupului de selecție, dar, în același timp, este responsabil de instruirile și activitățile de dezvoltare ale funcționarilor publici de nivel superior [6, p.23], [16].

În cadrul administrației publice centrale din Republica Moldova, numirea în funcție a secretarului general, modificarea, suspendarea și încetarea raporturilor de serviciu se realizează de către guvern [10, p.4]. Pentru ocuparea prin concurs a funcției de secretar general se instituie o *comisie permanentă* formată din 7 membri, reprezentanți ai societății civile și specialiști cu activitate și experiență remarcabilă în administrația publică, desemnați de către guvern. Ședințele comisiei de desfășurare a concursului se transmit în direct prin intermediul mijloacelor de informare în masă, iar procesele-verbale se publică pe pagina web oficială a autorității publice respective [10, p.4]. Structura, criteriile de desemnare a membrilor, atribuțiile și modul de organizare și funcționare a comisiei menționate se aprobă de guvern [12]. Secretarul general asistă ministrul în activitatea de conducere a ministerului prin realizarea legăturilor funcționale între conducerea ministerului și corpul de funcționari publici, între subdiviziunile aparatului central al ministerului, precum și între ministru și structurile organizaționale din sfera de competență a ministerului [11, p.6]. Asigurarea elaborării obiectivelor și a direcțiilor strategice de activitate ale ministerului, elaborarea calitativă a programelor și planurilor ministerului, coordonarea activității subdiviziunilor aparatului central al ministerului în vederea realizării obiectivelor strategice de activitate, coordonarea activității structurilor organizaționale din sfera de competență a ministerului, asigurarea conlucrării operative dintre ministru și conducătorii acestora, asigurarea monitorizării, evaluării și raportării executării obiectivelor strategice de activitate ale ministerului, verificarea executării actelor normative inițiate de minister, asigurarea elaborării și calității proiectelor de acte normative *reprezintă atribuțiile funcționale ale secretarului general al ministerului* din cadrul administrației publice centrale a Republicii Moldova, reglementate prin act legislativ [11, p.6].

Cerințele de eligibilitate pentru accederea în funcția de secretar general

În Belgia, candidații care aplică pentru funcția de director general executiv trebuie să dispună de experiență managerială minimum șase ani și zece ani de experiență profesională pertinentă ariei/domeniului de activitate. Experiența managerială poate

fi acumulată în sectorul public sau în cel privat [5, p.32]. În Cipru, candidații la funcția de secretar permanent trebuie să dispună de experiență profesională acumulată în funcții manageriale superioare minimum zece ani, dintre care cinci ani să fi activat în domenii precum management, monitorizare, formarea personalului, planificare, coordonare etc. Aceștia se evaluează de către comisia pentru serviciul public, care deține statutul de autoritate constituțională responsabilă de toate numirile și promovările din serviciul public [4, p.26].

Criteriile generale de selectare a secretarului permanent din cadrul administrației publice finlandeze sunt reglementate prin act normativ, și acestea fac referință la deținerea studiilor superioare, dispunerea de experiență practică în leadership și management, prezența raportului de activitate în domeniul afacerilor (acțiuni în diverse companii, proprietăți, funcții și angajamente care ar putea să influențeze buna exercitare a funcției). Secretarii permanenți sunt responsabili de managementul general al tuturor funcțiilor instituționale, unele responsabilități însă, cu referire la managementul operațional, fiind delegate altor manageri din subordine [17]. În Ungaria, cerințele de bază cu privire la angajarea oficialităților guvernamentale la fel sunt reglementate prin act normativ. Lipsa antecedentelor penale, deținerea studiilor superioare, capacitatea fizică, prezența certificatului de cunoaștere a limbilor străine (engleza, franceza sau germana), certificatul medical, aptitudini profesionale specifice reprezintă cerințele pe care trebuie să le întrunească candidații pentru funcțiile publice superioare. Pentru funcția de secretar de stat administrativ candidații necesită să dispună de studii în unul din domeniile drept, administrație publică, economie, să dețină calificările speciale, care se pretează cu funcția pentru care aplică și să demonstreze lipsa antecedentelor penale [4, p.36], [18].

Candidații pentru funcția de manager executiv public superior (secretar general) din cadrul administrației publice estoniene necesită să dispună de experiență managerială, calificări corespunzătoare, competențe lingvistice de cunoaștere a limbilor străine necesare pentru exercitarea funcției, precum și competențe definite în modelul de competență al funcției publice superioare (arhitect al viitorului; furnizor de valori; motivațional; realizator de obiective; adept al inovației) [19].

În Luxemburg, persoanele care dețin funcția de coordonator general, de obicei, sunt funcționari publici experimentați, cu un stagiu îndelungat în sectorul public sau chiar în ministerul respectiv [3]. Procedura de selectare a secretarului de stat din cadrul administrației publice letone cuprinde etapa de evaluare a eligibilității candidatului, cu referire la corespunderea acestuia cerințelor obligatorii (formarea educațională, experiența profesională etc.) și etapa interviului, în care se analizează motivația candidatului, se examinează prezența valorilor corespunzătoare sectorului public, se ia act de viziunea de dezvoltare a instituției din perspectiva candidatului și se poartă discuții cu privire la principiile și structura sectorului public, planificarea bugetară, precum și procesul administrativ din cadrul instituției [3].

În Malta, secretarul permanent principal este așteptat să posede cunoștințe profunde și experiență îndelungată, să dispună de capacități pertinente funcției,

inclusiv de leadership și management [20]. Candidații la funcția de secretar general în cadrul administrației publice olandeze necesită să întrunească trei din următoarele patru criterii [3, p.39]: și-a desfășurat activitatea publică precedentă în cel puțin două ministere diferite; activitatea profesională a vizat cel puțin trei domenii de activitate cu referință la politici publice, management organizațional, verificare/inspectare; deține experiență internațională; dispune de experiență profesională acumulată în afara guvernului național [21]. În Danemarca, accesarea la funcția publică superioară de secretar permanent la fel se face în baza unor criterii de selecție. Acestea se referă la deținerea experienței din cadrul unei organizații politice, posesia cunoștințelor și experienței în managementul financiar sau managementul antreprenorial, existența experienței din alte domenii, sectoare și structuri organizaționale, prezența abilităților de conducere acumulate la diferite domenii și nivele ierarhice (elaborarea politicilor, prestarea serviciilor, inspectare, management operațional), experiență în relații internaționale, precum și rezultate documentate [3, p.39].

Cerințele generale pentru ocuparea funcției de director general în administrația publică poloneză sunt asemănătoare cu cele prevăzute pentru celelalte poziții superioare din serviciul public, și anume: deținerea studiilor de învățământ superior de master, lipsa condamnărilor incompatibile cu deținerea unei funcții publice sau a unei funcții care gestionează bani publici, precum și posesia aptitudinilor manageriale. Directorii generali asigură funcționarea conformă și continuă a oficiilor, poartă responsabilitate pentru performanțele instituționale, organizează managementul resursei umane (asigură implementarea politicilor de personal), managementul bugetar, managementul proprietății și achizițiilor publice, monitorizează inspecțiile și auditul, veghează asupra tehnicii legislative. Directorii generali prezintă anual rapoarte de performanță către șeful serviciului public cu privire la obiectivele instituționale realizate în anul precedent [3].

În Slovacia, cerințele de ocupare a funcției de secretar general sunt reglementate prin actul cu privire la serviciul public și prevăd ca candidații la această funcție să dispună de formare educațională universitară, să dețină experiență profesională în domeniul administrației publice, experiență managerială minimum trei ani și să dețină dovezi cu privire la propria integritate [3]. În Slovenia, la fel există standarde de calificări profesionale pentru pozițiile oficiale superioare din cadrul administrației de stat (secretari generali, directori generali, directori ai oficiilor guvernamentale) pe care trebuie să le poseze candidații și acestea fac referință la experiența și deprinderile manageriale, cunoștințe profesionale, inclusiv în planificarea și utilizarea resurselor [4, p.38]. Aspiranții la funcția publică superioară de secretar general în cadrul administrației publice elvețiene sunt obligați să dispună de studii superioare de master sau doctorat în jurisprudență, economie sau științe politice, să poseze cunoștințe profunde cu privire la administrația federală și a proceselor politice, de asemenea, să dețină cunoștințe în vorbirea fluentă a limbilor germană, franceză, italiană și de multe ori engleză [22].

În cadrul administrației publice din Republica Moldova, pentru a ocupa o funcție publică de conducere de nivel superior, inclusiv secretar general în cadrul

ministerului, persoana este obligată să îndeplinească cumulativ anumite cerințe [10, p.4]. În primul rând, necesită să dețină cetățenia Republicii Moldova, să posede limba de stat și limbile oficiale de comunicare interetnică, să dea dovadă de capacitate deplină de exercițiu și să fie aptă din punctul de vedere al stării sănătății și vârsta deținută să nu depășească 63 de ani. În al doilea rând, să posede studii superioare absolvite cu diplomă de licență sau echivalentă, să dispună de cel puțin 5 ani vechime în specialitatea/profilul funcției publice, iar experiența managerială să nu fie mai mică de 2 ani. În ultimii 5 ani să nu fi fost destituită dintr-o funcție publică pentru săvârșirea unei abateri disciplinare, care a avut consecințe grave, sau pentru nerespectarea obligațiilor legale cu privire la integritate și combaterea corupției. De asemenea, este important ca candidatul să nu dispună de antecedente penale nestinse pentru infracțiuni săvârșite cu intenție, să nu fie privată de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate și să nu aibă interdicția de a ocupa o funcție publică sau de demnitate publică, ce derivă dintr-un act de constatare al Autorității Naționale de Integritate.

Concluzii

Pornind de la studiile și practicile europene cu privire la instituția secretarului general din cadrul administrației publice centrale, precum și luând în considerație rezultatele prezentei cercetări, pot fi stabilite următoarele concluzii și recomandări.

Instituția secretarului general al ministerului din cadrul administrației publice centrale a Republicii Moldova este reglementată prin acte legislative similar majorității statelor membre ale Uniunii Europene. Statutul, locul și rolul acestei instituții sunt stabilite și definite corespunzător practicilor europene. Competențele și responsabilitățile secretarului general al ministerului, la modul general, sunt similare celor identificate în studiile de specialitate, însă necesită unele decantări. Potrivit prevederilor normative autohtone în vigoare ce reglementează procesul de selectare și angajare a secretarului general, interferențele factorului politic sunt excluse, cu condiția respectării acestora în mod plenar.

Considerând studiile și practicile europene de specialitate, dar și din propriul raționament, considerăm că nivelul de exigență al criteriilor de eligibilitate pentru accederea la funcția de secretar general al ministerului necesită ridicat. Astfel, propunem ca criteriile de eligibilitate, care se referă la deținerea studiilor, vechimea în specialitatea/profilul funcției publice și experiența managerială, să fie revizuite potrivit practicilor europene expuse. Experiența managerială însoțită de rezultate concrete propunem să fie documentată și probată.

Potrivit normelor juridice în vigoare, relațiile și rapoartele de serviciu dintre secretarul general al ministerului și secretarii de stat poartă un caracter echivoc, ceea ce implică efectuarea unor anumite intervenții în cadrul normativ în vigoare (precizări și completări).

Respectarea fermă de către factorii politici a prevederilor normative cu privire la selectarea, angajarea și statutul secretarului general al ministerului, inclusiv a

normelor cu privire la instituirea comisiei de selectare a acestuia reprezintă condiția *sine qua non* pentru edificarea unui serviciu public superior competent, subsecvent, a unei administrații publice centrale profesioniste și performante.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. European public administration network. Bojanov K., Milanov R. The status and role of the secretary general in the public administration. Report prepared under the Bulgarian presidency of the council of the European Union, June 2018. 25 p.
2. Randma-Liiv T. Civil Service merit values between employment security and flexibility. In: Reflections on Performance, integrity and trust in the public sector in Europe. Essays of 4 European experts. Input for the EUPAN working level meeting in Brussels 21-22 January 2016. 32 p.
3. European public administration network. Kuperus H., Rode A. Top Public Managers in Europe: Management and Employment in Central Public Administrations. Hague, December 2016. 97 p.
4. European public administration network. Innovations in Public Managers' Selection Systems in EU Member States. Thematic paper. Greece EU presidency, Ministry of administrative reform and e-governance, 2014. 189 p.
5. European public administration network. Structure of the Civil and Public Services of the EU Member States and Accession States. Irish Presidency, Survey on the 60th EUPAN Directors General Meeting, Dublin Castle, 13th June 2013. 189 p.
6. Matheson A. et al. Study on the Political Involvement in Senior Staffing and on the Delineation of Responsibilities Between Ministers and Senior Civil Servants. OECD Working Papers on Public Governance, 2007/6. 75 p.
7. State Administration Structure Law. Section 23. https://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/state_administration_structure_law.pdf;
8. Rules of Procedure of the Cabinet of Ministers, 06.09.2011, Regulation No 690 Rīga https://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/rules_of_procedure_of_the_cabinet_of_ministers.pdf
9. Cabinet Office of the UK. Performance Management arrangements for the Senior Civil Service 2013/14. HR Practitioners' Guide. April 2013 (b). Retrieved on 16 February 2015 from: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/366658/Annex-A-PerformanceManagement-Arrangements-for-SCS-2013-14-HR-PractitionersGuide_Sept-2013.pdf
10. Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public. Nr.158-XVI din 4 iulie 2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 23.12.2008, nr.230-232.
11. Legea privind administrația publică centrală de specialitate. Nr.98 din 4 mai 2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 03.08.2012, nr.160-164.
12. Hotărârea Guvernului privind punerea în aplicare a prevederilor Legii nr.158-XVI din 4 iulie 2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public. Nr.201 din 11.03.2009. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 17.03.2009, nr.55-56.
13. Constitution of Malta. <https://www.constitution.org/cons/malta/chapt0.pdf> (vizitat la 20.01.20);
14. Government Office of Sweden. <https://www.government.se/government-of-sweden/ministry-of-education-and-research/organisation/>(vizitat la 23.01.20);
15. The Government of Denmark. <https://www.regeringen.dk/danish-governement-homepage/> (vizitat la 24.01.2020).
16. Republic of Estonia. Government Office. The executives in civil service. <https://www.riigikantselei.ee/en/top-executives-civil-service> (vizitat la 03.02.2020).
17. Finnish Government. <https://valtioneuvosto.fi/en/marin/ministers> (vizitat la 28.01.2020).
18. Website of Hungarian Government. <https://www.kormany.hu/en/members-of-the-government> (vizitat la 3.02.2020).
19. Republic of Estonia. Government Office. Competency Framework. <https://www.riigikantselei.ee/en/supporting-government/top-executives-civil-service/competency-framework> (vizitat la 7.02.2020).
20. Government services and information. <https://www.gov.mt/en/Government/Government%20of%20Malta/Ministries%20and%20Entities/Pages/default.aspx> (vizitat la 12.02.2020).
21. Government of Netherlands. <https://www.government.nl/ministries> (vizitat la 14.02.2020).
22. Government and Administration Organization Act No. 172.010 of 21 March 1997. <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19970118/index.html#id-ni6-ni8-4> (vizitat la 18.02.2020).
23. Government of the Czech Republic. <https://www.vlada.cz/en/clenove-vlady/ministerstva/> (vizitat la 21.02.2020).

АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ КУЛЬТУРЫ КАК ПРЕДМЕТ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

CULTURE ANTHROPOLOGICAL DIMENSION AS A SUBJECT OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS

Николай ПОПОВИЧ, доктор хабилитат философских наук, профессор,
Подольский государственный аграрно-технический университет, Украина
ifp@pdatu.edu.ua

Дмитрий ПОПОВИЧ,
компания «Marriott International», Германия
busterbunny@ukr.net

Rezumat

Cultura are întotdeauna o dimensiune umană ca determinantă în raport cu alte dimensiuni ale acesteia, în special instituționale, tehnologice, simbolice etc. Dimensiunea umană a culturii determină începutul său creativ, care generează diverse modele ale culturii, în special instituțiile sociale ale culturii, tehnologii sociale, sisteme simbolice (de la religie și artă la ideologie și știință). Ca principalele caracteristici ale culturilor, din punctul de vedere al dimensiunilor umane, sunt determinate aspecte valoroase, funcții structurale și simbolice-sistemice ale formării, care sunt interdependențe manifestate în dinamica sa

Drept principale caracteristici ale culturii, din punctul de vedere al dimensiunii umane, sunt definite valorile, aspectele structurale și simbolice ale sistemului cultural, a căror interdependență se manifestă în dinamica sa. O analiză adecvată a fundamentelor sociale ale dimensiunii umane a culturii este posibilă din perspectiva teoretică a filosofiei comunicative, care dezvăluie esența socială a omului ca o ființă comunicativă. A fost identificat potențialul reinterpretării filosofice a antropocentrismului ca o paradigmă clasică a teoriei social-filosofice a culturii, care necesită o nouă conceptualizare bazată pe teoria socială comunicativă. Cultura nu poate fi văzută altfel decât un produs al omului și calea principală de socializare a lui.

Cuvinte-cheie: cultură, dimensiune umană, antropocentrism, viziune asupra lumii, valori, comunicare, umanism, paradigmă.

Summary

Culture always has a human dimension as a determinant to its other dimensions, such as that institutional, technological, and symbolic. Human dimension of culture defines its creativity, which generates various patterns of culture, particularly the social institutions of culture, social technologies, symbolic systems (from art and religion to ideology and science). As the main characteristics of culture from there are defined values, structural and symbolic aspects of a culture system, the interdependence of which is discovered in its dynamics. An adequate analysis of the social fundamentals of human dimension of culture is possible from the theoretical standpoint of communicative philosophy, which is revealing the social essence of the individual as a communicative being. It was identified the potential of the philosophical rethinking of anthropocentrism as the classical paradigm of such social-philosophical theory of culture, which requires its new conceptualization, based on communicative social theory. The culture cannot be regarded otherwise than as a work of human being and fundamental way of human socialization.

Keywords: culture, human dimension, anthropocentrism, worldview, value, communication, humanism, paradigm.

Человеческая культура в своем величии нередко предстает нашему взору как нечто универсальное и сакральное. Философы нередко акцентировали внимание на том, что в слепом преклонении перед культурой человек не только

теряет себя, но и встает на путь потери и уничтожения самой культуры. Выпускник Киевского университета «Святого Владимира» Николай Бердяев считал культуру не только великим творением человека, но и наибольшей угрозой его творческому началу [1]. Как только завершается акт творчества, культура объективирует творческие усилия человека, и тогда она из позитивной системы ценностей превращается в негативную, поскольку начинает препятствовать творчеству и самой свободе человека. Бердяев развивает мысли Фридриха Ницше, в частности, из его работы «О пользе и вреде истории для жизни» [2], в которой последний также ставит актуальное творчество выше преклонения перед творчеством прошлого, то есть перед культурой. Вообще-то противопоставление творца и творения уходит своими корнями в мифологию и древнюю философию. Чего только стоит сюжет о золотом тельце из Библии [32-й глава книги Исход] – культура не должна превращаться в кумир, поскольку она таким образом не только не обретает истиной сакральности, а наоборот, – становится врагом всякого божественного и действительно человеческого.

Самым ценным в культуре являются её человеческие истоки, и поэтому прояснение человеческого начала выступает самым важным и актуальным заданием познания культуры. Наша исследовательская позиция состоит в том, чтобы аргументировать, что наиболее глубоко человеческое начало в культуре можно осмыслить с позиций социальной философии, философии культуры и философской антропологии, а именно – определяя и обозначая социальную сущность человека как творца и творения культуры. На основе анализа основных парадигм теории, главных мировоззренческих форм культуры попытаемся выявить потенциал применения принципа антропоцентризма в её исследовании.

Понятие «культура» относят к одному из основополагающих понятий общественных и гуманитарных наук. Однако это понятие пока еще не получило общепринятой концептуальной трактовки.

Действительно, трудно себе представить термин более многозначный и распространенный чем культура. Его используют для обозначения весьма широкого спектра материальных и духовных предметов, явлений и процессов. Манифестациями культуры являются научные знания (идеи, концепции, теории, учения), художественные произведения, моральные и правовые нормы, религиозные заповеди, социальные проекты, политические и эстетические идеалы, отношение к природе, нравственный и экологический императивы, межличностные отношения, обычаи и традиции, язык, техника и технологии, процессы научного, художественного и технического творчества. Поэтому необходимо разобраться с этимологией термина «культура», его научным определением и бытовым применением.

Слово культура латинского происхождения, связано с глаголом *colere* – культивировать, возделывать, ухаживать, населять, а также почитать, покровительствовать. В применении к обработке земли (лат. *agricultura* – земледелие) оно вошло в словари сельскохозяйственных, биологических и ме-

дицинских наук (например, культура бактерий, культура растений, технические сельскохозяйственные культуры и т. д.).

Второе, философское значение слова «культура» – это улучшение, обогащение, воспитание человека. В этом значении его впервые применил римский мыслитель Марк Тулий Цицерон, для которого культура являлась творческим фактором, обеспечивающим формирование человеческого духа [3]. Такой же смысл вкладывали в слово философы XVII–XVIII вв., подразумевая под культурой всё то, что не растёт, не развивается само по себе, а возникает благодаря труду и творчеству человека. Это разграничение «природы» и «культуры» впоследствии легло в основу деления наук на естественные (о природе) и гуманитарные (о духе).

Наконец, в третьем своем значении «культура» ассоциируется с одной из отраслей современной экономики. Сегодня на культуру всё чаще начинают смотреть под прагматичным углом зрения, поскольку сфера обслуживания, неуклонно расширяясь в промышленно развитых странах, поглощает огромные финансы и приносит значительные доходы, в том числе – доходы от различных культурных мероприятий. Необходимо отметить, что в современном западном обществе, где проблема производства отступает на второй план перед проблемой потребления, изменяется восприятие и понимание культуры. В этих условиях правомерно говорить о производителях и потребителях культуры и, следовательно, об экономической ценности культурных благ. Соответственно, можно констатировать существование рынка культуры и экономики культуры.

В философской и культурологической литературе собрано и проанализировано множество определений культуры. Французский искусствовед Абрам Моль насчитал более 200 дефиниций [4], а американский социолог Альфред Кребер – свыше 500 [5]. Однако в результате анализа их содержания исследователи пришли к выводу, что ни одно из определений не отображает и не выражает всех аспектов, сторон, граней и измерений культуры. Каждое из них воссоздает только один аспект её реальных проявлений.

В своем осмыслении культуры мы опираемся на те определения, в которых акцентируются человеческо-творческая сущность, социальный и коммуникативный характер культуры. Для нас культура – это творческий процесс человеческой деятельности; позитивный результат человеческой деятельности; степень и мера проявления человечности в человеке; система символов, смыслов и норм; совокупный социальный опыт человечества; система духовных ценностей, воплощенных в деятельности и образе жизни человека. Мы склоняемся к определению культуры, предложенному Толкоттом Парсонсом и Альфредом Кребером: «Культура – это созданные и переданные сущности, а также модели ценностей, идей и других символических систем, которые являются фактором, формирующим человеческое поведение, а также продуктом такого поведения» [6; 5]. Это обобщенное определение охватывает, в отличие от других, наиболее сущностные аспекты, стороны, грани и измерения культуры.

Действительно, культура – это совокупность материальных и духовных ценностей, созданных человечеством на протяжении истории своего развития, а также исторически накопленный набор норм, правил, наставлений, традиций и табу, которые обеспечивают сохранение и функционирование общества.

Создание и передача ценностей культуры имеют коммуникативный характер. Человек творит культуру вместе с другими людьми, ради других людей и благодаря сотворенному другими людьми. Поэтому человек является одновременно творцом и творением культуры.

Впрочем, консенсус относительно сущности феномена культуры отсутствует не только на уровне формулирования определений и раскрытия содержания понятия, но и на уровне философских исследований. Прояснить сущность культуры нам поможет ознакомление с основными парадигмами её теории и истории. Парадигма, по определению Томаса Куна, – это «признанные всеми научные достижения, которые на протяжении определенного времени предоставляют научному сообществу модель постановки проблем и их решений» [7, с. 11]. Как правило, речь идет о господствующей системе идей, научных представлений, которая дает исследователям более или менее отчетливое и ясное видение мира и позволяет решить теоретические и практические задачи, служит эталоном научного мышления.

К основным парадигмам в области теории и истории культуры следует отнести те, которые концентрируют внимание на культурологической проблематике под тем или иным углом зрения, а точнее – выбирающие в качестве концептуального центра исследования некую сущностную характеристику культуры, подчиняя ей все другие характеристики. Такими концептуальными центрами философско-антропологического исследования феномена культуры являются природа, человек, знание, общество. Соответственно, в качестве основных парадигм в области теории и истории культуры выступают: природоцентризм (космоцентризм, биоцентризм, географический детерминизм, экологизм и т. д.), антропоцентризм (этицизм, гуманизм, экзистенциализм и др.), теоцентризм (христианский, исламский, буддистский, иудаистский), логоцентризм (наукоцентризм, рациоцентризм, текстоцентризм и т. д.), социоцентризм (марксизм, позитивизм, структурализм, исторические теории культуры, теории социальных систем и др.), техноцентризм (прогрессизм на основе учения о научно-техническом прогрессе, индустриализм, постиндустриализм, функционализм и т. д.) и, наконец, собственно культурологическая парадигма теории и истории культуры – от лингвистических и семиотических теорий культуры, философии символических форм до метафорологии.

Среди этих парадигм мы выбираем для специального рассмотрения и общей концептуализации антропоцентризм. Вместе с тем целесообразно, хотя бы в общих чертах, остановиться на всех других парадигмах культуры, чтобы, с одной стороны, лучше различать среди них именно антропоцентризм, а с

другой – выяснить, в какой мере антропологическая составляющая присутствует во всех иных парадигмальных версиях теории и истории культуры.

Прежде следует отметить, что осмысление культуры берет начало еще в до-теоретических формах освоения мира – в рамках мифологического сознания. Этому сознанию, по нашему мнению, свойственен, прежде всего, природоцентризм. Человек чувствует и переживает себя неотъемлемой частью природы, его культура осознается лишь как преклонение перед природой, все другие аспекты культуры строго подчинены логике природных циклов и архетипам выживания. Природоцентризм постепенно ослабляется с переходом к цивилизации: так, древнегреческие философы начинают познание мира с исследования природных первоначал, «физики» [8], однако эти первоначала уже не персонифицируются как боги, а выступают чем-то средним между субстратом и причиной саморазвития природы и человека как её составной части.

В скором времени древнегреческие философы выделяют интеллектуальную культуру в обособленное царство бытия. Сначала Парменид радикально противопоставит бытие и мысль о бытии; впоследствии его ученик Зенон провозгласит несоразмерность природы и мышления [8]; Платон вообще создаст учение об отдельном мире идей [9] как точке опоры интеллектуальной культуры – сверхчувственной и нематериальной – в противовес культуре чувственной и материальной. Логоцентризм достиг своей кульминации у Аристотеля, который задал науке парадигму развития почти на две тысячи лет [9]. Таким образом, более двух тысяч лет назад наметился первый слом в переживании культуры – слом между природным и сверхприродным. Однако сверхприродное пока что осмысливается только как нечто большее, чем природное, а именно – как глубокая сущность природного в виде закона – «логоса» [9; 10].

Антропоцентризм в осмыслении культуры впервые применили софисты и Сократ. Именно софисты сфокусировали рефлексию мышления на человеке как мере всего сущего. Протагор утверждает, что человек является мерой всего: существующего, ибо оно существует, и несуществующего, ибо оно не существует [8]. Сократ и его ученики всю философию делают этичной, подчиняя этике теорию познания. Поэтому именно от Сократа следует вести отсчет времени появления антропоцентризма как парадигмы, которая противопоставляется логоцентризму. Как близкие ученики Сократа, прежде всего киники, мегарики и киренаики, так и более далекие его последователи – стоики, скептики и эпикурейцы – отдавали преимущество этике над теорией познания (несколько иную позицию занимали скептики, сделавшие весомый вклад в развитие логики). Таким образом, по свидетельству Диогена Лаэртского, в античной философии отчетливо разграничиваются три основных направления в философии – физика, логика и этика [11]. Их, по нашему мнению, вполне можно соотнести с будущими парадигмами в теории и истории культуры – соответственно, природоцентризмом, логоцентризмом и антропоцентризмом.

Таким образом, антропоцентризм становится одной из самых древних парадигм теории и истории культуры. Довольно быстро изменившийся до неузнаваемости, он трансформируется в теоцентризм и будет ожидать своего возрождения почти целое тысячелетие. Можно утверждать, что если в патристике антропоцентризм еще присутствует (правда, в скрытой, завуалированной форме – стоит вспомнить «Исповедь» Августина Блаженного [12]), то в высокой схоластике Бог вытесняет человека, лишая его свободы воли [1]. Соответственно, культура в контексте теоцентризма – это не результат выбора и творения человека, а результат выбора и творения Бога. Об этом очень подробно и красочно пишет, анализируя метафорику книги, Ганс Блюмберг [13].

Эпоха Возрождения ознаменовала начало поступательного разворачивания и осмысления трех сложившихся в Античности взглядов на культуру – уже как парадигм культуры. Если теоцентризм преодолевает античную культуру как какую-то стихию, не воспринимая её в качестве некоего способа системного, основанного на мифологии, видения мира, то Возрождение уже сознательно преодолевает теоцентризм схоластики, противопоставляя ему в качестве альтернативной программы гуманизм. Гуманизм Возрождения как одна из ипостасей антропоцентризма представляет собой не стихийное творение культуры, а сознательную и продуманную до мельчайших деталей культурную программу.

В культуре Нового времени происходит реанимация логоцентризма и его конституирование в качестве парадигмы культуры. Логоцентризм возрождается в рационализме и эмпиризме философии XVII–XVIII вв. В эпоху Просвещения апогеем логоцентризма как парадигмы теории культуры становится движение энциклопедистов, задающих всей культуре образец логически упорядоченного знания, которое должно быть доступным для каждого члена общества [14; 15]. В искусстве, например, логоцентризм трансформировался в классицизм с его литературой, театром и архитектурой [14; 16].

Неизбежным следствием возрождения логоцентризма становится также возрождение природоцентризма, но уже в качестве действительной парадигмы культуры. Если в эпоху Возрождения природоцентризм прятался в одеждах пантеизма и деизма, то с зарождением эмпирической науки Нового времени природа стала рассматриваться как «*causa sui*» и объект экспериментальных научных исследований. Обретают новое переосмысление и получают распространение древние идеи о том, что предназначение человека – господствовать над миром природы. Человек рассматривается как «царь природы» и одновременно – как её самое совершенное творение. Но уже не беззаветная вера в совершенство человека лежит в основе суждений об его исключительном положении в мире природы, а учение об эволюции. Исследования, на которые опиралось это учение, продуцируют и другие версии: этнологию, археологию, расовую теорию, социобиологию, нейрофизиологию и т. д. В наше время эта парадигма обрела новое дыхание благодаря попыткам некоторых философов

подчинить всю философскую проблематику проблематике экологической, как, например у В. Хесле [17]. Снова заостряется внимание на отношениях «человек – природа», отчасти через формулу «ответственности», то есть через осознание современным человеком ответственности перед будущими поколениями людей за сохранение природы.

Необходимость выявления специфики человеческой культуры в сравнении с природой продуцировало появление новой парадигмы теории культуры – социоцентричной. Сначала марксизм утверждает наличие внутренних социальных причин культурного развития, которые концентрируются в феномене общественного производства. Затем позитивизм эмпирически обосновывает социальную сущность человеческой культуры: от Огюста Конта до Эмиля Дюркгейма это обоснование обрело разные формы [14]. И, наконец, историческая школа в Германии провозглашает автономию человеческой культуры от природы: культура как результат творения духа, в отличие от природы, всегда уникальна и неповторима, – соответственно, и метод её познания должен быть отличным, а именно – определение места и роли творца культуры в противовес познанию причинных связей в природе. При всеобщей акцентуации на проблемах общества и подчинении человека как индивида обществу (особенно в социологических теориях), социоцентризм: а) продуцирует собственные антропологические рекомендации – как в теориях К. Маркса и Г. Спенсера, или б) опирается на уже разработанные антропологические теории.

Техноцентризм сначала сложился в рамках социоцентризма, а со временем обрел парадигмальный статус и стал самостоятельным направлением в методологии познания культуры. Начиная с О. Шпенглера и Л. Мамфорда [18; 19] с их, в общем-то, мистическими учениями о гегемонии техники – и до вполне академических фундаментальных исследований сначала индустриального (Р. Арон [20]), а затем постиндустриального (Д. Бэлл [21]) и информационного общества (М. Кастельс [22]), техноцентризм тяготеет к растворению культуры в способности человека к продуцированию и овладению разнообразными технологиями по образцу функционирования техники. Поэтому весь функционализм в теориях культуры неизбежно, рано или поздно, ведет к переходу на позицию парадигмы техноцентризма. Тем не менее, техноцентризм может рассматриваться как одно из неявных проявлений антропоцентризма, поскольку функции техники задаются человеком – сама техника никаких функций себе не задает. Поэтому, требуя от человека приспособления к тому или иному уровню технического развития общества, техноцентризм сам всегда опирается на определенный его антропологический тип. Соответственно, в техноцентрических версиях культурологии всё чаще речь идет о становлении нового типа человека под влиянием информационной, биотехнологической и других революций. Об этом детально и аргументировано повествуют Ф. Фукуяма в работах «Наше постчеловеческое будущее», «Конец истории и последний человек» [23; 24] и Ю.Н. Харари в книге «21 урок 21 века» [25].

Что касается собственно культурологической парадигмы, то большинство ученых придерживается мнения, что эта парадигма оформляется только в XX столетии: именно в его начале конституируется самостоятельное направление в философии, которое именуется «философией культуры», а впоследствии – и культурология как автономная область познания. Главный вывод, к которому приходит культурология XX столетия и который будет доминировать в культурологической парадигме XXI столетия, – это ценность каждой культуры и равноправие культур, если они несут в себе гуманистические ориентиры. Культурология XX столетия подвела человечество к осознанию необходимости преодоления европоцентрических подходов, колониальных по сути принципов отношения к культурам разных народов. На повестку дня встали также вопросы осознания полицентричности и признания плюрализма культур. Разнообразие культур – это самая большая ценность человечества.

Весомый вклад в осмысление сущности культуры в XX столетии внес американский социолог Толкотт Парсонс. Он создал учение о социальных системах, согласно которому система культуры и социальная система являются относительно автономными и взаимодействуют как две подсистемы одной, более общей системы. Таким образом, благодаря Парсонсу были отчетливо разграничены социальная проблематика и проблематика культурологическая [6]. Это ни в коей мере не означает, что культура не представлена в социальной системе, наоборот: для взаимодействия с системой культуры социальная система разрабатывает специальную собственную подсистему ценностей. Именно через ценности культурологическая проблематика приобретает социальную значимость. Это дает основание рассматривать аксиологизм (ценностный центризм) одновременно и в структуре социоцентризма, и в структуре культурологической парадигмы теории культуры. Если принять во внимание что носителями ценностей всегда являются люди, то аксиологизм выступает связующим звеном между антропоцентризмом и двумя вышеназванными парадигмами. Более того, другие рассмотренные нами парадигмы – логоцентризм, природоцентризм, теоцентризм, техноцентризм – также могут быть осмыслены под ценностным углом зрения: как приоритетные ценности в них выступают природа, разум, Бог, техника. Соответственно, аксиологизм может быть способом осмысления всех парадигм теории и истории культуры – и прежде всего в их связи с антропоцентризмом.

Парадигмы социоцентризма и аксиологизма объясняют какое место в обществе и культуре занимают социальные институты культуры. Без социальных институтов невозможен коммуникативный способ функционирования культуры. В широком смысле слова можно утверждать, что все социальные институты являются институтами культуры. Государство как политический и юридический институт, а также собственность, деньги и банки как экономические институты являются одновременно институтами культуры. В узком смысле слова социальный и культурный характер, на наш взгляд, имеют те

институты, которые специализируются на создании, хранении, наследовании, тиражировании, распространении, трансляции и популяризации ценностей культуры. К ним относятся институты образования, семьи, религии, языка, традиций и обычаев, этикета, массовых коммуникаций и, собственно, институты культуры: театры, музеи, артгалереи, кинотеатры, архивы, хранилища культурных ценностей и др.

Методология познания культуры предполагает разграничение и прояснение специфики двух взаимно дополняющих подходов в осмыслении культуры: её исследование через призмы человеческого и антропологического измерений. В контексте социальной философии мы утверждаем, что культура всегда имеет человеческое измерение, и акцентируем внимание на том, что она имеет выраженный социальный характер, является системой материальных и духовных ценностей. В отличие от философской антропологии, человек в этом контексте рассматривается не как морфологически и физиологически совершенный вид, венец природной эволюции, носитель определенных сущностных сил, универсальное существо, самодостаточный феномен и первоначало самого себя, а как творец и творение общества.

Чтобы глубже осмыслить человекоразмерную сущность культуры и определить степень и способы её влияния на формирование человека, целесообразно рассматривать культуру под углом воплощения в ее содержании основных типов мировоззрения. Основой творения культуры является мировоззрение человека, осознание ним своего места в мире и мира в нём. Культура не может существовать только в виде материально-предметных образований, её сущностной характеристикой является символично-смысловая система. Мировоззрение – это созидающий фактор культуры, который получает свое выражение, прежде всего, на уровне символов, принципов и норм. Следует отметить, что часто они носят не формальный характер, а опираются на общее согласие членов человеческого сообщества, то есть консенсуально легитимизируются. Попытаемся осуществить анализ мировоззренческого содержания основных форм культуры в социально-антропологическом ракурсе.

Проблемы культуры и мировоззрения находятся в поле философских исканий еще со времен Античности, поскольку вращаются вокруг центральной проблемы философии: что такое человек? Следует отметить, что данная проблема сложна и многогранна, поэтому требует всестороннего анализа как в антропологическом, социально-философском, так и историко-философском измерениях. Вначале рассмотрим проблему соотношения культуры и мировоззрения, затем проведем анализ взаимодействия некоторых типов мировоззрения и форм общественного сознания в контексте развития культуры, то есть осмыслим содержание морали, права, религии, философии и науки как культурно-нормативных воплощений мировоззрения. Не будет лишним также конкретизировать, в каком значении в философии применяется категория

«мировоззрение». Как известно, мировоззрением называется форма самосознания человека или система идей, ценностей, норм, идеалов, ориентиров и убеждений, которыми люди руководствуется в своей жизнедеятельности. В структуре мировоззрения соединены в одно целое четыре элемента: *мироощущение, мировосприятие, миропонимание* и установка сознания на *миропреобразование*. Исторически сложились различные комбинации этих компонентов мировоззрения в различных манифестациях культуры. Миф является системообразующим принципом мировоззренческого содержания раннеантичной культуры (эпос Гомера). В мировоззренческом содержании классического древнегреческого искусства (Эсхил, Софокл, Эврипид) элементы мифологии переплетаются с немифологическими, философскими структурами. В характерных для этого искусства темах рока, судьбы сохраняется сильный мифологический осадок, однако в его произведениях впервые поставлен не характерный для мифологического мировоззрения вопрос о смысле человеческой жизни.

Мировоззренческое содержание культуры Возрождения строилось преимущественно на оптимистическом мироощущении и мировосприятии гуманизма и прорелигиозном миропонимании неоплатонизма.

В культуре классицизма элемент рационалистического миропонимания превалирует над остальными компонентами мировоззренческого содержания. Абстрактность образов классицизма, его академический характер вытекают из принципов мировоззренческой платформы.

В мировоззренческом содержании Романтизма абсолютизировано мирообразующее начало культуры. Гуманистическое видение мира, глубокое мироощущение и острота переживания человеческого бытия в мире сочетаются в культуре Романтизма с иррационалистическим пониманием действительности и утопической установкой на преобразование мира.

В критическом реализме структуры мировоззренческого содержания подчинены аналитическому истолкованию социальной действительности. Миропреобразовательный момент реализуется в мировоззренческом содержании искусства критического реализма неодинаково: в диапазоне между пониманием миропреобразования как нравственно-религиозного возрождения человека и революционно-демократической его интерпретацией.

Мировоззренческие структуры культуры Нового времени, сформированные на основе философии XVII–XIX вв., гуманистического мироощущения, гелиоцентрической теории и других крупнейших научных открытий, демократических политических и правовых концепций, светской нерелигиозной нравственности и народного художественного творчества, не конституировались (подобно мифологии, религии и философии) в самостоятельный тип мировоззрения. Мировоззренческие структуры эпохи объединяются в своеобразный культурно-мировоззренческий комплекс, отличающийся от типа мировоззрения мозаичным характером своего содержания, наличием в нем смысловых элементов нескольких исторических типов мировоззрения. Однако эти миро-

воззренческие структуры оказали позитивное влияние на развитие общества, ускорили процессы социальных и культурных преобразований.

Анализ мировоззренческого содержания культуры можно осуществить в аспекте исследования взаимоотношений мифологии и религии. В современных исследовательских кругах сложилась традиция рассматривать мифологию и религию в контексте определенных исторических типов мировоззрения. Мы попытаемся выявить взаимосвязь между мифологическими и религиозными верованиями и спецификой создания на их основе того или иного типа культуры. Поэтому мы не будем осуществлять никаких разграничений между мифологией и религией, а проанализируем их в единстве.

И мифология, и религия являются ценностно-символическими системами, которые направлены на упорядочивание мира и выявления места человека в нем. Как мифологическое, так и религиозное мировоззрение базируются на представлении о сакральном; отличие между ними заключается только в степени абстрактности.

Религия как ценностно-символическая система раскрывает свое содержание на лингвистическом уровне, благодаря чему стало возможным формирование таких понятий, как время (с детализацией его измерения – прошлое, настоящее и будущее), пространство, истина. Человек – единственное существо, осознающее свою смертность, и только религия позволяет решить эту проблему через идею загробной жизни и представление о потустороннем мире. Исследование религии в культурологическом контексте следует осуществить на эмпирической базе самих элементарных религиозных верований, поскольку только таким образом возможно проанализировать феномен религии в наиболее чистом виде, без посторонних наслоений. В этом отношении научным авторитетом является Эмиль Дюркгейм, на основе изучения религии австралийских аборигенов разработавший концепцию религии как фактора, который осуществляет интеграцию общества [26].

При исследовании культуры обязательно следует учитывать её динамичность. Культуру нельзя рассматривать как некое статическое образование, она пребывает в процессе постоянных изменений и дополнений, что является единым способом ее существования. В условиях постоянных трансформаций культуры появляется опасность постепенного забвения некоторых базовых социальных ценностей. Поэтому значимым для культуры является сохранение тех фундаментальных установок или «культурных образцов» [6], которые определяют общую архитектуру общества. То есть необходимо сохранять своеобразный «framework» (каркас) культуры. Тут как раз и находится место для религии, поскольку её инертность, догматический характер в отношении сохранения и воспроизведения базовых ценностей приобретают принципиально позитивное значение.

Религия как социальный институт отличается консервативностью, потому она всегда рассматривает предложенные культурные инновации через призму

своих базовых ценностей, являющихся для неё эталоном, при сравнении с которым можно легализовать или, наоборот, отвергнуть новизну. Понятно, что консервативность любого социального института так или иначе сдерживает социальную динамику и потому носит реакционный характер. Тогда как культурная новизна в любом случае будет одобрительно воспринята в обществе: если она носит позитивный характер и даже если прямо противостоит позиции религии. Однако сам факт напоминания о ценностном базисе культуры имеет чрезвычайно позитивное значение. Религия выступает в качестве хранителя основ культуры, её генетического кода. Современный западный мир – это мир секуляризированной культуры, однако европейская культура стоит на фундаменте христианства, опирается на его базовые ценности, возможно даже бессознательно. Фундаментальные принципы, заложенные в правах человека, осознание человека как наивысшей ценности, требование равенства и толерантности подпитываются идеями и ценностями христианского мировоззрения.

В традиционном обществе религия как тип мировоззрения оказывает непосредственное воздействие на становление и развитие определенного типа культуры. Достаточно вспомнить формы культурно-религиозного комплекса Средневековья: соборную архитектуру, иконопись, литургийную драму, религиозную музыку, патристику и схоластику как философские системы. Однако в современном обществе она оказывает только латентное влияние на культуру, обеспечивает воспроизведение базовых культурных ценностей. Процесс секуляризации существенно ослабляет влияние института религии на общество, вместе с тем она остается важным фактором не только в роли культурного феномена, но и в качестве одного из механизмов функционирования фундаментальных ценностно-нормативных ориентиров, а также является основанием сохранения идентичности общества.

Одним из исторических типов мировоззрения, оказавшим существенное влияние на развитие культуры, является философия. Она обрела статус исторического типа мировоззрения только в эпоху Просвещения. В литературе сложился стереотип, в соответствии с которым просветительство как своеобразный синтез культуры и философии рассматривается в качестве радикальной оппозиции религии [16]. Единственным способом избежать одностороннего взгляда на движение просвещения является рассмотрение его в качестве специфического философско-мировоззренческого и социального проекта, который ознаменовал эмансипацию человеческого разума. В этом отношении эпохи Возрождения и Просвещения знаменуются поворотом к человеку, который признается центром мира и движущей силой развития общества, а разум объявляется инструментом и целью развития культуры [15]. Разум позволяет преодолеть разного рода призраков и идолов общественного сознания и расчистить таким образом дорогу для критического мышления. Только человек, способный сомневаться и формировать собственные взгляды, отличные от мнения большинства, сможет реализовать свое природное право и стать

полноправным членом общества. Невежественный или необразованный человек, которому свойственен не критический тип мышления, становится удобной мишенью для всякого рода манипуляций. Таким образом, философский тип мировоззрения, опирающийся на критическое мышление и сомнение, является условием преодоления догматизма как в науке, так и в общественной жизни.

Место философии в культуре определяется также тем, что именно в недрах философии сформировалась система знаний, без которой невозможно осуществлять полноценные научные исследования в гуманитарных и общественных науках. Философское знание является знанием рациональным, обобщенным, теоретическим, критическим, системным, диалогическим, полифоническим, аксиологическим (ценностным), недогматическим и неалгоритмичным. Заметим, что диалогичность, аксиологичность, неалгоритмичность и полифоничность свойственны не только философскому, но и гуманитарному знанию. Однако естественнонаучное и техническое знание этими характеристиками не обладают.

Как мы уже отметили, мировоззрение получает свое выражение в содержании феноменов культуры на уровне символов, норм и принципов. Наиболее отчетливо эту взаимосвязь мировоззрения и культуры можно проследить в контексте функционирования этических норм. В древних сообществах в сферу этической релевантности попадают только те люди, которые являются их равноправными членами. Это своеобразный способ разделения на своих и чужих, где быть «своим» означает быть человеком, имеющим право на особое к себе отношение, что регламентируется соответствующими нормами. Их нарушение приводит не только к санкциям со стороны сообщества, но и к потере части прав и свобод [27].

Постепенное преодоление первобытного эгоцентризма расширяет и сферу самого человеческого в обществе, вовлекая в нее не только членов своей группы, но и всех людей, включая врагов или представителей других сообществ. Исторически такой мировоззренческий поворот связан с христианством и идеей равенства всех людей перед Богом. В этом смысле нарушение моральных принципов – признак утраты человеческой природы в индивиде – касается не только отдельной группы, к которой он принадлежит, но и любого представителя человеческого рода.

Глобальный экологический кризис породил мировоззренческий и антропологический переворот, который мы переживаем ныне, переосмысливая свою роль и свое место в мире. Оказавшись перед угрозой тотального уничтожения, человечество начинает осознавать себя как часть природы, постепенно включая последнюю в сферу действия моральных норм [28].

Одновременно реализация мировоззрения происходит и на уровне права, для которого мораль является базовым легитимизационным фактором. Наличие противоречий между моралью и правом означает, что система права требует модернизации или даже полной замены. Возникшая во времена

Просвещения концепция естественного (природного) права как неотъемлемого для каждого человека права на жизнь и собственность стала базовой для законотворческих процессов Западного мира, в контексте которых человек становится «их источником и их конечной целью» [27]. Право в наше время является нормативным воплощением человекоцентризма, суть которого может быть выражена в суждении: человек занимает центральное место в праве, а право и мораль являются основой деятельности и поведения человека в обществе.

Рассматривая особенности воплощения мировоззрения в религии, философии, морали и праве, следует не забывать и о науке. Здесь тесная взаимозависимость мировоззрения и культуры проявляется в том, что мировоззрение определяет цель и способы осуществления научного поиска, а наука становится фактором переформатирования самого мировоззрения. В исторической ретроспективе можно было бы привести немало примеров различных вариантов корреляций между ними. С одной стороны, корреляция мировоззрения и науки происходит на уровне идеала научной рациональности и формирования научной картины мира, с другой – она касается смысла тех ценностей и содержания тех парадигм, которые разделяют отдельные научные школы и сообщества ученых. Классический период развития науки, исторически связанный с философией Нового времени, характеризуется представлением об активной познавательной позиции субъекта, которому под силу раскрыть все тайны мира. Это представление вытекает из мировоззренческого тезиса Просвещения, согласно которому человек благодаря своему разуму является движущей силой прогресса.

Дальнейшее развитие науки показало ограниченность классической научной картины мира, выявило зависимость результата научного поиска от набора инструментов и методов, применяемых в процессе исследования. Неклассический идеал рациональности констатирует принципиальную ограниченность познавательных средств субъекта, а современные научные дискуссии разворачиваются вокруг того, что наука «должна включить в себе гуманистические познавательные ориентиры и ценности» [29]. Следует отметить, что научный поиск пребывает, с одной стороны, в зависимости от мировоззренческого климата эпохи, в которой живет ученый, и мировоззренческих установок научного сообщества, к которому он принадлежит, а, с другой – от собственных личностных убеждений и его гражданской позиции как исследователя. Именно они являются мотивирующими факторами научного поиска. Известный философ М. Полани называет подобного рода мотивации личностным знанием. Полани утверждает, что «элиминация личностного знания из науки разрушает её» [30], исключает постановку оригинальных, нестандартных вопросов, обрекает ученых на догматизм и избежание проблематизации, а это, в свою очередь, ведет к бесконечному повторению или порождению вариаций уже известного.

Сущностной характеристикой человека и одним из проявлений его самосознания является эксцентричность [31] – способность человека выходить за

пределы своей данности. Осознав свое Я, человек выстраивает субъектно-объектное отношение к действительности, противопоставляет себя остальному миру, выделяя себя в нем как его центр. Если другие живые существа приспособляются к природной среде обитания, составляя с ней одно целое, то человек преобразует природу, создает вокруг себя еще один мир – предметный мир культуры. Однако культура начинается не с физического творения второй природы, а с конструирования символических форм или некоего набора знаков (символов), за которыми закрепляются определенные значения. Человек творит культуру в своем стремлении достичь гармонии с окружающей его природой. Как природное существо человек тяготеет к единству с природой, но центр его бытия, благодаря сознанию, оказывается смещенным из внешнего мира в мир внутренний. Однако «внутренний мир – это борьба с самим собой, которая не знает примирения» [31], и поэтому единственным условием спасения своего Я от распада является самопознание, которое нацеливает человека на поиск глубинных основ собственной внутренней сущности. Человек находит, а затем теряет почву для гармонии между чувствами и настроениями, верой, волей и убеждениями своего внутреннего мира, что, в свою очередь, принуждает его к бесконечному продолжению этих поисков. Таким образом, самопознание человека обуславливает движение культуры, а история человечества и его культуры является историей самопознания человека.

В настоящей статье мы попытались на языке философской концептуализации ответить на вопрос: какое место занимает человек в системе культуры, а культура – в жизни человека? С одной стороны, феномен культуры неотделим от творческой деятельности человека как способности преобразовывать окружающую природную среду, или так называемую первую природу, в соответствии со своими потребностями и запросами. В процессе деятельности человек творит специфический человеческий мир, который еще называется предметным миром культуры, или второй природой. С другой же стороны, эта вторая природа – творение человека – становится единственным условием его выживания в мире. При этом прогресс культуры всё более усиливает зависимость человека от его собственного творения. Становление человека как индивида предполагает необходимость социализации, в ходе которой формируется человеческая субъективность. А для этого необходимо наличие культурной среды, обеспечивающей формирование этой самой субъективности или сущностных способностей человека: деятельности, мышления, языка и самосознания.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Бердяев Н.А. Смысл творчества. Москва: АСТ, 2018. 416 с.
2. Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни. Сумерки кумиров или как философствовать молотом. О философах. Минск: Харвест, 2000. 384 с.
3. Цицерон М.Т. Тусканские беседы. В: Цицерон М. Т. Избранные сочинения. Москва: Художественная литература, 1975, с. 207–357.

4. Моль А. Социодинамика культуры. Москва: Прогресс, 1973. 406 с.
5. Кребер А. Природа культуры. Москва: РОССПЭН, 2004. 1006 с.
6. Парсонс Т. О структуре социального действия. Москва: Академический Проект, 2000. 880 с.
7. Кун Т. Структура научных революций. Москва: «АКТ», 2009. 310 с.
8. Фрагменты ранних греческих философов (Часть I) / Составитель А.В. Лебедев. Москва: Наука, 1989. 576 с.
9. Лосев А.Ф., Тахо-Годи А.А. Платон. Аристотель. Москва: Молодая гвардия, 2005. 392 с.
10. Кессиди Ф.Х. От мифа к логосу. Москва: Мысль, 1972. 312 с.
11. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. Москва: Мысль, 1979. 620 с.
12. Августин Блаженный. Исповедь. Москва: Гендальф, 1992. 544 с.
13. Блюменберг Г. Світ як книга. Київ: Лібра, 2005. 544 с.
14. Попович М.Д. Соціально-філософський аналіз антропологічного виміру культури. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я. І., 2013. 308 с.
15. Рьод В. Шлях філософії з XVII по XIX століття. Київ: Дух і літера, 2009. 388 с.
16. Йосипенко С.Л. До витоків української модерності: українська ранньомодерна духовна культура в європейському контексті. Київ: Український Центр духовної культури, 2008. 392 с.
17. Хесле В. Философия и экология. Москва: Наука, 1993. 202 с.
18. Шпенглер О. Человек и техника. В: Культурология. XX век. Антология. Москва: Юрист, 1995, с. 454-452.
19. Мамфорд Л. Миф машины. Техника и развитие человечества. Москва: Логос, 2001. 596 с.
20. Арон Р. Вступ до філософії історії. Київ: Український центр духовної культури, 2005. 580 с.
21. Бэлл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Москва: Академия, 2004. 944 с.
22. Кастельс М. Интернет-галактика. Міркування щодо інтернету, бізнесу і суспільства. Київ: Ваклер, 2007. 304 с.
23. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. Москва: «АСТ» Ермак, 2005. 588 с.
24. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее. Последствия биотехнологической революции. Москва: «АСТ» Люкс, 2004. 352 с.
25. Харари Ю.Н. 21 урок 21 століття. Київ: Book Chef, 2018. 416 с.
26. Дюркейм Э. Элементарные формы религиозной жизни. Тотемистическая система в Австралии. В: Мистика. Религия. Наука. Классики мирового религиоведения. Антология. Москва: Канон Плюс, 1988, с. 174–231.
27. Арендт Х. Vita activa, или О деятельной жизни. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 437 с.
28. Маер-Абіх К.М. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільного світу. Київ: Лібра, 2004. 196 с.
29. Степин В.С. Теоретическое знание. Структура, историческая эволюция. Москва: Прогресс-Традиция, 2000. 743 с.
30. Полани М. Личностное знание. Москва: Прогресс, 1986. 342 с.
31. Плеснер Х. Ступени органического и человек: введение в философскую антропологию. Москва: РОССПЭН, 2004. 368 с.

COEZIUNEA SOCIALĂ A POPULAȚIEI DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN PERIOADA PANDEMIEI COVID-19

SOCIAL COESION OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN PANDEMIC PERIOD OF COVID-19

Ludmila MALCOCI, *doctor habilitat în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
ludmilamalcoeci@gmail.com

Victor MOCANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
atitudinemd@gmail.com

Rezumat

Obiectivul principal al articolului constă în analiza coeziunii sociale a populației din Republica Moldova în contextul pandemiei de coronavirus. Definind coeziunea socială din perspectiva capitalului social, a asigurării solidarității sociale și bunăstării sociale, autorii analizează gradul de mobilizare al autorităților guvernamentale, donatorilor, organizațiilor nonguvernamentale și societății civile în vederea combaterii efectelor negative ale pandemiei și asigurării echității sociale. În articol sunt analizate de asemenea percepțiile populației privind impactul socioeconomic al pandemiei, nivelul de siguranță al diferitor grupuri de populație în condiții noi, încrederea populației în diferite instituții sociale și autorități. Concluzia de bază a autorilor constă în faptul că, în situația de a supraviețui, grupurile sociale manifestă un grad mai mare de cooperare, coeziunea socială contribuind la reducerea percepțiilor riscurilor și fricii, iar încrederea în sprijinul social mărește gradul de implicare al populației în soluționarea problemelor.

Cuvinte-cheie: coeziune socială, solidaritate socială, capital social, pandemie, mobilizare socială.

Summary

The main objective of the article is to analyze the social cohesion of the population of the Republic of Moldova in the context of the Coronavirus pandemic. Defining social cohesion from the perspectives of social capital, social solidarity and social welfare, the authors analyze the degree of mobilization of government authorities, donors, non-governmental organizations and civil society to combat the negative effects of the pandemic situation and to ensure social equity. The article analyzes the population's perceptions of the socio-economic impact of the pandemic, the level of security of different population groups in new conditions, the public's trust in various social institutions and authorities. The basic conclusion of the authors is that the social groups in a position to survive show a greater degree of cooperation, social cohesion contributing to reducing the perceptions of risks and fears, and trust in social support increases the degree of involvement of population in solving problems.

Keywords: social cohesion, social solidarity, social capital, pandemic, social mobilization.

Noțiunea de coeziune socială

În literatura de specialitate nu există o noțiune unică și bine definită a coeziunii sociale, aceasta fiind interpretată în funcție de disciplina de studiu. Cu toate acestea, putem menționa că la baza dezvoltării conceptului de coeziune socială au stat cercetările sociologice și psihologice cu referință la dinamica grupurilor sociale. În acest context menționăm cercetarea psihologei mulțimilor de Gustav le Bon (1896), care analizează influența mulțimii asupra comportamentului individului; studiile lui Emil Durkheim (1897) asupra fenomenului suicidului, în conformitate cu care se ajunge la ipoteza că rata suicidului în diferite colectivități depinde de gradul de solidaritate dintre membrii acestor colectivități; cercetările experimentale ale lui Iacob Moreno (1934) asupra dinamicii dezvoltării relațiilor în grupuri și influența acestora asupra comportamentului indivizilor; studiile lui Leon Festinger, care au dus la formalizarea teoriei coeziunii de grup și în conformitate cu care coeziunea este un fenomen-cheie al continuității statutului de membru, cimentul care unește membrii unui grup și menține relațiile dintre aceștia. Un aport considerabil la dezvoltarea noțiunii de coeziune socială l-au adus și cercetările asupra rețelelor sociale [5, pp.31-47].

Jane Jenson, în lucrarea sa privind cartografierea coeziunii sociale, definește coeziunea socială drept un proces continuu de dezvoltare a unei comunități umane cu valori împărtășite, provocări împărtășite și oportunități egale, care se bazează pe încredere, speranță și reciprocitate. Totodată, cercetătorul identifică cinci dimensiuni de bază pentru măsurarea coeziunii sociale, și anume: 1) apartenență/izolare, 2) includere/excludere, 3) participare/neimplicare, 4) recunoaștere/respingere, 5) legitimare/non legitimare [28, p.29].

Paul Bernardt (1999) dezvoltă în continuare abordările lui Jenson. El propune măsurarea coeziunii sociale din două perspective: a sferelor sociale (economică, politică, socială, culturală) și a relațiilor sociale (la nivel de atitudini și comportamente). În consecință, Bernardt propune 6 dimensiuni pentru măsurarea coeziunii sociale: 1) inserție/excludere, 2) legitimare/non-legitimare, 3) recunoaștere/respingere, 4) egalitate/inegalitate, 5) participare/pasivitate, 6) afiliere/izolare. Bernardt consideră coeziunea socială drept un quasi concept, o construcție mentală hibridă dezvoltată de jocurile politice, care se bazează pe analiza datelor în anumite contexte. Această construcție este firesc să rămână nedefinită pentru a putea fi adaptată la necesitățile acțiunii politice [4].

Andy Green și Jan Germen Janmaat menționează că, coeziunea socială include anumite caracteristici societale ce țin de atitudini și comportamente și anumite instituții și mecanisme sociale. Astfel, atitudinile și comportamentele caracteristice coeziunii sociale includ: valori și obiective împărtășite (precum ar fi libertatea, democrația, meritocrația, egalitatea); senzația de apartenență și identitate comună (inclusiv identitatea națională și alte forme de identitate); toleranța și respectul pentru alte persoane; încrederea interpersonală și instituțională; cooperarea civică; participarea civică activă; comportamente în acord cu legislația (rata redusă a criminalității).

Cu referință la instituțiile și mecanismele sociale, autorii în cauză menționează următoarele: mecanismele de împărțire a riscurilor și de asigurare a protecției sociale (stat bazat pe bunăstare socială); mecanismele de redistribuire (cum ar fi taxele) pentru a asigura egalitatea și echitatea oportunităților; și mecanismele de soluționare a conflictelor [24, pp 6-7].

Consiliul Europei definește coeziunea socială drept capacitatea societății de a asigura bunăstare pentru toți membrii, minimalizând disparitățile și excluzând marginalizarea. În acest context, coeziunea socială este definită ca o finalitate, care asigură bunăstare tuturor membrilor societății în baza următoarelor principii: acces egal la drepturi și resurse, o atenție deosebită fiind acordată grupurilor vulnerabile; împărțirea responsabilităților; abordare activă bazată pe participare și reconciliere; managementul balanței dintre interese, generații și domenii de acțiune [22, p 14].

Comisia Europeană subînțelege prin coeziune socială suportul mutual și solidaritatea și indică că aceasta poate și trebuie să fie măsurată în baza unor indicatori economici și sociali bine definiți, care să scoată în evidență dezvoltarea armonioasă a regiunilor economice și a mediilor de reședință bazată pe reducerea disparităților sociale și economice [23, pp 13-14].

Raportul OECD Perspective asupra dezvoltării globale 2012 menționează că o societate cu un grad înalt de coeziune se caracterizează prin nivel înalt de incluziune socială, capital social, și mobilitate socială [38]. Gradul de coeziune socială la nivel de țări poate fi măsurat în baza unor indicatori caracteristici celor trei dimensiuni menționate mai sus. Astfel, incluziunea socială poate fi măsurată în baza indicatorilor nivelurilor de sărăcie absolută și relativă, a inegalității veniturilor dintre grupurile sociale, a curbei de incidență a creșterii. Capitalul social poate fi măsurat în baza gradului de participare civică, încrederii, sprijinului din partea rețelelor sociale, moralului fiscal. Mobilitatea socială inter-generațională poate fi măsurată în baza veniturilor sau nivelurilor de educație, iar cea intra-generațională – în baza potențialului de creștere pe scara socială. Dimensiunile coeziunii sociale trebuie să fie măsurate nu doar în baza indicatorilor obiectivi, dar și în baza percepțiilor populației, inclusiv a percepțiilor subiective despre bunăstare [33]. În conformitate cu documentele OECD, domeniile de politici care contribuie la dezvoltarea coeziunii sociale sunt politicile din domeniile: fiscal, muncii și protecției sociale, educației, echității gender.

Coeziunea socială este analizată de diferiți cercetători în diferite contexte. Raportată la aspectele cercetării noastre, un anumit interes prezintă studiile coeziunii sociale în situații excepționale provocate de calamități naturale sau sociale. Astfel, aceste cercetări denotă că oamenii manifestă un grad mai mare de cooperare în condițiile în care sunt în situația de a supraviețui [6], și că coeziunea socială contribuie la reducerea percepției riscurilor și a fricii, iar încrederea în sprijinul social mărește gradul de implicare în soluționarea problemelor [1].

Pornind de la constatările de mai sus, care ne-au servit drept ipoteză, vom încerca în articolul de față să analizăm gradul de coeziune socială a populației din Republica Moldova în condiții sociale excepționale, cum ar fi pandemia COVID-19.

Astfel, coeziunea socială va fi cercetată din următoarele perspective: mobilizarea autorităților publice în stoparea răspândirii pandemiei, mobilizarea donatorilor și a societății civile, percepțiile populației privind impactul COVID asupra calității vieții lor și rețelele sociale de suport. Metodologia cercetării: analiza de conținut a documentelor de politici, siturilor web, materialelor din mass media tradițională și on-line, ancheta administrată online pe un eșantion de 1100 de persoane, analiza comparativă a cercetărilor sociologice efectuate de alte companii.

Limitări ale cercetării on-line : structura eșantionului este alcătuită preponderent din persoane care au acces la computer și la internet. Limitările sunt compensate într-o anumită măsură de utilizarea prin comparație a datelor statistice, a rezultatelor altor cercetări, precum și prin analiza de conținut a documentelor.

Mobilizarea structurilor guvernamentale în prevenirea răspândirii pandemiei

La 10 mai 2020, în Republica Moldova erau în total 4927 de cazuri înregistrate de COVID-19, conform datelor MSMPS [39]. Numărul total de teste efectuate era de 31111. Deci, circa 16% din cei testați au fost depistați contaminați cu COVID-19. Analiza evoluției zilnice a cazurilor de contaminare, începând cu 9 martie 2020, denotă o curbă neliniară, cu cele mai puține persoane înregistrate la 12 și 17 martie – câte o persoană, și cu cele mai multe persoane contaminate înregistrate la 25 aprilie – 194 [20]. Numărul total de persoane vindecate la 10 mai 2020 era de 1958, ceea ce constituia 40% din cazurile infectate, iar numărul deceselor – de 169, ceea ce constituia 3% din numărul persoanelor infectate. Cadrele medicale reprezentau 24% din numărul persoanelor infectate. În funcție de vârstă, 7% din persoanele infectate erau în vârstă de până la 19 ani, 10% – între 20-29 ani, 34% – între 30-49 ani, 24% – între 50-59 ani și 26% – aveau peste 60 ani. Deci, practic, 50% din persoanele infectate erau până la vârsta de 50 de ani și 50% – după vârsta de 50 de ani, fapt ce confirmă încă o dată ipoteza că pandemia nu este specifică mai mult persoanelor în vârstă. În funcție de sex, 54% din cazurile contaminate erau femei, și 46% – bărbați. 91% din persoanele infectate au fost contaminare local și doar 9% – de la cazurile de import [20].

În rezultatul analizei Hotărârilor Comisiei Naționale extraordinare de sănătate publică [25] și a deciziilor aprobate de Comisia pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova [21] în perioada 2 februarie 2020 – 12 mai 2020, am constatat, că acțiunile autorităților naționale în vederea prevenirii răspândirii epidemiei de Coronavirus pot fi divizate în 5 etape : 1) etapa premergătoare Codului galben (până la 24 februarie 2020), 2) etapa de Cod galben (24 februarie – 3 martie), 3) etapa de Cod portocaliu (8-12 martie), 4) etapa de Cod roșu (13-16 martie) , 5) etapa Stării excepționale (17 martie-15 mai).

La etapa premergătoare Codului galben (până la 24 februarie), Guvernul Republicii Moldova a evaluat riscul pandemiei pentru sănătatea publică, monitorizând situația epidemiologică din Republica Moldova , precum și situațiile din alte țări, în special cele în care munceau cei mai mulți emigranți din Republica Moldova, cum ar fi Italia, Rusia, Germania, Portugalia, Spania etc. Ministerele și instituțiile de resort, inclusiv Autoritatea Aeronautică Civilă, au fost obligate să instruiască lucrătorii privind

manifestările clinice ale bolii, măsurile de izolare ale persoanelor, regulile de utilizare a echipamentului de protecție și să detecteze persoanele cu febră și tuse ce călătoresc prin punctele de trecere ale frontierei de stat. Instituțiile medico-sanitare au fost obligate să evalueze stocurile de material și echipamente de protecție și să desemneze spații separate pentru izolarea persoanelor infectate cu COVID-19.

La 24 februarie este declarat Cod galben de alertă la nivel național. Autoritățile naționale responsabile sunt obligate să înceapă depistarea activă a cazurilor suspecte de boală și să raporteze zilnic Agenției Naționale de Sănătate Publică despre persoanele suspecte de infectarea cu COVID-19 depistate la frontieră. Persoanele care soseau din țările afectate cu COVID-19 trebuiau să îndeplinească o Fișă epidemiologică pentru pasageri și călători. Persoanele potențiale infectate urmau să fie direcționate pentru îngrijiri medicale, iar dacă ele refuzau, autoritățile de frontieră trebuiau să informeze urgent ANSP. Începând cu 25 februarie, MSMPS a organizat zilnic la orele 7.30 dimineața ședințe de informare reciprocă despre situația pandemică. La 26 februarie, consumatorii de telefonie mobilă au primit mesaje de alertă din partea MSMPS cu îndemnarea de a suna la Serviciul de urgență în condițiile în care au tuse sau s-au întors din zone afectate de Coronavirus și se simt rău. La 7 martie a fost anunțat primul caz de Coronavirus în Republica Moldova. Persoana infectată era o femeie de 48 de ani care s-a întors din Italia și a fost preluată de serviciul de urgență direct de pe pista de aterizare.

La 8 martie autoritățile declară Cod portocaliu de alertă și sunt declanșate toate acțiunile specifice acestei situații de criză. Între 8 și 12 martie au fost depistate încă 6 cazuri de infectare cu COVID-19. Poliția de frontieră este obligată să asigure screening-ul și categorisirea persoanelor care vin din orașe/state infectate cu COVID-19 și prezintă simptome respiratorii prin completarea Fișei epidemiologice. Ministerul Justiției, Ministerul Afacerilor Interne, MSMPS elaborează proiectul de suplینire a legislației contravenționale și penale pentru penalizarea cazurilor de nerespectare a măsurilor restrictive (încălcarea regimului de carantină, prezentarea informațiilor eronate, răspândirea intenționată a infecției). Este sistat transportul aerian cu Italia, operatorii aeriени sunt obligați să nu permită îmbarcarea persoanelor care vin cu escală din Italia. Este interzisă în perioada 10 martie – 1 aprilie organizarea și desfășurarea manifestărilor/măsurilor/întunirilor în masă cu participarea unui număr mai mare de 50 de persoane, cu revizuirea ulterioară a termenului menționat, în funcție de situația epidemiologică. Ministerul Educației, Culturii și Cercetării suspendă procesul educațional în toate instituțiile de învățământ până la 22 martie, această perioadă fiind extinsă mai apoi până la finele anului de studii. Persoanelor aflate în autoizolare le este interzisă părăsirea Republicii Moldova.

La 13 martie este declarat Cod roșu de alertă. În perioada 13-16 martie sunt depistate încă 23 de cazuri noi de COVID-19. La 16 martie numărul total de persoane infectate este de 29. În această perioadă este aprobat Planul de pregătire și răspuns la infecția cu Coronavirus de tip nou (COVID-19). Este sistată activitatea unor puncte de trecere a frontierei de stat pe segmentul moldo-român și moldo-ucrainean,

sunt sistate cursele aeriene regulate cu un șir de țări în care este depistat Coronavirus. Începând cu 16 martie este interzis operatorilor aerieni de a îmbarca călători de altă cetățenie decât cea moldovenească care vin către Republica Moldova. Este sistată activitatea localurilor de agrement, recreere, sălilor de sport, cinematografele, sălilor de concert până la data de 1 aprilie. Companiile transportatoare de pasageri sunt obligate să dezinfecteze unitățile de transport după fiecare rută. Sunt sistate până la 31 martie toate serviciile religioase. Sunt stabilite măsuri și reguli de comportament pentru persoane fizice. Astfel, persoanele întoarse de peste hotare sunt obligate să stea în autoizolare pentru 14 zile la domiciliu, să-și monitorizeze temperatura și să evite contactele cu alte persoane. Este sistată activitatea tuturor unităților de comerț, în afară de cele care fac comerț cu produse alimentare, farmaceutice și petroliere. Datele despre toți călătorii transportați din țările cu focar de Coronavirus sunt transmise Inspectoratului General al Poliției de Frontieră și Agenției Naționale de Sănătate Publică.

Începând cu 17 martie, este declarată stare excepțională. Toate cursele aeriene și rutele feroviare internaționale sunt sistate. Cetățenilor străini este interzisă trecerea frontierei de stat înspre Moldova. Este sistată activitatea piețelor comerciale și activitatea tuturor unităților de alimentație publică. Începând cu 23 martie instituțiile și serviciile publice trec la activitatea în regim special de lucru (de la orele 7.30 până la orele 16), cu posibilitatea efectuării unor activități online. Instituțiile medico-sanitare sunt obligate să asigure asistență oricărei persoane infectate cu COVID-19, indiferent de faptul dacă are asigurare medicală. Curse aeriene charter sunt autorizate de către Comisia pentru situații excepționale pentru a aduce persoanele din alte țări acasă. Începând cu 25 martie și până la 27 aprilie este interzis persoanelor cu vârsta de peste 63 de ani aflarea în afara domiciliului fără necesitate stringentă, precum și aflarea persoanelor în spații publice (parcuri, păduri, terenuri de joacă etc.). Serviciul de Informații și Securitate aprobă lista de surse online care promovează știri false și sursele date sunt blocate. Sunt luate anumite măsuri de protecție a populației vulnerabile, precum transferul prestațiilor sociale la conturile bancare salariale; distribuirea la domiciliu de către Posta Moldovei a pensiilor și indemnizațiilor; bugetarii sunt trimiși în concedii de trei săptămâni cu păstrarea integrală a salariilor; gradul de dizabilitate a persoanelor este prelungit din oficiu până la expirarea termenului de urgență și persoanele continua să fie asigurate cu pensii și prestații. Pentru angajații medicali infectați cu COVID-19 la serviciu este stabilită indemnizația unică de 16 mii de lei. Ministerul Finanțelor alocă 19.5 milioane lei pentru procurarea respiratoarelor și 5.4 milioane lei pentru procurarea combinezoanelor de protecție. Este instituită instituția sanitară COVID-19 în incinta Centrului Internațional de Expoziții Moldexpo. Persoanele care se întorc în Moldova și nu au asigurare medicală sunt obligate să procure asigurarea. Începând cu 8 aprilie se interzice desfășurarea comerțului online pentru toate mărfurile cu excepția produselor alimentare și farmaceutice, precum și deplasarea persoanelor în grup mai mare de două persoane, inclusiv în vehicul. Unitățile comerciale sunt obligate să presteze servicii în echipament de protecție (mască, mănuși). În cadrul Cancelariei de Stat este creat Centrul de coordonare a

asistenței externe pentru eliminarea consecințelor COVID-19. Din 10 aprilie 2020 se stabilește spor lunar la salariu în mărime de până la un salariu pentru lucrătorii medicali din prima linie și 50% spor la salariu pentru asistența medicală urgentă și pentru asistența medicală primară implicate nemijlocit în acordarea asistenței medicale pacienților cu COVID-19. Este instituit mecanismul de subvenționare pentru întreprinderile și organizațiile necomerciale care sunt în șomaj tehnic (returnarea impozitelor, taxelor și asigurărilor medicale și sociale în mărime de 60% – 100% pentru perioada de urgență). Este instituit ajutorul de șomaj pe perioada de urgență în mărime de 2775 lei, inclusiv pentru persoanele întoarse de peste hotare prin depunerea cererii online. Începând cu luna aprilie, venitul lunar minim garantat este de 1300 de lei și cuantumul venitului lunar minim garantat pentru fiecare copil este de 75% inclusiv pentru luna în care se scoate starea de urgență. Dreptul la ajutor social care expiră se extinde pe toată perioada stării de urgență. Este anulată testarea națională pentru ciclul primar și examenele gimnaziale de absolvire.

Începând cu 27 aprilie, autoritățile guvernamentale încep să reducă unele restricții. Astfel, din 27 aprilie persoanele fizice au dreptul să se plimbe în locuri publice în grupuri nu mai mare de trei persoane. Din 4 mai este reluată activitatea tuturor unităților comerciale cu excepția centrelor comerciale și a piețelor. Sunt luate măsuri de susținere a personalului din centrele de plasament pentru persoane cu dizabilități și bătrâni. Astfel, în cazul internatelor din Brânzeni și Cocieri, unde au fost depistate focare de COVID-19, personalul este remunerat cu spor la salarii de până la 100%, iar în cazul altor centre de plasament - cu până la 50%. Personalul din centrele de plasament în perioada de urgență sunt asigurate cu hrană și echipament de protecție. Titularilor de patent de întreprinzător li se acordă ajutor de șomaj unic în mărime de 2775 lei cu condiția că în martie nu au avut vânzări. Din 5 mai se permit întruniri religioase în aer liber cu păstrarea distanței fizice.

Analiza paginilor web ale Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, Ministerului Afacerilor Interne, Agenției Naționale de Sănătate Publică, precum și a altor surse ale instituțiilor guvernamentale în perioada februarie – mai 2020 denotă faptul că autoritățile guvernamentale din Republica Moldova au acordat și continuă să acorde o atenție sporită informării populației despre situația la zi privind infectarea cu COVID-19, precum și despre măsurile de protecție împotriva COVID-19. În acest context menționăm crearea unui grup de lucru al comunicatorilor la nivel național prin unirea eforturilor tuturor ministerelor de resort, ale comunității științifice și autorităților publice locale în vederea elaborării și implementării în comun a unui plan de comunicare național în contextul pandemiei [11], adaptarea și menținerea Platformei de informare online ArcGIS COVID-19, un produs comun al companiei Esri (SUA) și Institutului John Hopkins (SUA), utilizat în prezent în peste 100 de țări din lume pentru a monitoriza epidemia de Coronavirus. Platforma prezintă mai mulți indicatori, printre care: numărul cazurilor noi de îmbolnăvire cu COVID-19 confirmate și suspecte, numărul deceselor, numărul persoanelor recuperate. Datele sunt dezagregate după vârstă,

sex, raion, timpul înregistrării cazului (ziua/luna), inclusiv cazurile confirmate în rândul femeilor însărcinate, ceea ce permite înțelegerea detaliată a situației. Datele sunt publicate de două ori pe zi – dimineața, în intervalul 7-8 și seara, în intervalul 17 :00 – 18 :00. Din 16 aprilie Platforma este tradusă și în limba rusă. La 12 mai 2020 numărul de vizualizări a platformei era mai mare de 1.4 milioane [12]. MSMPS zilnic elaborează și distribuie declarații de presă și comunicate de presă despre situația pandemică din Republica Moldova. Pe pagina web a MSMPS au fost publicate banere care combat stereotipurile privind căile de infectare și tratamentul persoanelor infectate cu COVID [2].

Dispozițiile Comisiei pentru situații excepționale sunt publicate pe pagina web a Guvernului Republicii Moldova - <https://gov.md/ro/content/informatii-privind-coronavirus>.

Pe pagina web a Ministerului Afacerilor Interne periodic sunt publicate rapoarte de monitorizare a respectării de către cetățeni a măsurilor de protecție în perioada stării de urgență și prevenirea răspândirii infectării [10], iar pe pagina web a Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene - informația utilă pentru cetățenii Republicii Moldova aflați în alte țări , cum ar fi Lista ambasadelor și consulatelor cu telefoanele de urgență [29] și telefonul Centrului de apel gratuit.

Așadar, în rezultatul analizei acțiunilor întreprinse de instituțiile guvernamentale în perioada de pandemie, putem menționa faptul că Guvernul a acționat în conformitate cu legislația în vigoare cu referință la stările de urgență, concentrând toate eforturile în direcția stopării răspândirii infectării cu COVID-19. Activitățile de bază ale Guvernului s-au axat pe mobilizarea tuturor structurilor guvernamentale, care au acționat concertat sub conducerea nemijlocită a Comisiei pentru Situații Excepționale; elaborarea și implementarea pe etape a unui plan de acțiuni bazat pe recomandările Organizației Mondiale a Sănătății în vederea prevenirii răspândirii epidemiei; monitorizarea strictă a implementării tuturor acțiunilor restrictive; mobilizarea resurselor umane și financiare interne pentru a acoperi anumite nevoi de materiale și echipament de protecție; implementarea unor mecanisme eficiente de informare a populației generale despre situația la zi și organizarea unor campanii ample de informare despre căile de infectare și tratamentul persoanelor infectate.

Mobilizarea donatorilor și a societății civile în stoparea răspândirii pandemiei

Analiza paginilor web ale organizațiilor donatoare din Republica Moldova și a materialelor din mass-media online denotă mobilizarea activă a țărilor donatoare în vederea susținerii Guvernului Republicii Moldova în stoparea pandemiei de COVID-19 și eliminarea consecințelor nefaste ale acesteia asupra economiei și grupurilor de populație.

Majoritatea țărilor donatoare și-au revăzut programele și proiectele implementate în Republica Moldova și au identificat resurse financiare necesare pentru a acorda suportul necesar de urgență populației. Astfel, de exemplu, Biroul de Cooperare

ale Elveției, prin intermediul Proiectului „Viața sănătoasă”, au procurat și distribuit 63700 măști medicale, 54600 de mănuși nitril și 760 litri de dezinfectant în 68 de centre de sănătate și 211 oficii ale medicilor de familie din zece raioane [13]. Ambasada Chinei în Moldova a donat Republicii Moldova 1500 de teste pentru depistarea COVID-19 [14]. Republica Populară Chineză a donat 3 tone de ajutor umanitar sub formă de echipamente de protecție individuală pentru personalul medical: combinezoane de unică folosință, mănuși sterile, măști medicale, măști de protecție respiratorie, bahile, ochelari medicali de protecție și termometre cu infraroșu [15]. Republica Turcia a donat un lot de echipamente medicale, alcătuit din 30 000 unități măști N95, 10.000 unități combinezoane de protecție, 5000 unități ochelari de protecție, 10.000 perechi de mănuși, 10.000 unități saboți, 1 tonă dezinfectant pentru mâini pentru instituțiile medico-sanitare publice și asistența medicală primară” [16]. România a susținut Republica Moldova cu resurse umane calificate - un grup de medici și asistenți medicali au acordat ajutor în spitale timp de 15 zile, începând cu 30 aprilie [17] și cu un ajutor umanitar în sumă de 3.5 mil. Euro, care conține 500.000 de măști FFP2, 200.000 de mănuși de protecție, 25.000 de combinezoane, 5.000 de ochelari de protecție, 5.000 de viziere, medicamente, alcool sanitar și peroxid de hidrogen [18]. Republica Federală Germană a acordat un ajutor umanitar de 50 mii Euro sub formă de costume de protecție pentru personalul medical, care au fost fabricate de către o întreprindere din Moldova [9].

Uniunea Europeană a identificat și a alocat Republicii Moldova 87 milioane de Euro pentru ajutorul de urgență. Fondurile sunt reorientate din alocările anuale indicative din bugetul UE pentru anii 2016-2020, precum și din bugetele proiectelor și programelor UE în derulare pentru a sprijini necesitățile imediate pentru sectorul de sănătate. Un exemplu este suportul oferit autorităților de programul UE „Măsuri de promovare a încrederii” prin acoperirea cheltuielilor de cazare pentru personalul medical care activează în Zona de Securitate, dar locuiește în partea stângă a Nistrului. De asemenea, au fost oferite echipamente de protecție și echipament medical pentru centrele medicale de pe ambele maluri ale Nistrului și persoanele din prima linie din 90 de localități din raioanele Ungheni și Cahul. Acest ajutor este susținut și din cadrul programului #EU4Moldova: regiuni-cheie [32]. De asemenea, UE, în comun cu statele membre a anunțat la 30 martie că a identificat 840 milioane de Euro destinate țărilor din Parteneriatul Estic, inclusiv Republica Moldova, care vor fi alocate pentru sistemul de ocrotire a sănătății, dezvoltarea IMM-urilor, susținerea organizațiilor societății civile în acordarea suportului grupurilor vulnerabile. La 8 aprilie 2020, în rezultatul videoconferinței cu miniștrii de Externe UE, Comisia Europeană anunța extinderea pachetului de răspuns global al UE la pandemia COVID-19 până la 15.6 miliarde EUR, mărinde asistența de urgență pentru țările Parteneriatului Estic de la 840 milioane la 963 milioane EUR. La 22 aprilie, Comisia Europeană anunță un pachetului de asistență macrofinanciară (Omnibus) în valoare totală de 3 miliarde EUR pentru 10 țări din vecinătatea UE, inclusiv 100 milioane EUR pentru Republica Moldova. Aceste fonduri vor fi puse la dispoziție timp de 12 luni sub formă de împrumut în condiții preferențiale

și vor complementa creditele de urgență oferite de FMI pentru a acoperi necesitățile de finanțare imediată ale bugetului, care să permită atenuarea consecințelor socio-economice negative ale pandemiei COVID-19 [32].

Analiza comunicatelor de presă și a materialelor din mass-media denotă că organizațiile de business, societatea civilă, organizațiile religioase, persoanele fizice de asemenea s-au solidarizat pentru a acorda suport în lupta cu pandemia COVID-19. Astfel, 267 de donatori au efectuat peste 1118 acte de donație sub formă de echipamente medicale, echipamente de protecție și dezinfectante [7]. Orange Moldova a donat 15 mii mănuși de protecție, 15 mii respiratoare, 15 mii costume cu nivel înalt de protecție, 15 mii încălțăminte de protecție și 2000 de viziere. Mold Retail Group a donat 15 mii de respiratoare. UNICEF Moldova a oferit ochelari de protecție, măști, respiratoare, termometre non contact cu infraroșu [8]. Fundația Soros-Moldova a creat un fond de 100 mii de dolari pentru susținerea Republicii Moldova în lupta cu răspândirea noului tip de Coronavirus. Mai bine de jumătate din acest fond de urgență a fost donat inițiativei civice „Împreună pentru voi”, care a procurat echipament de protecție și dezinfectați pentru Inspectoratul General al Poliției și Administrația Națională a Penitenciarelor [19]. Din aceste resurse Fundația Soros-Moldova a oferit tehnică de calcul pentru 20 de licee [30] și echipamente de protecție și dezinfectante pentru serviciile comunitare pentru persoane cu dizabilități și copii din familii vulnerabile.

Organizații ale societății civile precum Parteneriate pentru fiecare copil, Copil, Comunitate, Familie, Keystone Moldova s-au încadrat activ în susținerea continuă a persoanelor cu dizabilități și a copiilor din familii vulnerabile. Aceste organizații, de rând cu identificarea și distribuirea echipamentelor de protecție și a dezinfectantelor pentru serviciile sociale care au fost create cu suportul lor de-a lungul anilor, au oferit asistență psihologică și specializată personalului din serviciile sociale comunitare. Keystone Moldova a identificat posibilități tehnice și resurse umane de a presta online de la domiciliu serviciul de asistență telefonică gratuită pentru persoane cu dizabilități susținut financiar de MSMPS. Serviciul dat a fost prestat pe toată perioada pandemiei 24 din 24 de ore, 7 zile în săptămână. De asemenea, organizațiile date au oferit instruirii reprezentanților administrațiilor publice locale și organizațiilor nonguvernamentale în prestarea serviciilor sociale grupurilor vulnerabile pe timp de pandemie.

Un grup de inițiativă alcătuit din persoane fizice a pornit o campanie de colectare de fonduri „Împreună pentru voi”, pentru a susține personalul medical implicat în lupta cu Corona virusul. Lansată pe platforma Gofundme, campania a avut drept scop colectarea a o sută de mii de lire, bani care au fost utilizați pentru procurarea lucrurilor necesare pentru medici, printre care apă, ceai, săpun, produse alimentare, dezinfectanți. Organizatorii au conlucrat cu șefii de spitale și Ministerul Sănătății [26].

Un grup de voluntari din Chișinău au acordat suport persoanelor din zona de risc de comun acord cu serviciile de asistență socială. Ei au oferit suportul lor persoanelor în vârstă și celor cu dizabilități cu risc sporit de infectare în aprovizionarea cu produse alimentare, medicamente și alte material indispensabile. Totodată au oferit și consultanță psihologică [27].

Psihologii din Republica Moldova au creat un grup de prim ajutor psihologic pe Facebook- Pscovid pentru susținerea psihologică gratuită a persoanelor care au nevoie de consiliere psihologică pe timp de pandemie [34]. Grupul, creat la 25 martie, întrunea la 15 aprilie 154 de psihologi cu experiență. Registrul psihologilor voluntari cu datele de contact a fost distribuit pe toate rețelele sociale.

De asemenea, pe Facebook a fost creat un grup de ajutor reciproc Chișinău-HELP pe 2 aprilie 2020, alcătuit inițial din șoferi voluntari care își propuneau suportul persoanelor vulnerabile [35]. La 12 mai 2020, 1465 de persoane erau membri ai acestui grup. În mai bine de o lună de zile membrii grupului au organizat foarte multe ajutoare pentru familiile vulnerabile, în special cele care au copii mici, au pierdut locul de muncă sau sunt persoane în vârstă singuratice. Un exemplu în acest context ar fi suportul acordat de membrii grupului unei familii din Hruseva, Criuleni, cu trei copii care și-au pierdut locul de muncă odată cu închiderea pieței centrale [36]. Este de menționat că, deși acest grup de întraajutorare a fost creat în municipiul Chișinău, el și-a extins activitățile filantropice pe tot teritoriul Republicii Moldova, beneficiarii fiind din raioanele Leova, Căușeni, Cahul etc.

Analiza implicării organizațiilor donatoare și a societății civile în activități de combatere a efectelor COVID-19 scoate în evidență spiritul de întraajutorare specific organizațiilor și populației din Republica Moldova și solidarizarea tuturor forțelor în vederea stopării răspândirii pandemiei. Totodată, este de menționat că una din lecțiile învățate în acest context este necesitatea de colaborare mai strânsă dintre organizațiile donatoare, cele ale societății civile și autoritățile publice naționale și locale în vederea centralizării eforturilor și asigurării unei planificări mai bune a distribuirii asistenței necesare.

Percepțiile populației privind impactul COVID-19 și coeziunea socială din Moldova

Cercetarea efectuată de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice la finele lunii aprilie 2020 evidențiază faptul că circa 47% din respondenți consideră pandemia COVID-19 drept cea mai mare provocare pentru țară și pentru familia sa în ultimii 15 ani. Pandemia și situația de urgență au afectat în mare măsură populația din Republica Moldova, influențând atât schimbări de atitudini și comportamente, cât și calitatea vieții multora dintre familii. Astfel, în rezultatul măsurilor restrictive adoptate de către autorități, o bună parte din populație s-a autoizolat în locuințele lor și au urmat măsurile de protecție indicate, cum ar fi ieșirea din casă doar în situații de urgență, păstrarea distanței sociale, evitarea vizitelor și a întrunirilor etc. În conformitate cu datele cercetării indicate mai sus, 94% din cei chestionați au menționat că păstrează distanța socială când ies din casă, 88% nu ies din casă dacă nu au urgențe, 87% au anulat toate călătoriile, 86% evită întâlnirile cu oamenii care au venit din alte țări, 84% nu folosesc transportul public dacă ies din casă, 77% – evită orice vizite, întâlniri cu rudele, iar 72% poartă mănuși și mască dacă ies din casă (vezi Fig. 1).

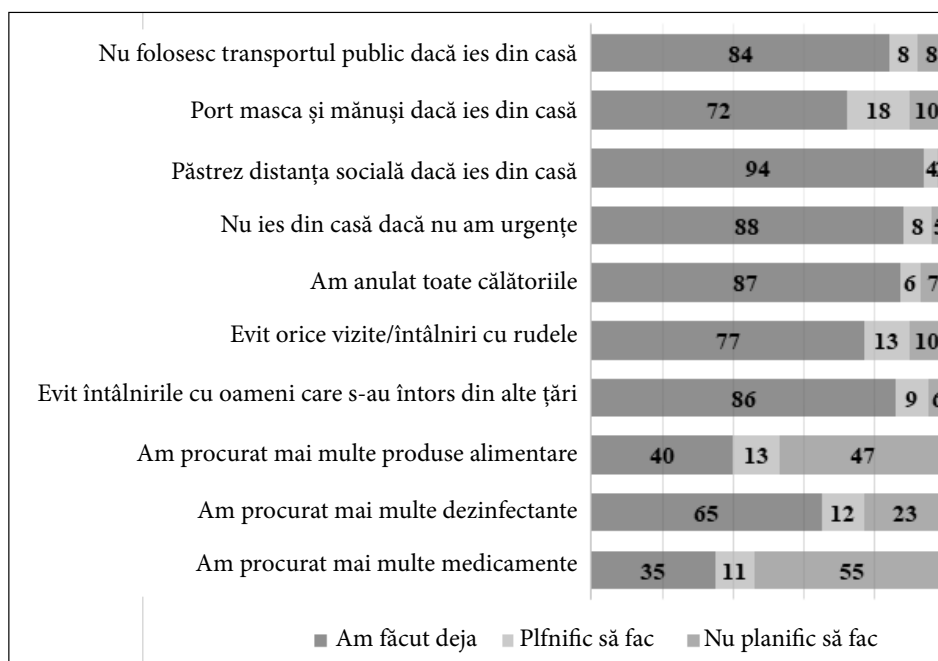

Fig. 1. Comportamentul populației pe timp de pandemie, %

Starea de pandemie a condus și la schimbarea comportamentului consumatorului; o bună parte dintre respondenți au menționat că au făcut rezerve de produse alimentare (40%), medicamente (35%), dezinfectante (60%) (vezi Fig. 1). Aceste rezerve au avut un efect negativ în special asupra bugetului de consum al unor grupuri de populație cu venituri mici: mulți dintre ei au procurat produsele de mai sus din contul reducerii altor cheltuieli planificate anterior.

Analiza comportamentului consumatorului din săptămâna precedentă cercetării denotă că deși mai bine de 2/3 din populație au menționat că au urmat regimul de izolare cu strictețe și nu au folosit deloc transportul public, nu au ieșit la munci agricole, nu au ieșit la plimbări de unul singur, au lucrat de acasă online sau au fost în concedii, totuși 81% din respondenți au fost cel puțin de 1-3 ori la magazin sau farmacie după produsele și medicamentele necesare (vezi Fig. 2).

Condițiile de criză pandemică și necesitatea de izolare au condus de asemenea la schimbarea unor activități. Astfel, în săptămâna precedentă cercetării, 85% din cei chestionați au menționat că au lucrat de acasă online, 32% au comandat produse, servicii online, iar 13% au comandat mâncare gătită online.

Majoritatea populației chestionate a menționat că pandemia are sau va avea efecte foarte negative asupra nivelului lor de trai în condițiile în care o bună parte din respondenți și-au luat șomaj tehnic, lucrează în regim redus de muncă sau chiar și-au pierdut locurile de muncă. Astfel, conform cercetării, respondenții se confruntă cu foarte multe frici ce țin de veniturile lor, sănătate, locul de muncă, educația copiilor etc. Peste 80% din cei chestionați au menționat că le este foarte frică de faptul că pandemia va conduce la o recesiune economică, la pierderea locurilor de muncă și

că sistemul medical nu va face față tuturor necesităților de sănătate; peste 60% din cei chestionați au indicat că le este frică de închiderea companiilor mici, a școlilor și grădinițelor; mai bine de jumătate din respondenți se tem de distanțarea socială, accesul restricționat la magazine. Peste 40% din cei chestionați au menționat că le este frică foarte mult de reducerea remitențelor, în condițiile în care acestea constituiau o bună parte din veniturile lor (vezi Fig. 3).

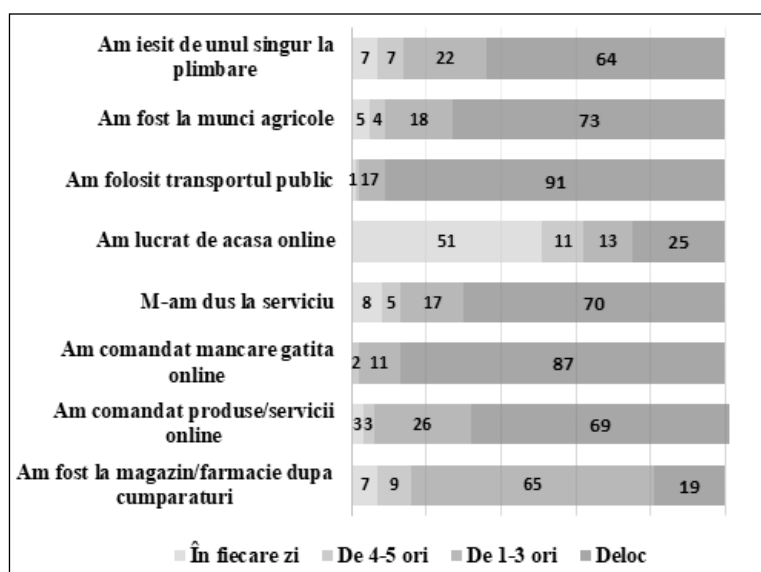

Fig. 2. Comportamentul populației în ultima săptămână în condiții de stare de urgență, %

În funcție de mediul de reședință, ponderea persoanelor care se tem de diminuarea remitențelor este mai mare în mediul rural (49%), iar a celor care se tem de șomaj și recesiune economică este mai mare în orașele mici (respectiv 92% și 91%). Referitor la impactul imediat al pandemiei, 1/3 din respondenți au frică că își vor pierde locurile de muncă în următoarele 4 săptămâni. Ponderea persoanelor care se tem că vor pierde locurile de muncă în următoarele săptămâni este mai mare în orașele mici (45%), unde și așa sunt locuri de muncă foarte limitate.

Mai bine de 60% din cei chestionați au menționat că le este frică că nu vor face față obligațiilor financiare în viitorul apropiat, cum ar fi plata creditelor, serviciilor comunale. Ponderea persoanelor care se tem foarte mult de faptul că nu vor face față obligațiilor financiare este mai mare în orașele mici (71%) și în mediul tinerilor de 18-29 de ani (71%).

Cercetarea efectuată de IMAS în perioada 13-17 aprilie 2020 [37] de asemenea confirmă faptul că criza pandemică și starea de urgență ar putea avea un impact foarte negativ asupra veniturilor familiilor, conducând la sărăcirea multora dintre ele. Astfel, 61% din respondenți au menționat că pandemia i-a afectat mult/foarte mult din punct de vedere economic, 36% - că pandemia i-a afectat puțin/foarte puțin și 3% - nu au dat un răspuns. La întrebarea cum se vor descurca cu cheltuielile pentru ser-

viciile comunale și pentru mâncare în condițiile în care situația de urgență va fi prelungită, în jur de 40% din cei chestionați au menționat că se vor descurca foarte greu și că veniturile nu le vor ajunge nici pentru strictul necesar, alte 40% au menționat că se vor descurca cumva cu cheltuielile de la o lună la alta și doar 13-16% au menționat că au anumite economii și vor putea face față cheltuielilor.

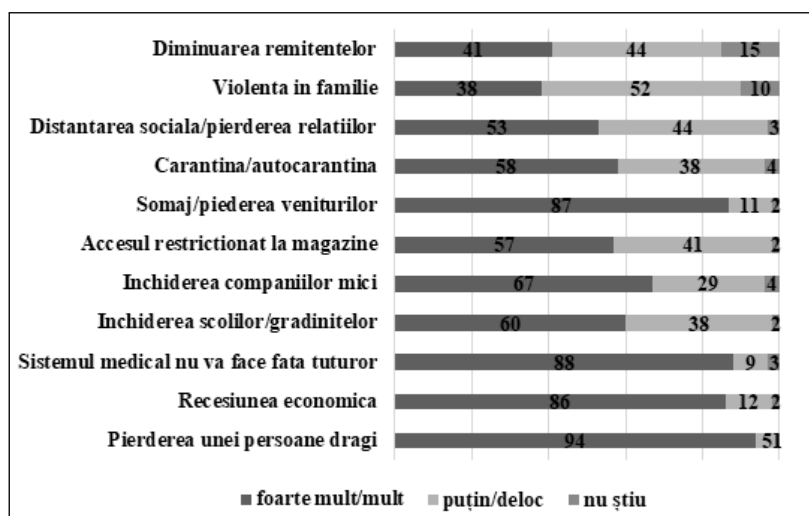
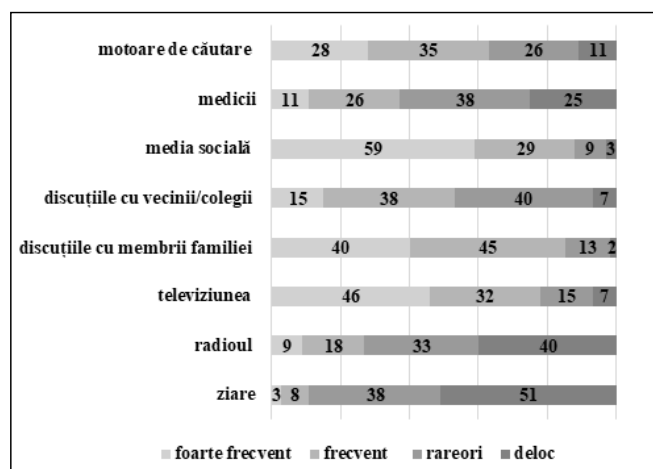

Fig. 3. Fricile cu care se confruntă populația din Republica Moldova, %

Agravarea situației financiare a familiilor este menționată și de către Expert Grup în documentul de politici ”COVID-19: Cum salvăm economia națională și pregătim terenul pentru o relansare post-criză”. Autorii menționează că în ultima perioadă de timp tot mai multe gospodării au credite la bănci și dețin economii foarte puține. ”În consecință, pentru cei mai mulți angajați pierderea bruscă a locului de muncă ar agrava stabilitatea financiară personală și familială. La aceștia se mai adaugă și persoanele angajate informal sau zilierii cu venituri sezoniere care nu au nici un fel de protecție în față oricărui șoc economic. De asemenea, emigranții întorși de peste hotare pot prezenta o situație de două ori mai gravă. Pe de o parte imposibilitatea reîntoarcerii imediate la locurile de muncă, iar pe de altă parte lipsa veniturilor pentru ei și familiile a căror venituri se bazau pe remitențe. Astfel, o criză economică de durată se poate transforma într-o criză socială cu urmări mult mai grave [31].

Cercetarea sociologică efectuată de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice denotă că marea majoritate a populației (97%) se consideră informată mult/foarte mult despre COVID-19 și doar 3% au indicat că sunt puțin informați. Sursele de informare cele mai frecvent sau frecvent utilizate de către respondenți pentru a afla mai multe despre COVID-19 sunt media socială (88%), discuțiile cu membrii familiei (85%), televiziunea (78%), motoarele de căutare (63%). 53% din respondenți s-au informat frecvent/mai frecvent din discuțiile cu vecinii/colegii, iar 37%- din discuțiile cu medicii. Ziarele și radioul au for utilizate mai puțin frecvent pentru informare de către grupurile de populație (vezi Fig. 4).

Fig. 4. Sursele de informare utilizate de către populație pentru a obține informație despre pandemie, %

Cercetarea efectuată de către IMAS în perioada 13 -17-aprilie 2020, de asemenea confirmă faptul că 80% din populație se consideră în mare/foarte mare măsură informată de către autorități, 16% se consideră informată într-o mică și foarte mică măsură și 4% nu au oferit un răspuns. Totodată, conform aceleiași cercetări, 43% din respondenți consideră că mass-media în mare și foarte mare măsură reflectă corect informațiile despre COVID. 44% din cei chestionați au menționat că mass-media într-o mică și foarte mică măsură reflectă corect informațiile despre pandemie, iar 13% nu s-au dat cu părerea [17].

Cu referință la gradul de siguranță al populației din Republica Moldova în condițiile pandemiei, cercetarea IMAS efectuată în perioada 13-17 aprilie scoate în evidență faptul că 83% din respondenți au menționat că se simt mai în siguranță în Republica Moldova decât în alte locuri ale lumii, 9% au menționat că s-ar simți mai în siguranță în alte locuri ale lumii decât în Moldova și 8% nu au oferit un răspuns [17]. Gradul înalt de siguranță al populației poate fi explicat în mare parte prin rețelele sociale de care dispune populația în Moldova, cum ar fi rudele, vecinii, colegii, și pe care se poate baza în caz de nevoie, precum și prin acțiunile întreprinse de Guvernul Republicii Moldova în situația de urgență. Conform aceleiași cercetări IMAS, 42% din respondenți au menționat că în Republica Moldova s-a acționat mai bine ca în alte țări, 32% - la fel ca în alte țări și doar 18% consideră că s-a acționat mai rău ca în alte țări [17]. De asemenea, mai bine de 40% din respondenți consideră că populația Republicii Moldova a avut un comportament foarte responsabil pe perioada pandemiei, iar 52% sunt de părerea că populația a acționat destul de iresponsabil [17].

Cercetările din ultima perioadă de timp au scos în evidență faptul că populația are un nivel de încredere destul de înalt față de structurile guvernamentale. Conform cercetării IMAS, fiecare al doilea respondent manifestă foarte multă încredere în Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, 47% au foarte mare încredere în Ministerul Afacerilor Interne, 41% are multă încredere în Președinție, 40%

manifestă multă încredere în Guvern. Comparativ cu cercetarea BOP din decembrie 2019 [3], ponderea persoanelor care au încredere în Guvern a crescut de la 28% la 40%. Cu referință la celelalte structuri, cum ar fi Procuratura (12%), Judecătoria (12%), partidele politice (3%), nivelul de încredere a populației continuă să fie foarte redus, după cum denotă cercetarea realizată de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (vezi Fig. 5).

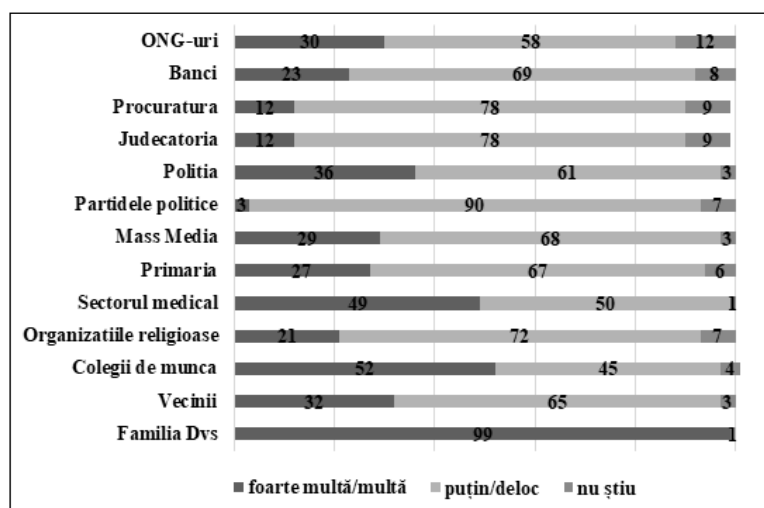
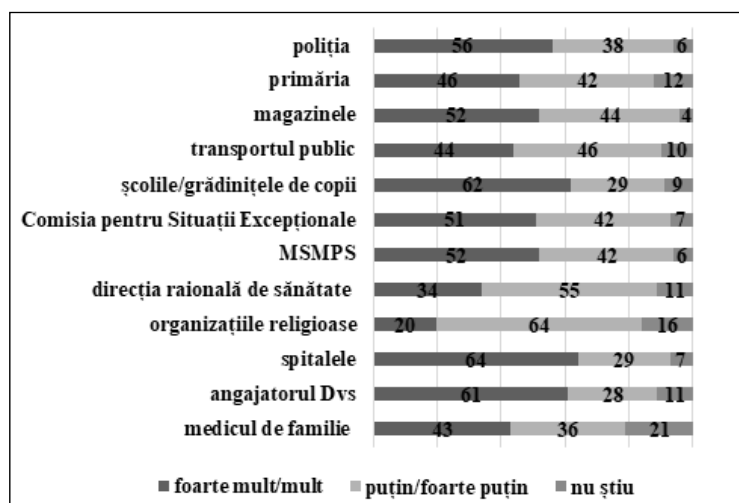

Fig. 5. Nivelul de încredere al populației în diferite structuri/instituții în condițiile pandemiei, %

Destul de redusă este și ponderea populației care are foarte multă sau multă încredere în primărie (27%), organizații religioase (21%), bănci (23%), fapt ce poate fi explicat prin nivelul redus de implicare a acestor structuri în combaterea impactului pandemiei cu Coronavirus. Totodată, 99% din cei chestionați au menționat că au foarte multă sau multă încredere în familie, 52% - în colegii de muncă, 49% - în sectorul medical, 36% - în poliție, 32% - în vecini și 30% - în ONG-uri (vezi Fig. 5).

Fiind întrebați, în ce măsură au încredere în majoritatea oamenilor din Republica Moldova, 81% au menționat că au încredere în totalitate sau într-o oarecare măsură, iar 18% - că nu au încredere deloc.

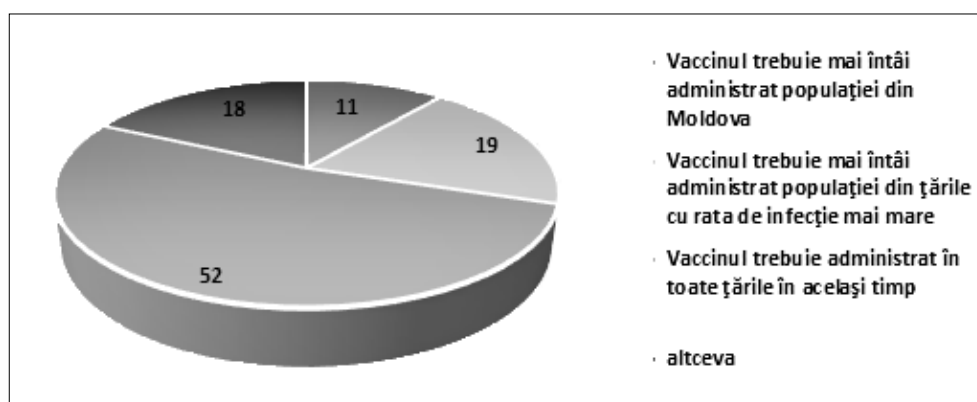
Peste 60% din populație consideră că autoritățile Republicii Moldova au acționat bine și foarte bine în condițiile stării de urgență, iar peste 50% - că au acționat corect [17]. Peste 60% din respondenți, conform cercetării Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, sunt încrezuți foarte mult sau mult că angajatorul, spitalele, instituțiile de învățământ au întreprins măsuri corecte pe timp de pandemie. Fiecare al doilea respondent este foarte mult sau mult încrezut că MSMPS, Comisia pentru Situații Excepționale și poliția au acționat corect pe timp de pandemie (vezi Fig. 6).

Fig. 6. Gradul de încredere al populației în corectitudinea acțiunilor întreprinse de instituții pe timp de pandemie, %

Peste 40% din cei chestionați sunt încrezuți mult și foarte mult că medicul lor de familie, transportatorii publici, primăriile au acționat corect pe timp de pandemie. Totodată, doar fiecare al cincilea respondent a fost de părerea că organizațiile religioase au acționat corect, iar 64% au indicat că nu prea sunt încrezuți în faptul că acestea au acționat corect.

Cercetarea a scos în evidență și faptul că populația Republicii Moldova are un simț dezvoltat de întraajutorare și susținere reciprocă mai ales în condiții de pandemie. La nivel de atitudine, respondenții au fost întrebați în condițiile în care Republica Moldova ar dezvolta un vaccin anti- COVID, unde ar trebui administrat acest vaccin în primul rând? Doar 11% din respondenți au menționat că vaccinul trebuie administrat în primul rând populației din Republica Moldova. 19% consideră că vaccinul trebuie administrat în primul rând în țările cu rata de infectare mai mare, iar mai bine de jumătate din cei chestionați au fost de părerea că vaccinul trebuie administrat în toate țările în același timp.

Fig. 7. Grad de responsabilitate socială față de alte popoare, %

La nivel de atitudine față de comunitate, respondenții au fost întrebați dacă ar trebui să se autoizoleze, cum ar proceda? Doar 1% din respondenți au indicat că s-ar izola pentru a preveni îmbolnăvirea proprie. 14% au declarat că s-ar izola pentru a preveni îmbolnăvirea altora, iar 55%- s-ar izola pentru a preveni îmbolnăvirea proprie și a altor persoane. 30% din respondenți au menționat că nu s-ar izola.

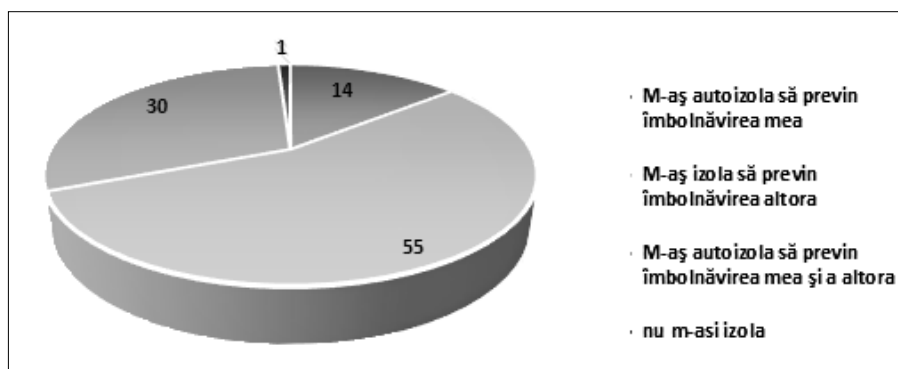

Fig. 8. Gradul de responsabilitate socială față de semeni, %

La nivel de comportament, marea majoritate a persoanelor au întreprins cel puțin o acțiune de susținere reciprocă în ultimele două săptămâni. Astfel, peste 90% din cei chestionați au discutat cu rudele îndepărtate și i-au întrebat dacă totul este bine, peste 60% au discutat cu vecinii și i-au întrebat dacă totul este ok, fiecare al treilea respondent a indicat că a întreprins careva activități de ajutorare a persoanelor vulnerabile, au făcut donații financiare pentru caritate, au discutat pe platforme sociale cum ar putea ajuta persoanele vulnerabile. 39% din respondenți au mers la magazine și au cumpărat produse pentru persoane care fac parte din grupuri vulnerabile.

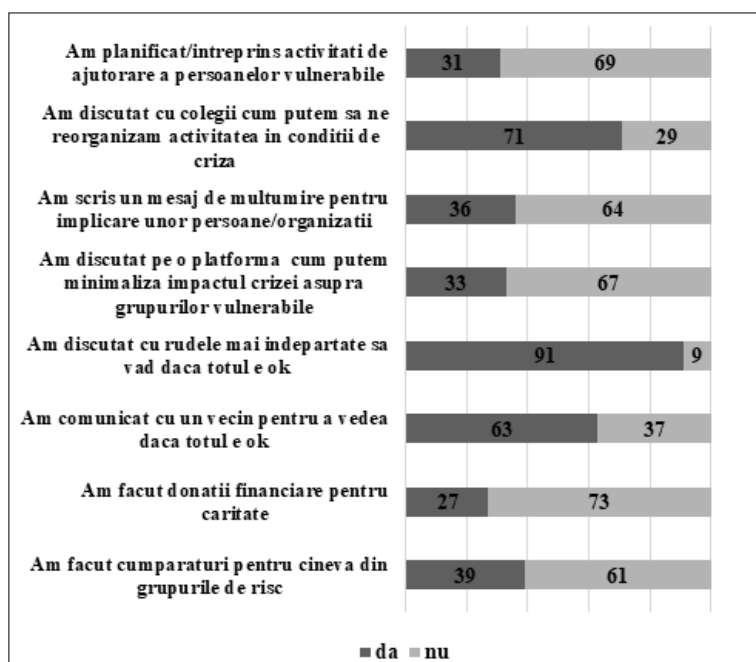

Fig. 9. Activități de întraajutorare întreprinse în ultimele două săptămâni, %

Fiind întrebați care este atitudinea oamenilor față de persoanele revenite de peste hotare în timpul pandemiei, 1/3 au menționat că este bună și foarte bună, 1/3 – că este rea și foarte rea și 1/3 nu au oferit un răspuns.

Atitudinile respondenților față de persoanele care au fost infectate cu COVID-19 de asemenea s-au dispersat. Astfel, 1/3 au menționat că le este frică și stau la distanță, 7% consideră că ei sunt singuri vinovați, 36% îi compătimesc, 22% încearcă să-i ajute să depășească situația, 8% nu au putut oferi un răspuns, iar 5% au menționat că nu au asemenea cazuri.

Analiza percepțiilor populației din Republica Moldova privind situația pandemică a scos în evidență faptul că majoritatea oamenilor sunt bine informați despre căile de transmitere a COVID-19 și înțeleg riscurile de infectare. În aceste condiții ei manifestă un nivel de responsabilitate sporită și urmează indicațiile autorităților specifice stării de urgență. Deși o bună parte dintre ei sunt foarte îngrijorați de efectele negative ale pandemiei și stării de urgență asupra calității vieții lor (distanțarea socială, pierderea locurilor de muncă, calitatea proastă a educației copiilor la domiciliu, reducerea veniturilor și mărirea cheltuielilor etc.), ei au o încredere destul de mare în corectitudinea măsurilor aprobate de către autorități, le acceptă și se conformează.

Rezultatele cercetărilor au scos în evidență faptul că în condițiile de pandemie a crescut spiritul de solidaritate socială a populației și nevoia de a ajuta pe cei care se află în situații mai dificile. Astfel, o bună parte din populație s-a implicat activ în acțiuni de caritate și întrajutorare.

Concluzii și recomandări

Analiza gradului de coeziune socială a populației din Republica Moldova în contextul pandemiei de Coronavirus a scos în evidență faptul că majoritatea structurilor guvernamentale, organizațiile donatoare, organizațiile non-guvernamentale și populația s-au mobilizat activ în vederea stopării răspândirii pandemiei. Structurile guvernamentale au centralizat eforturile, acționând etapizat în conformitate cu recomandările Organizației Mondiale a Sănătății. Organizațiile donatoare au revăzut programele și proiectele de țară și au identificat surse financiare necesare pentru asigurarea suportului de urgență și procurarea echipamentelor necesare de protecție și a dezinfectantelor. Comisia Europeană a reorganizat suportul tehnic acordat în funcție de nevoile țării la etapa de post-pandemie, axând sprijinul pe reabilitarea economică și susținerea grupurilor vulnerabile. Societatea civilă, organizațiile ne-guvernamentale s-au implicat activ în informarea populației, capacitatea resurselor umane și colectarea de fonduri pentru susținerea grupurilor vulnerabile.

Deși majoritatea eforturilor în direcția prevenirii răspândirii COVID-19 au fost soldate cu succes, analiza situațională denotă și anumite lecții învățate de care ar trebui să se țină cont pe viitor, și anume: societatea și autoritățile guvernamentale ar trebui să aibă un nivel mai mare de pregătire pentru asemenea situații excepționale. În acest context menționăm necesitatea elaborării unor ghiduri metodologice la nivel de diferite structuri privind nivelurile de responsabilitate și acțiunile care trebuie întreprinse;

implicarea mai mare a autorităților publice de nivelurile unu și doi în acțiuni de identificare a nevoilor diferitor grupuri de populație, în special cele vulnerabile și acordarea suportului în funcție de nevoi; implicarea structurilor de asistență socială în acordarea suportului necesar grupurilor vulnerabile de populație; mobilizarea planificată a societății civile în vederea implicării ei mai active în informarea populației și acordarea asistenței necesare grupurilor vulnerabile; mobilizarea agenților economici în elaborarea unor acțiuni de redresare economică a țării; asigurarea accesului la informație a diferitor grupuri vulnerabile de populație, cum ar fi persoanele cu dizabilități intelectuale și senzoriale. Problemele financiare și limitările în echipamente de protecție (mănuși, măști) și dezinfectante la locurile de muncă, în spații publice au fost evidente pe tot parcursul perioadei de pandemie și în acest context considerăm necesar de a dezvolta fonduri de urgență la nivel central și local, care să fie accesate doar în condiții de situație excepțională. Totodată, considerăm necesare introducerea unor cursuri de instruire pentru diferite structuri și grupuri de populație cum să acționeze în situații excepționale, inclusiv acordarea primului ajutor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Babicky, Ph., Seebauer, S. Collective Efficacy and Natural Hazards: Differing Roles of Social Cohesion and Task-Specific Efficacy In Shaping Risk And Coping Beliefs, *Journal of Risk Research*, 2019. DOI: 10.1080/13669877.2019.1628096.
2. Banere. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/ro/content/banere>.
3. Barometrul de Opinie Publică, decembrie 2019. Institutul de Politici Publice.
4. Bernard, P. Social Cohesion: A Dialectical Critique Of A Quasi-Concept. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <http://omiss.ca/english/reference/pdf/pbernard.pdf>.
5. Bruhn, J.G. The Group Effect. Springer Science+Business Media, LLC, 2009, pp. 31-47.
6. Calo-Blanco, A., Kovařík, J., Mengel, F., Romero, JG. Natural disasters and indicators of social cohesion, 2017. *PLoS ONE* 12(6): e0176885. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0176885>.
7. Comunicat de presă al MSMPS. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/ro/content/raport-privind-donatiile-oferite-sistemului-de-sanatate-perioada-pandemiei-covid-19-msmps>.
8. Comunicat de presă al MSMPS. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/ro/content/lotul-cu-echipamente-de-protectie-ajuns-republica-moldova-o-parte-din-echipamente-sunt-deja>.
9. Comunicat de presă al MSMPS. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/ro/content/germania-donat-costume-de-protectie-pentru-personalul-medical-din-rm>.
10. Comunicat de presă. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://mai.gov.md/ro/news/angajatii-mai-asigura-monitorizarea-respectarii-de-catre-cetateni-masurilor-de-protectie>.
11. Comunicat de presă al MMPSF. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/ro/content/sedinta-privind-coordonarea-actiunilor-de-comunicare-la-nivel-national-contextul-prevenirii>.
12. Comunicat de presă al MMPSF. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/ro/content/platforma-de-monitorizare-situatiei-covid-19-timp-real-este-disponibila-acum-si-limba-rusa>.
13. Comunicat de presă al MSMPS. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/ro/content/68-de-centre-de-sanatate-si-211-de-oficii-ale-medicilor-de-familie-din-tara-vor-primi-masti>.
14. Comunicat de presă al MSMPS. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/ro/content/ambasada-chinei-moldova-donat-republicii-moldova-1500-de-teste-pentru-depistarea-covid-19>.
15. Comunicat de presă al MSMPS. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/ro/content/msmps-receptionat-3-tone-de-ajutor-umanitar-din-partea-republicii-populare-chineze>.
16. Comunicat de presă al MSMPS. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/ro/content/lotul-de-echipamente-medicale-donat-de-turcia-va-fi-repartizat-institutiile-medicale>.

17. Comunicat de presă al MSMPS. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/ro/content/un-grup-de-medici-din-romania-vor-oferi-suport-sistemului-medical-din-republica-moldova>.
18. Comunicat de presă al MSMPS. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/ro/content/viorica-dumbraveanu-ajutorul-umanitar-oferit-de-romania-lupta-cu-covid-19-ne-demonstrat>.
19. Comunicat de presă. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://soros.md/event/2020-04-15>.
20. COVID-19 în Republica Moldova: situația la zi. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <http://gismoldova.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/d274da857ed345efa66e1fbc959b021b>.
21. Dispozițiile 1- 27 ale Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova din perioada 18 martie - 12 mai 2020. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://gov.md/ro/content/informatii-privind-coronavirus>.
22. European Counsel Report Of High-Level Task Force On Social Cohesion, Strasbourg, 28 January 2008,p.14.
23. First Report On Economic And Social Cohesion , European Comission, 1996, pp13-14.
24. Green, A., Janmaat, J. Regimes Of Social Cohesion Societies And The Crisis Of Globalization, London, 2011, pp. 6-7.
25. Hotărârile 1-9 ale Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică din perioada 2 februarie 2020- 15 martie 2020. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://gov.md/ro/content/informatii-privind-coronavirus>.
26. Împreună pentru voi. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://tv8.md/2020/03/16/impreuna-pentru-voi-colectare-de-fonduri-in-sustinerea-medicilor-care-lupta-impotriva-covid-19/>.
27. Inițiativa Împreună împotriva COVID-19. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://chuffed.org/project/initiativa-impreuna-impotriva-covid-19>.
28. Jenson, J. Mapping Social Cohesion: The State Of Canadian Research. Canadian Policy Research Networks Inc., Ottawa, 1998, p.29 [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: http://Www.Cccg.Umontreal.Ca/Pdf/Cprn/Cprn_F03.Pdf.
29. Lista ambasadelor și consulatelor. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://mfa.gov.md/sites/default/files/document/tabel-2.pdf>.
30. Lista școlilor beneficiare. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: https://mecc.gov.md/sites/default/files/mecc_lista_20_institutii_profesori_beneficiari_1.pdf.
31. Lupusor, A., Pântea, D., Gaibu, S. COVID-19: Cum salvăm economia națională și pregătim terenul pentru o relansare post-criză , aprilie 2020, p.6. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/COVID-19_Cum_salvim_economia_nayionall_ui_preglitim_terenul_pentru_o_relansare_post-crizl_2.pdf.
32. Notă Analitică Nr. 3/2020 – Criza COVID-19: Cum ajută Uniunea Europeană Republica Moldova? [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <http://ipre.md/2020/05/05/nota-analitica-nr-32020-criza-covid-19-cum-ajuta-uniunea-europeana-republica-moldova/> .
33. OECD. Social Cohesion Policy Review. Concept Note, 2014 [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: http://www.oecd.org/dev/inclusivesocietiesanddevelopment/OECD_Social_Cohesion_Policy_Note.pdf.
34. Pagină de Facebook. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://www.facebook.com/groups/3903869109653287/about>.
35. Pagină de Facebook. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://www.facebook.com/groups/247106009799634/about>.
36. Pagină de Facebook. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: <https://www.facebook.com/chisinau.help>.
37. Percepții privind pandemia de coronavirus. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: [http://imas.md/pic/archives/27/\[imas\]%20perceptii%20cu%20privire%20la%20epidemia%20de%20Coronavirus%20II.pdf](http://imas.md/pic/archives/27/[imas]%20perceptii%20cu%20privire%20la%20epidemia%20de%20Coronavirus%20II.pdf).
38. Perspectives on Global Development. Social Cohesion in a Shifting World, 2012. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/persp_glob_dev-2012-sum- en.pdf?expires=1588960180&id=id&accname=guest&checksum=2DB89654325C2CB2302B38FD9497FA1F.
Prezentarea MSMPS. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: https://msmps.gov.md/sites/default/files/document/attachments/prezentare_10.05.2020_0.pdf

DINAMICA REPUBLICII MOLDOVA ÎN CLASAMENTELE INDICELUI DEZVOLTĂRII UMANE

DYNAMICS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE RANKINGS INDEX OF HUMAN DEVELOPMENT

Tatiana SPĂTARU, *doctor habilitat în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
spataru_tatiana@mail.ru

Rezumat

Conținutul articolului se axează pe analiza dinamicii Republicii Moldova în clasamentele indicelui dezvoltării durabile. Conceptul de dezvoltare umană este tratat din perspectiva procesului de extindere a libertăților și oportunităților oamenilor și de îmbunătățire a bunăstării acestora. Rapoartele globale, regionale și naționale reflectă procesele de dezvoltare, acestea devenind un mecanism important de monitorizare permanentă a progreselor și de analiză a obstacolelor în calea dezvoltării umane. Estimările realizate permit autorului de a veni cu unele comentarii și concluzii.

Cuvinte-cheie: Republica Moldova, indicele dezvoltării umane, dinamică, clasamente, rapoarte globale, rapoarte regionale, rapoarte naționale.

Summary

The content of the article focuses on the analysis of the dynamics of the Republic of Moldova in the sustainable development index rankings. The concept of human development is treated from the perspective of the process of extending people's freedoms and opportunities and improving their well-being. Global, regional, and national reports reflect development processes, which become an important mechanism for on-going monitoring of progress and analysis of obstacles to human development. The assessment made allow the author to come up with some comments and conclusions.

Keywords: the Republic of Moldova, human development index, dynamics, rankings, global reports, regional reports, national reports.

Conceptualizarea dezvoltării umane. Definirea dezvoltării umane pornește de la libertățile și oportunitățile oamenilor: să trăiască o viață lungă și să fie sănătoși, să fie educați și să aibă acces la resursele necesare pentru un trai decent. Noțiunea dezvoltare umană își face apariția ca urmare a creșterii criticilor față de abordarea unilaterală a dezvoltării din anii '80 ai sec. XX. Obiectivul conceptului de dezvoltare umană a fost să pună oamenii în centrul procesului de dezbatere economică, politică și advocacy. Analizele asupra indicilor dezvoltării umane sunt redată în rapoartele globale, regionale, naționale și în diferite documente adiacente. Conceptualizarea dezvoltării umane își găsește reflectare în rapoartele de dezvoltare umană (HDR) realizate la comanda Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD), fiind produsul unei echipe de cercetători de seamă și practicieni specializați în studierea dezvoltării. Agențiile specializate ale ONU, precum OMS, UNESCO, OIM, UNICEF și altele, inclusiv agențiile statistice naționale și internaționale livrează surse de date pentru compararea indicatorilor.

Conceptul de dezvoltare umană trebuie înțeles ca un proces de extindere a libertăților și oportunităților oamenilor și de îmbunătățire a bunăstării acestora. Dezvoltarea umană se referă la libertatea reală: oamenii obișnuiți trebuie să decidă cine să fie, ce să facă și cum să trăiască. Opțiunile suplimentare includ libertatea politică, garantarea drepturilor omului și respectul personal. Esența ideii de dezvoltare umană se axează pe oameni, pe oportunitățile și alegerile lor.

Conceptul vizionar de dezvoltare umană a fost dezvoltat de economistul pakistanez Mahbub ul Haq, considerat și arhitectul indicelui dezvoltării umane (IDU). Reflecțiile sale asupra dezvoltării umane explorează o nouă paradigmă de dezvoltare ce se concentrează pe bunăstarea umană. În interpretarea autorului, creșterile veniturilor sunt tratate ca mijloace esențiale, însă nu ca dezvoltarea și nu ca suma totală a vieții umane. Discuția, lansată asupra politicilor și strategiilor de dezvoltare, care corelează creșterea economică cu viața umană în diverse societăți, a condus spre elaborarea IDU. Astfel, IDU devine o măsură mult mai cuprinzătoare a progresului socioeconomic decât măsura tradițională a produsului național brut [1]. Doctorul Haq a susținut că măsurile existente ale progresului uman nu au reușit să răspundă adevăratului scop de dezvoltare - de a îmbunătăți viața oamenilor. În special, el a considerat că măsura frecvent utilizată a produsului intern brut nu a reușit să măsoare în mod adecvat bunăstarea. Lucrând împreună cu laureatul Premiului Nobel Amartya Sen și alți economiști cunoscuți, în 1990 acesta coordonează publicarea primului Raport de Dezvoltare Umană, care a fost elaborat la comanda Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) [2].

Raportul în cauză este de o importanță semnificativă, contribuind la definirea, măsurarea și analiza dezvoltării umane începând cu 1960. Include o evaluare a creșterii economice și dezvoltării umane, a strategiilor și politicilor de dezvoltare umană. Raportul analizează evoluția dezvoltării umane pe parcursul a trei decenii și experiența a 14 țări, ce conduc creșterea economică și dezvoltarea umană. Finalizează prin focusarea pe urbanizare și dezvoltarea umană. Se axează nu numai pe ceea ce trebuie de făcut, dar și cum de făcut. Este primul raport dintr-o serie de rapoarte ulterioare ce detaliază planificarea, gestionarea și finanțarea dezvoltării umane. Raportul este însoțit de indicatorii dezvoltării umane care includ datele sociale și umane disponibile prezentate pentru fiecare țară într-o formă comparabilă. PNUD întreprinde efortul de a lansa un program de completare a datelor privind țările lipsă și îmbunătățirea statisticii existente, astfel încât acești indicatori de dezvoltare umană să fie folosiți ca referințe standard pentru analizele de țară și comparațiile dintre state [2].

Din anul 1990 până în 2019 au fost editate 27 de rapoarte la nivel global. Conținutul acestor rapoarte includ discuții independente, analize empirice pe probleme majore, evaluarea tendințelor și politicilor de dezvoltare. Spectrul problemelor abordate evoluează de la primul raport, axat pe conceptul și măsurarea dezvoltării umane, spre asemenea aspecte precum: finanțarea dezvoltării umane, dimensiunile globale ale dezvoltării umane, participarea oamenilor, securitatea umană, gen, creșterea economică, eradicarea sărăciei, consum, globalizarea ca față umană, drepturile omului,

crearea de noi tehnologii, adâncirea democrației într-o lume fragmentată, obiectivele de dezvoltare ale mileniului: un pact între națiuni pentru a pune capăt sărăciei umane, libertatea culturală, cooperarea internațională într-o lume inegală, criza globală a apei, combaterea schimbărilor climatice, depășirea barierelor prin mobilitate și dezvoltare umană, căile națiunilor spre dezvoltarea umană, durabilitate și echitate, progresul uman într-o lume diversă, reducerea vulnerabilităților și consolidarea rezilienței.

În ultimii ani problematica rapoartelor globale de dezvoltare umană s-a axat pe legăturile sinergice dintre muncă și dezvoltarea umană [3]. Lumea muncii în schimbare rapidă, determinată de globalizare și revoluția digitală, prezintă oportunități, dar, în același timp, și riscuri. Beneficiile acestei noi lumi de muncă în evoluție nu sunt distribuite în mod egal. Munca poate spori dezvoltarea umană atunci când politicile își extind oportunitățile de muncă productive, remunerative, satisfăcătoare și de calitate.

Ediția Raportului din 2016 [4], din seria rapoartelor globale de dezvoltare umană, transmite un mesaj destul de sugestiv: drumul pe care trebuie să-l parcurgă umanitatea nu va fi deloc ușor, însă mai multe opțiuni sunt deschise. Spiritul de solidaritate umană se va manifesta prin ajutorarea celor care rămân în urmă de către cei care sunt în față.

Actualizarea statistică *Human Development Indices and Indicators 2018. Statistical Update* [5], are menirea de a asigura coerența în raportarea indicatorilor-cheie și a statisticilor privind dezvoltarea umană. Aceasta include o analiză a situației dezvoltării umane - instantanee ale condițiilor actuale, precum și tendințe pe termen lung în ceea ce privește indicatorii de dezvoltare umană. Indicele dezvoltării umane (IDU) este o măsură sumară a realizărilor în trei dimensiuni-cheie ale dezvoltării umane: o viață lungă și sănătoasă, accesul la cunoștințe și un mod decent de viață. IDU este media geometrică a indicilor normalizați pentru fiecare dintre cele trei dimensiuni. Valorile indicelui dezvoltării umane se situează între 0-1.

Anexa cuprinzătoare, ce secundează actualizarea statistică, oferă o imagine de ansamblu asupra stării de dezvoltare din întreaga lume, analizând tendințele pe termen lung ale indicatorilor dezvoltării umane în mai multe dimensiuni și pentru fiecare națiune. În perioada estimată populația globală a crescut de la 5 miliarde la 7,5 miliarde, totodată numărul persoanelor cu un nivel scăzut de dezvoltare umană s-a redus de la 3 miliarde la 926 milioane sau de la 60% din populația globală la 12%, iar numărul persoanelor cu nivel de dezvoltare umană înalt și foarte înalt este mai mult decât triplat, de la 1,2 miliarde la 3,8 miliarde sau de la 24% din populația globală la 51%. Actualizarea statistică din 2018 evidențiază progresele considerabile, dar și persistența lipsurilor și a disparităților în 189 de țări și teritorii [5].

Human Development Indices and Indicators 2018. Statistical Update prezintă clasamentul IDU pentru anul 2017, care este condus de Norvegia, Elveția, Australia, Irlanda și Germania. Cele mai scăzute scoruri din măsurarea IDU privind sănătatea, educația și veniturile revin următoarelor cinci țări: Niger, Republica Central Africană, Sudanul de Sud, Ciad și Burundi. Cel mai înalt scor consemnează Norvegia (0,944), iar cel mai jos – Niger (0,354). Media globală înregistrând 0,728.

Țările sunt împărțite în funcție de patru categorii de dezvoltare umană: foarte înaltă, înaltă, medie și scăzută. În anul 2017 în grupul de țări cu nivel foarte înalt de dezvoltare se aflau 59 de țări, cu nivel înalt de dezvoltare – 53, mediu – 39 și scăzut – 38. La nivel mondial din 1990 până în 2017 se atestă tendința generală de îmbunătățire continuă a dezvoltării umane. Spre exemplu, în 2010 în categoria țărilor cu nivel înalt de dezvoltare erau doar 46 de țări, iar în cea cu nivel scăzut – 49.

Compararea tendințelor IDU din 1990 cu cel din 2017 (*Tabelul 1*) scoate în evidență o creștere la nivel mondial de 0,130. În cazul grupului de țări cu dezvoltare umană foarte înaltă (0,107) acest indice este sub mediana mondială. Pentru grupurile țărilor cu dezvoltare umană înaltă (0,186), medie (0,183), scăzută (0,153) evoluția IDU se plasează supra medianei mondiale, ceea ce demonstrează persistența potențialului dezvoltării umane insuficient valorificat.

Tabelul 1. Tendințele Indexului Dezvoltării Umane, 1990-2017

Grupuri de dezvoltare umană	1990	2000	2010	2012	2014	2015	2016	2017
Dezvoltare umană foarte înaltă	0.787	0.831	0.873	0.880	0.887	0.890	0.892	0.894
Dezvoltare umană înaltă	0.571	0.635	0.718	0.732	0.745	0.750	0.754	0.757
Dezvoltare umană medie	0.462	0.523	0.596	0.613	0.627	0.634	0.641	0.645
Dezvoltare umană scăzută	0.351	0.387	0.472	0.486	0.495	0.498	0.501	0.504
Mondial	0.598	0.642	0.698	0.709	0.718	0.722	0.726	0.728

Sursa: [8].

Variațiile seriilor statistice deschid posibilitatea de a veni cu analize relevante pentru elaborarea strategiilor și politicilor la nivel global, regional și național. Compararea indicatorilor statistici scoate în evidență eficacitatea sau ineficacitatea guvernării la nivel național, probleme existente în interiorul țării ce se pot ascunde sub valorile tradiționale ale IDU, diferențele în inegalitatea globală, direcționarea resurselor spre regiunile unde există cea mai mare necesitate. Bazele de date acumulate sunt extrem de valoroase pentru organizațiile internaționale, factorii de decizie naționali și cercetătorii preocupați de analizele inegalităților.

Potrivit *Human Development Indices and Indicators 2018. Statistical Update*, Republica Moldova se poziționează la 112 din 189 de țări și teritorii. Astfel, în 27 de ani de statalitate Republica Moldova înregistrează o descreștere cu 48 de poziții față de 1990. Comparând rangul IDU al Moldovei cu fostele republici din spațiul ex-sovietic, constatăm că este devansată de majoritatea acestora: Estonia – 30, Lituania – 35, Letonia – 41, Federația Rusă – 49, Belarus – 53, Kazahstan – 58, Georgia – 70, Azerbaidjan – 80, Armenia – 83, Ucraina – 88, Uzbekistan – 105, Turkmenistan – 108. Poziția mai avansată a Moldovei se constată în comparație cu Kârgâzstan – 122, și Tadjikistan – 127.

Pentru Republica Moldova, valoarea IDU între anii 1990 și 2017 a crescut de la 0,651 la 0,700, înregistrând o ascensiune de 7,5%, plasând țara în categoria de dez-

voltare înaltă [6]. Între 1990 și 2017, speranța de viață la naștere a crescut cu 4,1 ani, media de școlarizare a crescut cu 3,6 ani, însă au scăzut anii de școlarizare preconizați cu 0,4 ani. PIB pe cap de locuitor a scăzut cu aproximativ 14,2% între 1990 și 2017.

Ultimul din seria rapoartelor privind dezvoltarea umană, editat în 2019, *Human Development Report 2019. Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century*, se concentrează pe înțelegerea dimensiunilor inegalității. În fiecare țară, mulți oameni au puține perspective pentru un viitor mai bun. Ei sunt fără speranță, scop sau demnitate, urmărind din marginea societății pe alții care înaintează spre o prosperitate tot mai mare. La nivel mondial, mulți au scăpat de sărăcia extremă. Dar chiar mai mulți nu au nici oportunitățile, nici resursele pentru a-și controla viața. De cele mai multe ori, locul unei persoane în societate este determinat de etnie, sex sau averea părinților săi [7].

În condițiile schimbărilor tehnologice rapide și a crizei climatice, astfel de inegalități în dezvoltarea umană afectează societățile, slăbesc coeziunea socială și încrederea oamenilor în guvern, instituții și reciproc unul în altul. Cele mai multe dintre acestea prejudiciază economiile, împiedicând cu desăvârșire oamenii să-și valorifice potențialul său în muncă și în viață. Adesea, îngreunează luarea deciziilor politice, care să reflecte aspirațiile întregii societăți și să protejeze planeta, dacă câțiva care vin în față își flexează puterea de a modela deciziile în interesul lor [7].

Raportul merge dincolo de discursul dominant concentrat pe disparitățile de venit, pentru a lua în considerare și inegalitățile în alte dimensiuni, cum ar fi sănătatea, educația, accesul la tehnologii și expunerea la șocurile economice și climatice. Acesta uzează noi date și metode pentru a evidenția modul în care inegalitatea afectează viața oamenilor într-un mod care nu poate face față măsurilor bazate pe medii; și va avea o viziune pe termen lung în perspectiva anului 2030 privind atingerea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă și dincolo de acestea [7].

Rapoartele regionale și naționale privind dezvoltarea umană. Începând cu anul 1992, peste 700 de rapoarte din 135 de țări privind dezvoltarea umană au fost elaborate la nivel regional și național. Rapoartele privind dezvoltarea umană reprezintă o mișcare de schimbare la nivel local. Conceperea și realizarea acestora contribuie în mod semnificativ la capacitățile naționale de colectare și analiză a datelor relevante pentru dezvoltarea umană. Prin excelența în cercetare, într-o atmosferă de independență editorială, raportarea dezvoltării umane transformă obiectivele de reducere a sărăciei și de dezvoltare umană în repere, planuri și abordări pentru acțiuni naționale, regionale și internaționale. Rapoartele fac recomandări pentru schimbare, care generează atenție și dezbateri între părțile interesate și factorii de decizie politică și sporesc conștientizarea publică a ideilor despre dezvoltarea umană. Ele promovează mobilizarea resurselor în domenii-cheie ale dezvoltării și declanșează răspunsuri la nevoile celor mai vulnerabili din societate. Rapoartele și procesul de pregătire a acestora pot declanșa discuții ample într-o țară sau regiune care reunește multe voci disparate. Ele oferă atât un mijloc de colectare a informațiilor privind prioritățile de dezvoltare ale unei națiuni, cât și un mijloc de a dezvolta modalități

inovatoare și deținute la nivel local pentru a aborda aceste priorități [9]. Ca atare, rapoartele pot fi deosebit de utile unei organizații ca PNUD, care dorește să mențină o prezență influentă, dar apolitică, într-o țară sau regiune.

Regiunile de pe continentul african își găsesc reflectare în următoarele rapoarte regionale: *Governance and Human Development in Southern Africa* (1998), *SADS Regional Human Development Report* (2000), *Africa 2012: Towards a Food Secure Future* (2012), *Regional Human Development Report 2016: Africa* (2016). Aceste rapoarte oferă înfirișări vitale despre performanța regiunii în încercarea de a îmbunătăți calitatea vieții, reformele întreprinse și efectele acestora asupra oamenilor. Rapoartele regionale privind dezvoltarea umană servesc ca instrumente de promovare a dezvoltării și a unei tratări comune a dimensiunilor naționale la nivel regional. Sunt abordate din perspectiva factorilor politici, economici și sociali asemenea probleme specifice ale continentului african precum malnutriția, securitatea alimentară și inegalitatea de gen [10].

Spre exemplu, potrivit *Africa Human Development Report 2016*, inegalitatea de gen costă Africa Subsahariană în medie 95 miliarde USD pe an, atingând un nivel de 105 miliarde USD în 2014, sau șase la sută din PIB-ul regiunii, punând în pericol eforturile continentului pentru dezvoltarea umană incluzivă și creșterea economică. Analizându-se factorii politici, economici și sociali care împiedică progresul femeilor africane, se propun politici și acțiuni concrete pentru a reduce decalajul de gen. Acestea includ abordarea contradicției dintre dispozițiile legale și practica aplicării acestora; încălcarea normelor sociale și transformarea setărilor instituționale discriminatorii; asigurarea participării economice, sociale și politice a femeilor [11].

Regiunea țărilor arabe este analizată în *Arab Human Development Report* pentru anii 2002, 2003, 2004, 2005, inclusiv *Challenges to Human Security in the Arab Countries* (2009), *Arab Human Development Report 2016: Youth and the Prospects for Human Development in a Changing Reality* (2016).

Primul raport al țărilor arabe (2002) recunoaște că acestea au făcut progrese substanțiale în ultimele trei decenii. Speranța de viață a crescut cu 15 ani; ratele de mortalitate pentru copiii sub cinci ani au scăzut cu aproximativ două treimi; gradul de alfabetizare a adulților aproape s-a dublat, reflectând creșteri semnificative ale numărului de înscrieri în educație. Cu toate acestea, este evident că țările arabe nu s-au dezvoltat la fel de repede ca națiunile comparabile din alte regiuni. Într-adevăr, mai mult de jumătate din femeile arabe sunt analfabete; rata mortalității infantile a regiunii este de două ori mai mare decât în America Latină și Caraibe. În ultimii 20 de ani, creșterea veniturilor pe cap de locuitor a fost de asemenea extrem de scăzută. Raportul subliniază cauzele acestor deficite și identifică trei domenii care împiedică performanța și îngreunează dezvoltarea umană: guvernarea, abilitatea femeilor și accesul la cunoaștere.

Ultimul, al șaselea din seria de *Rapoarte privind dezvoltarea umană arabă 2016: Tineretul și perspectivele dezvoltării umane într-o realitate schimbătoare*, examinează

ză provocările și oportunitățile cu care se confruntă tinerii din regiune, mai ales după schimbările transformative prin care au trecut multe țări arabe în 2011. Se oferă o imagine de ansamblu asupra tinerilor, care sunt văzuți drept viitorul dezvoltării în regiunea statelor arabe, necesitându-se implicarea acestora în modelarea viitorului [12].

Regiunea Asia-Pacific este reprezentată prin următoarele rapoarte: *General Human Development Report* (1994), *Regional Human Development Report* (2005), *Asia Pacific Human Development Report* (2006), *Tackling Corruption, Transforming Lives* (2008), *Power, Voices and Rights* (2010), *Asia and the Pacific 2012: Sustaining Human Progress in a Changing Climate* (2012), *Trade and Human Development* (2014), *Asia-Pacific Human Development Report* (2016).

Dacă primul Raport (1994) s-a axat pe stimularea dezbaterilor asupra problemelor legate de dezvoltarea umană și concentrarea asupra politicilor și programelor durabile de dezvoltare umană din Asia-Pacific, apoi ultimul Raport (2016) reliefează schimbările demografice intervenite în regiune. În Asia și Pacific pe parcursul a ultimilor 30 de ani se produce o explozie a populației în vârstă activă de muncă, pe care lumea nu a mai cunoscut-o niciodată. Dacă țările nu vor începe să planifice această schimbare demografică, vor pierde o oportunitate unică de a stimula creșterea și investițiile pentru viitor. De asemenea, acestea riscă o creștere a frustrării tinerilor, accentuând instabilitatea și conflictul. Raportul, intitulat „Modelarea viitorului: modul în care schimbările demografice pot contribui la dezvoltarea umană”, arată că țările din Asia-Pacific au acum mai mulți oameni în vârstă de muncă și mai puțini aflați la întreținere decât în orice moment al istoriei, oferind o rampă de lansare pentru creștere. La nivel regional, 68% din populație este în vârstă de muncă și doar 32% sunt întreținuți. „Atunci când țările au o pondere mai mare de oameni care pot lucra, întreține și plăti impozitele, ei au potențialul de a-și transforma economiile și investițiile în energie, sănătate, educație și alte blocuri de construcții și de prosperitate viitoare”, a declarat Thangavel Palanivel, principalul autor al Raportului [13].

Raportul solicită răspunsuri imediate și prezintă „9 acțiuni pentru dezvoltarea durabilă”, care includ politici concrete, adaptate profilului demografic al fiecărei țări. PNUD solicită crearea locurilor de muncă decente corelate cu forța de muncă în creștere, ocuparea egală în câmpul muncii pentru femei și modalitățile de transformare a economiilor în investiții în regiune. „Creșterea, ocuparea forței de muncă și migrația în Vest sunt inextricabil legate de ceea ce se întâmplă în Est”, a declarat Haoliang Xu, Secretar General adjunct ONU și director al Biroului regional pentru Asia și Pacific. „Soarele se ridică aici, dar efectele sale se simt în curând din cealaltă parte a lumii” [13].

Deși nu există o soluție pentru fiecare țară, diversitatea regiunii oferă spațiu pentru cooperare, unde guvernele trebuie să împărtășească experiențe privind planificarea fiscală pe termen lung, inclusiv utilizarea durabilă a veniturilor. Cooperarea poate, de asemenea, să încurajeze migrația sigură din partea tinerilor în țările mai stabile din regiune și să reducă zborul disperat al migraților în Europa.

PNUD-ul cu 50 de ani de expertiză și birouri în 24 de țări din Asia-Pacific este în mod ideal plasat pentru a ajuta la implementarea a „9 acțiuni pentru dezvoltare durabilă”. Poate facilita parteneriatele care combină finanțare internă, internațională, publică și privată și expertiză în domeniul tineretului, îmbătrânire, migrație, protecție socială, schimbări climatice și managementul riscului de dezastre, guvernare, urbanizare și transfer tehnologic [13].

Regiunea Americii Latine și Caraibe este, de asemenea, estimată în rapoartele de dezvoltare umană. De la primul raport regional, axat pe așezările umane în tranziție, abordările au avansat spre progresul multidimensional: bunăstare dincolo de venituri. Fiecare raport al dezvoltării umane a tratat aspectul bunăstării „dincolo de venituri”, dezvoltarea umană constând nu numai în captarea averii materiale și a veniturilor, dar și în bogăția vieții umane. Ultimul raport regional *Human Development Report for Latin America and the Caribbean 2016* extinde modul în care gândim la multiple dimensiuni ale bunăstării, aplicând abordarea dezvoltării umane la noua agendă holistică și adaptând-o la nevoile și aspirațiile țărilor cu venituri mijlocii și a micilor state insulare în curs de dezvoltare [14].

Analizele realizate în baza măsurărilor cantitative, aplicate pe un eșantion de 18 țări din regiune, au permis constatarea factorilor care au legătură cu reducerea sărăciei – educația și inserția forței de muncă. Nu este suficient ca oamenii să iasă din sărăcie, dar este imperativ de a crea o anumită rezistență la mobilitatea descendentă de a ajunge iarăși în sărăcie.

Europa și Comunitatea Statelor Independente este supusă analizei în unsprezece rapoarte regionale. Primul Raport *The Shrinking State. Governance and Sustainable Human Development* (1997) afirmă că crearea unui stat viabil pentru secolul XXI este la moment una dintre cele mai importante provocări pentru guverne și oameni din întreaga lume. Acest raport analizează „starea în scădere”, prezentată prin reducerea cheltuielilor și dimensiunii guvernamentale, situație care a afectat negativ sărăcia, inegalitatea economică și socială, sănătatea, mediul și educația publică [15]. Spectrul tematicii următoarelor rapoarte este destul de extins. *Poverty in Transition* (1998) referă asupra țărilor din fosta Uniune Sovietică și Europa de Est, care au suferit o creștere fără precedent a sărăciei și a mortalității. Procesul de tranziție a fost dureros pentru milioane de cetățeni. Printr-o estimare comparativă cuprinzătoare se analizează ce tipuri de probleme sunt cele mai acute, care este natura dificultății și ce reforme au funcționat. Conține un cadru larg de analiză a măsurilor-cheie necesare pentru a combate sărăcia și a menține echitatea în regiune. Domeniile de discuție se referă la subiecte precum: sărăcia și distribuția veniturilor; realizarea unui echilibru între liberalizare și un stat credibil; educația și tendințele gulerelor albe; construirea de întreprinderi mici și mijlocii; și dezvoltarea microfinanțării [15].

The Human Cost of Transition (1999) raportează că țările din fosta Uniune Sovietică și Europa de Est plătesc un cost ridicat pentru trecerea lor la o economie de piață. Acest raport regional de dezvoltare umană constată că alcoolismul, consumul

de droguri și sinuciderile au revendicat viața a 9,7 milioane de bărbați adulți din aceste țări de tranziție încă din 1990. Raportul, produs anual în 27 de țări din această regiune, indică o realitate diferită, identificând problemele specifice. Raportul avertizează că în țările din fosta Uniune Sovietică apare o criză umană de proporții, deoarece anii de tranziție „au fost literalmente letali pentru o mulțime de oameni”. Autorii raportului pledează pentru o schimbare urgentă de la politicile de consum privat la investiții în oameni [15].

Raportul *Avoiding the Dependency Trap* (2003), privind dezvoltarea umană a romilor, subliniază că între patru și cinci milioane de oameni din regiune suferă condiții de viață apropiate de cele din Africa Subsahariană din punctul de vedere al analfabetismului, mortalității infantile și malnutriției. Obiectivul raportului este de a încuraja dezbaterile și schimbul de experiență pe problema romilor și îmbină eforturile organizațiilor pentru a crește oportunitățile de dezvoltare umană pentru comunitățile marginalizate din regiune [15].

Reversing the Epidemic (2004) constată că mai multe țări din regiune se confruntă cu unele dintre epidemiile de HIV cu cea mai rapidă creștere din lume. Raportul abordează tendințele epidemiologice din țările regiunii, suplimentându-le cu informații specifice despre tendințele în rândul grupurilor - cheie de risc. Raportul avertizează că posibilitatea unei creșteri semnificative ulterioare este foarte reală și ar putea duce la o epidemie deplină. Lipsa accesului adecvat la sistemele de îngrijire medicală și tratamente agravează starea actuală din regiune, în special în statele mai sărace. Cu toate acestea, voința politică și angajamentul de a aborda eficient problema HIV/SIDA în Europa de Est este promițătoare. Raportul notează că 70 la sută dintre infecțiile cu HIV înregistrate în CSI la momentul editării raportului au fost atribuite consumului de droguri prin injectare în perioada 2001-2002. Impactul HIV asupra dezvoltării umane în regiune este omogen: amenință economiile, securitatea națională, stabilitatea familiei și a comunității, sănătatea publică, creșterea intelectuală și industrială. Acesta este motivul pentru care eforturile de îmbunătățire a instituțiilor de sănătate publică singure sunt insuficiente și trebuie să fie însoțite de inițiative mai ample care implică guvernele, sectorul privat și comunitățile. În sfârșit, raportul subliniază necesitatea implicării active a grupurilor societății civile pentru a combate răspândirea HIV/SIDA [15].

At Risk (2005) a oferit un aspect mai profund, o viziune mai complexă privind excluderea romilor. Folosind date cantitative din sondajele transnaționale, acesta a completat paradigma tradițională a drepturilor omului cu o perspectivă de dezvoltare umană. Raportul a subliniat importanța integrării romilor pe măsură ce țările din Europa Centrală se pregăteau să intre în Uniunea Europeană [15].

Bringing down barriers (2005) se axează pe analiza cooperării regionale pentru dezvoltarea și securitatea umană, arătând modul în care guvernele, afacerile, societatea civilă și comunitățile se pot reuni în multe domenii diferite pentru a crea oportunități mai mari de dezvoltare și securitate umană în Asia Centrală [15].

Living with HIV in Eastern Europe and CSI (2008) raportează pe baza unui studiu inovator de cercetare din șase țări, realizat de UNDP, împreună cu cercetătorii de la Universitatea Oxford și centrele locale de cercetare socială și organizațiile persoanelor cu HIV, care au privit excluderea din sănătatea, educația și ocuparea forței a persoanelor care trăiesc cu HIV. Raportul consultă, de asemenea, și opiniile reprezentanților instituțiilor din trei sectoare - cheie care, dacă nu sunt abordate în mod corespunzător, generează o mare parte din vulnerabilitatea cu care se confruntă zilnic persoanele cu HIV: îngrijirea sănătății (medici, asistenți medicali și alt personal), educație (administratori și profesori) și locul de muncă (angajatori și colaboratori). Împreună, aceste surse oferă informații cuprinzătoare cu privire la provocările HIV cu care se confruntă în regiune și nevoia de răspunsuri de la stat pentru a rezolva aceste probleme [15].

Beyond Transition (2011) explorează ciclul vicios al sărăciei. Raportul prezintă rezultatele sondajelor din șase țări și oferă o imagine de ansamblu a excluziunii sociale în regiune și a acțiunilor recomandate. Raportul introduce, de asemenea, o modalitate de a măsura excluziunea socială a persoanelor din viața economică, serviciile sociale și rețelele sociale, și participarea civică. Tranziția a adus libertăți și alegeri pentru mulți, însă pe mulți alții i-au lipsit de capacitatea de a trăi mai mult timp, sănătos și productiv [15].

Regional Human Development Report 2016: Eastern Europe, Turkey, and Central Asia (2016) explică cum, în pofida distribuțiilor relativ egale a veniturilor, accesului larg la servicii sociale și a unor mici disparități de gen, multe țări din această regiune se confruntă cu amenințări tot mai mari la realizările lor de dezvoltare umană. Analizele arată că preocupările populare cu privire la inegalități - în ceea ce privește veniturile și bogăția, dar și egalitatea în fața legii, par să crească în multe țări. Identifică reformele politice - cheie și zonele de programare pentru răspunsuri mai eficiente la provocările inegalității din regiune. Abordează aceste provocări și solicită o mai bună măsurare a inegalităților și a durabilității în statisticile oficiale, extinderea serviciilor de îngrijire pentru a aborda excluderea pe piața muncii bazată pe gen, reducerea sarcinilor fiscale asupra forței de muncă și extinderea spațiului fiscal prin reducerea subvențiilor la combustibilii fosili și creșterea colectării impozitelor pe fluxurile financiare ilicite și alte bunuri și servicii cu aspect negativ [15].

Și ultimul raport regional *Human Development Report 2016: Western Balkans* (2016) vine cu o abordare proactivă, ce poate fi rezumată la reducerea riscurilor de către oameni și pentru oameni. Implicațiile unei astfel de schimbări de paradigmă sunt esențiale pentru țările din Balcanii de Vest, care sunt predispuse la riscuri naturale. Analiza se concentrează pe inundațiile care au lovit Bosnia și Herțegovina, Albania, Croația, Macedonia, Serbia și Kosovo. Vulnerabilitatea comună la dezastrelor regiunii solicită o evaluare viguroasă a pericolelor transfrontaliere și a mecanismelor de transfer de cunoștințe pentru a stimula capacitățile de identificare, evaluare, monitorizare și avertizare timpurie în Balcanii de Vest. Această publicație identifică blocajele și oportunitățile cheie, solicitând acțiuni destinate evaluării și diminuării riscurilor din Balcanii de Vest [15].

Sinteza succintă a rapoartelor regionale ne conduce spre concluzia că abordarea regională ca unitate de analiză permite compararea atât în secțiune transversală, cât și în timp. Totodată, contribuie la dezvoltarea indicatorilor capabili să măsoare și să monitorizeze modelele și tendințele de dezvoltare umană a statelor din regiune. Experiența acumulată în elaborarea rapoartelor de dezvoltare umană regională a condus spre o mai bună apreciere a stării și naturii dezvoltării umane în regiune, elaborarea clasamentelor regionale. Indicatorii de evaluare compuși se bazează pe considerente atât conceptuale, cât și statistice.

Rapoartele naționale ale dezvoltării durabile: Republica Moldova. Examinând conținutul rapoartelor dezvoltării umane la nivelul fostelor state din ex-URSS, constatăm că cele mai multe analize sunt elaborate cu referire la Federația Rusă (17), Kazahstan (14), Moldova (13), Kârgâstan (12) și Tadjikistan (11). După care urmează Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Uzbekistan cu câte 9 rapoarte fiecare. Letoniei, Lituaniei și Ucrainei revin câte 8 rapoarte. Estonia și Turkmenistan înregistrează câte 6 rapoarte pe țară.

Din 1995 și până în 2016, în 13 rapoarte își găsesc reflectare diferite aspecte ale situației dezvoltării umane în Republica Moldova.

Primul raport al dezvoltării umane *General Human Development Report: Moldova 1995* [16] a oferit oportunitatea de a evalua tendințele înregistrate în termeni de dezvoltare umană și a folosit ca punct de plecare pentru formularea unei strategii naționale de dezvoltare umană; a pus la dispoziție și o bază de acțiune pentru a aborda unele dintre problemele majore evidențiate în raport și pentru a mobiliza resurse externe în sprijinul eforturilor naționale.

În anul 1991, anul de independență a Republicii Moldova, RDU la nivel mondial a plasat Republica Moldova pe locul 64 pe plan internațional, într-un studiu al dezvoltării umane a 179 națiuni. Trei ani mai târziu, în pofida îmbunătățirii situației economice a națiunilor, acest clasament a scăzut cu 11 puncte (pe locul 75), confirmând astfel că procesul de tranziție al Republicii Moldova a afectat devastator situația socială a țării.

Următorul raport *General Human Development Report: Moldova 1996* [17] reflectă schimbările și problemele dezvoltării umane. Procesul de mutații politice, economice și sociale profunde demonstrează că Moldova a început ireversibil calea către democrație, tranziție la o economie de piață și integrare în comunitatea internațională. Etapa de tranziție a dezvăluit noi orizonturi pentru valorificarea resurselor și potențialului uman, precum și pentru integrarea și dezvoltarea societății sale civice - condițiile necesare pentru dezvoltarea umană durabilă. Cea mai mare parte a populației din Moldova a suferit schimbări profunde în psihologia socială, conștiința politică, atitudinea și comportamentul civic.

National Human Development Report 1997 [18] abordează subiecte legate de coeziunea socială cu problemele economice și efectele sociale ale crizei și tranziției. Față de 1990, veniturile reale ale populației s-au redus de 3.5 ori, salariul real s-a micșorat de 3.7 ori, iar pensia reală a scăzut aproape de 5 ori. Erodarea puterii de cumpărare

s-a produs și în urma restanțelor la salarii și pensii. Șomajul la finele anului 1996 a atins 17% din populația economic activă. Între anii 1993-1996, când PIB a scăzut cu 38%, iar necesitățile sociale au crescut exploziv, alocarea mijloacelor financiare pentru sfera socială (învățământ, sănătate, alocații familiale, șomaj, pensii, asistență socială) s-a redus de la 60.9% până la 48.3% din buget. Sărăcia, expresie a inechității sociale, afectează circa 80% din populația țării.

National Human Development Report 1998 [19] analizează impactul modelului moldovenesc de tranziție asupra societății. Tematica distinctă a raportului este focalizată pe problemele evoluției și eficienței funcționării instituțiilor și mecanismelor Statului de drept în procesul transformărilor, accentul principal punându-se pe cel mai grav flagel al tranziției prelungite - sărăcia. Pauperizarea populației, lipsa de informare adecvată și incapacitatea de asimilare a unor noi mentalități și comportamente, a unui alt stil de viață, sunt considerate drept cele mai importante impedimente în realizarea reformelor și dezvoltarea umană sustenabilă.

Inconsistența și incoerența reformelor din anii precedenți au dus la intensificarea crizei și creșterea costurilor sociale. Începând cu 1997, Republica Moldova intră în cea mai dificilă fază a tranziției, confruntându-se cu un impas multidimensional: stagnarea economiei (după declinul brusc din 1990-1994); creșterea datoriilor de stat externe și interne peste limita nivelului critic; sporirea deficitului balanței comerciale; un blocaj financiar fără precedent, datorii reciproce și față de stat ale agenților economici, cu creșterea restanțelor salariale și de pensii; ineficiența și necompetitivitatea producției; criza sectorului energetic; creșterea economiei subterane; disfuncționalitatea sistemului fiscal ș.a. Și toate acestea au loc pe fundalul unei grave crize financiare din spațiul CSI, și nu numai.

National Human Development Report. Republic of Moldova 1999. Transition and Human Security [20] indică asupra înrăutățirii substanțiale a tuturor indicatorilor condițiilor de viață. În 1998, IDU pentru Republica Moldova a alcătuit 0,697 (în 1993 a fost de 0,718). Componentele principale ale IDU sunt: PIB pe cap de locuitor la paritatea puterii de cumpărare 2042 dolari SUA, speranța de viață la naștere 67 ani, gradul de alfabetizare a populației adulte 94,6%. Aceasta însemnând că Republica Moldova, în pofida înrăutățirii IDU în ultimii ani, totuși rămâne deocamdată în grupul țărilor cu nivel mediu al dezvoltării umane. Printre cele 174 de state incluse în clasamentul ONU (Raportul Dezvoltării Umane 1999) Moldova se află pe locul 104. Vecinii sunt Albania, Tunisia, Indonezia, Salvador și alte țări în curs de dezvoltare.

Frânarea reformelor în perioada 1996-1998 a arătat că, chiar dacă există un succes aparent al stabilității la nivel macro, lipsa măsurilor reale de restructurare a economiei va duce la împrumuturi excesive pe piața internă și externă și la majorarea datoriei statului. Deservirea datoriei externe mari (1,3 miliarde dolari SUA sau 80% din PIB) deviază resursele de la soluționarea problemelor sociale și în aceste condiții sarcina de bază nu este atât dezvoltarea umană, cât mai exact menținerea potențialului uman. Datoria internă a statului la începutul anului 1999 a alcătuit 1,57 miliarde lei (aproape 200 milioane dolari), iar cheltuielile pentru deservirea datoriei

publice sunt de circa 25% din cheltuielile bugetului de stat, în timp ce nivelul admisibil este de cel mult 7%.

Cel de-al cincilea raport vine cu unele priorități de a interveni în corecția politicii economice și sociale, reieșind și din planificările Parlamentului și Guvernului [20].

National Human Development Report. Republic of Moldova 2000 [21] se axează pe cultura păcii, considerându-se că cea mai mare parte a problemelor legate de dezvoltarea umană, care au apărut în anii '90 în Republica Moldova, se datorau faptului că statul nou creat și societatea civilă în stadiu de formare erau încă slabe. Politicile social-economice eronate au condus la agravarea sărăciei, discrepanțele foarte mari între veniturile noilor bogați și noilor săraci continuă să crească. Dimensiunea suportului pentru sectorul educațional și de ocrotire a sănătății din partea statului a limitat accesul populației la serviciile prestate de acesta. Privatizarea în masă a avut o eficiență socială și economică scăzută. Economia subterană s-a răspândit rapid etc. Un pericol prezintă problema Transnistriei pentru securitatea regională și respectarea drepturilor omului.

Indicele Dezvoltării Umane pentru Republica Moldova, conform estimărilor RDU Global 2000, a fost egal cu 0,700 (în 1993 el a constituit 0,718). Componentele principale ale IDU erau: PIB pe cap de locuitor la paritatea puterii de cumpărare 2.033 dolari, durata medie a vieții 67.4 ani, rata alfabetizării la adulți 96,4%. Republica Moldova, în pofida înrăutățirii IDU pe parcursul ultimilor ani, continuă să rămână în grupul statelor cu nivel mediu de dezvoltare umană. Între 174 de țări, incluse în lista de rating a Națiunilor Unite (RDU Global 2000), Moldova se află pe locul 102 (75 în 1994) [21].

Moldova National Human Development Report 2003. Good Governance and Human Development [22] analizează aspectul unei guvernări responsabile pentru dezvoltarea durabilă. După doisprezece ani de independență, pentru o mare parte a populației Moldovei devine tot mai evident că buna guvernare este substanța care consolidează legătura dintre toate prioritățile dezvoltării.

În Raportul Dezvoltării Umane 2003, elaborat sub egida PNUD, Republica Moldova este considerată o țară cu dezvoltare umană medie, fiind plasată în lista celor 175 de țări pe locul 108, între Algeria și Vietnam. Valoarea IDU 2001 pentru Republica Moldova (0,700) este sub media globală (0,722). Toate țările din Europa Centrală și de Est se caracterizează printr-o valoare a IDU mai înaltă decât cea din Republica Moldova. În cadrul statelor ex-sovietice, Republica Moldova se situează pe penultimul loc, devansând doar Tadjikistanul. În ceea ce privește cele trei componente ale IDU, situația din Republica Moldova se prezintă în mod diferit. Astfel, speranța de viață la naștere (68,5 ani) este mai mare decât media globală (66,7 ani), dar se situează sub media țărilor din Europa Centrală și de Est și CSI (69,3 ani) și este mult mai mică decât media țărilor dezvoltate (77,0 ani). Referitor la indicii educaționali, Republica Moldova a înregistrat o rată brută de școlarizare la toate nivelurile de învățământ mai joasă (61%) decât media globală (64%), media țărilor din Europa Centrală și de Est și CSI (79%) și a țărilor din OESD (87%).

În anul 2001, Republica Moldova a obținut un PIB per capita de 2150 dolari SUA la paritatea puterii de cumpărare, cifră care este de 3,4 ori mai joasă decât media mondială (7376 dolari SUA la PPC). Mai mult ca atât, PIB per capita al Republicii Moldova se situează sub media tuturor regiunilor din lume, cu excepția Africii Subsahariene (1831 dolari SUA la PPC) [22]

The Republic of Moldova. National Human Development Report 2006. Quality of Economic Growth and its Impact on Human Development [23] se axează pe tema calității creșterii economice și impactul ei asupra dezvoltării umane. Indicele Dezvoltării Umane al Republicii Moldova pentru 2005 s-a situat la 0,733, depășind nivelul de dezvoltare umană atins în 1993, dar aflându-se încă sub nivelul din 1990-1991. Rata medie de creștere a PIB, înregistrată în perioada 2000-2005, a fost de 6,1%, adică sub nivelul CSI (7,2%).

Raportul Național de Dezvoltare Umană pentru anii 2009-2010 *Climate Change in Moldova. Socio-Economic Impact and Policy Options for Adaptation* [24] marchează a 15-a aniversare de la prima apariție a Rapoartelor Naționale de Dezvoltare Umană în Republica Moldova și oferă o analiză cuprinzătoare și aprofundată a impactului puternic al variabilității și schimbărilor climatice și evenimentelor meteorologice extreme asupra sectoarelor vitale pentru dezvoltarea umană: resurse de apă, ecosisteme, agricultură și energie, infrastructura de transport și sănătate. Totodată, se examinează cât de bine se aliniază agenda de dezvoltare a țării cu realitățile privind schimbările climatice și cu formularea propunerilor de politici integrate.

Raportul relevă IDU la 0.733, fapt datorită căruia Moldova se menține în grupul țărilor cu dezvoltare umană medie. Comparativ cu nivelul cel mai scăzut atins în 1995, către anul 2008 indicele speranței de viață a câștigat 0.060 puncte, indicele PIB a dobândit 0.058 puncte, în timp ce indicele educației a crescut doar cu 0.007 puncte [24].

Raportul Național de Dezvoltare Umană 2012 *Republic of Moldova – from Social Exclusion towards Inclusive Human Development* [25] abordează excluziunea socială, identifică grupurile vulnerabile și excluse social și oferă recomandări specifice cu privire la modul de eliminare a barierelor de incluziune socială pentru toți. Procesul de tranziție experimentat de Republica Moldova în ultimii 20 de ani a creat atât oportunități, cât și provocări. Dar aceste oportunități adesea aduc costuri sociale enorme, cum ar fi scăderea veniturilor reale ale oamenilor, explozia sărăciei în zonele rurale, șomajul în creștere, migrația intensificată și capacitatea redusă a sistemului de protecție socială de a răspunde provocărilor sociale [25].

European Aspirations and Human Development of the Republic of Moldova [26] abordează aspirațiile de integrare europeană. Raportul examinează principalele obstacole și oportunități, plasându-le într-un context mai larg al transformărilor politice, economice și sociale prin care trece țara. Ca orice proces social, integrarea europeană nu poate avea o traiectorie liniară și nu este o stradă unidirecțională.

Conform nivelului IDU, în 2011 Moldova se afla peste media mondială privind performanța la acest capitol. În ultimul deceniu, IDU al Moldovei a crescut în

medie cu 0,92 procente anual, adică cu o treime peste rata medie de creștere mondială. Creșterea dată este semnificativă și se compară numai cu câteva țări din noile state membre ale UE (precum Letonia), Balcanii de Vest (Croatia) și țările Parteneriatului Estic (Armenia). Creșterea IDU al Moldovei a încetinit începând cu 2009, fapt ce reflectă tendințele regionale, având în vedere că majoritatea țărilor se confruntă cu rate de creștere ale IDU mai joase ca urmare a crizei financiare globale.

În pofida creșterii nivelului IDU, Moldova rămâne țara cu cel mai scăzut nivel IDU în comparație cu grupul noilor state membre UE, Balcanii de Vest și țările Parteneriatului Estic. Cu un IDU de doar 0,649 în 2011, Moldova ocupă locul 111 în clasament, cu foarte puține îmbunătățiri în ultimul deceniu în ceea ce privește poziția sa în rating. IDU al Moldovei a crescut de la 0,552 în 2000 la 0,623 în 2010 (creștere de 13 procente), în timp de media pentru grupul țărilor cu dezvoltare umană medie a crescut de la 0,510 la 0,592 (creștere de 16 procente). În raport se indică că, nivelul dezvoltării umane al Moldovei este mai sus cu 4 procente decât media grupului de țări din care face parte, deși mai are de adăugat 7,6 procente la nivelul IDU pentru a păși în grupul țărilor cu dezvoltare umană înaltă [26].

Moldova Human Development Report 2014. Good Corporate Citizens: Public and private goals for human development [27] reliefează rolul sectorului privat în generarea dezvoltării umane.

În perioada 2005–2013, Republica Moldova a evoluat în dezvoltarea umană, înregistrând o creștere de aproximativ 3,8% în IDU. Cu toate acestea, IDU pentru Republica Moldova a rămas cel mai mic din regiune, plasându-se pe locul 114 din 187 de țări în 2013 (0,663 puncte), cu două poziții mai mare decât în 2012. În plus, progresul înregistrat nu a fost suficient de rapid pentru a diminua decalajele evidente de dezvoltare dintre Republica Moldova și alte țări din regiune. Ceea ce relevă faptul că progresele obținute în ultimii ani nu au fost suficient de rapide pentru a asigura convergența necesară cu media regională [27].

Ultimul Raport Național de Dezvoltare Umană al Republicii Moldova pentru 2016 *Inequalities and Sustainable Human Development in Moldova* [28], elaborat de IDIS „Viitorul” la comanda PNUD Moldova, confirmă prin cifre situația de subdezvoltare a țării la nivel regional. „Regiunile țării sunt de 4-4,5 ori mai subdezvoltate decât municipiul Chișinău. La nivel regional, PIB pe cap de locuitor, ajustat la paritatea puterii de cumpărare (PPC), cu excepția municipiului Chișinău, este strigător de mic: municipiul Chișinău - 4.219 USD, poziția 94-95 în topul mondial; RD Nord - 3.151 USD, poziția 149-150; UTA Găgăuzia - 2.830 USD, poziția 154-155; RD Sud - 2.768 USD, poziția 157-158; iar RD Centru - 2.587 USD, poziția 158-159.” Deși pe fundalul inegalităților economice, atât după venit, cât și după cheltuieli, între populația din mediul rural și cea din mediul urban s-a înregistrat o tendință stabilă de descreștere, însă furtul unei sume de circa 13% din PIB, a lovit asupra nivelului de trai și așa mediocru al celei mai mari părți a populației [28, p.18].

Concluzii finale

Analiza dinamicii Republicii Moldova în clasamentele indicelui dezvoltării umane reflectă etapele de evoluție parcurse, progresele și obstacolele în calea dezvoltării umane. Rapoartele naționale de dezvoltare umană realizate din 1995 până în prezent au devenit mecanisme importante de monitorizare a evoluției la nivel de țară. Dacă primele rapoarte naționale reprezentau doar constatări ale situației, cu timpul, acestea identifică problemele și sugerează o varietate de soluții. Primele analize constată lipsa unei baze de date care ar fi oferit cunoștințe despre starea societății și dinamica proceselor sociale. Pe parcurs, acumularea datelor și interpretarea acestora în context regional și global au oferit posibilitatea de a identifica locul și rolul Republicii Moldova în procesele dinamice ale lumii moderne. Editarea a 13 rapoarte a contribuit la acumularea experienței de cercetare în complex a problemelor sociale, economice și politice, inclusiv la formarea unui mediu de experți care au explorat diferite aspecte ale Indicelui Dezvoltării Umane.

În treizeci de ani de independență și suveranitate, Republica Moldova rămâne în continuare una dintre cele mai sărace națiuni europene, cu cele mai mici performanțe la capitolul dezvoltare umană, după cum sugerează Indicele Dezvoltării Umane. Conținuturile rapoartelor naționale ale dezvoltării umane identifică tendințele, însă mai puțin își găsesc reflectare deciziile luate și cum acestea au direcționat reușita reformelor. Transparența deciziilor și competența celor care iau aceste decizii își lasă amprenta asupra eficienței organizării societății moldovenești. Puterea administrată este prea puțin corelată cu responsabilitatea. Cei mai mulți de la marginea societății trăiesc sentimentul de valorificare insuficientă a potențialului său uman și de inutilitate socială, asistând de trei decenii cum unii prosperă, acumulează averi și supun voinței sale majoritatea.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. MAHBUB ul HAQ. Reflections on Human Development. New York: Oxford University Press, 1995. 288 p.
2. Human Development Report 1990. Concept and Measurement of Human Development. New York: Oxford University Press, 1990. 141 p.
3. Human Development Report 2015. Work for Human Development. New York: United Nations Development Programme. 228 p.
4. Human Development Report 2016. Human Development for Everyone. New York: United Nations Development Programme. 286 p.
5. Human Development Indices and Indicators 2018. Statistical Update. New York: United Nations Development Programme. 123 p. [accesat 20.06.2019]. Disponibil: <http://hdr.undp.org/en/2018-update>.
6. Briefing note for countries on the 2018 Statistical Update Moldova. [accesat 22.12.2019]. Disponibil: http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/MDA.pdf.
7. Human Development Report, 2019. Focusing on Inequality. [accesat 25.06.2019]. Disponibil: <http://hdr.undp.org/en/towards-hdr-2019>.
8. United Nations Development Programme. Human Development Reports. [accesat 20.07.2019]. Disponibil: <http://hdr.undp.org/en/composite/trends>.
9. What are National and Regional Human Development Reports? [accesat 21.12.2019]. Disponibil: <https://web.archive.org/web/20150905182405/http://hdr.undp.org/en/content/about-reports>.
10. Regional Report. Africa. [accesat 20.12.2019]. Disponibil: http://hdr.undp.org/en/regional-reports?field_region_tid=299.

11. Africa Human Development Report, 2016. Accelerating Gender Equality and Women's Empowerment in Africa. UNDP, Regional Bureau for Africa. 192 p. [accesat 22.12.2019]. Disponibil: file:///C:/Users/win7/Downloads/AfHDR_2016_lowres_EN.pdf.
12. Regional Report. Arab States. [accesat 18.12.2019]. Disponibil: http://hdr.undp.org/en/regional-reports?field_region_tid=300.
13. Asia-Pacific Human Development Report, 2016. Shaping the Future: How Changing Demographics can Power Human Development. 264 p. [accesat 20.12.2019]. Disponibil: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/rhdr2016-full-report-final-version1.pdf>.
14. Human Development Report for Latin America and the Caribbean, 2016. 376 p. [accesat 20.12.2019]. Disponibil: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/50228-undplac-web.pdf>.
15. Regional Reports. Europe and the Commonwealth of Independent States. [accesat 25.12.2019]. Disponibil: http://www.hdr.undp.org/en/regional-reports?field_region_tid=302.
16. General Human Development Report: Moldova 1995. United Nations Development Programme. 66 p.
17. General Human Development Report: Moldova 1996. United Nations Development Programme. 71 p.
18. National Human Development Report 1997. United Nations Development Programme. 86 p.
19. National Human Development Report 1998. United Nations Development Programme. 95 p.
20. National Human Development Report. Republic of Moldova 1999. Transition and Human Security. United Nations Development Programme. 139 p.
21. National Human Development Report. Republic of Moldova 2000. Towards a Culture of Peace. United Nations Development Programme. 137 p.
22. Moldova National Human Development Report 2003. Good Governance and Human Development. United Nations Development Programme. 121 p.
23. The Republic of Moldova. National Human Development Report 2006. Quality of Economic Growth and its Impact on Human Development. United Nations Development Programme. 168 p.
24. Climate Change in Moldova 2009/2010. Socio-Economic Impact and Policy Options for Adaptation. United Nations Development Programme. 2010. 224 p.
25. Republic of Moldova – from Social Exclusion towards Inclusive Human Development. United Nations Development Programme. 2011. 185 p.
26. European Aspirations and Human Development of the Republic of Moldova. United Nations Development Programme. 2012. 159 p.
27. Moldova Human Development Report 2014. Good Corporate Citizens: Public and private goals for human development. United Nations Development Programme. 2014. 164 p.
28. Raportul Național de Dezvoltare Umană 2015/2016. Republica Moldova: Inegalități în dezvoltarea umană. Chișinău: PNUD Moldova, IDIS „Viitorul”, 2016. 170 p.

**ATITUDINEA POPULAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA
FAȚĂ DE EVENIMENTELE POLITICE ALE ANULUI 2019**
**THE ATTITUDE OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
REGARDING THE POLITICAL EVENTS IN 2019**

**Victor MOCANU, doctor în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
atitudinemd@gmail.com**

**Ion MOCANU, doctor în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
mocani.i@gmail.com**

Rezumat

Anul 2019 va intra în istoria Republicii Moldova drept unul însoțit de permanente turbulențe politice, desfășurarea alegerilor parlamentare prin intermediul sistemului electoral mixt, perindarea la putere a trei guverne și obținerea în premieră a mandatului de primar al capitalei de către un candidat de stânga. Luând în calcul dinamica vieții politice, a fost realizat un studiu privind atitudinea cetățenilor față de situația socială, economică și politică din țară, prin intermediul căruia s-a stabilit ierarhia celor mai importante evenimente care au avut loc în 2019 în viziunea respondenților.

Cuvinte-cheie: *calitatea vieții, instabilitate socială, situație economică, interes față de politică, partide politice, nivel de încredere.*

Summary

The year 2019 will enter in the history of the Republic of Moldova as one accompanied by permanent political turmoil, the conduct of parliamentary elections through the mixed electoral system, the succession of three governments and the premiering victory at the local elections by a candidate from the left. Taking into account the dynamics of political life, we conducted a study on the attitude of citizens regarding the social, economic and political situation in the country, through which we established the hierarchy of the most important events that took place in 2019 in the view of the respondents.

Keywords: *Life quality, social instability, economic situation, interest in politics, political parties, level of trust.*

Succesul și eficiența politicii se stabilește prin gradul de satisfacere al necesităților sociale de către acele decizii pe care le adoptă elita politică. Dacă guvernarea nu reacționează la schimbările sociale, ea își pierde suportul din partea populației, se concentrează exclusiv pe lupta internă și nu poate transpune în viață acele reforme care ar schimba situația din țară și ar încadra cercuri mult mai mari ale populației în viața politică, în soluționarea problemelor statului. Elita politică actuală este divizată în mai multe grupări, care nu pot ajunge la un consens, la stabilirea unei strategii unice de dezvoltare a țării și a aplicării acesteia. Partidele se interesează de atitudinile și opiniile populației doar pentru a-și cizela mesajele populiste, și nu pentru a le utiliza în implementarea unor politici concrete de dezvoltare a economiei și sferei sociale. Practicile realizării politicii sunt diferite de programele pe care partidele le prezintă alegătorilor în campaniile electorale. Ca rezultat al aplicării unei astfel de politici crește inegalitatea dintre cei bogați și cei săraci, grupurile și instituțiile sociale se dezintegrează, iar administrația publică centrală nu este concludentă în reformele

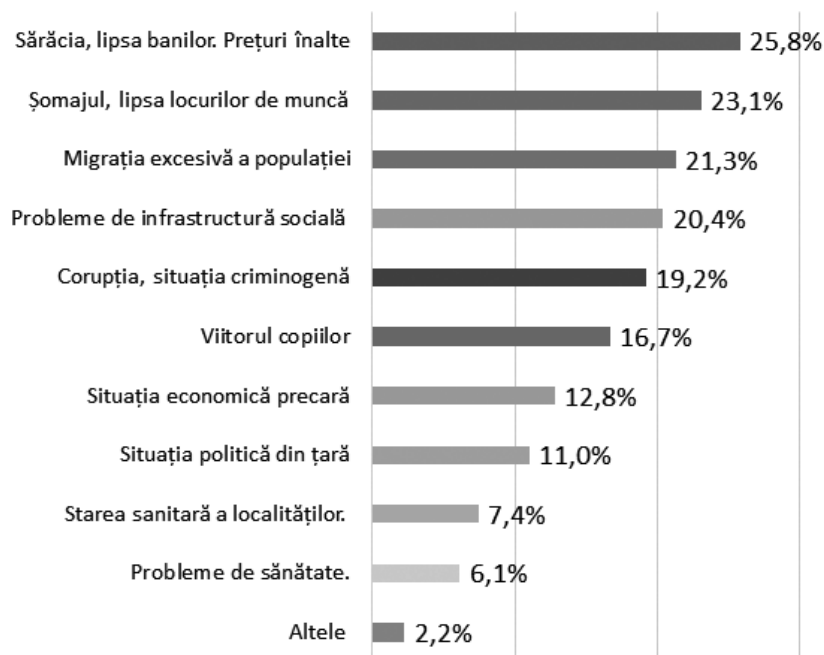
care le efectuează. Nici anul 2019 nu a fost o excepție la aceste reguli de joc ale vieții politice moldovenești. Prin urmare, Asociația Sociologilor și Demografilor și-a propus efectuarea în perioada 2-13 ianuarie 2020 a unui sondaj pe eșantion național de 1189 respondenți, din 83 de localități, reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova, exclusiv regiunea transnistreană, cu o eroare maximală de $\pm 3,0\%$, pentru a stabili atitudinea respondenților față de eficiența reformelor implementate și pentru a afla care sunt, în viziunea lor, principalele evenimente politice ale anului 2019.

Calitatea vieții. Respondenților li s-a propus să evalueze cum a fost pentru ei anul 2019 comparativ cu anul 2018. Astfel, $\frac{1}{4}$ dintre respondenți au menționat că anul 2019 a fost mai greu pentru ei decât 2018, majoritatea din cei chestionați (52%) n-a sesizat nici un fel de schimbări și doar fiecare al cincilea interviueat a specificat că anul 2019 a fost mai ușor decât cel precedent. Majoritatea respondenților (67%) consideră că evenimentele din interiorul țării se desfășoară într-o direcție incorectă, 21 la sută – într-o direcție corectă, alte 11% – nu știu. Distribuția răspunsurilor la această întrebare exprimă o atitudine negativă privind direcția de dezvoltare pentru care pledează autoritățile Republicii Moldova. Turbulențele politice influențează sfera economică și nivelul de trai al cetățenilor. Numărul respondenților care a semnalat modificări negative în economia țării din ultimii 5 ani este cu mult mai mare decât a celor care le apreciază pozitiv. Astfel, 63% din cei chestionați consideră că situația economică a diminuat și doar 6% dintre ei sunt de părere că ea a devenit mai bună. Totodată, 30 la sută dintre persoanele interviuate cred că situația economică a rămas aceeași. Presupunerea că majoritatea populației nu percepe schimbările spre bine s-a dovedit a fi veridică pe parcursul cercetării. În focus-grupuri s-a menționat că, indiferent de faptul că cetățenii sunt de acord să lucreze pentru salarii de 3000-4000 lei, acești bani nu sunt suficienți pentru a satisface necesitățile unei familii. Situația economică gravă, la rândul ei, influențează negativ asupra sferei sociale. În cadrul structurii sociale s-a intensificat diferențierea, divizarea în bogați și săraci, a devenit caracteristică mobilitatea descendentă masivă a muncitorilor instruiți și calificați. Pe tot parcursul perioadei de independență, salariul mediu lunar a constituit mai puțin de jumătate din bugetul de consum al populației. Datele oficiale indică faptul că în 2019 salariul mediu pe economie a fost de 6975 lei, iar pentru anul 2020 Guvernul a stabilit suma de 7953 lei. În același timp, ne propunem să stabilim câte persoane aflate în țară beneficiază de un venit care le-ar asigura un trai decent. 24% din cei interviuați nu au venituri disponibile suficiente nici pentru a acoperi strictul necesar, 39% dintre ei reușesc să se descurce. Circa $\frac{1}{4}$ (24,5%) consideră că veniturile le ajung pentru un trai decent, dar nu le permit cumpărarea unor bunuri mai scumpe. 9% din respondenți reușesc să procure și unele bunuri costisitoare, dar cu anumite sacrificii pe alte poziții. Doar 1,2% își permit să cumpere tot ce le trebuie, fără să se limiteze în ceva. În aceeași ordine de idei, doar 1,5% din cei chestionați s-au autoidentificat cu grupul/stratul social înalt (oameni bogați care au de toate, fără restricții de consum), 11,9% – cu grupul social mediu (oameni înstăriți, dar care nu-și permit achiziționarea obiectelor de lux), 26,0% – cu grupul social mai aproape

de mediu (oameni nu prea înstăriți, nevoiți să facă economii), 38,4% – cu grupul social care are un nivel de trai scăzut și se află la limita supraviețuirii), 22,2% – cu grupul social de oameni foarte săraci, care o duc de azi pe mâine. Aceste rezultate ne confirmă încă o dată faptul că în lipsa unei clase de mijloc înstărite societatea moldovenească rămâne a fi una vulnerabilă și instabilă.

Problemele care alarmează cel mai mult populația sunt următoarele: sărăcia, lipsa banilor, prețurile înalte la produse alimentare și servicii comunale – 26%, șomajul, lipsa locurilor de muncă - 23%, migrația excesivă a populației, situația demografică a țării – 21%. Aceste subiecte s-au plasat pe primele trei poziții, conform răspunsurilor intervievaților noștri. Pe poziția a patra, potrivit clasificării problemelor populației, se află infrastructura socială precară – 20%. La acest capitol respondenții au indicat că drumurile sunt rele, apa potabilă este de proastă calitate, este complicată aprovizionarea cu gaz, evacuarea gunoierului nu se efectuează la timp, blocurile de locuit sunt într-o stare deplorabilă etc. Toate celelalte subiecte au fost menționate mai rar; 19% din respondenți sunt îngrijorați de corupție, situația criminogenă, activitatea justiției, nepotism, cumetism; 17% – de viitorul copiilor; 13% – de situația economică precară și imposibilitatea de a realiza producția agricolă la prețuri rezonabile; 11% – de situația politică din țară; 7% – de starea sanitară a localităților, situația ecologică, problemele legate de râul Nistru; 6% – de probleme de sănătate și situația din medicină. Alte 2% sunt îngrijorați de relațiile interetnice, funcționarea limbilor pe teritoriul republicii, sistemul de pensionare inechitabil, situația din învățământ ș.a.

Tablul 1. Problemele de care este îngrijorată populația Republicii Moldova

Sursa: Vox Populi ianuarie 2019, desfășurat între 2-13 ianuarie 2019, n=1189.

Dacă lucrurile sunt atât de rău dirijate, atunci cum putem să ne așteptăm ca cetățenii să se intereseze de politică și să se implice activ în viața politică a țării? Unul dintre cercetătorii acestei probleme, S. Lipset, scrie: „Grupa socială va participa la alegeri: 1) dacă politica statului corespunde intereselor ei și se răsfrânge asupra modului ei de viață; 2) dacă reprezentanții grupei respective au acces la informația privind modul în care deciziile politice vor influența nivelul lor de trai; 3) dacă aceste persoane sunt supuse presiunilor sociale, fiind astfel determinate să participe la alegeri; 4) dacă reprezentanții acestei grupe nu sunt siliți să voteze cu unul sau altul dintre candidați sau cu un partid anume [3, p. 191]. Aceste afirmații sunt valabile și în situația din Republica Moldova. Rezultatele studiului ne demonstrează și de această dată interesul față de viața politică în rândul locuitorilor din țară continuă să fie destul de scăzut. Doar 26% dintre cei chestionați au menționat că sunt interesați de politică, 8% sunt foarte interesați, o jumătate – puțin se interesează, iar alte 13% – nu se interesează deloc. Prin urmare, numărul persoanelor care nu se interesează de politică este mult mai mare decât al celor interesați.

Evenimentele anului 2019. Fiecare respondent a fost rugat să numească câte 3 evenimente semnificative ale anului 2019. Astfel, drept cel mai important eveniment politic al anului 2019 a fost menționată desfășurarea alegerilor parlamentare din 24 februarie 2019 – 24,9%. Respondenții au apreciat efortul diplomaților străini de a soluționa criza politică din Moldova și contribuția lor la formarea coaliției PSRM – ACUM. Indiferent de evoluțiile politice ulterioare, evenimentul dat poate fi considerat crucial, deoarece a pus capăt regimului dictatorial al lui Vlad Plahotniuc. Considerăm pozitiv faptul că Republica Moldova a depășit această etapă a scurtei sale istorii și ne exprimăm speranța că astfel de scenarii nu se vor mai repeta, deși premise pentru instaurarea unor regimuri similare continuă să existe. După cum menționează cercetătorul Gh.Fulga, țările aflate în tranziție de la totalitarism/autoritarism la democrație sunt influențate de vechiul lor stoc cultural. Acest capital cultural, uman și simbolic, în diversitatea registrelor sale intervine modelator în activitatea socială și orientează comportamentul politic al grupurilor și al indivizilor în experiența lor cu noile provocări ale tranziției.[1]

Pe locul al doilea s-a situat alegerea Procurorului General al Republicii Moldova – 21,3%. Acest eveniment a durat o perioadă îndelungată, însoțită de multiple scandaluri mediatic. Însă episodul în cauză a obținut o poziție înaltă nu doar din cauza certelor dintre diverse forțe politice, dar și datorită mizei sporite. Experții au menționat că un procuror onest și independent politic ar avea un impact major în reformarea sistemului judecătoresc. Dar Guvernul Maia Sandu a considerat oportun să anuleze rezultatele concursului, care, potrivit ministrei de atunci a justiției nu ar fi fost obiectiv și ar fi avut rezultatele distorsionate [4], și au riscat cu propriul mandat pentru a-și aroga numirea procurorului.

Prin urmare, a avut loc ruperea acordului PSRM-ACUM și demiterea Guvernului Maia Sandu, succedat de instaurarea guvernului tehnocrat Ion Chicu. Evenimentul dat s-a plasat pe locul al treilea, fiind menționat de 20,1% din respondenți.

Locul al patrulea a fost ocupat de activitatea Președintelui Republicii Moldova – 19,2%. Intervievații au menționat o serie de evenimente: vizitele în Federația Rusă, SUA, Japonia, Turcia etc.; Discursul susținut în cadrul Adunării ONU; Întâlnirile cu omologul rus Vladimir Putin, cu viceprim-ministrul Federației Ruse Dmitrii Kozak etc; Organizarea forumului economic moldo-rus; Declararea anului 2019 drept anul familiei; Activitatea de binefacere în cadrul Fundației „Din suflet”; Ajutorul acordat păturilor vulnerabile, persoanelor nevoiașe etc.

Poziția a cincea a ocupat-o desfășurarea alegerilor generale locale și investirea lui Ion Ceban în funcția de primar general al municipiului Chișinău – 17,6%. Atât respondenții, cât și experții au apreciat scăderea calității campaniei electorale, fapt care trebuie să ne îngrijoreze. După cum menționează experții de la ENEMO, în pofida campaniei care s-a desfășurat într-un mediu liber, ar trebui să ne preocupe mai multe cazuri de „PR negru” și campanie negativă îndreptată spre contracandidați, în special pe rețelele sociale, sub formă de discursuri de ură, discreditare și atacuri verbale ad hominem, care a crescut brusc în turul doi.[2]

Plecarea de la putere a Partidului Democrat a fost succedată de evadarea din țară a unui șir de persoane suspectate în dosarul dezvoltării a unor bănci. Prin urmare, pe locul al șaselea s-a plasat părăsirea grabnică de către Vlad Plahotniuc, Ilan Șor și Constantin Țuțu a teritoriului Republicii Moldova - 16,9%.

Locul șapte a fost ocupat de activitatea Partidului Democrat - 15,9%. Respondeenții au menționat următoarele evenimente: Împlementarea Programului „Drumuri bune” și „Prima casă”; Intenția de a ceda Stadionul Central; Imitarea luptei cu corupția și pasivitatea în restituirea miliardului furat; Atitudinea nefastă față de comunitatea științifică, dezmembrarea Academiei de Științe etc.

La două săptămâni după substituirea Guvernului Maia Sandu cu Guvernul Ion Chicu a avut loc un eveniment important prin impactul pe care l-a avut în sursele de informare în masă. Este vorba despre eliberarea din detenție a lui Vlad Filat, care a fost menționată de 15,4% din respondenți și care s-a plasat pe locul opt. Dacă cetățenii cu viziuni de stânga considerau că eliberarea a avut loc cu implicarea Maiei Sandu, atunci susținătorii partidelor de dreapta înaintau supoziții că în acest caz s-au implicat reprezentanții PSRM și/sau PDM.

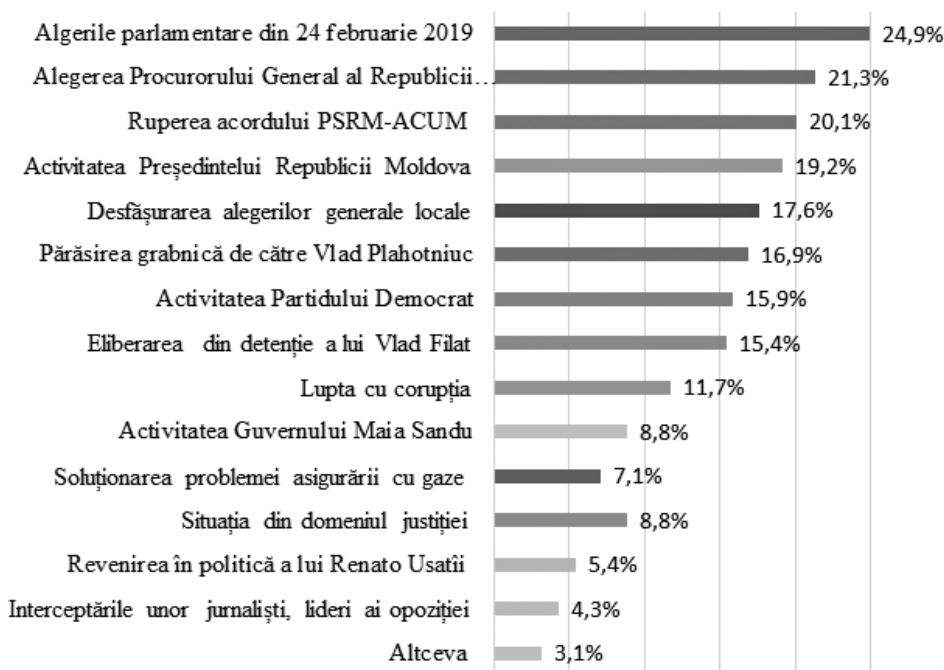
Locul nouă a fost ocupat de lupta cu corupția – 11,7%. Aici au fost nominalizate o serie de activități: Arestările efectuate în dosarul devalizării unor bănci; Controalele efectuate la Procuratura Anticorupție și destituirea lui Viorel Morari; Arestarea Procurorului – șef de la Procuratura pentru Combaterea Criminalității Organizate și Cauze Speciale (PCCOCS) Nicolae Chitoroagă; Arestarea a 6 medici de la Centrul de Medicină Legală.

Scurtul mandat al Guvernului Maia Sandu s-a plasat pe locul zece, fiind menționat de 8,8% din respondenți. Printre activitățile importante au fost menționate: Deblocarea asistenței externe; Colaborarea economică internațională; Discuțiile ascunse privind soarta aeroportului etc.

Printre alte evenimente au fost menționate: Situația din domeniul justiției – 8,8%; Soluționarea problemei asigurării cu gaze a Republicii Moldova – 7,1%; Revenirea în politică a lui Renato Usatii și cucerirea primăriei municipiului Bălți – 5,4%; Intercepțările unor jurnaliști, lideri ai opoziției, activiști ONG – 4,3%.

Mai rar au fost menționate evenimente precum: Reformele desfășurate în diverse domenii (sistemul electoral, justiție, educație etc.); Lansarea Programului de Stat în domeniul cercetării și inovării; Activitatea ONG-urilor „Platforma Civică”, „Occupy Guguță”, „Femei solidară” etc.; Greva transportatorilor și acțiunile de protest ale automobiliștilor; Ajutoarele de 700 de lei acordate de sărbătorile de Paști și Crăciun; Reparația grădinițelor și a școlilor cu suportul Guvernului României; Concerte organizate la Chișinău, Orhei și Bălți - 3,1%.

Tabelul 2. Cele mai importante evenimente ale anului 2019 în viziunea populației Republicii Moldova

Sursa: Vox Populi ianuarie 2019, desfășurat între 2-13 ianuarie 2019, n=1189.

Doar 17 la sută dintre respondenți apreciază pozitiv faptul desfășurării în 2019 a unor eventuale alegeri parlamentare anticipate în Republica Moldova. Majoritatea absolută (70%) apreciază evenimentul respectiv negativ, iar un grup considerabil de cetățeni (13%) nu și-a format o opinie în acest sens. Cu toate că în rândul respondenților există nemulțumiri față de modul cum funcționează organul legislativ, majoritatea consideră că un eventual scrutin nu ar schimba balanța forțelor în Parlament, astfel, utilizarea surselor bugetare considerabile pentru organizarea unui exercițiu atât de amplu ar fi ineficientă.

Respondenților li s-a propus să estimeze nivelul de încredere față de politicienii incluși în lista din fața lor. Analiza indicatorului respectiv, în raport cu liderii politici de cel mai înalt rang, a demonstrat că și aici se bucură de cea mai mare simpatie a alegătorilor Președintele Republicii Moldova, Igor Dodon, în care au încredere 53% din respondenți (respectiv 20% au încredere totală și 33% – într-o anumită măsură). Urmează președintele Partidului Socialiștilor, Zinaida Greceanii, în care au încredere 27% (respectiv 9% și 18% din respondenți). În președintele Partidului „Acțiune și Solidaritate”, Maia Sandu, au încredere 26% din cei intervievați (7% – totală și 19% – într-o anumită măsură). În primarul general al mun. Chișinău, Ion Ceban, au încredere 20% din cei intervievați (5% – totală și 15% – într-o anumită măsură). În președintele Partidului Democrat, Pavel Filip, au încredere 19% din cei intervievați (4% – totală și 15% – într-o anumită măsură). În prim-ministrul Republicii Moldova, Ion Chicu, au încredere 14% din cei intervievați (3% – totală și 11% – într-o anumită măsură). În președintele Partidului Platforma „Demnitate și Adevăr”, Andrei Năstase, au încredere 11% din cei intervievați (2% – totală și 9% – într-o anumită măsură). În președintele Partidului „Partidul Nostru”, Renato Usatîi, au încredere 9% (respectiv 1% – totală și 8%). În Bașcanul Unității Teritoriale Autonome Găgăuzia, Irina Vlah, au încredere 8% din cei intervievați (1% – totală și 7% – într-o anumită măsură). În președintele Partidului Comuniștilor, Vladimir Voronin, au încredere 6% (respectiv 1% și 5%) din cei intervievați. În președintele Partidului ”Șor” Ilan Șor, au încredere 6% (respectiv 1% și 5% din respondenți). Alți lideri politici au fost nominalizați de mai puțin de 6% din respondenți.

Sondajul a demonstrat că, în cazul în care alegerile pentru Parlamentul Republicii Moldova s-ar desfășura în prima duminică (care urmează după sondaj), atunci s-ar prezenta cu siguranță la votare 59% din respondenți; probabil, se vor prezenta 22%; probabil, nu se vor prezenta 11%; sunt siguri că nu vor merge la scrutin 6%; nu s-au determinat alte 2% din cei chestionați.

O altă problemă care ar trebui să ne facă atenți: dacă duminica ce urmează după sondaj vor avea loc alegerile parlamentare, 19% nu știu cu cine să voteze, alte 8% nu vor participa la vot. Prin urmare, aproximativ fiecare al patrulea cetățean al țării nu va fi în stare să facă o alegere întemeiată. Acest lucru se poate explica nu numai prin lipsa de interes pentru politică din partea populației, ci și prin activitatea partidelor politice. Vorbind despre partidele politice din Europa de Est, V. Lebediuk menționează că acestea au o structură arhaică. Politicienii își unesc eforturile în campania electorală și după aceea sunt pasivi pe durata întregului mandat. Partidele nu au atins un nivel profesional înalt, cu toate că beneficiază de serviciile specialiștilor în consultanță politică. În opinia sa, „numărul membrilor de partid este o ficțiune, iar susținerea electorală se bazează numai pe popularitatea, resursele administrative și utilizarea tehnicilor negre de manipulare a straturilor sociale vulnerabile” [5]. Acestea sunt caracteristice și pentru partidele din Republica Moldova.

Fiind întrebați despre opțiunea politică în cazul unor eventuale alegeri parlamentare, pentru Partidul Socialiștilor din Republica Moldova sunt gata să vote-

ze 32,1% dintre persoanele intervievate, pentru Partidul Acțiune și Solidaritate – 15,6%, pentru Partidul Democrat din Moldova – 7,3%, pentru Partidul „Platforma „DA” – 4,6%, pentru Partidul Comuniștilor din Republica Moldova – 4,2%, pentru Partidul Șor – 3,5%, pentru „Partidul Nostru” – 2,2%, pentru Partidul Liberal – 1,3%, pentru un alt partid – 2,1%.

Dintre respondenții care împărtășesc anumite convingeri politice, cei mai mulți au pledat în favoarea Partidului Socialiștilor din Republica Moldova – 44,0%. Urmeară, conform numărului de voturi acumulate, Partidul Acțiune și Solidaritate – 21,4%, Partidul Democrat din Moldova – 10,0%, Partidul „Platforma „DA” – 6,3%, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova – 5,8%, „Partidul Șor” – 4,8%, „Partidul Nostru” – 3,0%, Partidul Liberal – 1,8%, alt partid – 2,9%.

Opțiunile respondenților privind integrarea în Uniunea Europeană și în Uniunea Economică Eurasiatică s-au divizat în felul următor: 39% dintre respondenți votează pentru Uniunea Europeană, 40% – pentru Uniunea Economică Eurasiatică, 6% nu ar participa la vot, iar 15% dintre cetățeni n-au fost în stare să se exprime limpede pentru ce ar opta în cadrul unui eventual referendum.

Concluzii

Cercetările cantitative și calitative care stau la baza studiului efectuat ne permit să dezvoltăm câteva concluzii bazate pe date empirice obținute din analiza opiniilor cetățenilor, prezentate în interviuri individuale și în focus-grupuri. Avem speranța că studiile vor contribui la conștientizarea proceselor dinamice ale reformelor socioeconomice și a rezultatelor acestora. Acest rezultat va servi la raționalizarea activităților de transmitere a deciziilor prin reforma societății din Republica Moldova în contextul lumii globalizate și al manifestărilor locale ale intereselor geopolitice.

În acest context, cele mai importante evenimente din 2019 menționate de respondenți sunt: desfășurarea alegerilor parlamentare din 24 februarie 2019, alegerea Procurorului General al Republicii Moldova, ruperea acordului PSRM-ACUM și activitatea Președintelui Republicii Moldova.

Analizând evenimentele pe care respondenții le menționează ca fiind cele mai importante, concluzionăm că ineficiența reformelor din țara noastră poate fi măsurată prin atitudinea populației privind rezultatele reformelor, sărăcia, șomajul, migrația excesivă a populației, infrastructura socială precară. Problemele stabilite de respondenți generează un nivel sporit de disperare și apatie în societate.

În Republica Moldova, factorii economici au dus la o diviziune extremă a societății, au suprimat dezvoltarea agriculturii, industriei și producției de bunuri. Factorii economici nu au creat condiții pentru dezvoltarea afacerilor și creșterea nivelului de trai al populației. Factorii sociali dovedesc locuri de muncă insuficiente, nivelul înalt al corupției și impotența justiției. În aceste condiții, generațiile tinere caută oportunități în afara țării, în timp ce bătrânii sunt ostatici ai crizei în sectoarele financiare și economice, întrucât organele de conducere vor promova în continuare politici austere. Predispozițiile protestatate nu se exprimă în tentativa de a-și spune

cuvântul, de a pleda pentru propriile interese, de a cere soluționarea problemelor proprii. De cele mai multe ori ele se manifestă sub forme pasive – prin refuzul de a participa la vot. Neîncrederea populației față de instituțiile puterii a condiționat pasivitatea politică și, într-o anumită măsură, pasivitatea electorală. Pasivitatea locuitorilor țării, refuzul de a-și folosi drepturile democratice pot fi explicate prin sărăcia cumplită, prin situația tensionată pe piața locurilor de muncă. Cercetarea noastră a demonstrat că sărăcia populației afectează toate laturile vieții sociale. În condițiile sărăciei mari a majorității, multe dintre procesele sociale nu decurg în felul în care, potrivit opiniei organizațiilor sociale de prestigiu, ar trebui să decurgă. Situația materială a respondenților determină, în cea mai mare măsură, modul lor de viață. În țările democratice dezvoltate, situația patrimonială determină doar consumul persoanei, accesul la obiectele de lux, dar nu exercită o influență decisivă asupra tuturor laturilor vieții, după cum se întâmplă astăzi în Republica Moldova.

Cetățenii săraci din Republica Moldova (iar aceștia constituie majoritatea; conform datelor statisticii de stat, 70% din populație au venituri mai mici decât minimumul de consum) nu numai că consumă mai puțin, ci nu-și pot organiza nici alimentarea echilibrată; acești cetățeni se caracterizează și printr-o serie de alte particularități care reflectă situația economică precară a acestora. Pentru schimbarea situației este necesară formarea unei structuri sociale durabile, reducerea inegalității sociale existente la momentul actual și, în baza acestora, crearea unei clase mijlocii reale, capabile să devină contrabalanta monopolului puterii. Acest proces este unul dificil și îndelungat, care depinde, în general, de situația economică din țară.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Fulga Gh. Schimbare socială și cultură politică. București: Editura Economica, 2000, p.13.
2. General Local Elections 2019 in Moldova, ENEMO International Election Observation Mission, <http://alegeri.md/images/6/65/Preliminary-statement-enemo-local-elections-2019-5-nov-en.pdf> (vizitat 02.04.2020)
3. Lipset S. Political Man: The Social Basis of Politics, updates. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2000, p.191.
4. Rezultatele concursului pentru funcția de procuror, anulate. Evaluările candidaților ar fi fost trucate. <https://tv8.md/2019/11/06/flash-rezultatele-concursului-pentru-functia-de-procuror-anulate/> (vizitat 02.04.2020)
5. Лебедюк В.Н. Тенденции организованного развития политических партий Украины. In: Политические партии и политическая конкуренция в демократических и недемократических режимах. Москва, 2010, p.209.

**MODELE DE POLITICI EUROPENE PRIVIND ECHILIBRAREA VIEȚII
PROFESIONALE ȘI A CELEI FAMILIALE**
**EUROPEAN POLICY MODELS ON THE BALANCE
OF WORK AND FAMILY LIFE**

**Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, doctor în sociologie,
Institutul Național de Cercetări Economice
i_sinchevici@yahoo.com**

Rezumat

Scopul studiului prezentat în articol constă în analiza politicilor europene privind echilibrarea vieții profesionale și a celei familiale și în determinarea factorilor ce contribuie la facilitarea procesului de reconciliere dintre muncă și familie. Dezechilibrul dintre viața profesională și viața de familie afectează angajatul/angajata, organizația în care lucrează, precum și familia. Importanța politicilor de reconciliere este în prezent recunoscută, stabilindu-se corelația dintre ratele mai mari ale fertilității și ale ocupării forței de muncă în rândul femeilor în statele care dispun de măsuri eficiente care permit o echilibrare a responsabilităților profesionale cu cele familiale. Politicile de echilibrare a vieții profesionale și a celei familiale au un rol esențial în diminuarea excluziei sociale și sărăciei. La nivel european au fost identificate șase modele de politici din perspectiva reconcilierii între viața profesională și viața de familie: modelul egalitarist prietenos față de femei, modelul demografic, modelul liberal, modelul celor trei faze, modelul mediteraneean și modelul socialist est-european.

Cuvinte-cheie: familie, politică familială, viață profesională, echilibru dintre viața profesională și cea familială.

Summary

The aim of the study is to analyze European policy regarding the balance between work and family life, as well as to identify factors that contribute to the process of reconciliation between work and family. The imbalance between work and family life affects the employee, the organization in which he/she works, as well as the family. The importance of reconciliation policies is now recognized, establishing a correlation between higher fertility and employment rates for women in countries with effective measures that balance work and family responsibilities. The policies regarding the balance between work and family life also play a key role in reducing social exclusion and poverty. At the European level, six policy models were identified in terms of balancing work and family life: the women-friendly egalitarian model, the labour market-oriented demographic model, the liberal labour market orientation model, the three-phase model, the Mediterranean family-based model and the socialist East European model.

Keywords: family, family policy, professional life, work-family life balance.

Familia continuă să reprezinte instituția fundamentală în societate, fapt pentru care statul, prin politicile sale familiale, este obligat într-o măsură mai mare sau mai mică să susțină această instituție în exercitarea funcțiilor sale.

Cu provocări de echilibrare a vieții profesionale și familiei, îndeosebi se confruntă angajații-părinți. Problemele depind de vârsta copiilor și numărul copiilor din cadrul familiei, fiind binecunoscută nevoia fiecărui copil de atenție și îngrijire din partea ambilor părinți. Un alt factor este timpul de lucru destinat serviciului în raport cu cel alocat activității domestice și programului de lucru (full-time sau part-time).

Dificultățile privind reconcilierea vieții de familie și a celei profesionale de către femei sunt accentuate și de stereotipurile prin care se perpetuează ideea că doar

femeile sunt responsabile de îngrijirea familiei precum și de așteptările culturale față de bărbat pentru a fi unicul întreținător. Mai predomină conceptul că „muncitorul ideal” se conformează unui stil de lucru masculin, angajându-se din plin în timpul de muncă plătit și neîncărcat de cereri familiei sau de alte angajamente în afara locului de muncă [11, p.37].

Deși multe studii au identificat că mamele și tații împart frecvent îngrijirea copiilor, în toate s-a constatat că responsabilitatea îi revine totuși mamei. Astfel, tendința este ca femeile să ia întreaga responsabilitate a gospodăriei și a copilului, chiar muncind cu normă întreagă. Bineînțeles că trebuie acordată o atenție specială la mediul cultural în care sunt definite rolurile și obligațiile de familie. 44% dintre europeni consideră că cel mai important rol al unei femei este să aibă grijă de casa și familia ei. În medie, femeile europene petrec cu 21 de ore în plus pe săptămână în activități gospodărești și de îngrijire decât bărbații. Aceste roluri de gen sunt confirmate de studii privind utilizarea timpului, care arată că la cuplurile tinere fără responsabilități de îngrijire diferența de gen este 2 ore neplătite pe săptămână în defavoarea femeii. Pentru cuplurile cu responsabilități de îngrijire diferența de gen este în jur de la 15 până la 20 de ore neplătite pe săptămână și rămâne neschimbat indiferent de vârsta copilului [17, p. 15-16]. Inegalitatea în efectuarea muncilor de îngrijire este o piedică pentru femei, fiindcă nu pot să devină competitori egali pe piața muncii.

Cadrul politic și juridic european în domeniul protecției maternității și politicile prietenoase de familie a cunoscut o expansiune semnificativă în ultimele decenii, inclusiv prin adoptarea în 2000 a unei noi Convenții a Organizației Internaționale a Muncii (OIM) privind protecția maternității (CEDAW). Elementele de bază ale protecției maternității includ prevenirea expunerii la riscuri pentru sănătate și siguranță în timpul și după sarcină; îngrijiri medicale; dreptul la concediu de maternitate plătit; dreptul la pauze de alăptare și alt sprijin pentru mamele care alăptează; protecție împotriva discriminării și demiterii; și dreptul garantat de a reveni la locul de muncă după concediul de maternitate [16, p.12; 12].

Din perspectiva preocupărilor Uniunii Europene, problematica raportului viață profesională – viață privată apare ca temă de sine stătătoare pentru prima oară în cadrul *Strategiei de la Lisabona*, instituită în 2000. Relansarea sa, în 2005, a acordat o atenție sporită creșterii economice și locurilor de muncă și a recunoscut necesitatea de a valorifica potențialul enorm pe care îl reprezintă femeile pe piața muncii.

Ulterior, tema capătă și mai multă consistență, fiind dezvoltată și în alte documente, precum *Integrated Guidelines for Growth and Jobs 2005–2008*, care abordează activitatea în câmpul muncii din perspectiva etapelor vieții. Una din măsurile propuse o constituie aceea a realizării unei reconcilierii între viața privată și cea profesională prin asigurarea unor facilități accesibile de îngrijire a copiilor și a altor membri dependenți din cadrul familiei. Din perspectiva reconcilierii muncii cu viața de familie, o temă centrală o constituie structurarea pieței muncii în funcție de gen, o preocupare la nivel european fiind de a oferi femeilor oportunități egale cu bărbații.

Comisia Europeană consideră că un sprijin sporit acordat măsurilor de conciliere va permite bărbaților și femeilor să beneficieze de o mai mare posibilitate de alegere în echilibrarea aspectelor profesionale cu aspectele private ale vieții lor și va contribui în egală măsură la realizarea obiectivelor politice fundamentale ale Uniunii Europene, în special în ceea ce privește creșterea economică și ocuparea forței de muncă, incluziunea socială a grupurilor vulnerabile și egalitatea de gen.

Elementele esențiale ale politicii de stimulare a echilibrului între viața profesională și viața de familie sunt serviciile de îngrijire a copiilor, flexibilitatea programului de muncă și politicile de concediu.

Serviciile de îngrijire a copiilor reprezintă un atu esențial pentru părinții care lucrează și exercită o influență directă asupra diviziunii de gen a muncii remunerată și neremunerată, dând cuplurilor cu copii oportunitatea de a „externaliza” o parte dintre responsabilitățile lor (și astfel având mai mult timp de investit în activități remunerate). Lipsa serviciilor de îngrijire a copiilor are un impact negativ asupra participării femeilor pe piața muncii. De regulă, serviciile formale de îngrijire a copilului sunt considerate a fi prioritare, deoarece garantează continuitatea și o calitate mai ridicată în comparație cu alte aranjamente pentru îngrijirea copiilor [3, p.553].

În literatura de specialitate [8, p. 12-20] sunt prezentate diferite strategii utilizate de către părinții cu copii, îndeosebi de vârstă preșcolară în îngrijirea acestora, fiind clasificate în trei grupări largi: (1) adaptări ce țin de angajarea remunerată, (2) ajustări la îngrijire și (3) utilizarea mecanismelor de coordonare. Adaptările ce țin de angajarea remunerată includ modificări ale timpului de lucru, cum ar fi reducerea orelor, lucrul în anumite zile sau preluarea unor modele de muncă atipice (munca de seară sau ture), precum și modificări ale locației (trecerea la o muncă mai favorabilă familiei sau lucrul la domiciliu). De cele mai multe ori femeile pleacă sau își reduc locul de muncă plătit pentru a-și îngriji copiii. Ajustările pentru îngrijire includ distribuirea în cadrul familiei nucleare sau „obținerea de ajutor” fie prin intermediul rețelelor informale de asistență, fie prin servicii profesionale. De asemenea, la acest aspect, pot fi evidențiate varietăți de strategii, inclusiv „delegarea” sau „externalizarea” îngrijirii lucrătorilor profesioniști sau a rețelelor informale (familie, prieteni). În plus față de serviciile instituționale, părinții pot angaja îngrijitori pentru copiii lor (dadacă) fie de regulă, fie ocazional. Numit „puzzle pentru îngrijirea copiilor”, părinții folosesc adesea mai multe aranjamente nu numai pe măsură ce copiii cresc, ci și în aceeași săptămână sau chiar în aceeași zi. În anumite situații, copiii înșiși joacă un rol crucial în organizarea îngrijirii: îngrijindu-se independent, sau îngrijind frații mai mici. Mecanismele de coordonare includ utilizarea bunurilor materiale sau a infrastructurii precum tehnologiile informației și comunicațiilor (cum ar fi telefoanele mobile) sau transportul privat. În timp ce unele dintre aceste strategii pot fi luate individual, multe sunt negociate în gospodărie și depind de acțiunile complementare ale soților/partenerilor. În plus, multe dintre aceste strategii sunt utilizate împreună cu altele, în funcție de circumstanțele particulare ale părinților.

Părinții pot folosi o combinație de strategii și aranjamente pentru a face față unor probleme particulare și pot adopta și regla în continuare strategii ca răspuns la provocările create de practicile anterioare. Pe parcursul vieții, pe măsură ce vârsta copiilor și oportunitățile de angajare cresc, strategiile se schimbă.

Practica europeană în acordarea serviciilor de îngrijire a copiilor cu vârsta sub 7 ani este puternic focusată pe prevenirea supra-aglomerării în creșe și grădinițe, pentru a putea asigura o bună îngrijire, educație, sănătate și prevenire a accidentelor. De exemplu, reglementarea creșelor în Irlanda prevede faptul că 1 adult poate supraveghea maximum 3 copii de vârsta de 0-1 ani, maximum 5 de 1-2 ani, maximum 6 de 2-3 ani, maximum 8 de 3-6 ani. Numărul maxim de copii variază de la stat la stat, și nu neapărat înseamnă grupe foarte mici de copii. Poate fi și un grup de 10 copii de 1-2 ani, care vor avea doi educatori simultan care se ocupă de ei; reglementarea prevede și excluderea din numărul de adulți eligibili a asistenților care se ocupă de mâncare, ordine etc. [13].

Flexibilitatea programului de muncă este una dintre cele mai apreciate condiții de muncă. Distingem flexibilitate „orientată către companie” și „orientată către lucrători”. Flexibilitatea orientată către companie (cum ar fi orele suplimentare sau orele nesociale) ar putea servi nevoile companiilor, nu nevoile angajaților în echilibrarea muncii și altor sfere de viață [2]. În cele 28 de state membre ale UE, în 2015, aproximativ 1/5 lucrători au avut acces la flexibilitate, iar alte 6% au avut acces la timpul de lucru complet autonom. Există o destul de mare variație națională în toată Europa. Muncitorii din Țările din Europa de Nord, cum ar fi Suedia, Danemarca, Finlanda și Olanda, au majoritatea accesului la programări flexibile. Muncitorii din unele țări din Europa de Sud-Est, cum ar fi Bulgaria, Cipru, Lituania, Grecia și România, au cel mai puțin acces cu mai puțin de 10%. Compararea datelor din 2015 cu cele din 2010 a stabilit o ușoară creștere în acest sens [7].

Politicile de concediu pot fi considerate instrumente importante pentru a îndeplini drepturile copiilor de a avea timp și îngrijire de la ambii părinți [6, p.69]. Părinții care lucrează beneficiază de o serie de tipuri de concedii: concediul de maternitate, concediul de paternitate, concediul de odihnă și concediul pentru îngrijirea copiilor bolnavi. Concediul de maternitate este în mare parte înțeles ca o măsură de sănătate și de salarizare destinată protejării sănătății mamei și a nou-născutului. Concediul de paternitate este, de regulă, concediul de scurtă durată după nașterea sau adoptarea unui copil și este destinat să permită tatălui de a petrece mai mult timp cu copilul și de a oferi suport mamei. Concediul pentru creșterea copilului poate fi luat numai la sfârșitul concediului de maternitate. Concediul pentru creșterea copilului oferit special părinților variază enorm la nivel european. Deși toate statele membre îndeplinesc cerința minimă de 4 luni prevăzută în Directiva privind concediul pentru creșterea copilului (Directiva 2010/18/UE), durata generală a concediului disponibil diferă considerabil în întreaga UE. Există state membre în care concediul pentru creșterea copilului depășește mai puțin cerința de 4 luni, cum ar fi Regatul Unit cu

4,2 luni și Polonia cu 7,4 luni. Alte state membre acordă concediu până când copilul împlinește 3 ani.

Pentru a încuraja egalitatea dintre cei doi părinți în materie de luare a concediului pentru creșterea copilului, cel puțin una dintre cele patru luni se va acorda pe o bază netransferabilă. Modalitățile de aplicare a perioadei netransferabile se stabilesc la nivel național prin intermediul legislației și/sau al convențiilor colective, luând în considerare dispozițiile în materie de concediu existente în statele membre [5].

Monitorizarea periodică a politicilor privind concediul pentru creșterea copilului de către Rețeaua internațională privind politicile de concediu și cercetare arată că politicile de concediu în UE sunt într-un flux constant. Statele membre lucrează la proiecte de politici de concediu care nu numai că susțin un echilibru dintre creșterea copilului și a muncii, dar îmbunătățesc și rata de fertilitate și bunăstare a copiilor.

Toate țările europene subliniază problema familiei și muncii, dar într-un mod diferit, lansând inițiative și dezbateri pe tema reconcilierii vieții de familie cu cea profesională. Lohkamp–Himmighofen și Dienel (2000) au identificat la nivelul Europei șase modele de politici privind stimularea egalității de șanse între femei și bărbați din perspectiva reconcilierii între viața profesională și viața de familie [14, p.45-47]: modelul egalitarist prietenos față de femei, modelul demografic, modelul liberal, modelul celor trei faze, modelul mediteranean și modelul socialist est-european.

Modelul egalitarist prietenos față de femei este promovat de Țările Scandinave și este centrat pe asigurarea unor structuri de egalitate între femei și bărbați, în toate aspectele vieții sociale și economice. Prin urmare, modelul egalitarist susține distribuția egală a muncii atât în sfera publică (munca remunerată), cât și în sfera privată (munca prestată în interiorul gospodăriei).

Danemarca este un pionier în politica familială inovatoare, părinții având drepturi extinse și facilități bune de îngrijire a copiilor. Un număr foarte mare de părinți primesc sprijin pentru a împăca munca și familia, fiind vorba despre transferuri financiare semnificative.

În Suedia există un sistem extins de sprijin de stat pentru familii care include acordarea de concedii pentru creșterea copilului, urmată de un drept universal la servicii de îngrijire a copiilor finanțate public până la vârsta școlară. Drepturile de concediu pentru creșterea copilului din Suedia vizează, în general, încurajarea egalității de gen și, prin urmare, se bazează în mare parte pe concediul parental partajat mai degrabă decât pe concediul de maternitate și de paternitate. Aceste drepturi de concediu sunt remunerate până la 80% din câștig. De asemenea, părinții au dreptul să își reducă timpul de lucru cu până la 25%. Fiecare copil are dreptul la un loc în instituție preșcolară de la vârsta de un an până la intrarea în școală. Taxele în instituțiile preșcolare publice și independente sunt stabilite de municipalitate, iar plata părinților depinde de numărul de copii pe care îi au și de veniturile lor. Copiii în vârstă de școală participă la „servicii de timp liber” (*fritidshem*) în afara orelor de școală, de obicei fiind furnizate la școală și subvenționate de stat [8].

În Finlanda, echilibrul vieții profesionale a fost puternic influențat de flexibilitatea la locul de muncă, de politicile bine stabilite privind concediile familiale și de sistemul educațional finanțat public de grădinițe și școli. Concediul de familie finlandez constă în concediu de maternitate (105 zile lucrătoare), concediu de paternitate (63 de zile lucrătoare) și concediu pentru creșterea copilului (dreptul la oricare dintre părinți pentru 158 de zile lucrătoare). Părinții au, de asemenea, dreptul de a lua concediu neplătit de îngrijire a copilului de la serviciu pentru o perioadă totală de trei ani de la nașterea copilului lor, perioadă în care pot primi o indemnizație de la stat pentru îngrijirea copilului acasă. Între timp, numărul total de ore de muncă (plătite și neplătite) sunt aproximativ aceleași pentru femei ca și pentru bărbați. Munca cu normă parțială nu este tipică în Finlanda (doar 13,9% dintre mame lucrează cu jumătate de normă) [10, p.29].

Modelul demografic prezent în Franța și Belgia este orientat spre piața muncii. Scopul acestui model este de a exploata la maxim resursele de muncă, menținând totodată echilibrul demografic. Astfel, femeile beneficiază de concedii scurte odată cu nașterea copiilor, existând în schimb un sistem public de îngrijire a copiilor mai bine dezvoltat comparativ cu alte state europene.

Sprijinul acordat familiilor, în special părinților muncitori, este relativ cuprinzător, adică destul de diversificat și continuu pe întreaga perioadă de creștere a copilului. Asistența extinsă pentru îngrijirea copilului (prin concediu plătit pentru creșterea copilului, prestații pentru îngrijirea copilului, servicii de îngrijire a copilului, înscriere timpurie în grădiniță și acordarea de îngrijire extrașcolară) sunt motive pentru care femeile nu renunță la un al doilea sau al treilea copil. Deși suma cheltuită pentru toate familiile este cantitativ destul de considerabilă, nivelul și tipul de sprijin primit efectiv variază considerabil în funcție de statutul socioeconomic al familiei. Creșele acceptă copiii în îngrijire de zi imediat după încheierea concediului de maternitate, adică de la vârsta de două sau trei luni și sunt deschise în cea mai mare parte a zilei (între orele 7-8 - 18:00). Școlile-grădinițe (*écoles maternelles*) sunt o componentă-cheie a asigurării generale de îngrijire a copilului. Serviciile din aceste instituții sunt gratuite pentru părinți (cu excepția prânzului) [15].

Legislația franceză mai prevede o distincție clară între lucrătorii independenți și cei salariați. Începând cu anul 2000, potrivit Legii Aubry, durata legală de muncă este de 35 de ore pe săptămână pentru întreprinderile cu mai mult de 20 de salariați. Legea mai prevede acordarea de subvenții pentru întreprinderile care reduc cu 10% durata timpului de lucru și angajează cu 6% mai mulți salariați. Franța mai acordă alocație pentru angajarea unui asistent maternal, indiferent de situația financiară a familiei. Alocația pentru îngrijirea copilului sub 6 ani este acordată familiilor care angajează una sau mai multe persoane care să se ocupe cu îngrijirea copilului, urmărindu-se diversificarea modalităților de îngrijire a copiilor [1].

Modelul liberal, existent în Marea Britanie și Irlanda, susține ideea conform căreia statul nu trebuie să se implice în aranjamentele familiei în ceea ce privește îngrijirea copiilor. Dacă angajatorii sunt interesați să angajeze forță de muncă feminină, atunci

aceștia trebuie să-și dezvolte propriile politici de echilibrare a vieții profesionale cu viața de familie prin asigurarea unor facilități destinate creșterii și îngrijirii copiilor.

În Regatul Unit, în conformitate cu dreptul la flexibilitate, părinții cu copii sub 6 ani sau copil cu handicap sub 18 ani au dreptul la modificarea numărului de ore, calendarului orelor și locației de muncă. Din 2007, acest drept este extins la îngrijirea unui adult. Angajatorii pot refuza cererea în cazul unor motive clare de afaceri pentru a face acest lucru. În consecință, 35% dintre femeile britanice aflate în concediu de maternitate nu reușesc să obțină aprobarea pentru part-time [9, p.5]. În 2011, 7,56% din toate companiile britanice au furnizat ore reduse/posibilitate pentru a lucra part-time, 35% au furnizat flexibilitate, iar 30% au oferit posibilități de a lucra de acasă pentru unii dintre angajații lor [7].

Femeile din Marea Britanie au dreptul la maximum 52 de săptămâni de concediu de maternitate, dintre care 39 sunt plătite. Mai puțin de jumătate dintre femei folosesc săptămânile rămase de concediu neplătite. O parte din acest concediu poate fi transferat tatălui. În schimb, tații au dreptul la două săptămâni de concediu de paternitate plătit. Majoritatea taților își iau concediu în jurul nașterii copilului, deși doar aproximativ jumătate dintre cei care iau concediu legal de paternitate folosesc cele două săptămâni întregi. În plus, există un sistem legal de concedii pentru creșterea copilului neplătit, disponibil pentru fiecare părinte, dar este mai puțin utilizat pe scară largă. În general, există un sistem de educație timpurie part-time, care este finanțat public pentru copiii sub vârsta școlară obligatorie. Bunicii joacă, în special, un rol esențial în îngrijirea copiilor. Există, de asemenea, servicii speciale pentru copiii de vârstă școlară, care oferă îngrijire „complexă” înainte și după orele școlare. Părinții primesc unele subvenții prin intermediul sistemului fiscal pentru achiziționarea de servicii de îngrijire privată, dar nu toți părinții sunt eligibili și nu acoperă integral taxele, care sunt printre cele mai mari din Europa [8, p. 41-42].

Modelul celor trei faze, dezvoltat de Austria, Germania, Luxemburg și Olanda, presupune că într-o primă fază femeile participă integral pe piața muncii, dar favorizează modelul bărbatului ca unic întreținător al familiei și retragerea femeilor de pe piața muncii după apariția copiilor. Femeile revin gradual pe piața muncii, chiar dacă de multe ori doar cu jumătate de normă, atunci când copiii ajung la vârsta școlară. Facilitățile destinate creșterii și îngrijirii copiilor sunt slab dezvoltate, însă concediul parental destinat în principal femeilor se întinde pe o perioadă lungă de timp.

Sistemul german oferă beneficii bănești generoase pentru familii (de exemplu, alocații pentru copii și deduceri fiscale) care încurajează explicit furnizarea de îngrijiri în cadrul familiei, de obicei de către mamă, ceea ce contribuie la un grad ridicat de muncă cu timp parțial în rândul femeilor. Există trei tipuri principale de centre de îngrijire a copilului în Germania, care se disting prin grupa de vârstă pe care o deservesc: îngrijirea grupului instituțional pentru copiii sub trei ani, pentru copiii cu vârsta între trei și șase ani (grădiniță) și pentru copiii de vârstă școlară. Începând cu anul 2013, copiii de la vârsta de un an au dreptul la îngrijire într-o instituție preșcolară, în conformitate cu o politică recentă de promovare a extinderii accesului

la serviciile de îngrijire a copiilor cu vârsta sub trei ani, deși disponibilitatea locurilor rămâne scăzută. Utilizarea îngrijirii private la domiciliu pentru copii este relativ scăzută. Achiziția de îngrijire privată ar putea crește prin anumite reforme, în special o prestație numită „Betreuungsgeld”, introdusă în 2013, permițând părinților care nu folosesc unități de îngrijire pentru copii subvenționate public să solicite o prestație în numerar care poate fi folosită pentru a sprijini îngrijirea familială sau pentru a achiziționa alte forme de îngrijire [8, p.23].

Modelul mediteraneean are în centru familia și este caracteristic pentru Spania, Italia, Portugalia și Grecia. Rolul îngrijirii copiilor aparține integral familiei, inclusiv celei extinse, statul neacordând ajutor. Femeile părăsesc piața muncii după nașterea unui copil, ca urmare a lipsei suportului din partea statului în ceea ce privește garantarea păstrării locului de muncă în timpul concediului pentru creșterea copilului.

Ocuparea forței de muncă feminine în Italia este scăzută, mamele (și bunicele) continuă să efectueze cea mai mare parte a muncii casnice și de îngrijire. Cheltuielile pentru beneficii destinate copiilor și familiilor sunt mici în Italia, comparativ cu alte țări din UE (OCDE, 2014). Mamele sunt obligate legal să-și ia douăzeci de săptămâni de concediu, în timp ce tații sunt obligați să își ia o zi. În plus, părinții au dreptul la șase luni de concediu pentru creșterea copilului, în mod individual și netransmisibil. Serviciile de educație timpurie și îngrijire sunt împărțite în funcție de vârstă. Scuola dell'infanzia, care face parte din sistemul de învățământ public, este oferită aproape universal copiilor cu vârsta de la trei ani până la vârsta școlară obligatorie (în vârstă de șase ani). Unele familii angajează muncitori casnici sau dădace, mai frecvent dacă mama este angajată, în special într-o ocupație cu statut înalt. O mare parte din această activitate de îngrijire a copiilor neînregistrate este realizată în cadrul economiei „subterane”, susținută de lucrători migranți. În practică, majoritatea copiilor mai mici de 3 ani se află în îngrijirea familială informală de către mame și membrii familiei extinse, mai ales de bunici, decât în serviciile formale de grup. În ultimii ani a crescut ocuparea femeilor, precum și o cerere crescută de servicii de îngrijire a copiilor sub trei ani, care se reflectă în listele lungi de așteptare pentru servicii publice [8, p. 31-32].

Italia este însă una din primele țări care a adoptat măsuri pentru modificarea structurii timpului de lucru în instituțiile ce funcționează la nivel local. Legea nr. 53/200 prevede acordarea de subvenții pentru întreprinderile care promovează acțiuni pozitive pentru flexibilizarea timpului de lucru. Printre principalele exemple de acțiuni pozitive care se adresează cu prioritate familiilor cu copii de până la 8 ani se enumeră: contracte part time; formarea angajaților la momentul revenirii la locul de muncă (luând în considerare dificultățile de adaptare ca urmare a evoluțiilor înregistrate în câmpul muncii); înlocuirea angajaților aflați în concediu cu angajați temporari, care beneficiază de avantajele prevăzute pentru înlocuirea angajaților absenți [1].

În Spania, majoritatea angajatorilor acordă un plus de 6 zile de concediu, fiind adăugat la concediul anual de 24 de zile. Legislația mai prevede existența unui tip particular de contract part-time, care permite reducerea timpului de lucru al angajatului cu 50% și angajarea simultană a unei persoane aflate în șomaj. În conformitate

cu Legea 39/1999: Promovarea concilierii vieții de familie cu viața profesională a angajaților bărbați și femei se prevede acordarea de concedii pentru asistarea rudelor în dificultate; permisul zilnic pentru alăptarea copiilor; reducerea contribuțiilor fiscale pentru întreprinderile care angajează noi persoane pentru a înlocui angajații care lipsesc temporar [1].

Modelul socialist est-european. Acest model este specific țărilor foste comuniste și are o serie de elemente regăsite în modelul demografic. Modelul susține participarea cât mai largă a femeilor pe piața muncii în paralel cu creșterea demografică. În acest context, statele socialiste au dezvoltat atât măsuri care să stimuleze angajarea în muncă a femeilor, cât și măsuri de creștere și îngrijire a copiilor.

În Ungaria, declinul populației și al natalității au contribuit la promovarea a diverse politici pro-nataliste și a sprijinului extins pentru familii, inclusiv alocații în numerar și scheme de concediu plătit. Mamele au dreptul la 24 de săptămâni de concediu de maternitate (tații au dreptul la un concediu de paternitate de cinci zile). Există un sistem suplimentar de doi ani de concediu pentru creșterea copilului, plătit la rate diferite. Familiile mari (cu trei sau mai mulți copii) sunt eligibile pentru un concediu și o plată suplimentară. Majoritatea mamelor se întorc la muncă abia după ce copiii lor încep să frecventeze grădinița. Reformele politice recente au avut ca scop creșterea ocupării mamei, dar fără a schimba radical sistemul de îngrijire a părinților pentru copiii mici. În plus, angajatorii au fost obligați din punct de vedere legal să permită mamelor care se întorc din concediul de maternitate să lucreze cu fracțiuni de normă până când copiii lor împlinesc trei ani. Serviciile de îngrijire a copiilor sunt structurate într-un sistem împărțit de creșe (în mare parte publice) pentru copii sub vârsta de trei ani și grădinițe pentru copii cu vârste între trei și cinci ani. Există, de asemenea, servicii post-școlare pentru copii mai mari. Grădinița devine obligatorie de la vârsta de trei ani începând cu septembrie 2015 (anterior participarea era obligatorie de la cinci ani). Aceste servicii sunt gratuite din punct de vedere tehnic, dar părinții plătesc pentru mesele și activitățile suplimentare ale copiilor. De obicei, sunt deschise cel puțin 10 ore pe zi în timpul programului de lucru standard [8, p.27-28].

În România, posibilitatea de a rămâne activ pe piața muncii în perioada concediului parental este redusă, fiindcă legislația este prohibitivă. De-a lungul perioadei concediului parental, beneficiarii nu pot presta activități aducătoare de venituri, în caz contrar pierd indemnizația pentru creșterea copilului și primesc un ”stimulent” de 1000 Ron pentru că s-au reintegrat mai repede pe piața muncii [4, p. 19].

Găsirea unui echilibru între muncă și viața personală este o problemă esențială pentru bunăstarea copiilor, deoarece atât sărăcia, cât și lipsa atenției pot dăuna dezvoltării copilului. Un echilibru bun reduce stresul parental și, prin urmare, aduce beneficii atât relației părinte-copil, cât și relației părinte-părinte.

Promovarea unor politici eficiente de conciliere a vieții profesionale cu viața de familie pot aduce beneficii nu numai la nivel societal, ci și la nivel individual (reducerea diferențelor de salarizare între femei și bărbați, creșterii independenței economice a femeilor etc.). În continuare se impune necesitatea organizării companiilor de

schimbare de atitudini cu privire la necesitatea distribuției echilibrate între cei doi parteneri a rolurilor și a responsabilităților domestice. Munca flexibilă ar trebui să fie una dintre soluțiile la care să se poată apela pentru a concilia viața de familie cu cariera, rezultatele muncii fiind mai importante decât timpul de muncă (numărul de ore petrecut la locul de muncă).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Agenția națională pentru egalitatea de șanse între femei și bărbați. Concilierea vieții de familie cu viața profesională <http://www.mmuncii.ro/pub/imagemanager/images/file/Domenii/Egalitate%20de%20sanse/Brosura%20conciliere.pdf>
2. Anttila T., Tammelin M., Oinas T., Natti J. Working-Time Regimes and Work-Life Balance in Europe. În: European Sociological Review Advance Access, Iulie 2015.
3. Arpino B., Luppi F. Childcare arrangements and working mothers' satisfaction with work–family balance. În: Demographic research, Vol. 42, Martie 2020.
4. Băluță O. (coord.) Șanse egale pentru concilierea vieții de familie cu cariera. <https://centrulfilia.ro/publicatii/Volum-Sanse-Egale.pdf>
5. European Trade Union Confederation. Acordul-cadru revizat privind concediul pentru îngrijirea Copilului. Ghid de interpretare al CES.
6. Gender Equality Index 2019. Work-life balance. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.
7. Heejung Ch. Work Autonomy, flexibility and work-life balance. http://wafproject.org/wordpress/wp-content/uploads/BT_1224371_WAF_report_Final.pdf
8. Koslowski A., McLean C., Naumann I. Report on incentive structures of parents' use of particular childcare forms. Families and Societes, 35 (2015).
9. Lott Y. „German mothers' labor market re-entry after parental leave: Do parents' flexible working time arrangements help?“. Düsseldorf, 2018.
10. Moazami-Goodarzi A. The Work-Family Interface and its Correlates Integrating Variable and Person Oriented Approaches. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2017. <http://urn.fi/URN>
11. Mustafa F. Özbilgin, Alexandra Beauregard, Ahu Tatli and Myrtle P. Bell. Work-life, diversity and intersectionality: a critical review and research agenda. În: International Journal of Management Reviews, Iunie 2011.
12. Organizația Internațională a Muncii. Maternitate și paternitate la locul de muncă. Legislația și practica internațională.
13. Popescu C. Politici de susținere a familiilor cu copii: viziune de politici în Uniunea Europeană și propuneri pentru Republica Moldova. Chișinău, 2014.
14. Sănduleasa A. Politici familiale, ocupare și roluri de gen: o analiză privind influența factorilor culturali asupra atitudinilor față de participarea femeilor pe piața muncii. București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2016.
15. Thevenon O. Does fertility respond to work and family reconciliation policies in France? 2009. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00424832>
16. United Nations Development Programme. International Labour Organization. Maternity protection in the context of work-life reconciliation for men and women. December 2011.
17. Wuiame N. Female (Un)employment and Work-Life Balance. European Union, 2018.

EUROPEANUL ALEXANDRU DIMITRIE XENOPOL: VIABILITATEA CONCEPȚIEI DESPRE NAȚIUNE ȘI SENTIMENTUL NAȚIONAL

THE EUROPEAN ALEXANDRU DIMITRIE XENOPOL: THE VIABILITY OF THE CONCEPTION ABOUT THE NATION AND THE NATIONAL FEELING

Martian IOVAN, *doctor, profesor universitar,*
Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" din Arad
iovanm@uvvg.ro

Rezumat

Autorul acestui articol analizează concepția cărturarului român despre națiune, cultură națională și sentimentele naționale, scoțând în evidență conținutul acestor noțiuni și rolul lor în evoluția istorică a omenirii. Cercetarea științifică întreprinsă de Xenopol, ideile și concluziile la care a ajuns conferă viabilitate și perenitate operei sale, deoarece abordările sale teoretice sunt astfel concepute și realizate încât să răspundă nevoilor practice ale epocii în care a trăit, rezolvării politice a problemelor naționale ale vremii sale dar și din perspectiva istorică a edificării viitoare ordini internaționale întemeiate pe aplicarea principiului autonomiei, independenței și egalității națiunilor. Ideile europeanului Xenopol despre națiune și patriotism își păstrează viabilitatea și în epoca globalizării, a edificării unei civilizații planetare.

Cuvinte-cheie: *filosofia istoriei, cultură națională, patriotism, națiune, A. D. Xenopol.*

Summary

The author of this article analyzes the A. D. Xenopol's conception of nation, national culture and national feelings, highlighting the content of these notions and their role in the historical evolution of humanity. The scientific research undertaken by Xenopol, the ideas and conclusions he has reached, gives viability and perenniality to his work because his theoretical approaches are so designed and realized that they respond to the practical needs of the time in which he lived, to the political solving of the national problems of his time, but also from the historical perspective of building the future international order founded on the application of the principle of autonomy, independence and equality of nations. The ideas of the European Xenopol on nation and patriotism keep their viability and in the age of globalization, of building a planetary civilization.

Keywords: *philosophy of history, national culture, patriotism, nation, A. D. Xenopol.*

Alexandru D. Xenopol (1847 – 1920) s-a format ca savant, filosof al istoriei și culturii, ca istoric sub influența directă a culturii occidentale contemporane lui din domeniile științelor juridice, sociologiei, economiei generale, istoriei românilor, istoriei universale, psihologiei, antropologiei, filosofiei, evoluționismului, geopoliticii și a altor ramuri ale cunoașterii. Fiind un cărturar poliglot cu o pregătire multi și metadisciplinară, gânditorul de talie europeană a avut preocupări constante pentru selectarea celor mai potrivite metode și procedee de cercetare științifică în vederea descoperirii adevărului în funcție de obiectivele asumate în fiecare domeniu de cercetare. În majoritatea investigațiilor științifice pe care le-a întreprins a aplicat

metoda evoluționistă, studiul concret-istoric al obiectului supus cercetării – fie că acesta a fost grupul etnic, poporul, rasa umană, cultura, națiunea, limba, sentimentul național etc., în strânsă conexiune cu întregul din care face parte și cu elementele constitutive privite în dinamica istorică; pregătirea sa filosofică și multidisciplinară i-a facilitat atingerea scopurilor cercetării științifice demonstrând, odată cu profunzimea și amplitudinea operelor rezultate, o mare putere de inovație și originalitate.

Cărturarul român și-a exprimat în repetate rânduri convingerea că cercetarea și cunoașterea științifică nu sunt un scop în sine. Acestea trebuie să răspundă nevoilor concrete ale comunităților umane, să conducă la perfecționarea relațiilor economice, politice și culturale specifice fiecărei etape istorice în conformitate cu scopurile de propășire și fericire ale popoarelor. Așadar, este un savant cu spirit și metodă postmoderne, înscriindu-se prin înălțimea geniului și valoarea operei sale în cercul de autori români și europeni care au contribuit la dezvoltarea culturii universale. Filosoful clujean D.D. Roșca îl aprecia ca fiind „unul dintre marii noștri oameni de știință” ce trebuie așezat pe pedestalul înalt pe care are dreptul să stea atât în istoria culturii noastre naționale, cât și în istoria culturii europene [1, p. 8].

Caracteristicile personalității omului de știință s-au răsfrânt și asupra cercetărilor sale cu privire la popor, rase umane, națiune, cultură națională și iubirea de țară. Rezultatele investigațiilor sale în aceste ramuri ale cunoașterii sunt pe cât de profunde, pe atât de inovatoare și corespunzătoare adevărului obiectiv. În principiu, concepția și ideile sale din domeniile filosofiei sociale și a culturii, antropologiei, sociologiei și psihologiei sociale își păstrează viabilitatea și în zilele noastre, în epoca globalizării/mondializării, putând servi realizării unor finalități de ordin practic prin orientarea diferitelor categorii de decidenți. O parte a cercetărilor sale au vizat probleme majore ale epocii în care a trăit – epoca trecerii de la dominația imperiilor în spațiul european și trecerea la aplicarea principiului național, la clădirea unei civilizații care să înlăture exploatarea națională, diferite forme de nedreptăți istorice care vizau conviețuirea națiunilor și formarea statelor naționale. Cu astfel de probleme naționale se confrunta și poporul român, despărțit în subunități nefirești, artificiale (Transilvania, Basarabia, Bucovina), aflate sub dominația unor puteri imperialiste străine. Pe bună dreptate, un autor scria că A.D. Xenopol „a abordat problemele naționale drept urmare a oportunității lor în procesul de evoluție modernă a statului român” [2, p. V].

Elita politică românească, precum și elitele din alte țări din Europa Răsăriteană care se confruntau cu probleme naționale, aveau nevoie de o viziune istorică, științifică, umanistă și înțeleaptă cu privire la direcția în care evoluează națiunile și relațiile internaționale de pe continent, viitorul Europei și a ordinii politice internaționale, evoluția statelor europene către o civilizație a universalului, în cadrul căreia se va dezvolta fondul comun al tuturor națiunilor, fiind respectat specificul fiecărei națiuni. Prin urmare, opera cărturarului român era destinată tuturor celor implicați în descoperirea și realizarea căilor drepte de reconstrucție a ordinii europene la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, astfel încât aceasta să satisfacă aspirațiile seculare ale popoarelor și respectarea drepturilor inalienabile ale națiunilor europene.

Națiunea – factor civilizator și de realizare a aspirațiilor omenirii

Încă în perioada anilor de studii la Universitatea din Berlin și a colaborării cu cercul cultural ieșean *Junimea*, Xenopol a studiat istoria diferitelor comunități umane, popoare, imperii, state în strânssele conexiuni cu factorii interni și cei externi ce le-au influențat evoluția: rasa, mediul geografic, clima, bogățiile naturale, mentalul colectiv, economia, cultura, limba, națiunea, cultura națională, rolul comunicării în cadrul formelor de comunitate și între generații etc. Analizele sale au fost influențate de operele unor proeminenți istorici (Paul Lacombe, Emile Boutroux, H. Berr, Gabriel Monod, Jules Michelet, Edgar Quinet, Thomas H. Buckle, Hippolyte Taine etc.), psihologi și sociologi de prestigiu – printre care Moritz Lazarus, Gustave Le Bon, Herbert Spencer etc., de curentul evoluționist, de Școala filosofică de la Baden. Ideile științifice și filosofice care circulau în literatura vremii au fost însușite și dezvoltate de cărturarul român într-o manieră originală.

În acest context, europeanul Xenopol considera că orice grup etnic, popor sau rasă umană au parcurs o evoluție, s-au dezvoltat istoricește, interacționând unele cu altele, adesea topindu-se unul într-altul prin migrație, cuceriri, agresiuni, năvăliri, schimbări politice etc. Evoluția popoarelor a fost supusă înrâuririi asupra lor a diferitelor fapte de coexistență. Astfel, „spiritul care dă naștere fenomenelor istorice, susține autorul monumentalei lucrări *La theorie de l'histoire* [3], va fi condiționat prin aceste două însemnate elemente: al mediului, adică al naturii și al așezării geografice în sânul căreia poporul este chemat a viețui, și al rasei, sau al complexității structurii organice și psihice a indivizilor care alcătuiesc grupul omenesc” [4, p. 1].

Complexitatea bioorganică a unui popor, influențele acesteia asupra manifestărilor intelectuale, a evenimentelor istorice stau la baza afirmării *caracterului național* [5], care se va întări treptat în istorie sub forma obiceiurilor, tradițiilor, artei populare, moravurilor, limbii, constituției mintale etc.; se dezvoltă astfel *sufletul poporului* ce va cârmui toată evoluția istorică. De aceea, evoluția istorică a unui popor și formarea treptată, în ultimele secole, a vieții lui naționale pot fi temeinic înțelese printr-o analiză nu numai a factorilor condiționali externi, ci, mai ales, prin studiul etnopsihologic, prin cercetări interdisciplinare.

Componentele biogenetice ale poporului, implicit rasa, nu pot juca decât un rol pasiv în mersul evoluționist al societății. Dezvoltarea grupurilor sociale, a popoarelor este produsul puterii lor intelectuale, al minții și inteligenței lor – susține Xenopol, sub influența lui Gustave Le Bon [6, p. 1]. Fiecare popor este rezultatul unor serii particulare de evenimente istorice, al condiționărilor mediului și rasei, are o existență și o fire specifice, deosebindu-se de celelalte. Indiferent de proveniența lor istorică, fie că sunt de o rasă neamestecată cu altele, fie că sunt alcătuite din mai multe straturi entice successive, „popoarele apar totdeauna cu o fizionomie particulară întipărită atât în timpul lor fizic, cât și în caracterul lor moral și intelectual” [7, p. 197]. Deosebiriile dintre popoare sunt vizibile la nivelul moravurilor, obiceiurilor, instituțiilor politice, modului de organizare a economiei, folclorului, filosofiei și, în special, al limbii.

Limba comună – susține Xenopol, s-a dezvoltat ca mijloc pe care natura l-a pus între oameni pentru a le face viața mai ușoară, pentru a comunica între ei și a-și întări comuniunea de suflet în relațiile cu mediul și cu alte popoare și, nu în ultimul rând, pentru a urca pe noi trepte de civilizație.

Popoarele istorice au evoluat formându-și treptat o *viață națională*, având în acest scop nevoie de capacitate de apărare, de instituții reprezentative care să le întărească potențialul de neatârnamare. Rostul vieții naționale constă în „întărirea vieții omenești în toate direcțiile: în artă, literatură, filosofie, în deprinderi și moravuri proprii fiecărui grup omenesc și, în sfârșit, în dezvoltarea puterilor producătoare material, care trebuie să slujească la realizarea tuturor celorlalte ținte” [8, p. 199]. Lumea interioară a fiecărui popor este denumită *spirit național*. Indivizii sunt legați între ei, ca membri ai poporului, în sfera lumii interioare prin *iubirea de țară*, prin sentimente naționale superioare. Prin urmare, națiunea este unitatea dintre un teritoriu care adăpostește membrii unui popor și sufletul național concretizat în comoara de tradiții, obiceiuri și moravuri, arta populară etc. Unitatea de suflet, de cultură națională, factorul care coagulează unitatea poporului și întemeierea vieții naționale își au sorginea în spiritual național, în limba comună și iubirea de țară și neam.

Dezvoltarea istorică și socială a națiunilor se produce în mod diferit de la un popor la altul în funcție de diferențierea factorilor, a condițiilor care acționează asupra evoluției. Popoarele și națiunile au în constituția lor elemente similare, comune, posedă un fond cultural și psihic comun ce alcătuiesc tezaurul civilizației omenești; în același timp, ele au unicitate, au elemente care le diferențiază, le conferă identitate sau ceea ce apare ca *specific național*. În monumentală sa lucrare intitulată „Istoria românilor” [9] cărturarul român demonstrează documentat și convingător în ce constă caracterul național, specificul poporului român. Valorificând amplele cunoștințe de istorie a Europei, de istorie universală și comparată, autorul lucrării „Principiile fundamentale ale istoriei” demonstrează pe deplin argumentat felul cum funcționează principiul unității în diversitate, al relației dintre universal și specific în dezvoltarea națiunilor, în evoluția către o civilizație planetară, bazată pe globalizarea treptată a relațiilor dintre națiuni. În această perspectivă, Xenopol susține, cu argumente suficiente, că specificul național nu se va atrofia. Dimpotrivă, într-o Europă de după căderea imperiilor, în societatea viitoare, care va fi organizată pe baza principiului național și a statelor naționale, pe temeiul unei ordini internaționale caracterizată prin respectarea independenței, egalității și suveranității națiunilor, se vor dezvolta particularitățile firești ale fiecărei națiuni în strânsă conexiune cu fondul comun/universal al tuturor popoarelor și națiunilor.

Viața națională a fiecărui popor nu va fi pusă în primejdie de afirmarea caracterului său național. Națiunea va juca un rol sporit de pârgărie civilizatoare, de propășire a umanității în întregul ei. Sufletul național – ca „parte comună a tuturor manifestărilor individuale ale națiunilor” [10, p. 214], concretizat în manifestări specifice începând cu limba, ca produs al minții colective, și continuând cu folclorul, arta populară, moravurile, obiceiurile, dansurile și portul naționale, până la arhitectură

și uneltele tradiționale, va continua să fie creatorul istoriei în societatea viitorului, sursa prosperității și a binelui omenirii în ansamblu.

Analizate în maniera de mai sus, ideile lui Xenopol despre dezvoltarea istorică a popoarelor și națiunilor, ordinea internațională din vremea sa și perspectivele națiunilor sunt valabile și astăzi, fiind vehiculate în școli și universități, în presă; totodată, orientează activitatea și deciziile în domeniu ale statelor democratice, implicit funcționarea relațiilor diplomatice înscrise în eforturile de edificare a unei civilizații planetare superioare.

Cultura națională și iubirea de patrie

Viața națională a oricărui popor nu poate fi concepută, nici înțeleasă în întregime ei, fără corelativul acesteia, care este cultura națională. ”Elementele de cultură –susține Xenopol, sunt două și numai două: sufletul și impresiunile primite de el din lumea exterioară; din alimentarea uneia prin celelalte decurge neconținut progresul omenirii și acesta tinde spre infinit” [11, p. 71]. Națiunile, fiind diferite unele de altele, posedă culturi proprii diferite, cu elemente unice; alături de elementele lor generale, ele conțin manifestări specifice. Evoluția istorică a națiunilor relevă o strânsă împletire a manifestărilor specifice cu cele generale, comune tuturor națiunilor.

Elementele culturii naționale s-au dezvoltat și îmbogățit istoricește, acumulându-se progresiv, de la o generație la alta, în cadrul sufletului poporului ”ca tezaur propriu național” [11, p. 73]. În sufletul fiecărui popor se formează un mod particular de privire asupra lumii, un ansamblu de noțiuni ce determină rezultatele muncii sale, implicit caracterul particular al dezvoltării viitoare.

La întrebarea ”Care este câmpul culturii naționale?” [14, p. 97] filosoful istoriei și culturii va răspunde că în sfera culturii naționale sunt cuprinse următoarele ramuri: ”Limba, dreptul și moravurile, literatura și tradițiile, artele frumoase” [11]. Înțeleasă astfel, cultura națională constituie o necesitate pentru ființarea fiecărui popor ce aspiră la viață națională, la progres corespunzător scopurilor umanității. Odată stabilit conținutul noțiunii de cultură națională, cărturarul român deduce ideea conform căreia cultura națională a unui popor consistă, înainte de toate, în păstrarea și dezvoltarea limbii sale, apoi în reglarea raporturilor indivizilor săi corespunzător formelor ce sufletul său a dezvoltat pentru împlinirea, fericirea lor. Nu în ultimul rând, cultura națională consistă în cultivarea artelor și a literaturii, astfel încât tot ce este frumos și original în sufletul poporului să se dezvolte și să se producă în lumea exterioară.

Dezvoltarea poporului, înflorirea națiunii au ca esență progresarea ramurilor propriilor culturi. Cultura națională este factorul ce menține și dezvoltă la un popor conștiința de sine, înflorirea vieții sale naționale; aceasta din urmă este un element principal al înfloririi omenirii, implicit al fiecărui om. De aceea, popoarele, după cum ne demonstrează istoria lor, ”preferă să piară decât să-și sacrifice de bună voie tezaurul sufletului lor, și omenirea vede în astfel de faptă o glorie pentru victimă, o infamie pentru călău”. [11, p. 139]. Pe aceeași linie, individul ajuns la conștiința de sine și purtător al conștiinței naționale va nutri sentimente de iubire a țării, a poporului din care face parte, pentru că viața națională este un element de căpetenie al fericirii lui.

Pe un alt plan, raportat la ansamblul omenirii, la cultura universală și la scopurile acesteia, europeanul Xenopol susține că aspirația universală a omenirii constă în asigurarea condițiilor necesare perfecționării individului, ca membru al omenirii, pe plan material, intelectual și moral [11, p. 139]. Ca reacție constantă, individul va recepta un impuls puternic spre activități generatoare de progres pentru omenire. Prin urmare, cultura națională este un factor de constituire și dezvoltare a vieții popoarelor, al progresului societății globale și al fericirii individului; cultura națională este importantă atât pentru poporul însuși, cât și pentru omenire. „În ea, scria Xenopol, individul, de la care pornește totul, găsește fericirea sa; prin ea, el înaintează pe calea deschisă omenirii și lucrează spre scopul comun. Istoria întregă ne dovedește acest adevăr, arătându-ne că numai popoarele care au ajuns la o viață națională, la o conștiință clară a existenței lor au produs ceva pentru binele omenirii” [11, p. 142].

Abordarea etnopsihologică, evoluționistă și multidisciplinară a „unităților etnice”, implică a poporului în conexiune cu cultura națională, capătă profunzime și valențe creative prin analiza rolului sentimentelor/ „simțămintelor naționale” în viețuirea și dezvoltarea națiunilor. Avem în vedere sentimentele de dragoste de țară și neam [12]. Nu este posibilă trecerea de la starea vegetativă a unui popor la cea de viață națională și de conștiință de sine fără întărirea sentimentelor naționale, a patriotismului și a conștientizării apartenenței la comunitatea națională – sublinia Xenopol. „Popoarele din care a dispărut patriotismul sunt moarte pentru istorie. Dacă istoria, în general, te face să iubești omenirea, istoria poporului din care faci parte va deschide iubirea către dânsa. Nu este deci putere care să învieze mai tare patriotismul decât istoria propriului tău popor” [13, p. 306]. Fiind liantul psihic, jucând rolul de „chiag” menit să întărească unitatea poporului, să consolideze sufletul național și națiunea însăși - patriotismul a fost studiat și analizat de către Xenopol pe zeci de pagini din strălucitoarea sa operă. De asemenea, a fost în mod perseverent cultivat în spațiul public, în calitatea sa de cadru didactic, rector, personalitate activă în viața publică, participant la numeroase congrese științifice internaționale, combătând cu argumente convingătoare manifestările extremiste, șovinismul și cosmopolitismul.

Referindu-se la misiunea dascălilor universitari, a celor care trebuie să facă educație, Rectorul Universității din Iași spunea: „Nu cred să mă înșel când spun că această direcție nu poate fi alta, decât aceea care tinde la întărirea neamului, la înălțarea poporului românesc” [14, p. 169]. În acest sens este nevoie de implicarea tuturor intelectualilor, nu numai a literaților și istoricilor, inclusiv a oamenilor de știință, în activitățile de înălțare a poporului român, căci doar astfel va deveni capabil să îmbogățească în deplină armonie civilizația universală. Formarea și dezvoltarea conștiinței patriotice au ca efect întărirea vieții poporului și consolidarea națiunii.

În concepția lui Xenopol, „sfântul cuvânt de iubire de țară” are următorul înțeles: mai întâi este iubirea pentru locul în care ne-am născut, care prin întindere la toate frumusețile țării devine pentru noi ”o a doua natură”. Al doilea element este iubirea poporului din care facem parte, a neamului cu sufletul lui specific. La acestea două se adaugă conștiința trecutului formată prin cunoașterea istoriei poporului. Totodată,

patriotismul are în noi un corolar rațional: de conștiință a idealurilor naționale, a intereselor proprii în raport cu cele ale altor națiuni – fapt ce implică înțelepciune, bună înțelegere cu celelalte națiuni, cooperare, iubirea și prețuirea celorlalți oameni și națiuni. Sentimentele naționale trebuie să fie orientate de rațiune, să fie luminate și îndreptate de inteligență spre a evita ura, agresiunea, dușmăniile și disprețuirea cu privire la alte popoare. Deșteptarea conștiinței și sentimentelor naționale este dependentă nu numai de educația tineretului, de dezvoltarea relațiilor de comunicare și a spiritului național, ci și de dezvoltarea economică a țării, de adâncirea diviziunii sociale a muncii prin apariția de noi profesii complexe și de înalt nivel productiv menite să îmbunătățească viața materială a întregului popor. Acestea din urmă au fost apreciate de filosoful istoriei ca fiind ”pârghia cea mai puternică pe care se pot altoi interesele politice” [15, p. 193]. Privit sintetic, patriotismul este acel sentiment firesc sădit în sufletul și inima oamenilor ca reflectare ”a icoanei întregului popor” [16, p. 188].

De pe aceste poziții, marele patriot a criticat cu suficiente argumente teoriile socialiste, cosmopolitiste, șoviniste, antisemite și iredentiste din epoca sa, care promovau căi violente (lupta de clasă, izgonirea unor etnii, asupra și marginalizarea unor grupuri etnice etc.) și brutalitatea în rezolvarea problemelor naționale, contrapunându-le varianta umanistă, rațională și echilibrată a patriotismului, adică ceea ce el numea „patriotismul sănătos”. „Patriotismul este sănătos atunci când consună cu interesul individual. Ne iubim țara pentru că în ea putem trăi mai bine și mai ușor.....*Pentru că țara ne sprijină existența de aceea o iubim, și când nu reușește, atunci emigrăm*” [17, p. 38]. – scria Xenopol. Linia de purtare în raport cu celelalte națiuni-state și etnii trebuie să fie coordonată de pe pozițiile unui naționalism rațional, cumpătat și înțelept [18].

În loc de concluzii

Fiind rezultatul cercetării științifice, concepția gânditorului român despre națiune, stat național, cultură și patriotism are valabilitate și în zilele noastre. Metodele de cercetare utilizate i-au permis să descopere, dintr-o perspectivă etnoistorică și antropologică, unitatea firească dintre specificul național și trăsăturile fundamentale comune ale popoarelor și națiunilor. Dezvoltarea materială și a culturii fiecărei națiuni, în perioada de după căderea imperiilor din spațiul european și de finalizare a rezolvării problemei naționale, va conduce la întărirea identității, a „sufletului național” în strânsă legătură cu fondul cultural comun al umanității. Xenopol întrevide formarea și instituirea unor noi raporturi între națiuni, o ordine postimperialistă întemeiată pe respectarea principiului național în lucrarea împreună a tuturor popoarelor și națiunilor pentru realizarea fericirii fiecăreia în parte, împreună cu fericirea întregii umanități. Pe fondul acestei evoluții, sentimentele naționale și sufletul națiunilor exercită rolul de liant al comunităților umane, constituind factori esențiali de propășire a civilizației și de dezvoltare a sentimentelor de respect pentru valorile omenirii. Pe tot parcursul vieții sale, europeanul Xenopol a dat dovadă de un patriotism înflăcărat pe toate planurile vieții sale: scriitoricești, de savant, educator, de persoană publică. Încă în etapa junimistă a evoluției personalității sale, spunea despre

sine că a fost naționalist, iubitor de țară și popor de când se știe, pe tărâmul cugetării „și așa am rămas până acum și așa nădăjduiesc să trec în pământ” [19]. Trebuie să subliniem, că ideile sale despre popor, națiune, cultură și sentimentul național nu sunt răzlețe, nici emanate din conjuncturi diferite, chiar dacă a revenit asupra lor în diferite etape ale vieții sale și în scrieri diferite, ci ele se încadrează într-un sistem de vederi noi. Opera lui Xenopol, încă din timpul vieții și până în zilele noastre, a avut un larg ecou în spațiul european; o mare parte a ideilor și analizelor sale științifice au intrat în circuitul valorilor europene, fiind receptate și valorificate de mari savanți și filosofi ai Europei și nu numai. Filosoful francez Henri Berr aprecia că „opera sa este una din cele mai importante contribuții din ultimii ani la teoria istoriei” [20, p. 41]. În același spirit, profesorul spaniol Francesco Elias Tejada (1951) aprecia scrierile lui Xenopol ca având dimensiuni universale, care depășesc frontierele patriei sale. Seria unor astfel de evaluări poate continua, fiind extinsă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Roșca D. D. Prefață. În: Gheorghe Toma. Xenopol despre logica istoriei. București: Editura Politică, 1971.
2. Schifrineț Constantin. Concepția lui A. D. Xenopol despre națiune. Studiu introductiv. În: A. D. Xenopol. Națiunea română. Antologie. Îngrijire de ediție, studiu introductiv și note de C. Schifrineț. București: Editura Albatros, 1999.
3. Xenopol A. D.. La théorie de l'histoire. Des principes fondamentaux de l'histoire. Deuxième édition. Paris: Ernest Leroux Éditeur, 1908.
4. Xenopol A. D. Factorii statornici ai istoriei. În: A. D. Xenopol. Națiunea română. Antologie. Îngrijire de ediție, studiu introductiv și note de C. Schifrineț. București: Editura Albatros, 1999.
5. Ibidem.
6. Gustave Le Bon. Psychologie des foules. Paris: Félix Alcan Éditeur, 1895.
7. Xenopol A.D. Naționalismul. În: A. D. Xenopol. Națiunea română. Antologie. Îngrijire de ediție, studiu introductiv și note de C. Schifrineț. București: Editura Albatros, 1999.
8. Ibidem.
9. Xenopol A. D. Istoria românilor din Dacia Traiană. Iași, 1925, în 14 vol.
10. Xenopol A. D. Unitatea sufletului românesc. În: A. D. Xenopol. Națiunea română. Antologie. Îngrijire de ediție, studiu introductiv și note de C. Schifrineț. București: Editura Albatros, 1999.
11. Xenopol A. D. Cultura națională. În: A. D. Xenopol. Națiunea română. Antologie. Îngrijire de ediție, studiu introductiv și note de C. Schifrineț. București: Editura Albatros, 1999.
12. În concepția lui Xenopol, expresia „sentimente de dragoste de neam și țară” are același sens cu noțiunile de patriotism sau naționalism cumpătat/rațional.
13. Xenopol A. D. Lección de deschidere a cursului de istoria românilor de la Universitatea din Iași. În: Convorbiri literare, 1 noiembrie 1883, Anul XVII, N 8, p. 300-306.
14. Xenopol A. D. Cuvântarea inaugurală a Rectorului. În: A. D. Xenopol. Națiunea română. – Antologie.
15. Xenopol A. D. Expoziția și ideea unității naționale. În: A. D. Xenopol. Națiunea română. – Antologie.
16. Xenopol A. D. Patriotismul. În: Xenopol A. D. Națiunea română. Antologie.
17. Xenopol A. D. Naționalismul. În: Noua Revistă Română, 1908, Vol. V, N 3, 26 octombrie 1908.
18. Xenopol A. D. Naționalism și antisemitism. În: Noua Revistă Română, 1909, Vol. V, N 18, 8 februarie 1909, pp. 276-278.
19. Xenopol A. D. Cultura națională. În: Noua Revistă Română, 1909, Vol. V, N 18, 8 februarie 1909, pp. 69-143.
20. Henri Berr. L' Histoire traditionnelle et la synthèse historique. Paris: Felix Alcan Éditeur, 1921.

ESTETICA TOTALITARĂ –
EXPRESIE REPREZENTATIVĂ A DISCURSULUI PUTERII(I)
TOTALITARIAN AESTETICS –
REPRESENTATIVE EXPRESION OF THE POWER SPEECH (I)

Lidia TROIANOWSKI, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie
troianowski_lidia@yahoo.fr

Rezumat

Emergența cercetărilor privind conceptul de estetică totalitară a condus la identificarea și elucidarea particularităților reprezentative, comune pentru cele două tipuri de regim totalitar: nazist și comunist. În articol au fost evidențiate trăsăturile definitorii ale esteticii determinate politic; caracterul canonic și valențial al principiilor esteticii totalitare; tendințele de estetizare ale politicului în contextul totalitarismului; funcțiile duble ale artei politic angajate. Abordarea aspectelor teoretice ale textelor canonice în cadrul cercetării facilitează multidimensionalitatea analizei și perceperea adecvată specificului esteticii totalitare de inspirație nazistă și comunistă.

Cuvinte-cheie: totalitarism, estetică, artă, nazism, comunism.

Summary

The emergence of research on the concept of totalitarian aesthetics led to the identification and elucidation of representative features, common to the two types of totalitarian Nazi and communist regime. In the article is highlighted the defining features of politically determined aesthetics; the canonical and valencial character of the principles of totalitarian aesthetics; the aesthetic tendencies of politics in the context of totalitarianism; the dual functions of politically engaged art. The approach of the theoretical aspects of the canonical texts in the research facilitates the multidimensionality of the analysis and the adequate perception of the specifics of the totalitarian aesthetics of Nazi and communist inspiration.

Keywords: totalitarism, aesthetics, art, nazism, communism.

Ultimele două decenii interesul față de fenomenul totalitarismului nu numai că rămâne unul imuabil, ci asigură posibilitatea unor abordări atât complexe, cât și originale. Evidențiem în acest sens cercetări ce vizează transformările manifeste ale bazei conceptual-teoretice și metodologice, chiar și pe cele de la nivelul câmpului lingvistic al totalitarismului. Documentarea cunoștințelor teoretice ce vizează acest cadru ideatic facilitează pătrunderea din perspectiva multidisciplinară a cauzelor popularității sistemului valoric al totalitarismului în raport cu logica palingenezică (*palin*-din nou, *geneză*, *renaștere* - **n.a.**) și specificarea și altor modele ale fenomenului la care replicăm: *capilar*, *negru*, *verde*, *brun*. Vorbind despre particularitățile specifice ale acestei forme nedemocratice a sistemului social-politic, cercetătorii americani Zb. Brzezinski și K. Friedrich în lucrarea *Dictatura totalitară și autocrația* le identifică prin sintagma *simptome ale totalitarismului*, tot aici proiectând-ne un set de trăsături definitorii pentru societatea totalitară[1]:

- monopartitismul, în fruntea partidului – dictatorul, interferența dintre activitatea partidului cu cea a aparatului de stat și a poliției secrete;
- implicarea statului în toate sferele vieții societății;
- cenzura mass-mediei, persecutarea pluralismului de idei;
- controlul ideologic rigid asupra tuturor canalelor legale de informare; diseminarea informațiilor neautorizate era pedepsită penal;

- monismul ideologic pe care este fundamentat sistemul politic al societății;
- controlul administrativ asupra justiției;
- negarea tradițiilor, inclusiv a moralei tradiționale;
- rolul vădit al propagandei de stat în manipularea opiniei publice;
- planificarea centralizată a economiei;
- represiuni masive și teroare de către structurile de ordine;
- uzurparea drepturilor și libertăților civile individuale;
- controlul puterii armatei de către partid;
- tendințe expansioniste;
- intenții de neutralizare a hotarelor dintre stat, societatea civilă și personalitate.

Explorarea trăsăturilor specifice ale totalitarismului au constituit o componentă majoră în demersul investigativ al teoreticienilor J. Linz, M. Kurtiz, L. Schapiro, K. Wittfogel, P. Durker, M. Horthaimer. Alături de eforturile consacrate în elucidarea codurilor specifice ale totalitarismului, atestăm și alte dominante ce au incitat zona de interes teoretico-metodologic a celor desemnați: condițiile indispensabile procesului de configurare a totalitarismului; instrumente de control și manipulare a populației în condițiile democrației de masă; fenomenele comunismului, nazismului, antisemitismului; formele politice de organizare a societății; principiile și metodele de mesianizare a conștiinței sociale; monismul politic și ideologic – pro și contra etc.

Poziționat ca un efect al transformărilor socioculturale, totalitarismul, de-a lungul anilor, a fost și rămâne în continuare o temă actuală pentru cercetarea din diferite domenii: sociologie, politologie, istorie, filosofie, drept, mai puțin însă este abordat aspectul estetic. Estetica totalitară se configurează ca o formă specifică de coduri și simboluri determinate politic și rigid contolate de putere. Acest tip de cultură de masa, una angajată politic, este expresie a discursului puterii, și, concomitent, un instrument de apărare a ideologiei dominante. În articol ne propunem abordarea esteticii în contextul concret a două regimuri totalitare – nazismul și stalinismul/comunismul. În prima parte a articolului intenționăm o abordare a aspectelor teoretice și a textelor canonice, care vor facilita multidimensionalitatea analizei și perceperea adecvată specificului esteticii totalitare. Tot aici vor fi analizate trăsăturile definitorii ale esteticii și ale artei naziste.

Printre lucrările clasice, și simultan, cele mai reprezentative abordări teoretice ale problematicii enunțate, considerăm, sunt cele semnate de H. Arendt (*Izvoarele totalitarismului*; *Eichmann la Ierusalim: raport asupra banalității răului*; *Condiția umană* etc.), P. Ricoeur (*Eu însumi ca Celălalt*), R. Aron (*Democrație și totalitarism*), C. Friedrich, Zb. Brzezinski (*Dictatura totalitară și autocrația*), K. Popper (*Societatea deschisă și dușmanii ei*) ș.a. Important să evidențiem, toți cei desemnați specifică rolul determinant al ideologiei în contextul sistemului totalitarist. Din perspectiva teoretică a discursului lui H. Arendt, ideologia este un element din constelația celor care configurează esența totalitarismului (propaganda, teroarea, poliția secretă), care este „sensibilă percepției și accesibilă asimilării de către mase datorită naturii sale primitive” [2].

Notabil, difuzarea ideologiei în mase este un proces complex și dificil, din cauza atitudinii ambigue față de ea, or, este concepută nu numai ca opțiune liberă – politică, estetică, dar și ca o falsă conștiință, impotentă de a pătrunde conjunctura lucrurilor. Familiarizarea maselor largi cu codurile doctrinei se realizează nu din perspectiva

logicii, a argumentului, ci a retoricii emoționale și neraționale. Numai trecând etapa socializării ideologia se transformă în cod, semn, simbol. Instrumente ale retoricii emoționale pot servi operele de artă, mass-media, modelele cinematografice, discursul televizat, muzica, chiar și divertismentul, care include în sine simbolurile ideologiei puterii, „ideologia este ultima conotație a totalității conotațiilor asociate atât cu semnul în sine, cât și cu contextul utilizării sale „[3].

Ideologia devine una cu caracter totalitar numai în cazul când este acceptată ca unică, adevărată, deschisă, pentru a satisface așteptările maselor. Anume aceasta a determinat comuniștii să „politizeze arta, iar naziștii să estetizeze politica”[4]. Așa-numitul *discurs al puterii*, ideologia este oferită ca adevărul în ultima instanță, indiferent de conținutul ei. Prioritar pentru orice tip de ideologie este nu conținutul, ci forma, metodele de prezentare și instrumentele de convicțiune. Simptomatic faptul, ideologia totalitară operează cu idei hiliastice pe care le completează cu viziuni eshatologice și teleologice, fapt care deconspiră tangențialitatea ei cu religia. Mai mult, obiectivele ei imperative sunt orientate nu către prezent, ci spre viitor, unul luminos, prosper. Așa-numitul *veac de aur*, oferit de către ideologia nazistă sau comunistă, urma un scop bine determinat – de a sustrage atenția de la milioanele de victime aduse pe altarul *viitorului luminos*

Cercetările cu privire la dominantele esteticii regimurilor totalitare permit să constatăm o corelare și subordonare a artei ideologiei, situație particulară pentru toate sistemele totalitare. În situația când arta este controlată de stat, iar creația este obedientă intereselor regimului, în mod implicit, “produsul creației este absolvit de protecția culturii, deoarece stilistica, simbolurile, categoriile ei preferă să-și adopte limbajul inexpressiv al totalitarismului”[5]. În această ordine devin și afirmațiile unuia din cei care personal a avut de suferit de pe urmele regimului totalitar nazist, ne referim la fondatorul freudomarxismului și neo-freudianismului, reprezentantul Școlii de la Frankfurt – E. Fromm, care în lucrarea *Fuga de libertate* consemna că „...totalitarismul nu este voința poporului... nemții anume așa și-au vândut libertatea lui Hitler - pentru promisiunea de a rezolva criza politică și, mai ales, pe cea economică...”[6].

La început de Mileniu, atestăm plurități de perspective de cercetare a rolului și impactului național-socialismului, a politicii militare expansioniste și rasiale a acestuia asupra culturii Germaniei și a celei europene. Cât privește așa aspecte ca: particularități distinctive ale esteticii totalitarismului pentru diferite zone geopolitice; manifestările și paralelismul dintre estetica și ideologia nazistă; tangențe și afinități dintre estetica nazistă, fascistă și cea comunistă; rolul, statutul și canoanele artei oficiale; fenomenul artei totalitare între național și internațional; natura duală a artei în contextul totalitarismului etc., această sferă problematică este mai puțin investigată. Estetica și cultura dintotdeauna au fost expresie și instrument de traducere în realitate a fenomenelor și idealurilor societății. Din multitudinea de definiții ale culturii, ce converg a accentua întreaga ei complexitate veridică prin elucidarea modurilor, formelor și condițiilor esențiale de manifestare a acesteia, evidențiem unele ce deconspiră un grad eficient totalizant, și anume: „Cultura este acel ansamblu complex care cuprinde cunoștințe, credințe artei, principii și valori morale, legi și orice alte abilități și obiceiuri dobândite de individ ca membru al societății.”[7]; “...ansamblul trăsăturilor spirituale, materiale,

intelectuale și emoționale distinctive care caracterizează o societate sau un grup social (ea) include nu numai artele și literele, ci și modurile de viață, drepturile fundamentale ale ființei umane, sistemele de valori, tradițiile și credințele”[8]. Această linie de interpretare și configurare a naturii culturii poate fi completată încă cu câteva aserțiuni ideatice considerate cardinale pentru chintesența ei, menite să ne genereze un tipar concludent și complex al imaginii ei. În funcție de trăsăturile majore care o particularizează, cultura este ”... semnul vizibil, expresia, figura, trupul existenței umane, ...ce ține strâns de definiția omului, decât confirmarea sa fizică...”[9]. Simultan, pe linia de interpretare pot fi înscrise și așa calități substanțiale ale culturii cum ar fi “capacitatea creatoare”[10] și “forță aptă să dividă și unifice”[11], cât privește eventualitatea unui exod din cultură, consecințele lui prin excelență ar fi distructive, prin urmare, ele ar “... duce la abolirea umanității ca regn...”[12].

O privire de ansamblu asupra esteticii[13] implică să elucidăm că aceasta este o disciplină a filosofiei orientată preponderent spre cercetarea frumosului în sens larg. Demersul esteticii se reduce nu numai la conceptualizarea celor două tipuri de frumos – natural și artificial, concomitent, ea fiind concentrată pe analiza esenței, structurii, categoriilor și atitudinii umane față de lumea reală. Obiectul esteticii este atitudinea umană manifestă prin reflectarea, valorizarea și crearea unor particularități originale și specifice ale obiectelor și proceselor din natură, societate și conștiință. Esteticienii români – L. Blaga, T. Vianu, I. Ianoși, V. Moraru, G. Smeu, I. Pascardi ș.a., prin valoroasele lor contribuții vin să completeze ansamblul teoretico-ideatic despre rolul și impactul esteticii în viața, conștiința și creația umană. Deși nu am pledat pe necesitatea distincțiilor la nivelul cadrului conceptual, totuși în operele filosofilor români surprindem valoroase idei despre particularitățile extraestetice ale operei de artă, tangențialitatea vădită dintre estetică și filosofia artei, factorii determinanți proprii procesului de inspirație, creație, percepție și apreciere a obiectului estetic, relația bilaterală dintre artă, valorile estetice și contextul social; arta ca expresie a mobilității vieții sociale și istoriei etc.

Revenind în albia arealului problematic specificat în obiectivele studiului, consemnăm că acest derapaj realizat mai sus cu privire la natura, esența, particularitățile culturii și esteticii nu este o incursiune ideatică contingentă, ci are fundament logic, or subiectul dezbătut vizează aceste două domenii care prin caracterul lor constituie instrumente de măsură și expresie a evenimentelor și transformărilor din societate. Un alt argument, anume cultura, estetica și arta au reprezentat domeniile selectate de nazism și comunism pentru a fi utilizate în calitate de mijloace de propagandă și manipulare a opiniei publice, a maselor. Politica în domeniul culturii naziste prevedea nu numai contracararea formelor de expresie artistică străine viziunilor ideologiei dominate, ca de exemplu modernismul, dar și valorificarea tipului de valențe conforme idealurilor naziste, prin urmare, crearea de modele de idealuri artistice care diseminate prin intermediul mass-mediei, cinematografului, literaturii, arhitecturii și artelor plastice ar fi apte să stimuleze mentalul colectiv. Caracterul politic determinat al culturii, esteticii și artei în sistemul totalitar nazist și, respectiv, comunist este deconspirat de faptul că acestea sunt identificate ca componente imperative ale ideologiei puterii[14], sunt antrenate în proiecte menite să asigure integritatea și prosperitatea, la fel să valorifice prin intermediul instrumentarului specific idealurile și proiectele ideologice

oficiale. Ele nu numai că sunt expresie a ideologiei dominante, dar sunt și mijloc de apărare a puterii.

Instrumentarea unui complex material bibliografic ce vizează problematica enunțată permite să constatăm că în ambele sisteme totalitare cele două domenii la care replicăm au jucat un rol importat în promovarea ideologiei. Atât regimul comunist, cât și cel nazist cu dezinvolt și-au etalat caracterul antiuman anume prin apel la cultură și estetică, care făceau corp comun cu politica, ideologia și propaganda. Pentru ambele regimuri totalitare sunt particulare eforturile consacrate de popularizare a ideilor despre potențialul creator al culturii politice și, totodată, controlul riguros al acestora din perspectiva cultural-politică și ideologico-estetică. Subsemnăm la aserțiunea ce nu solicită un spor de demonstrație: „...statul totalitar este asigurat nu numai de poliție, dar și de mesajul intelectual” [15]. Simbioza dintre cultură, artă, estetică, politică și morală, orientate spre materializarea semnelor și simbolurilor despre viitorul luminos, este abil utilizată de ideologie pentru a fructifica prin intermediul opoziției axiologice și imagerii bine-rău tabloul complex al reprezentărilor omului despre diferența dintre provocările prezentului dificil și viitorul prosper. Accentuăm faptul, simbioza dintre domeniile enunțate nu reprezintă o particularitate exclusivă a uneia din sistemele totalitare, la fel nu este o excepție a totalitarismului, această corelație o înregistrăm și pentru alte forme de organizare de conducere a societății.

Remarcabil faptul, o dominantă constantă a propagandei totalitariste revine pe seama criticii adversarilor ideatici. Conform retoricii național-socialismului, leninism-bolșevismul și-a alimentat din izvoarele spiritului iudaic, iar ca impuls i-a servit criza economică. Argumente menite să configureze imaginea negativă a doctrinei leniniste sunt utilizate următoarele accente invariabile [16] : organizație fundamentată pe instinctele cele mai josnice ale poporului care aspiră să nimicească cele mai productive și redutabile elemente ale rasei; ea mobilizează cei mai ignoranți reprezentanți ce se regăsesc în sânul oricărui popor, care nu se opun politicilor și proiectelor statului; grup minoritar ce operează cu tactici criminale aspirând la controlul politic majoritar; atingerea dezideratelor propuse se realizează în afară de orice condiții și mijloace; compromisul nu este o calitate a bolșevismului, ci o tactică pentru atingerea scopului scontat; dictatura celor răi acaparează puterea cu ajutorul minciunii și o mențin cu forța; maeștri ai propagandei negative, constanțele imperative ale căreia sunt minciuna și ipocrizia etc. Consemnăm, poziția negativă a nazismului față de marxism/comunism/bolșevism este explicabilă nu numai din perspectiva strict politică, toate – marxismul, comunismul, liberalismul, creștinismul – sunt interpretate preconcepționate din cauza provenienței iudaice. Liderii naziști afirmă că cea mai gravă catastrofă cu care s-a confruntat omenirea de-a lungul evoluției sale a fost creștinismul, iar vinovați pentru această fărdele sunt evreii, pentru că ei l-au inventat.

Ideologia care își afișează prin toate mijloacele și metodele disponibilitatea slujirii intereselor poporului german (dar și în acest caz selectiv – în conformitate cu principiul rasial) aservea național-socialismul, apăra interesele partidului-stat și cele ale liderului. Național-socialismul „...a adus gândirea mitică la nivelul puterii, declarând oficial că aceasta este unica formă de conștiință politică colectivă... a consacrat figura liderului charismatic ca interpret al conștiinței naționale și ca pivot al statului totalitar... a insti-

tuit o liturghie politică colectivă cu scopul de a proslăvi divinizarea statului și cultul liderului. În calitate de invariabile ale programului maximum de activitate a partidului desprindem pe cele trasate în *Proclamația* lui A. Hitler la Congresul X al NSDAP (6 septembrie 1938): să distrugă și deșădăcineze *celelalte partide din lume*; să se îngrijească ca orice german talentat și cu putere de voință să poată accede în eșaloanele superioare ale puterii; să epureze Germania de acei paraziți pentru care problemele țării și poporului au constituit o șansă impertinentă de prosperare materială; să declare impetuoșitatea valențială a gliei și sângelui, să sporească respectul pentru legile existenței naționale; să declare război dușmanului național și, simultan, celui al întregii umanități - evreului; prin toate mijloacele și metodele să lichidăm bolșevismul iudaic [18].

Nu produce efect de surpriză faptul că în calitate de instrument eficace de transformare în realitate a obiectivelor propuse de *discursul puterii* este propaganda cu întregul arsenal de mijloace (presa, teatrul, cinematografia, muzica, radioul, artele plastice, sculptura, literatura) menite să „configureze noul fundament social al unității naționale, să subordoneze economia națională necesităților curente ale statului, să asigure procesul de afirmare și operare a autorității puterii centrale” [19]. Cele selectate, considerăm, sunt destul de concludente pentru a demonstra că ideologia nazismului prea puțin se preocupau de onestitatea și corectitudinea metodelor, or cinismul este evident, chiar și în faptul că una și aceeași instituție (*Ministerul Propagandei și Învățământului*) întrunea două departamente care se excludeau prin esență: *învățământul* – ansamblul de măsuri aplicate în mod sistematic în vederea formării calităților intelectuale, morale, fizice ale oamenilor, și *propaganda* – care avea în atribuții difuzarea în masă a unor idei ce prezintă sau /și susțin o concepție, teorie sau partid politic, având scopul de a forma și manipula concepțiile opiniei publice. Estetica totalitarismului devine eminentă și prin transformări concertate la nivelul ierarhiei artelor, unde primele locuri revin arhitecturii, sculpturii, cinematografiei și artelor plastice.

Pronunțând-ne pe marginea rentabilității potențialului constructiv al politicii culturale exercitată și promovată de Camera Imperială a Culturii (*Reichkulturkammer* – RKK), subliniem, aceasta a fost creată la inițiativa ministrului Propagandei și Instruirii Publice J. Goebbels și tot lui i se subordona. Activitatea Camerei Imperiale a Culturii a fost ratificată prin *Legea privind activitatea Camerei Imperiale a Culturii* din 22 septembrie 1933, în care juridic stipula aderarea angajată a tuturor artiștilor, or de fapt RKK nu era decât o organizație profesională care realiza rolul de instrument de control și cenzură. Conform politicii culturale a celui de-al Treilea Reich, luxul de a crea era plauzibil doar pentru membrii titulari ai Camerei Imperiale a Culturii, cu condiția că aceștia întrunesc cerințele în raport cu apartenența rasială.

Plecând de la ideea caracterului ambiguu al competențelor și atribuțiilor Camerei Imperiale a Culturii, preconizată nu numai ca o organizație profesională, dar și ca un organ de control care simetric cenzurii post-producție, post-publicare, fiind un organ abilitat cu dreptul de autorizare, coordonare și avizare a producției artistice și media. Anume pe acest temei, Camerei Imperiale a Culturii i se subordonau următoarele subdiviziuni: artele plastice, literatura, teatrul, muzica, cinematografia și editura. Centralizarea controlului și cenzurii asupra artei și media a avut efectele scontate pentru ideologia naziști. Dreptul de a crea îl aveau doar membrii Camerei Imperiale, iar creația

propriu-zis trebuia să corespundă anumitor canoane, în caz contrar, operele erau identificate cu calificativul de *artă degenerată*. Aplicarea largă vizavi de artă și media a anumitor tehnici de supraveghere și suprimare formale sau structurale /compoziționale, constatăm, a permis ideologiei fasciste să modifice, să educe și să canalizeze gusturile estetice, valorile morale ale maselor. Condiția cardinală a esteticii totalitarismului nazist este principiul accesibilității pentru masele largi, ignorante de a percepe și considera creația, ca, de exemplu, avangardismul, modernismul, care neagă tradiția clasică. Pe acest temei, în sculptură și pictură prioritar devine genul academic figurativ: A. Berker, J. Thorak, G.Kolbe, R Heymann, A. Janesch, M. Liberman, I. Saliget. Stilul artistic *figurativismul*, arta căruia derivă din surse reprezentative și obiecte (figuri de oameni, animale, lucruri ale lumii reale: case, echipamente plante etc.) frecvent este identificat și prin sintagma *arta obiectului*. Conceptele *artă academică figurativă*, *artă figurativă*, la fel ca și cel de *arta obiectului*, sunt utilizate pentru identificarea genului, tehnicilor, manierei creației care păstrează tangențialitatea cu realitatea, concomitent etalează non-apartenența canonică cu arta abstractă. Conceptul de artă figurativă sau figurativism descria creațiile cu preponderență pictură și sculptură, ce reprezintă figuri umane sau animale, păstrându-și referințele la lumea reală.

Precizăm, conceptul de figurativism apare în *Reich-ul milenar*, utilizat pentru identificarea artei reprezentative, una de opoziție celei bi-dimensionale, la etapa contemporană el este utilizat și pentru desemnarea artiștilor care creează în maniera canonică a artei academice figurative și pentru specificarea oamenilor de creație care continuă tradițiile picturii și sculpturii antice, medievale și renescentiste.

Atribuțiile și competențele, practic nelimitate ale Camerei Imperiale a Culturii, erau concentrate pe controlul activității oamenilor de creație din Germania nazistă, astfel coordonarea și avizarea evenimentelor culturale similar cad sub incidența acestei instituții. Etalarea mitologemei ariosofice constituie doar una din obiectivele pe care își concentrează activitatea Camera Imperială a Culturii, aceasta poate fi completată cu politicile igienei sociale, a idealului eugenic, a dominației elitelor și ierarhiei sociale naturale. Pentru eficacitatea controlului proceselor culturale și caracterul estetic al acestora sunt elaborate un șir de directive menite a institui canoane și standarde comune pentru toate formele și genurile de activitate artistică.

În conformitate cu directivele ce etalau spiritul esteticii național-socialismului, oamenilor de creație li se recomandau teme și subiecte de inspirație ca: patriotismul, tovrășia *front-line*, eroismul, folclorul german, specificul național, psihologia misticismului arian, romantismul relațiilor ș.a. Se autorizau și stimulau operele ce „abordau subiecte din domeniul etnologiei rasiale, glorificau rasa nordică, militau pentru puritatea sângelui”[20]. În vogă erau lucrările *de partid*, care elogiau realizările politicii culturale naziste prin eclipsarea și denigrarea altor partide, culturi, ideologii

Apartenența la Camera Imperială a Culturii și respectiv la una din subdiviziuni se realiza în baza criteriului național, probabil „... a înțelege fascismul, înseamnă să înțelegi modul în care oameni cu idealuri aparent înalte și modernizatoare au putut acționa în așa fel încât să producă răul care a fost, în cele din urmă total”[21].

Printre competențele pe care și le adjudecă secția responsabilă de problemele muzicii - *Reichsmusikkame*, dirijată de personalitatea notorie a compozitorul J. Strauss,

era realizarea unei selecții pe criteriu național, ca urmare a fost elaborată o listă în care se regăseau numele a peste o sută de muzicieni, compozitori, dirijori, cântăreți de proveniență iudaică, printre care B. Walter, A. Schoenberg, A. Copland, O. Klemperer, A. Schnabel. Remarcabil faptul, în această conjunctură toți muzicanții care nu cumulau calitățile rasei ariene, conform actelor normative și, nu în ultimul rând, a competențelor constructive ale politicii culturale promovată de *Reich-ul milenar*, erau obligați să se concedieze. Plecând de la aceste premise, simplu să ne dăm seama că oficial este interzisă muzica *autorilor ne-arieni*, inclusiv a celor de peste hotare. Pentru completarea golului creat artificial în sfera muzicală a început să fie promovate mediocrități, care comportau censul *purității sângelui*. Naziștii, constatăm, cu nonșalanță abandonau pozițiile intelectuale, alunecând către desconsiderarea și denigrarea celor care nu se încadrau în tiparele politicii despre superioritatea rasei ariene, anume ei "... subordonează gândirea și rațiunea... imboldurilor sângelui și ale celor ale destinului istoric ale grupului... singura lor măsură morală este vitejia rasei, națiunii comunității." [23].

Notabil, atitudinea infirmatoare a ideologiei naziste față de artiștii de naționalitate non-ariană a fost împărtășită și de adepții modernismului, creația cărora era identificată prin sintagma *artă degenerată*. Se poate glosa că anume prin injoncțiunile culturii politice a regimului nazist „...tradiția raționalistă a Iluminismului devine secundă în Germania, fiind substituită cu intuiția, instinctul și miturile națiunii...” [24] Viziunile unilaterale ce invalidează metoda modernistă, remarcăm, sunt alimentate de politica culturală a Germaniei fasciste, or teoreticienii național-socialismului își adoptă funcția de apărători ai patrimoniului cultural german, a valorilor, folclorului și istoriei neamului. Conform esteticii naziste, anume arta, manifestă prin diversitatea genurilor și metodelor, e aptă de a reprezenta complexitatea valențelor specificului național și supremației rasiale, a măreției idealurilor și eminenței istoriei germane.

Exemplu incontestabil ne poate servi istoria celor două expoziții de artă desfășurate concomitent în Germania, cu scopul de promovare a *artei oficiale* menită să glorifice regimul național-socialist, pe de o parte, și, pe de alta, de a denigra arta modernistă. Consemnăm că nici în URSS, nici în Germania fascistă nu se încuraja abordarea originală a lumii, subiectivismul și atitudinea individualistă în maniera de percepere și reprezentare a realității. Comun pentru arta celor două sisteme totalitare este efortul de transformare a artei în mecanism de propagandă destinat prin instrumentarul specific să ofere un mit probant și infailibil despre noul regim. Această situație este structurată în comun cu intențiile nevoalate de implicare în cursul istoriei (cu preponderență a celei naționale – n.a.) mai ales de revizuire și reconcepere a ei. Anume din aceste considerente atestăm că, pentru o categorie a publicului cu nivel de instruire neconformă, „atractivitatea artei naziste s-a explicat, poate, prin simplitate, caracterul figurativ, emoționalitate, lipsa de sinuozitate; a permis o detașare de la complexitatea modernismului” [24].

Motivele de organizare concomitentă în vara anului 1937 a expozițiilor de artă din München cu sugestivele generice *Celebra artă germană*, desfășurată în Palatul Artelor, și *Arta degenerată*, în incinta Institutului de Arheologie, aveau un scop pregnant și anume, naziștii își propun să demonstreze caracterul subiectiv, absolvit de elementul ideologic, impasibil de valorile veșnice, inclusiv, de cele naționale ale artei moderniste prezentă prin capodoperele expresioniștilor, cubiștilor, suprarealiștilor, foviștilor și dadaiștilor. Artei

moderniste naziști îi contrapuneau arta realistă, prin excelență figurativă, concentrată pe glorificarea valorilor specifice germane, pe estetica artei clasice. Fundamentul artei fasciste îl constituie estetica utopică a perfecțiunii fizice, consemnează S. Sotang, anume din această cauză “pictorii și sculptorii epocii naziste nu se ciocneau cu interdicții de a reprezenta natură nudă, dar cu rigiditate li se interzicea de a arăta careva defecte sau handicapuri”[25]. Remarcăm acest exemplu peremptoriu a complicității dintre estetică și ideologie, în cazul concret, articulate prin politica *idealului eugenic*.

Cele două expoziții de artă urmăreau un scop nealterat de denigrare a artei moderniste. Rolul principal, organizatorii expozițiilor care au demarat cu diferență de o zi (18-19 iunie, 1937) declarativ îl puneau pe seama spectatorului de rând. Părintele *războiului psihologic*, supranumit și *Mefistofel al sec. XX*, J. Goebbels, apelează la unul din operantele trucuri ale agitației și propagandei menit să transforme opinia publică în instrument de calomniere și discreditare a artei moderniste. Estetica național-socialismului cu pregnant caracter ariosofic, care își rezervă poziție de egalitate cu ideologia, în mare nu avea nimic comun cu maniera de reprezentare a modelelor artei clasice elene și romane. Orientată spre subiecte, ulterior opere ideatic accesibile pentru masele largi, estetica național-socialistă revendică impetuoșitatea elementelor romantic și eroic menite a configura idealul de rasă. Leitmotivele, formal dictate pentru inspirație și creație: bărbăția, sănătatea, hărnicia și frumosul, patriotismul ș.a. Mitologia ariosofică – imperativ al politicii esteticii național-socialiste, devine prin excelență instrument de manipulare psihologică, de agitație și propagandă a maselor.

Arta care manifestă predilecție pentru metoda modernistă este pusă la stâlpul infamiei în cel mai josnic mod, fiind specificată prin conceptul *degenerată*. Prin urmare, sub egida expoziției *Arta degenerată* au fost expuse lucrările care în opinia organizatorilor nu întruneau calitățile realismului academic, fundamentat pe modelele clasice, dar care reprezentau decadentismul, non-clasicismul, bolșevismul, modernismul. De fapt, atestăm o diversă gamă de calificative critice pentru operele de pictură și sculptură expuse în Sala de Expoziții a Institutului de Arheologie, toate menite în exclusivitate a discredita arta neconformă canoanelor esteticii naziste, or, mai mult chiar, unele lucrări organizatorii evenimentului le-au evidențiat de așa inscripții ca: *Calomniatorii germanilor-eroilor războiului; Țăranii germani din perspectiva evreilor; Defăimarea femeilor germane*. Important să consemnăm, conceptul de *degenerat* era aplicat nu numai artei, dar și artiștilor care nu se încadrau în normele rasiale dictate de propaganda nazistă. Paradoxal, dar animatorii agitației și propagandei naziste s-au inspirat din opera lui M. Nordau *Degenerarea*, autorul fiind evreu de origine. Putem să constatăm cu resemnare că printre cei care nu-și coordonau creația cu canoanele și idealurile de frumusețe ale realismului academic nazist au fost E. Nolde, M. Chagall, V. Kandinsky, E. Kirchner, G. Grosz, M. Beckmann, P. Klee ș.a.

Coroborate cu implicarea esteticului, textele canonice ale național-socialismului confirmă acreditarea artei libertatea de a : selecta subiecte care vor valorifica realizările noului sistem politic; contribui substanțial la realizarea idealului omului nou, a supraomului; modifica poziția oamenilor față de război și criza economică prin apel la moștenirea istorică, a gloriei militare și romantismului eroic al strămoșilor. Componentă indispensabilă și expresie a regimului totalitar, estetica social- naționalismului

mizează pe realism și formele reprezentative, fapt care-i permite să aplice în realitate standardele și canoanele condiționate de actele normative. În aceste circumstanțe, când mediul cultural își corelează și coordonează activitatea în conformitate cu directivele și standardele partidului, în cazul concret cu politica Camerei Imperiale a Culturii, aceasta facultativ își adoptă caracterul unui tip specific de cultură/artă de masă. Raportând și obiectivele, în exclusivitate, cu exigențele canonice ale regimului, arta se transformă într-o specie de artă comercială, or ea deconspiră caracterul de comandă de partid. Particularitatea vădită a acestui tip de artă, a stilistici și limbajului ei este supralicitarea triumfală a codurilor ideologiei regimului. Arta în statul totalitar nu poate fi autonomă de ideologie și politică, totuși arta adevărată niciodată nu este una angajată. Inspirația, talentul, genialitatea nu pot apărea la comandă.

Un alt compartiment destul de complex al esteticii totalitarismului este legat de confruntarea ideatică dintre nazism și comunism (1933-1945), în care mass-media, literatura, cinematografia, pictura, muzica sunt expresie a argumentului probatoriu al propagandei și politicii externe. Teoreticienii ideologiei naziste J. Goebbels, A. Rosenberg și R. Darre au criticat perseverent comunismul pentru politica agresivă de traducere a scopului suprem - realizarea revoluției mondiale. Aceștia insistă pe elucidarea lipsei de concordanță dintre teoria și practica doctrinei comuniste. Prezintă interes intenția unei analize comparate dintre național-socialism și bolșevism realizată din perspectiva lui J. Goebbels[26], bineînțeles, eforturile fostului ministru al Propagandei al celui de-al Treilea Reich sunt transparente, or scopul unor astfel de abordări este ușor lizibil. Preocuparea nevoalată pentru analiza critică a comunismului de către Goebbels are în calitate de scop final denigrarea doctrinei comuniste, ce deconspiră și efortul de a pune într-o lumină pozitivă național-socialismul. Mimând credibilitatea, acesta jonglează cu evenimente, fapte și cifre, care sunt chemate să configureze un tablou concludent al potențialului nazismului. Relevantă se prezintă în acest sens maniera în care acesta își construiește discursul, indiferent dacă este adresat poporului german sau adversarilor ideatici. Printre cele mai cunoscute afirmații, care ulterior devin imperative ale PR-ului negru, enunțăm: *o minciună spusă de o sută de ori devine adevăr; contează nu adevărul, ci efectul; subordonând mass-media, eu voi face o turmă de porci din orice națiune* etc. Cu certitudine, în istoria universală doar o personalitate îi poate face concurență lui Goebbels la capitolul minciună, provocare, cinism, amoralitate, ne referim la controversata personalitate a lui I.Layola [27], fondatorul Ordinului Iezuit. Mai mult chiar, ambii cu dezinvolt împărtășesc același principiu – *scopul scuză mijlocele* –, iar ipocrizia, manipularea și provocarea pentru ei au fost instrumentele calitativ-cantitative ce configurează criteriul eficacității în atingerea țelului propus.

Paradoxal, Goebbels, făcând abstracție de propriile metode de propagandă care nu se deosebeau de cele operate în spațiul URSS, cu ipocrizie atenționează opinia publică că acest „gen de teroare internațională este periculos”[28] nu numai pentru popoarele din spațiul sovietic, dar și pentru țările și culturile europene. Identificată ca o formă de teroare, propaganda bolșevică în aserțiunea ministrului propagandei Reich-ului ”operează având în calitate de principiu teza *scopul scuză mijloacele*, adică apelează la minciuna și denigrare, teroare împotriva personalității și împotriva maselor”[29]. Printre efectele propagandei staliniste ideologul nazist evidențiază: scopurile expansioniste; apelul la

metode inumane; procedeele agresive de manipulare a opiniei publice și ipocrizia, care “manifestă potențial de adaptare în orice condiții...În cercurile intelectuale își adopta caracter intelectual...cu burghezia se comportă în maniera corespunzătoare, cu proletariatul în stil proletar” [30]. În virtutea decodării dominantelor propagandei comuniste, J. Goebbels le evidențiază pe cele mai radicale – omorurile și închisoarea în masă, ambele aplicate ca instrumente de compromis/depășire a oricăror tipuri de obstacole ce stau în calea propagandei. În alocuțiunile sale axate eminent pe efortul plasării într-o perspectivă net superioară meritele politicii naziste în domeniul social-cultural și economic, Goebbels critică stalinismul, operând cu evenimentele atroce din URSS de până la 1945, perioadă în care au fost executați milioane de oameni. *Verbi causa*, numai în primii cinci ani ai puterii sovietice au fost omorâți peste 1 milion 860 mii de oameni. Important de precizat că jonglarea cu cifre[31], menite a întregi și mai mult tabloul despre imaginea vieții în URSS sau Germania, este o metodă constantă, perseverent cultivată de către ideologia totalitaristă. Adevărat, cifrele cu care operau cele două părți practic nu erau exagerate. De exemplu, referitor la datele cu privire la numărul de persoane deținute în GULAG (Administrația Generală a Lagărelor de muncă forțată), statisticile în acest caz sunt diverse, se referă la perioade care se suprapun, opiniile cercetătorilor sau datele documentare se împart, astfel, constatăm, că neconcordanțele numerice nu sunt de ordinea sutelor sau miilor, dar chiar a milioane. Un lucru e cert, închisorile, deportările și alte forme de represiune constituiau „principala armă a guvernului în comunicarea cu opoziții”[32]. O abordare de referință ce tratează subiectul GULAG-ului este cea a lui Al. Soljenițin, realizată în maniera unor narațiuni a martorilor oculari, a experienței proprii și a unui număr complex de documente și acte normative. Lucrarea intitulată sugestiv *Arhipelagul GULAG*[33] este una extrem de apreciată, pentru faptul că „critica totalitarismului prin descrierea faptelor...că sparge în bucăți vitrina socialismului stalinist”[34], dar, mai ales, pentru caracterul veridic al acesteia, or a fost scrisă de cel ale cărui „mărturii și cunoștințe despre sistem nu puteau fi dezmințite”[35].

Instrumentarea documentelor și materialelor ce vizează sistemul de represiune în URSS permite să constatăm că în colonii, lagăre și închisorile Gulagului la 1 ianuarie 1939 erau înregistrați 1 990000 deținuți[36]; la începutul anului 1941 în lagăre și închisori erau 2, 9 milioane și 930 mii deportați [37]; în 1953 în lagăre se aflau aproape 10 milioane de deținuți[38]; din 1917 până 1959, cu excepția pierderilor militare, a lichidării terorismului, reprimărilor, foametei, mortalității în lagăre... ne-a costat 66,7 mil. [39]; mai mult de 60 de milioane, acestea sunt doar pierderile interne ale URSS [40]; fundamentate pe anumite date, calculele demonstrează că în anii 1937-1950 în lagărele care ocupau un spațiu imens se aflau peste 8-12 milioane oameni[41]. Important faptul, în conformitate cu cercetările realizate după căderea sistemului totalitar, în perioada ce cuprinde segmentul temporar dintre anii '20 și primii ani ai deceniului cinci ai sec. XX politica de represare era operantă pe întreg parcursul acestei perioade, mai mult chiar, în conformitate cu statisticile despre componența, naționalitatea, apartenența socială se poate identifica practicarea politicii de arest a unor categorii concrete de cetățeni, aflarea cărora la libertate veneau în contradicție cu interesele de stat, deși, *de jure*, oamenii erau absolut nevinovați.

Nici compatrioții noștri n-au scăpat de calvarul represiunilor, deportărilor, închisorilor NKVD-lui. Cei mai mulți au suferit de pe urma politicii de deportare practică cu mult zel de autoritățile sovietice. Argument probatoriu constituie aserțiunile filosofului C. Lefort, care afirmă că premisă pentru instituirea acestei forme de dictatură contemporană reprezintă ambiguitatea democrației. În consecință, „formarea puterii de tip totalitar înseamnă nu numai sfârșitul libertăților politice, dar și al acelor civile”[42].

Tendința de uniformizare, omogenizare este particulară ambelor tipuri de ideologii – nazistă și comunistă; pentru prima, rasa este o formațiune unitară pentru ultima, tinde spre o societate fără clase, unitară. Preocupat de atributele esenței conținutului ideologiei totalitarismului, fondatorul *Grupului de cercetare și studii al civilizației europene*, filosoful francez A. Benoist exemplifică și explică tendința majoră de omogenizare a societății după un model unitar. Astfel, „... hotărârea de a unifica toată diversitatea umană, toată complexitatea organismului social...pentru a exclude orice deviere, orice abatere, orice formă de pluralism”[43] reprezintă, în opinia lui Benoist, modelul cel mai oportun de organizare. Radiografierea ideologiei H. Arendt o subordonează scopului central al investigațiilor – identificării elementelor integrante ale totalitarismului, cercetătoarea aducând explicații cu privire la: concept; tipurile de ideologii; caracterul distinct al ideologiei totalitarismului; existența naturii primare a doctrinei ideologiei totalitariste ș.a. Ideologia este definită de H. Arendt ca formă specifică de gândire, menită să reducă procesul istoric la o schemă primitivă, plan care, însă, este facil accesibil și simplu de asimilat de către mase. Teoreticiană germană pune la îndoială existența naturii primare a ideologiei, afirmă că procesul de devenire a esenței totalitare este direct proporțional cu capacitatea de manipulare și dirijare a conștiinței maselor și că statutul conceptului *adevăr suprem* nu admite pluralism ideatic. Prezintă interes concepțiile H. Arendt concentrate pe evidențierea relației dintre istorie-logică-ideologie, or ideologia prezintă istoria nu așa cum este ea, dar așa cum este configurată din perspectiva ideii (ideologia este logica dezvoltării ideii). Scopul ideologiei este crearea omului nou, respectiv a societății noi, prin urmare, prezentul și trecutul nu sunt la fel de semnificative ca viitorul, de care sunt legate eventualitățile *epocii de aur* [44]. În *Izvoarele totalitarismului* sunt analizate imaginile *scopului suprem*, a *realității veridice* și a *dușmanilor*. Pentru ambele sisteme totalitariste, nazist și comunist, exercițiul de confruntare ideologică și chiar exterminare fizică a dușmanilor este ridicat la rangul de scop imperativ.

Într-adevăr, remarcăm, că pe post de dușmani ai celui de-al Treilea Reich sunt desemnați evreii, iar pentru Stalin și Partidul Comunist – deviaționiștii (opозиția internă este calificată prin unitatea semantică *clasă muribundă*)[45]. Victimele sau executanții, după cum sunt numiți locuitorii unui spațiu totalitar de către H. Arendt, sunt manipulați, paralizându-li-se spiritul civic prin scientismul ideologic și tehnica profetică [44, 45]. Realitatea, adevărul sunt voalate prin uz la limbajul de lemn [46], sistem de comunicare despre care ex-studenta lui M. Heidegger și K. Jaspers, iar mai târziu și cercetătoarea F. Thom îl identifică ca pe un vehicul al ideologiei și, prin urmare, al puterii. Putem glosa, consumul limbajului scientist profetic permite nu numai evadarea din realitatea actuală, ci oferă eventualitatea *coordonării* viitorului, care este necotrolabil.

Totalitarismul cultivă pregnant prin intermediul limbajului de lemn miturile ideologice menite a voala adevărul despre starea de lucruri și concomitent a manipula și

captiva gândirea maselor, adică, a le înregimenta intelectual și perverti. Conceptul de *gândire captivă* este utilizat și fundamentat în lucrarea cu același nume - *Gândirea captivă* (1953)[47] a Laureatului Premiului Nobel pentru Literatură (1980) Czesław Miłosz. *Gândirea captivă* este efectul tezismului ideologic complementat de o pedagogie socială concepută pe potriva discursului hegemonic. Partidul-stat prin intermediul aparatului de propagandă afectează mentalul colectiv, „modelând personalitățile prin depersonalizare, nasc efecte perverse, îndemnând la o domnie a minciunii (în dublu sens): pe de o parte, mistificarea realității (practică obișnuită a regimurilor totalitare), pe de altă parte, ritualismul (înșelând puterea), alimentând, dincolo de aparențe, o rezistență difuză”[48].

Pe seama ideologiei și propagandei revine obligația de interpretare și prezentare a evenimentelor și de configurarea mentalului colectiv. Printr-un aliaj destul de flexibil dintre minciună și adevăr sunt formulate prepoziții dogmatice despre: scopul și idealurile supreme ale omului și societății; caracterul negativ al vieții în alte state și sisteme politice; dușmanii interiori și exteriori; impetuozitatea formării omului nou; rolul infailibil al partidului și cultul liderului și a. Pregnate în acest sens pentru a deconspira adevărul despre nazism și *Führer* se prezintă câteva teze din controversata lucrare „precedată de aura diabolică și interdicții” [49], destinată să „acrediteze și să afirme că el este cel ales un erou, un vizionar, un profet care vine să anunțe vremuri noi.”[50]: 1. pentru a reda poporului nostru măreția și puterea este necesar glorificarea personalității șefului și prezentarea ei în toate drepturile sale[51];2. concepției rasiste trebuie să i se asigure un instrument de luptă, după cum organizația de partid marxistă lasă loc liber internaționalismului”[52]; lumea nu aparține decât celor puternici care aplică soluții radicale, ea nu aparține celor slabi cu jumătățile lor de măsură[53] etc.

Monopolul asupra media și a altor mijloace de propagandă asigură controlul asupra opiniei publice care abil substituia cu poziția oficială de partid. Liderii naziști conștientizau „importanța uriașă” a mass-mediei, impactul ei asupra mentalului social, „capacitatea de a acționa nu trecător, ci constant”, pe acest temei, nu trebuie admisă situația când poporul este sedus de „pălăvrăgeli despre așa-numita libertate a presei”, or, statul trebuie să-și asigure controlul asupra acestui mijloc de comunicare și să-l „pună în slujba statului și națiunii”[54].

În Reich-ul milenar, rentabilității politice îi sunt subordonate nu numai mijloacele de informare în masă, arta, știința, dar și bazele general-umane ale moralei au fost regândite. Axată pe mitologia ariosofică și proiecția omului nou, ideologia dominantă nu cultivă individualismul, originalitatea și capacitatea de autoexprimare, în schimb, este favorizată alienarea, sugestionabilitatea și interșanjabilitatea. Ipostazele raportului ideologie-om, atât în abordarea nazistă, cât și cea comunistă, practic rămân comune, viața omului aparține societății, dar nu sie, de aici și primordialitatea intereselor.

Simptomatic faptul, ideologia totalitaristă, indiferent, de dreapta sau de stîngă, cumulează directive cu vădit caracter provocator, militarist și imoral, or, atât „...logica ideologiei este la fel de largă ca și concepția, motivele și justificările care *contează* în structura socioculturală...”[55] în care aceasta operează. *Verbi causa*, ideologia fascistă a operat prodigios conceptul *Gleichschaltung* – „principiul perfecte uniformități impuse cu forța de către poliție”[56], care pe larg și-a găsit expresie în propagandă. *Gleichschaltung*

(*gleiic* – egal, *schaltung* – schemă, aderare, conexă) este o concepție politică orientată spre subordonarea și controlul tuturor domeniilor vieții în interesele partidului nazist. În realitate era utilizat pentru înrolarea forțată în rândurile partidului în politică și organele administrative. Sub egida lui au fost adoptate mai multe legi și acte normative: *Legea despre conducătorul suprem al Imperiului German*(1934); *Legea despre organizarea muncii naționale*(1934); *Legea despre asigurarea unității partidului și statului*(1933) ș.a.

Ad notanda, în conformitate cu retorica ideologiei naziste, evidențiem următoarele principii care au constituit parte componentă a politicii și esteticii celui de-al Treilea Reich în perioada 1933-1945: antidemocratismul, etatismul, antisemitismul, anticomunismul, iraționalismul, expansionismul, elitismul rasial, monismul ideologic și de partid, cultul puterii și al Führer-ului; formarea omului nou, viața personală servește intereselor societății ș.a. Printre principiile de bază ale ideologiei comuniste elucidăm : dictatura proletariatului; hegemonia Partidului Comunist; suprimarea proprietății private; antecapitalismul; societatea fără clase; cultul personalității; lupta cu dușmanii interni și externi; formarea omului nou; prioritatea intereselor sociale asupra celor individuale; lichidarea tuturor formelor de inegalitate etc. Simplu de constatat, multe din principiile expuse mai sus sunt comune pentru ideologia ambelor tipuri de totalitarism - de dreapta, fundamentat pe criteriul rasial/național, și cel de stânga, bazat pe criteriul de clasă. Printre similitățile de bază dintre cele două ideologii înregistrăm: „guvernarea centralizată; economia planificată; raportarea contrară față de modelul democrației liberale; anti-individualismul; proiecția omului nou; masificarea; colectivismul, cultul personalității; ideologizarea și politizarea tuturor sferelor sociale, distrugerea societății civile pluraliste; monopartidismul” [57].

Făcând abstracție de multitudinea de aserțiuni cu privire la semnificația ideologiei, printre care: K. Marx, K. Mannheim, R. Barthes, T. Fromm; H. Arendt, T. Adorno, M. Horkheimer, K. Geertz, G. Sartori, L. Althusser, E. Shils ș.a., vom accepta formula conform căreia aceasta reprezintă ansamblul de idei și principii orientate spre instaurarea și susținerea regimului sau forma de guvernământ, concomitent ea poate fi identificată ca specie de filosofie socială despre tipul cel mai eficace de organizare a statului și vieții umane. Concluzie la care subscriem, în ideologie se configurează ca un instrument de consolidare a societății și determinare ideatică a mentalului individului în vederea acceptării țelurilor formulate, semnificația ultimelor este poziționată pe post de sens al vieții, indiferent, sociale sau individuale. Scopul ideologiei nu este adevărul, ci organizarea mentalului social și orientarea prin intermediul articulării unor obiective simple și clare. Nu întâmplător ea este identificată cu o „formă variabilă a *paterrne*-lor comprehensive de credințe cognitive și morale despre om, societate și univers în relația cu omul și societatea” [58]

Ideologia, inclusiv cea de speță totalitaristă, datorită metodelor operante aplicate în raport cu masele largi este concepută ca o formă de *religie de substituție* [59]. Eforturile ei sunt consacrate determinării și convingerii maselor de veridicitatea și impetuoșitatea postulatelor sale pentru viața societății, revendică dreptul de a recunoaște în ultimă instanță singurul plan al existenței – „cel politic metamorfozat într-o pseudo-religie” [60].

Recursul la sursele și fundamentele teoretico-metodologice a *reflexului puterii* – ideologiei, care se prezintă printr-un aliaj de teroare și promisiune socială din abundență asortată cu ideile elitismului pan-german, mitologiei ariosofice și *Urbmensch*(supraomul), suscită atenție principială față de izvoarele intelectuale care au generat-o. În segmentul temporal, ce cuprinde deceniile de la intersecția dintre veacuri, remarcăm, sunt puse în circuit un șir de lucrări (Ch.Darwin, F.Nietzsche, A.Gobino, R.Wagner, G.Lebon) ce abordează un câmp ideatic al căror dominate sunt concertate pe analiza unor subiecte precum: inegalitatea socială, superioritatea majorității asupra minorității, legitimarea naționalismului radical, rasismului, darwinismului social și șovinismului.

Pornind de la premisa că nazismul se configurează ca imperativ al ideologiei oficiale a Reich-ului milenar, F. Nietzsche[61] este considerat ca unul din părinții spirituali ai discursului hegemonic al național-socialismului. Cert faptul, parte din reductibila operă a filosofului care s-a autointitulat *Anti-Cristul*, pe când în realitate „nu este precreștinul păgân, ci în mod esențial post-creștinul și anti-creștinul modern”[62], a fost revendicată de teoreticienii nazismului, redactându-se concepțiile cu privire la voința de putere, Supraom, societatea elitară, ideile despre superioritatea rasială ș a. Instrumentarea concepțiilor lui F. Nietzsche demonstrează că în scopul fortificării doctrinei totalitare, unele idei și teze au fost redactate și *re-gândite*, altele în general ignorate. O ipoteză ar fi, la falsificarea textelor legendarului filosof și-a adus aportul sora sa E. Forster, *rămasă în istorie ca o nazistă consacrată*.

Exercitarea Influenței asupra mentalului social este realizat de ideologie, care asigură efectul motivării, integrării și structurării maselor. Ideologemele clar structurate și difuzate sunt facil acceptate și asimilate de mase. Cheia succesului este asigurat de modul cum aceste *produse ideologice* sunt prezentate și poziționate de către politicile culturale artă și propagandă. Vorbind despre statutul canonic al esteticii totalitarismului, subliniem că aceasta se prezintă ca o componentă imperativă a ideologiei. Antrenată în corelația enunțată estetica- ideologia, în cazul concret al discursului nazist vizavi de *eugenică, puritatea sângelui, pangermanism, superioritatea rasială, voința de putere ș.a.*, aceasta se configurează ca un gen de estetică sub formă de ideologie. Această particularitate o atestăm indispensabilă și pentru relația dintre ideologia comunistă și realismul socialist. Argument probatoriu în această ordine de idei este nu simpla adeziune a ideologiei naziste la prevalența esteticului, ci, propriu-zis, de estetismul doctrinei național-socialismului.

Constatăm, național-socialismul în funcție de fenomen estetic, dar și ca politică totalitară naționalistă pentru verbalizarea concepțiilor, principiilor și simbolurilor apelează la domeniul artei. Adevărat că arta nu numai în societatea totalitară a avut menirea de a susține și cultiva ideologia oficială, transformându-se într-un instrument abil de propagandă(istoria ne oferă cu generozitate și alte epoci, perioade când arta îndeplinește aceleași funcții). Obediență ideologiei dominante, o înregistrăm și pentru regimul totalitar. Rolul artei, potențialul ei estetic sunt abordate ca mijloace psihoestetice, care au impact vădit în procesul de manipulare și organizare a maselor.

Liderii naziști utilizau pe larg rolul artei în proiecția omului nou, a etalonului cultural și spiritual al supraomului arian, or „în centrul gândirii fasciste se află crearea unei noi elite de bărbați, care urmau să creeze o națiune holistică și un nou stat.....”[63]. O altă particularitate a esteticii totalitarismului, materializată prin intermediul artei, este monumentalismul și grandoarea, care erau percepute prin proiecție ca măreția națiunii și a partidului-stat. În arhitectură și sculptură prevalează caracterul geometric al formelor și edificiilor, completate de linii similare stilului gotic, orientate către cer.

Monumentalismul arhitecturii reprezentative este cultivat cu insistență de liderii politici atât ai Germaniei, cât și ai Rusiei staliniste, fiindcă și unii, și alții mizau pe arhitectură ca pe o modalitate prolifică de autolegitimare și etalare a perenității. Rolul arhitecturii, investită cu statutul de *artă de stat*, în concepțiile de perspectivă a ideologilor naziști, „era să facă posibile metamorfozele ideologiei într-un restructurat repertoriu, generatoare de mituri”[64], ce urmau a fi oferite cu dezinvolt generațiilor prezentului și viitorului. Motivele atenției liderilor național-socialismului față de acest gen al artei este explicat de A. Shpeer, arhitect și ministru al Înarmării și Producției Militare în perioada celui de-al Treilea Reich, care în lucrarea autobiografică *Amintiri* consemna că Hitler prefera să susțină că memoria mărețelor epoci istorice este păstrată de ansamblurile monumentele, “orice norod a cunoscut perioade de declin, în momente de criză aceste construcții le amintea de trecutul glorios, sigur, conștiința națională n-o trezești numai cu arhitectura....dar când e nevoie, monumentele sunt cea mai expresivă memorie”[65].

Arhitecturii îi este rezervată menirea de a înveșnici grandoarea culturii germane. Neoclasicismul, fundamentat pe tradițiile istoriei naționale, este stilul care prin specificul estetic devine conform scopurilor stabilite de ideologia dominantă. Arhitectura stilului neoclasic, una eclectică, de format artistic sobru, neagă orice forme de expresie sau elemente decorative. Exemplu ne pot servi așa lucrări: *Funkenstation din Nauen* și *Clădirea Gării Centrale Stuttgart* de P. Bonatz, *Sediul firmei Mannesmann din Düsseldorf* și a *Ambasadei Germaniei din Sankt-Petersburg* de P. Behrens, *Stadionul Zeppelinfeld* și *Terenurile de paradă Nuremberg* de A. Shpeer etc. Pentru conservarea „sumbrii splendori a forței brute”[66], A. Shpeer inventează conceptul *ruin valu*. Conform *teoriei valorii ruinelor*, în arhitectură accentul oportun să fie deplasat în zona esteticului. Un edificiu prin grandoarea sa trebuie să inspire mândrie și eroism maselor nu numai în prezent, ci și după trecerea anilor ruinele lui să fie la fel de estetice, transformându-se în simboluri ale trecutului eroic.

Consemnăm caracterul dublu al arhitecturii, de fapt această conjunctură este comună pentru toate genurile esteticii totalitare, ea este arta oficială, reprezintă idealurile puterii și concomitent luptă pentru menținerea politicii dominante. Arta, datorită funcțiilor social-transformatoare, educativă, cognitivă, informativă, comunicativă, estetică, sugestivă și conceptual-artistică reprezintă instrumental cel mai accesibil, simultan și cel mai eficace de comunicare și manipulare a maselor. Pentru o pătrundere complexă a discursului estetic al social-naționalismului, considerăm că prezintă interes și teoriile unora dintre ideologii celui de-al Treilea Reich, ca A. Rosenberg (*Sânge și onoare; Cultura germană cheazășie a unității germane*); A. Dressler (*Arta germană și arta degenerată, arta ca oglindă a concepțiilor despre lume*); P. Schultze-Naumburg (*Frumusețea nordică*); R. Wagner (*Despre muzica germană; Despre artă și revoluție*).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Friedrich C., Brzezinski Zb. Totalitarian dictatorship and autocracy. Cambridge: Harvard University Press, 1976.
2. Arendt H. Originile totalitarismului. București: Editura Humanitas, 1994, p.409.
3. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Москва: СПб, 2004, p.140.
4. Беньямин В. Произведение искусства. În: Беньямин В. Произведение искусства в эпоху его технического воспроизводства. Избранные эссе. Москва: Издательство Медиум, 1996, p.65.
5. Голомшток И. Язык искусства при тоталитаризме. În: Континент, 2012, nr. 151. <https://magazines.gorky.media/continent/2012/151/yazyk-iskusstva-pri-totalitarizme.html> (accesat 3.05.2015).
6. Фромм Э. Бегство от свободы. Москва: Издательство АКТ, 2016, p.7.
7. <http://ro.wikipedia.org/wiki/Cultura> (accesat 21.07. 2019).
8. World Conference on Cultural Policies, Mexico City, 1982. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000052505> (accesat 3.05.2015).
9. Blaga L. Trilogia valorilor. Opere. București: Minerva, 1987, vol. X, p.443.
10. Vianu T. Opere. București: Minerva, vol.VIII, 1979, p.158.
11. Huntington S. Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale. București: Antet, 1998,p.36.
12. Blaga L. Trilogia valorilor. Opere. București: Minerva, 1987, vol. X,p.510.
13. Tatarkiewicz W. Istoria esteticii. București: Editura Meridiane, 1970; Gilbert K., Kuhn H. Istoria esteticii. București: Editura Meridiane, 1972; Shusterman R. Estetica pragmatică. Arta în stare vie. Iași: Institutul European, 2004; Pop M., Morar V. Estetică contemporană. De la teme fundamentale la aplicații și experimente. București: Editura Universității, 2005 etc.
14. Mosse G. Nazi Culture. Intellectual, Cultural and Social Life in the Third Reich. New York: Grosset and Dunlap, 1966,p. XXIII.
15. Curtis M. Totalitarianism. London: New Brunswick, 1980, p.49.
16. Goebbels J. Bolshevism in Theory and Practice//Discurs rostit în Hurenberg pe data 10 septembrie 1936 la cel de-al VIII congres al NSDAP. <http://zarubezhom.com/gebbels2.htm> (accesat 09 02 2020).
17. Gentile E. apud, Gafița V. Originile ideatice ale totalitarismului de dreapta. Repere ale teoriei viral-metamorfice. Târgoviște Cetatea de Scaun, 2018, p.39-40.
18. Прокламация Адольфа Гитлера. Речь на X съезде НСДАП в Нюрнберге. 6 сентября 1938 г. Документы XX века. <http://doc20vek.ru/node/1339>
19. Idem.
20. Бонве Б. Политика нацистов в области культуры. История Германии. От создания Германской империи до начала XXI века. Москва: Издательство КДУ, 2012, p. 248-249.
21. Mann M. O sociologie a mișcărilor fasciste. În: Fascismul european 1918-1945. Ideologie, experimente totalitare și religie. Cluj-Napoca: Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, 2014, p.208
22. Paxton R. Cele cinci stadii ale fascismului. În: Fascismul european 1918-1945. Ideologie, experimente totalitare și religie, p.186.
23. Fest J. Das Gesicht des Dritten Reiches. Munchen: Piper, 1993,p. 486.
24. Зотанг С. Магический фашизм. În: Избранные эссе 1960 -70-х годах. <https://unotices.com/book.php?id=278992&page=1> (accesat 22 mai 2009).
25. Idem.
26. Goebbels J. Communism with the Mask Off//Discursul la congresul anual al NSDAP, 13 sptembrie, 1935. [https://historicaldis.ru/blog/43741537331/Kommunizm-i-natsional-sotsializm.-Rech-lozefa-Gebbelsa-\(test-na-?utm_referrer=mirtesen.ru](https://historicaldis.ru/blog/43741537331/Kommunizm-i-natsional-sotsializm.-Rech-lozefa-Gebbelsa-(test-na-?utm_referrer=mirtesen.ru)
27. Layola I. Istorisirea pelerinului. Jurnalul mișcărilor lăuntrice. Exerciții spirituale. Iași: Polirom, 2007; Леруа М. Миф о иезуитах: От Беранже до Мишле. Москва: Языки Славянской Культуры, 2001; Бёмер Г. Иезуиты; Ли Г. Инквизиция. Санкт-Петербург: Полигон, 1999.
28. Goebbels J. Op. cit.
29. Idem.
30. Idem.
31. Idem.
32. Ulam A. A History of Soviet Russia. Michigan: University of Michigan, 1976, p. 299.
33. Солженицын А. Архипелаг ГУЛАГ. Москва, ИНКОМ НВ, 1991,1-3.
34. Lefort C. Un homme en trop. Paris: Belin, 1976, p. 7.
35. Ibidem, p. 9.
36. Барнс С. Принудительный труд в советском тылу: ГУЛаг военного времени. Советский тыл 1941-1945: повседневная жизнь в годы войны. Москва: Политическая Энциклопедия, 2019, p.132.

37. Idem.
38. Мемуары Никиты Сергеевича Хрущева. În: Вопросы истории, 1990, nr. 3, p. 82.
39. Солженицын А. Архипелаг ГУЛАГ. Москва: ИНКОМ НВ, 1991. Vol. 2, p. 8; И. Курганов: Три цифры. În: Livejournal, 1 mai 2020. <https://voiks.livejournal.com/336555.html> (accesat 12. 03.2019).
40. Солженицын А. Публицистика. Статьи и речи. Париж: YMCA Press, 1989. p.180.
41. Чаликова В. А. Архивный юноша. În: Нева, 1988, nr. 10, p. 158; Кокурин А., Петров Н. Справка о смертности заключённых в системе ГУЛага за период 1930—1956 гг. Документ № 103. МФД. <https://document.wikireading.ru/18028> (accesat 21.03.2020).
42. Лефор К. Политические очерки XIX - XX века. Москва: РОССПЭН, 2000, p.51.
43. Бенуа А. О тоталитаризме.: <http://www.rossia3.nj/ideoloq/nashi/totalitarism> (accesat 29.04 2020).
44. Arendt H. Originile totalitarismului. Bucureşti: Editura Humanitas, 1994, p.454.
45. Сталин И. Речь на пленуме ЦК и ЦКК ВКП(в), апрель 1929. În: Сочинения. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1949, vol. 12, pp. 353, 361; Сталин И. О правом уклоне в ВКП(б). În: Сочинения. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1949, vol. 12, p. 37.
46. Thom F. Limba de lemn. Bucureşti: Editura Humanitas, 1993.
47. Milosz C. Gândirea captivă. Bucureşti: Humanitas, 2017.
48. Rachieru. Limba și limbajul de lemn. În: Limba română, 2012, nr.7-8, anul XXII. <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1685> (accesat 05.05.2020).
49. Quetel C. Totul despre Mein Kampf. Bucureşti: Editura Niculescu, 2020, p. 12.
50. Ibidem, p. 62.
51. Hitler A. Lupta mea. Craiova: Editura Beladi, 1999, p. 241.
52. Ibidem, p.268.
53. Ibidem, p.282.
54. Ibidem, p.268.
55. Mullins W. On the Concept of Ideology]n Political Science. În: American Political Science Review, 1972, nr.66, p.478.
56. Mises, von L. Acțiunea umană. Un tratat de teorie economică. Bucureşti, Institutul von Mises, 2018, p. 693.
57. Gafița V. Originile ideatice ale totalitarismului de dreapta. Repere ale teoriei viral-metamorifice. Tîrgoviște: Cetatea de Scaun, 2018, p. 39.
58. Shils E. Ideology: The Concept and Function of Ideology. In: Sills D. International Encyclopedia of the Social Sciences. New York: The Macmillan Company and The Free Press, 1968, Vol. 7, p. 66.
59. Джилас М. Лицо тоталитаризма. Москва: Новости, 1992.
60. Gafița V. Op. cit., p. 39-49.
61. Nietzsche F. Așa grăit-a Zaratuștra. O carte pentru toți și nici pentru unul. Bucureşti: Editura Humanitas, 1980; Nietzsche F. Voința de putere Încercarea de transmitere a tuturor valorilor. Oradea: Editura Aion, 1999; Nietzsche F. Dincolo de bine și rău. Prolog la o filosofie a viitorului. Bucureşti: Humanitas, 2015.
62. Kreeft P. Pilonii necredinței: Nietzsche. În: Lumea catolică, 24 noiembrie, 2010.
63. Etwell R. Natura fascismului generic. În: Fascismul european 1918-1945. Ideologie, experimente totalitare și religie, p.155.
64. Micu C. Arhitectura Germaniei naziste. <https://www.scribd.com/doc/220401865/016-Arhitectura-Germaniei-Naziste-19>
65. Шпеер А. Воспоминания. Смоленск: Издательство Русич, 2009, p.15.
66. Besancon A. Nenorocirea secolului. Despre comunism, nazism și unicitatea Șoah-ului. Bucureşti: Humanitas, 2015, p. 44.

**SINCRETISMUL RELIGIOSULUI ÎN FILOSOFIA
LUI LUCIAN BLAGA ȘI MIRCEA ELIADE:
VIZIUNI ȘI ABORDĂRI APLICATIVE**

**THE SYNCRETISM OF THE RELIGIOUS IN HIS PHILOSOPHY
LUCIAN BLAGA AND MIRCEA ELIADE:
VISIONS AND APPLICATION APPROACHES**

**Diana MOGA, doctorandă,
Universitatea de Stat din Moldova
iana.moga@mail.ru**

Rezumat

În articolul respectiv ne propunem să analizăm raportul dintre viziunile esențiale asupra vieții la homo religiosus și omul creștin, așa cum sunt prezentate în filosofia lui Mircea Eliade și Lucian Blaga. Pe parcurs vom constata și integrarea conceptelor, simbolurilor religioase specifice ale acestora în contextul realității contemporane. Sincretismul drept asociere a viziunilor filosofico-religioase ale lui Blaga și Eliade este actual în contextul procesului de globalizare, atunci când ideea adevărului absolut este abandonată. Nu în ultimul rând, se pot identifica fuziuni între religiozitatea arhaică și cea creștină, iar viziunile lui M.Eliade și L.Blaga pot constitui un punct important de sprijin pentru existența desacralizată a omului.

Cuvinte-cheie: *sincretism religios, sacru, profan, Marele Anonim, religie, om, desacralizare.*

Summary

In this article we intend to analyze the relationship between the essential visions of life in homo religiosus and the Christian man, as presented in the philosophy of Mircea Eliade and Lucian Blaga. Along the way we will find the integration of concepts, their specific religious symbols, in the context of contemporary reality. Syncretism as an association of the philosophical-religious views of L. Blaga and M. Eliade is current in the context of the process of globalization, when the idea of absolute truth is abandoned. Last but not least, mergers can be identified between archaic and Christian religiosity, and the visions of M. Eliade and L. Blaga can be an important point of support for the desacralized existence of man.

Keywords: *religious syncretism, sacred, profane, Great Anonymous, religion, man, desacralization.*

Termenul de *sincretism* este adesea utilizat în antropologie și în istorie ca un termen descriptiv și explicit ce face referire la „împrumutul, afirmarea sau integrarea conceptelor, simbolurilor ori practicilor unei religii sau tradiții într-o alta, printr-un proces de selectare și armonizare” [2, p. 185]. Fenomenul sincretismului religios a devenit un automatism în discursurile istorice, filosofice, politice fără a aprofunda sensul acestei noțiuni. În acest context, Mircea Eliade atrăgea atenția asupra fenomenului religios, care necesită o analiză multidimensională: „Ar fi o greșală să se vadă în sincretism doar un fenomen religios tardiv care nu ar putea reprezenta decât contactul mai multor religii evolute. Ceea ce se numește sincretism poate fi observat fără întrerupere în tot cursul vieții religioase. Nu există demon agrar rural, nici zeu tribal care să nu fie rezultatul unui lung proces de asimilare și identificare cu forme divine vecine” [3, p. 359-360]. În continuare, vom prezenta argumente care susțin ipoteza că diferențele dintre magie și religie sunt ne semnificative și că acestea pot fi considerate elemente ale continuității religiei „viitoare”. Considerăm că este imperios necesar să fie aprofundate teoriile religioase ale lui Blaga și Eliade,

deschizându-se în acest sens noi orizonturi în spațiul de integrare și de reducere a haosului existențial al omului contemporan. Credința omului în transcendent a conservat miturile și riturile ce le însoțeau într-o mică măsură, prin reprezentarea unor motive sau simboluri magico-mitice, care, în mare parte, și-au pierdut semnificațiile originare, fiind resemantizate de-a lungul timpului, în special din cauza influenței creștinismului. Ele pot fi totuși deciptate prin analiza comparativă cu motivele mitice identice păstrate de alte forme de manifestare folclorică: basmele, legendele, baladele; precum și de formulele ce însoțesc descântecurile sau ceremoniile de trecere ale omului prin viață. Identificarea analizei religiosului la Blaga și Eliade ne oferă posibilitatea să elucidăm „asocierile filosofico-religioase” ca mai apoi să le analizăm semnificațiile și rolul lor, ce par camuflate sub o altă formă, dar continuă să nu dispară din contextul social al omului contemporan. În mentalitatea arhaică, „universul (sau orice microunivers: corpul, casa, satul etc.) era sursa vitală de existență a omului prin care el adera la Cosmos prin intermediul ritualurilor magico-religioase. Încercările de explicare a existenței au apărut progresiv, pe măsura desprinderii lui *Homo Sapiens* de linia biologică a antropoidelor. Din necesitate, dar și din curiozitate, omul primitiv a început contemplarea naturii odată cu dezvoltarea conștiinței sale. Astfel, realitatea înconjurătoare se baza pe diversitatea de credințe care se întrepătrund din animism, totemism, magie etc. Antropologul britanic Edward Tylor definește religia ca „o credință în ființe spirituale”. Ceea ce el numește animism (din latinescul *anima* – suflu, suflet, viață) este numitorul comun al tuturor religiilor. [7, p. 36].

Pentru Mircea Eliade, magia cuprinde toate credințele, superstițiile și legile ce derivă din acestea care au existat în societatea primitivă: „Magia e concretizarea mentalității primitive” [8, p. 50]. Chiar și după apariția creștinismului oamenii nu renunță la practici magice și nici la comportamentul specific omului religios în activitățile vieții cotidiene. Ei recunosc importanța religiosului, precum că este un mod de a transcende la Dumnezeu și de a-i cere anumite binefaceri, dar mai știu și că Dumnezeu poate să le refuze aceste cereri, din anumite considerente. Sincretismul religios la Eliade se realizează prin raportarea realității supranaturale a omului arhaic cu cel al societății moderne, iar definirea religiosului se conturează prin termenii de sacru și profan. În viziunea lui Eliade, putem vorbi de *homo religious* numai dacă ne situăm în universul lui. „Pentru omul religios, Cosmosul „trăiește” și „vorbește”, iar viața Cosmosului este o dovadă a sfințeniei sale, deoarece a fost creat de zei, iar zeii se înfățișează oamenilor prin intermediul vieții cosmice.” [6, p. 124]. Oricare ar fi contextul istoric în care se încadrează, *homo religious* crede întotdeauna în existența unei realități absolute, sacre. Sacrul și profanul sunt două modalități de a fi în Lume, două situații existențiale asumate de către om de-a lungul istoriei sale”. Religia, menționează Eliade, presupune și afirmă transcenderea profanului, oferindu-i omului posibilitatea să perceapă sacrul [5, p.108]. Prin sacru se exprimă dorința omului de a fi, de a face parte din realitate, de a se simți săturat de putere [5, p.11]. Observăm tangențe între Eliade și Durkeim, care considera religia „ca fiind un sistem de credințe și de rituri

legate de sacru, acesta din urmă definindu-se, în primul rând, în raport cu profanul. Sacrul se opune profanului: este superior, puternic, tabu.” [7, p.71].

„Opoziția sacru – profan este adesea înțeleasă ca opoziție între real și ireal sau pseudoreal” [6, p.11]. Sacrul proiectează un punct fix în mijlocul fluidității amorse a spațiului profan, un „centru” în „haos”. Omul religios dorește din tot sufletul să locuiască într-o „lume divină”, să aibă o casă asemănătoare cu „casa zeilor”. Această nostalgie religioasă oglindește de fapt dorința de a trăi într-un Cosmos pur și sfânt, așa cum era el la *începutul începuturilor*. Omul modern desacralizează spațiul organizat de societățile arhaice. În lumea modernă, casa ideală trebuie să fie mai întâi de toate funcțională, adică să le permită oamenilor să muncească și să se odihnească, pentru ca apoi să poată din nou munci. Casa poate fi schimbată în dependență de gradul de confort fizic și nu din influență spirituală.

Un alt simbol religios prezentat de Eliade este *timpul sacru*. Repetarea cosmogoniei asigură reînnoirea în *illo-tempore*, moment în care fiecare lucru capătă o formă, omul devenind periodic contemporan cu zeii, cu încărcările de la origini, încărcate de sacralitate. Timpul nu este perceput linear și ireversibil, ci periodic (ciclic). Caracterul ciclic, renovabil al timpului, este una din cele mai marcante diferențe dintre mentalitatea arhaică și cea modernă. Această repetare ritualică are o funcție esențială: „E voința de a continua viața, speranță de a o prelungi *ad infinitum*” [9, p.158]. Omul areligios respinge transcendența, acceptă relativitatea „realității” și chiar se îndoiește uneori de sensul existenței sale. Pentru omul modern (nereligios), timpul nu prezintă nici o ruptură, nici un mister; „el constituie cea mai profundă dimensiune existentială, este legat de însăși existența umană, are deci un început și un sfârșit, care este moartea, stingerea existenței” [5, p.66]. Omul modern trăiește pur fiziologic, organic, spre deosebire de omul arhaic, pentru care existența se raportează la revelația primordială. „Pentru conștiința modernă, un act fiziologic — mâncatul, sexualitatea — nu este decât un proces organic, deși împovărat de o serie întreagă de tabuuri (reguli de bună cuviință în timpul mesei; limite impuse comportamentului sexual de „bunele moravuri”). Pentru „primitiv” însă, un asemenea act nu este niciodată pur și simplu fiziologic, ci este sau poate deveni o „taină”, o participare la sacru” [5, p.12]. Tot în această ordine de idei, Mircea Eliade confirmă că religia a apărut odată cu omul. Despre sacralizarea vieții putem spune că Eliade o găsește peste tot în perioadele vechi ale omenirii. Ea era necesară și reprezenta un mod de a fi religios. „La nivelurile cele mai arhaice ale culturii, a trăi ca ființă umană este în sine un act religios, căci alimentația, viața sexuală și munca au o valoare sacramentală. Altfel spus, a fi sau mai degrabă a deveni om înseamnă a fi religios” [6, p.6].

Antropologul creștin Ernest Bernea prezintă realitatea existențială a omului modern prin intermediul dimensiunii valorice. „Adevărata criză începe cu aceea a omului, unde criza morală – în înțeles de decădere a bunelor moravuri – este doar un început propriu unei societăți intrate pe făgașul unei decadente” [1, p.18]. În acest sens, religia contribuie la integrarea omului în societate prin susținerea anumitor norme

morale, tipare comportamentale specifice care instalează solidaritatea socială și reduc angoasele existențiale.

Cercetările au demonstrat existența unei legături pozitive între participarea la viața religioasă și valorile umane, precum fericirea personală, sănătatea fizică și longevitatea. „Credința de religie, exercitată ca rugăciune privată, este o sursă cognitivă, emoțională, imediat posibilă pentru bolnavi; suportul „social” primit de la divinitate este disponibil în mod similar, indiferent de situația necesităților.”[4, p. 685]. Omul modern areligios își asumă o nouă stare existențială, recunoscându-se doar ca subiect și agent al istoriei și refuzând orice chemare la transcendență. Omul modern „se recunoaște și se vrea istoric”, libertatea lui se reduce la „libertatea de a face istoria făcându-se pe sine”[10, p.114]. Eliade vede două soluții pentru depășirea sau evitarea presiunii terifiante a istoriei: „În momentul în care istoria ar fi în stare – ceea ce nici Cosmosul, nici omul, nici hazardul n-au reușit până acum să facă – să aneantizeze speța umană în totalitatea ei, s-ar putea să asistăm la o tentativă disperată de a interzice evenimentele istorice prin reintegrarea societăților umane în orizontul... arhetipurilor și al repetării lor. Cu alte cuvinte, nu este interzis să se conceapă o epocă, nu prea îndepărtată, în care umanitatea, pentru a-și asigura supraviețuirea, se va vedea constrânsă să înceteze să mai facă în continuare istorie în sensul în care a făcut-o începând cu crearea primelor imperii, și să se mulțumească să repete gesturile arhetipale prescrise”[10, p.112]. În concepția psihanalitică, C.G. Jung a subliniat ca religia este una dintre manifestările cele mai generale și profunde ale sufletului uman [11, p.21].

Lucian Blaga vede originile omului arhaic religios în gândirea magică, și nu elementul sacru, spre deosebire de Mircea Eliade, care vede în magic o religiozitate desacralizată a omului modern, o secularizare a tuturor riturilor care l-au reprezentat pe *homo religios*. Filosofia lui Blaga analizează modul ontologic specific uman de existență. Filosoful afirmă că religia devine „dintr-o chestiune de raporturi între existențe deosebite, o problemă de lămurire existențială a omului, capabil el însuși de două feluri de a exista: ca individ izolat, pentru sine, și ca eu adânc, identic cu însuși principiul divin”[12, p.28]. Omul deplin este omul care există concomitent în cele două moduri de existență și în cele două orizonturi, dar specificul său ireducibil derivă din tendința sa neconținută de a revela misterul, prin cunoaștere și prin creație (plăsmuire). „Religia circumscrie, în oricare din variantele ei, capacitatea de autorealizare sau de autodepășire a ființei umane în corelație ideală cu toată existența, dar mai ales, în corelație ideală cu ultimele elemente sau coordonate ale misterului existențial în genere, pe care omul și le revelează sau și le socotește revelate prin plăsmuiri de natură stilistică”[13, p.346-347]. Blaga precizează că problema fundamentală a oricarei viziuni metafizice este relația dintre om, lume și transcendență (Marele Anonim, factorul divin al existenței, în sistemul lui). Misterul este conceptul central al filosofiei sale, cu înțelesul de obiect al cunoașterii, privit ca strat de adâncime al existenței. Blaga distinge două tipuri de cunoaștere: cunoașterea luciferică (se detașează de obiectul realității, deschiderea către mister) și cunoașterea paradisiacă (exterioară misterului). Marele Anonim este centrul metafizic al existenței, miste-

rul suprem, având o funcție dublă: de a crea și de a limita creația, prin intermediul unei cenzuri transcendente, pentru a nu provoca o descentralizare a existenței în ansamblul ei. În *Censura transcendentă*, parte din *Trilogia cunoașterii*, filosoful român se ocupă de analiza deosebirilor ce există între sensul metafizic și cel științific al cunoașterii, pentru a pune în evidență necesitatea acesteia din urmă. El analizează denumirile ce s-au dat principiului metafizic absolut, de la substanță, absolut, rațiune immanentă, până la noua metaforă pe care o propune: „Din parte-ne, îl vom indica printr-un termen mai alb, mai neutru, care se raportează la toți acești termeni pestriți și metaforici, ca o mărime algebrică la mărimi aritmetice. Să-l denumim simplu și cumsecade: *Marele Anonim*” [14, p.449]. Blaga îi atribuie Marelui Anonim mai multe caracteristici: el este factorul metafizic absolut, factorul central al existenței, centrul creator primar și, în același timp, cenzorul absolut, sediul cunoașterii absolute. Numele de Marele Anonim este ales din două motive: „Marele” – pentru că circumscrie supunerea supremă cu care el ne îndatorează, guvernând totul; și „Anonim” – pentru ca termenul să mențină permanent trează nedumerirea, uimirea, întrebarea ce această existență o provoacă în noi” [15, p.142]. Marele Anonim, are atribute divine și demonice, apărând ca centru metafizic suprem ce emană din el și, în același timp, limitează posibilitățile de creație. Filosoful îl prezintă ca având tendințe egoiste, luând măsuri drastice împotriva omului. Lucian Blaga susține că, dacă nu ar fi un control din partea Marelui Anonim, ar rezulta o serie nesfârșită de existențe similar divine, ceea ce ar duce la înlănțuirea unui proces teogonic ce s-ar încunună cu teoanarhie. De aceea Marele Anonim „își impune, din înalte rațiuni, o arzătoare cruzime față de posibilitățile sale...” [16, p.66].

Tangențial, ca și Blaga, din perspectiva praxiologică, filosoful francez Edgar Morin ne traduce prin abordările sale fenomenul sincretismului religios prin creație. „Omul va contribui și el cu un caracter nou: în cadrul speciilor animale sau vegetale, fenomenul estetic este înscris genetic, iar individul este doar purtător, nu și producător al desenelor și culorilor. Estetica fiind legată mereu de magie și religie [17, p. 117].

Concluzii

În concluzie, menționăm că atât L.Blaga, cât și M.Eliade încurajează reconfigurarea valorilor spirituale în contextul existențial actual. Sincretismul religios blagian este mai tragic, fiindcă instaurează un conflict între rațiune (capacitatea omului de a crea) și pasiunea spirituală de a avea o interacțiune armonioasă cu Marele Anonim. La fel ca și la Nietzsche (supraomul), Blaga redă aspirația omului de a ajunge la un nivel absolut de existență, de a-și depăși limitele sale existențiale. Însă la Blaga această dorință este controlată de Marele Anonim prin instaurarea unei „cenzuri transcendente”.

Omul are nevoie de „o filosofie a libertății care nu l-ar exclude pe Dumnezeu”, pentru că „numai o asemenea libertate... este capabilă să apere omul modern împotriva terorii istoriei”, menționa M.Eliade [3, p.117]. Sincretismul religios al lui Eliade nu redă o diferență între *homo religious* și omul creștin, ci oferă o imagine a omului desacralizat, care caută adevăratul sens existențial precum a fost la începuturile sale.

Totuși, omul modern mai păstrează reminescente religioase specifice lui *homo religio- us*. Considerăm că sincretismul religios al lui Blaga și Eliade are mai multe continuități decât discontinuități. În spiritul lui Eliade, „este o neliniște, o voință puternică de afirmare, un angajament spiritual total, el voiește să refacă un mare handicap istoric, să deschidă cercurile spiritului românesc și să redimensioneze o cultură ce-a zăcut prea mult în inerțiile ei” [18, p.178].

În ceea ce privește abordările religiei la Blaga și Eliade, se pot observa motive comune, dar și un mod de reprezentare specific. Lucian Blaga face o radiografie a religiei în alt sens. Pe lângă sensul spiritual îi conferă religiei un sens semantic, care își pune amprenta în mod unic atât în cultură, cât și la nivel cognitiv. În ascensiunea vieții spirituale a omului există un interes de a cunoaște mai multe divinități, adevăruri absolute, ceea ce este revelat prin limbajul mitologic și simbolic al credinței religioase. Totuși, identificarea motivelor comune și a altor forme de manifestare a religiosului permite reconstituirea unei mentalități mitice, precum și solutionarea crizei existențiale a omului modern. Sincretismul religiei la Blaga și Eliade, analizat din perspectivă filosofică, oferă noi sensuri, noi înțelesuri prin care pot fi asimilate noile valori spirituale. În prezent, viața spirituală se află sub semnul unei diversități religioase – de la budism la hinduism, până la islamism și creștinism. În acest context, sincretismul religios se prezintă ca o strategie constructivă care ar împiedica „conflictele” existențiale ale omului și ar promova toleranța la nivel global.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bernea E. Criza lumii moderne. „Cuvânt înainte” de Daniel Mazilu. București: Editura Predania, 2011.
2. Steward C., Shaw R. Syncretism/ Anti-Syncretism The Politics of religious synthesis. London and New York: Edition Routledge, 1994.
3. Eliade M. Tratat de istoria religiilor. București: Editura Humanitas, 1992.
4. Ellen, L. Idler. Religion, Health and Nonphysical Senses of Self. În: „Social Forces”, volume 74, number 2, 1995.
5. Eliade M. Sacrul și profanul. București: Editura Humanitas, 1992.
6. Eliade M. Nostalgia originilor. București: Editura Humanitas, 1994.
7. Deliege R. O istorie a antropologiei . Școli, Autori, Teorii, Traducere din franceză de Ioan T.BIȚA. București: Editura Cartier, 2007.
8. Eliade M. Morfologia religiilor – Prolegomene. București: Editura Jurnalul literar, 1993.
9. Eliade M. Jurnal, Vol.1. București: Editura Humanitas, 1993.
10. Eliade M. Eseuri. Mitul eternei reînnoierii. Mituri, vise și mistere. Trad. Maria și Cezar Ivănescu. București: Editura Științifică, 1991.
11. Jung C. G. Imaginea omului și imaginea lui Dumnezeu. București: Editura Teora, 1997.
12. Blaga L. Curs de filosofia religiei. Paris, Alba Iulia: Editura Fronde 1994.
13. Blaga L. Trilogia valorilor. II. Gândire magică și religie. București: Editura Humanitas, 1996.
14. Blaga L. Trilogia cunoașterii. București: Editura Humanitas, 2013.
15. Drîmbă O. Filosofia lui Lucian Blaga. București: Editura Minerva, 1983.
16. Blaga L. Diferențele divine. Opere. Vol. 11. București: Editura Humanitas, 1988 .
17. Morin E. Paradigma pierdută . Natura umană. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1999.
18. Simion E. Mircea Eliade. Nodurile și semnele prozei. București: Editura Universul Enciclopedic, 2005.

**ABORDĂRI ONTOLOGICE ALE REFORMĂRII
SISTEMULUI PENITENCIAR ȘI UMANIZĂRII DETENȚIEI.
CAZUL REPUBLICII MOLDOVA**

**ONTOLOGICAL APPROACHES TO THE REFORM OF THE
PENITENTIARY SYSTEM AND THE HUMANISATION OF DETENTION.
THE CASE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

Tatiana MĂRGĂRINT,
doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova
margarinttatiana@yahoo.com

Rezumat

În articol ne propunem să abordăm subiectul reformării sistemului penitenciar și umanizării detenției care pot duce la resocializarea cu succes a deținuților din Republica Moldova. Considerăm că în procesul desfășurării reformelor, Administrația Națională a Penitenciarelor trebuie să asigure condiții adecvate de detenție, hrană suficientă, asistență medicală de calitate, reformarea procesului de educare și resocializare a condamnaților, perfecționarea resurselor umane pentru activitate în instituțiile penitenciare, atitudine în baza principiilor dreptății și umanității față de condamnați. Datorită efortului maxim de umanizare a detenției, vor fi returnate persoane care se vor reintegra ușor în societate.

Cuvinte-cheie: sistem penitenciar, reformarea sistemului penitenciar, umanizarea detenției.

Summary

In the article we aim to address the issue of reforming the penitentiary system and humanizing detention that can lead to successful resocialization of detainees in the Republic of Moldova. We consider that in the process of reforms the National Penitentiary Administration must ensure adequate conditions of detention, sufficient food, quality medical care for detainees, reform of the process of education and resocialization of convicts, improvement of human resources for activity in prisons, attitude based on justice and humanity towards convicts. Due to the maximum effort to humanize detention, will be returned persons who will easily reintegrate into society.

Keywords: penitentiary system, reform of the penitentiary system, humanisation of detention.

Reformarea sistemului penitenciar și umanizarea detenției presupune ca prim pas analiza mecanismelor de funcționare a instituțiilor; identificarea pașilor pentru modernizarea instituțiilor; analiza costurilor, a rezultatelor care ar urma să apară; analiza tratamentelor, programelor la care sunt supuși deținuții; analiza eficienței penitenciarelor în general. Reforma sistemului penitenciar a început în anul 1996, când Direcția Instituțiilor Penitenciarelor a trecut în subordinea Ministerului Justiției, transformându-se în Departamentul Instituțiilor Penitenciare al Republicii Moldova. Acest proces a fost însoțit de anumite reforme în sistemul de executare a pedepselor privative de libertate și executarea sarcinilor specifice instituțiilor sistemului penitenciar. În 2018, Departamentul Instituțiilor Penitenciare al Republicii Moldova a fost reformat în Administrația Națională a Penitenciarelor, care exercită atribuțiile și implementează politica statului în domeniul punerii în executare a pedepselor penale cu închisoarea și detențiunea pe viață, a măsurii arestului preventiv, a sancțiunii arestului contravențional, precum și a măsurilor de siguranță aplicate persoanelor private de libertate [1]. Reformele au vizat umanizarea regimului de detenție; respectarea demnității umane; nediscriminare bazată pe naționalitate, cetățenie, opinii

politice și convingere religioasă a deținuților; îmbunătățirea cantitativă și calitativă a normelor de alimentare; suplimentarea drepturilor acordate persoanelor private de libertate; accesul neîngrădit la mijloacele de informare în masă; asigurarea transparenței sistemului penitenciar etc.

După cum afirmă cercetătorul român Ștefan Bruno, „civilizarea”, reformarea penitenciarelor este un proces greu de realizat, din cauza închiderii acestora față de lumea externă, că ea „se produce forțat, la presiunile internaționale, ale organizațiilor neguvernamentale și ale presei. În fața civilizării inevitabile, schimbările sunt mai întâi formale, de multe ori adoptate prin mimarea lor” [2, p.13]. Chiar dacă această constatare a fost făcută cu referire la instituțiile penitenciare din România, ea este valabilă și pentru cele din Republica Moldova. Cei care au susținut Administrația Națională a Penitenciarelor în reformele pe care și le-au asumat a fost Misiunea Norvegiană de Experți pentru Promovarea Supremației Legii în Moldova (NORLAM). NORLAM a fost un program sectorial implementat de către Ministerul Justiției și Securității Publice al Norvegiei, finanțat de către Ministerul Afacerilor Externe al Norvegiei. Echipa de profesioniști înalt calificați, printre care judecători, procurori, avocați, șefi de penitenciare, a activat în Moldova în baza Memorandumului de Înțelegere bilateral, semnat între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Regatului Norvegiei la 3 mai 2007. Scopul principal al acestei misiuni a fost de a oferi asistență în consolidarea competențelor sistemului justiției și profesiilor juridice pentru creșterea eficienței instituțiilor care garantează drepturile omului și ale statului de drept în Republica Moldova în conformitate cu angajamentele și obiectivele de integrare europeană a Republicii Moldova. Unele dintre proiectele derulate de experții acestei misiuni: *Crearea unui penitenciar model pentru minori conform standardelor europene 2011-2015; Tratare umană și individualizată a deținuților 2016-2017* etc. NORLAM a contribuit la îmbunătățirea condițiilor de detenție în Penitenciarul nr.7 de la Rusca. În cooperare cu angajații acestui penitenciar, a reușit să realizeze următoarele: inaugurarea sectorului deschis; evaluarea funcțională și analiza proceselor interne; cercetarea antropologică în domeniul violenței domestice, realizată în comun cu Centrul de Studii Calitative în Antropologie, Departamentul Filosofie și Antropologie, Universitatea de Stat din Moldova; instruirea angajaților penitenciarului; organizarea activităților instructiv-educative pentru femeile aflate în detenție etc. Scopul eforturilor a fost de a contribui la pregătirea femeilor pentru eliberare și reintegrarea lor socială reușită [3, p.10].

Oficiul Consiliului Europei în Chișinău este una dintre cele mai importante organizații interguvernamentale din Europa care este interesată de apărarea drepturilor omului, a statului de drept etc. Unele dintre proiectele susținute de această organizație și aflate în derulare sunt: *Promovarea unui sistem de justiție penală bazat pe respectarea drepturilor omului în Republica Moldova; Susținerea reformei justiției penale în Republica Moldova* etc.

În 2002, UNICEF a inițiat un prim proiect comun cu Guvernul – *Reformarea sistemului justiției juvenile*, urmat și de alte proiecte similare, care aliniază sistemul de justiție din Republica Moldova la standardele internaționale. În prezent, numărul

copiilor dejudiciarizați a crescut, iar al celor în arest preventiv sau condamnați la privațiune de libertate este mai mic. Dintre ultimele proiecte ale UNICEF privind minorii în detenție este proiectul *Facilitarea reintegrării sociale a copiilor din penitenciarul nr.10 Goian prin valorificarea potențialului lor intelectual și cultivarea unor abilități noi prin intermediul artelor vizuale*, care s-a desfășurat în perioada iulie-decembrie 2018. Doisprezece băieți cu vârsta cuprinsă între 14-18 ani, cu ajutorul experților, au descoperit procesul de dezvoltare a fotografiei, interpretarea semnificației fotografiilor proprii și ale colegilor lor.

O constatare a cercetătorilor, preocupați de cotidianul din mediul penitenciar, este că, fiind instituții de exercitare a controlului pedepsei, ele reprezintă, în primul rând, prejudicierea societății și nu a victimei. Rolul principal al penitenciarului din perspectivă socială este de a anihila pentru o perioadă de timp elementele ce pot afecta stabilitatea și ordinea în societate. „Neutralizarea este posibilă prin slăbirea legăturilor sociale stabilite anterior, prin decăderea rolurilor sociale anterior formate, prin trasarea unui rol generalizat: acela de a fi deținut, prin incapacitatea individului pedepsit de a decide asupra propriului corp și prin privarea spațiului intim” [4, p. 240]. Drept consecință, penitenciarele, în loc să returneze societății persoane resocializate care să se integreze ușor în societate, persoane care au conștientizat pedeapsa și au urmat corectarea, reîntorc societății indivizi mai greu de tratat decât fuseseră când au intrat în penitenciar. Închisorile sunt adevărate „pagube penologice” [2, p. 26]. Aprecierea dată de către cercetătorul Ștefan Bruno reflectă și poziția noastră în acest sens, constatare pe care o putem face în urma realizării interviurilor cu deținuți eliberați din penitenciar care întâlnesc mari dificultăți de a se reintegra în societate.

Menținerea în penitenciar a unor condiții ce violează drepturile omului și demnitatea lor este un indicator al aplicării ineficiente a reformelor. Reforma penitenciarelor trebuie să aibă drept rezultat încurajarea bunelor relații între deținuți, dezvoltarea oportunităților pentru diverse activități utile, crearea condițiilor decente de muncă și viață. În acest scop „s-au stabilit standarde minime cu privire la suprafața și înălțimea celulei, la lumină și ventilație, la accesul la grupurile sanitare din interiorul celulei, la bucătărie, săli de sport și de baie, la necesitățile de comunicare, la nevoile sexuale etc.” [2, p. 27].

Aglomerarea peste măsură are loc atunci când nu există spațiu pentru satisfacerea unor nevoi ale deținuților, printre care necesitatea de intimitate, dar și dificultatea accesului la serviciile medicale, serviciile asistentului social, consilierea psihologului etc. Supraaglomerarea duce la creșterea nivelului de stres al deținutului, contribuie la creșterea numărului de comportamente violente între deținuți. Supraaglomerarea face practic imposibilă resocializarea condamnatului.

Sunt autori care afirmă că există un interes în menținerea supraaglomerării din partea conducerii penitenciarelor, chiar dacă aceasta stresează puternic angajații și deținuții. Explicațiile sunt multiple și diverse, după cum urmează:

1. soluționarea problemei supraaglomerării „necesită sume mari de bani care sunt investite în întreținere și construirea de noi penitenciare;
2. supraaglomerarea perpetuează nevoia pentru asigurarea unei securități mai ridicate, implicând dinamici privind personalul militar;

3. supraaglomerarea oferă posibilități considerabile de exercitare a unor presiuni profitabile (mită) asupra deținuților din partea celor responsabili de luarea deciziei privind arestul, cautiunea, eliberarea condiționată sau supravegherea la toate punctele de contact;

4. supraaglomerarea presupune un ritm încetinit al schimbării și o bază limitată a procesului de reformă” [5, p.11].

Cercetările de teren la care am participat confirmă existența supraaglomerării în instituțiile penitenciare din Republica Moldova. Astfel, considerăm că este necesar ca Administrația Națională a Penitenciarelor să ia în calcul aceste efecte ale supra-populării penitenciarelor. Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și Tratatelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante recomandă ca fiecare deținut să dispună de cel puțin 4 m² de spațiu personal în celule destinate cazării multiple. Iar Curtea Europeană a Drepturilor Omului insistă în prezent asupra asigurării unui spațiu minim de 3 m² pentru fiecare deținut pentru a respecta prevederile articolului 3)” [6, p.27]. Una dintre soluții pare a fi construcția, amenajarea de noi spații de detenție, dar considerăm că e mai corect de revăzut fluxul de persoane condamnate.

Așteptările pe care le avem în legătură cu viața cotidiană în penitenciar sunt ca angajații penitenciarului să mențină demnitatea deținuților și să asigure cu profesionalism un mediu carceral uman, deoarece „în orice circumstanță, personalul trebuie să se comporte și să-și îndeplinească sarcinile astfel încât să constituie un exemplu și o influență pozitivă asupra deținuților, și să suscite respectul acestora” [6, p.57].

Relele tratamente. Conducerea și angajații din instituțiile penitenciare sunt cei care au sarcina de a reeduca pe cei care au încălcat legea penală, dar trebuie să o facă astfel încât să respecte demnitatea fiecărui deținut și să nu admită rele tratamente față de aceștia. În lucrarea *Combaterea relelor tratamente în penitenciare*, publicată cu suportul financiar al Proiectului Consiliului Europei *Susținerea reformei justiției penale în Republica Moldova*, adresată colaboratorilor sistemului penitenciar, atenția este concentrată asupra următoarelor subiecte: interzicerea aplicării relelor tratamente în închisoare; dezvoltarea unor noi obligații în ceea ce privește combaterea impunității celor care aplică rele tratamente în locurile de detenție etc. Lucrarea definește noțiunile de tortură, tratament inuman, tratament degradant. Conform autorilor, tratamentul inuman provoacă suferințe fizice sau psihice intense, în timp ce tratamentul degradant este tratament conceput pentru a trezi victimelor sentimente de teamă, angoasă și inferioritate care pot să îi umilească și înjosească, chiar să le slăbească rezistența fizică sau morală [6, p. 23]. Tortura și tratamentul inuman indică intensitatea suferinței resimțite de persoana supusă acestor tratamente.

Personalul penitenciarului trebuie să fie responsabil de situația existentă în penitenciar, trebuie să protejeze deținuții de alți deținuți sau de angajați care îi supun la rele tratamente. Conform deținuților intervievați, incidente violente între deținuți-deținuți, deținuți-angajați sunt prezente, ele luând diverse forme: de la hărțuiri subtile până la violență fizică de mare gravitate. Angajații penitenciarului trebuie să fie atenți la semnele care vorbesc despre existența situațiilor de conflict însoțite de acte de violență pentru a interveni. În acest sens sunt necesare relații pozitive dintre angajați și deținuți și o bună pregătire a personalului în soluționarea conflictelor, în comunicarea interpersonală. Angajații trebuie să înceapă cu evaluarea factorilor de risc ai

deținutului chiar de la venirea în penitenciar; ulterior să fie realizată o reevaluare a acestor factori. Prin factori de risc sunt înțelese caracteristicile specifice ale deținuților care, dacă nu sunt luate în considerație, pot duce la adoptarea unor decizii incorecte ale angajaților privind această persoană, pot duce la pedepse disciplinare care pot dăuna mult deținutului. Necunoașterea factorilor de risc poate conduce la oferirea necorespunzătoare a asistenței medicale și a programelor destinate deținutului.

Cercetătorii evidențiază două tipuri de factori de risc: factori statici și factori dinamici. Factorii statici se referă la istoria infracțională a persoanei: sexul, tipul infracțiunii, existența infracționalității în familie. Factorii dinamici sunt cei care suferă schimbări pe parcursul vieții individului; printre aceștia sunt situația financiară, locul de trai, locul de muncă, dependența de substanțe narcotice sau alcool etc. Evaluarea riscurilor, realizată de către juriști, angajații din penitenciare, asistenți sociali în mod repetat și regulat, inițial în arestul preventiv, apoi pe parcursul detenției și înainte de eliberare influențează:

- clasificarea nivelului de securitate pentru infractor;
- alegerea programului pe care acesta îl va primi pe durata încarcerării;
- eligibilitatea sa pentru eliberare temporară;
- data punerii sale în libertate [6, p. 40].

Umanizarea este concepția potrivit căreia omul dispune de un potențial care necesită valorificat. Umanizarea sistemului penitenciar ar trebui să înceapă de la o serie de compartimente considerate de către noi extrem de importante. Acestea sunt următoarele: 1. Servicii medicale de calitate; 2. Consiliere filosofică, psihologică etc.; 3. Programe destinate consumatorilor de droguri; 4. Programe de reducere a infectării deținuților cu HIV/SIDA, tuberculoză, hepatită; 5. Examinarea posibilității de depunere a plângerilor, sesizărilor etc.

În continuare vom analiza fiecare dintre aceste componente, necesar de a le reforma și umaniza.

Serviciile medicale de calitate. Serviciile medicale din penitenciar trebuie să permită asigurarea tratamentului și asistenței medicale de calitate. Pentru aceasta este nevoie de personal calificat dar și de cabinete dotate cu instalații, echipamente corespunzătoare. Deținuții trebuie să aibă oricând acces la medic, iar o mare atenție trebuie să fie acordată noilor veniți și celor care sunt încarcerați solitar în celulă; în primul caz este vorba de persoane care nu cunosc foarte multe despre instituția penitenciară, regulamentul instituției, drepturile pe care le au, dar, mai ales, sunt afectați emoțional de situația în care se află la moment. În cazul celor încarcerați solitar, faptul că sunt fără colegi, care ar putea anunța problema de sănătate ce a apărut, pot suferi din cauza neacordării asistenței medicale la necesitate. Urmarea tratamentului, în multe cazuri, nu trebuie lăsată la decizia deținutului; deținutul trebuie să fie informat de riscurile la care se supune. Un alt moment sesizat de către diverși cercetători este faptul că personalul medical trebuie să fie informat cu privire la încarcerările solitare, trebuie să viziteze deținutul imediat după plasare în mod regulat, cel puțin o dată pe zi, să îi acorde asistență și tratament medical cu promptitudine, la necesitate: „Personalul medical trebuie să raporteze directorului închisorii ori de câte ori sănătatea deținutului este pusă în mod grav în pericol prin plasarea în regim de încarcerare solitară” [7, p. 25].

Persoanele cu necesități speciale sunt cele mai vulnerabile în mediul penitenciar. Numeroase studii arată că persoanele cu afecțiuni psihice sau fizice, din cauza handicapului lor „nu înțeleg și/sau nu pot face față condițiilor stricte și rigide ale unei „instituiții totale” precum închisoarea și sunt expuse riscului de abuz psihic sau fizic din partea personalului care nu se ocupă cu îngrijirea, cât și a celorlalți deținuți” [7, p.18]. Angajații penitenciarului au obligația de a susține, proteja această categorie de deținuți, iar absența unor măsuri concrete ce vizează deținuții din această categorie duce la tratamente degradante, care sunt condamnate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Medicii, în virtutea profesiei lor, trebuie să stabilească o relație medic-pacient bazată pe încredere. Medicii sunt persoanele care vor susține pacientul în timpul soluționării problemei de sănătate, informând deținutul privind modul sănătos de viață și încurajându-l să urmeze aceste recomandări. Astăzi persoana are nevoie de autodeterminare în toate domeniile vieții, chiar dacă este încarcerat. În situație de boală, având rol de pacient, ea trebuie să aleagă, ghidat, consiliat de medic, calea individuală a tratamentului, a terapiei. Acest model de relație este cunoscut ca model participativ în relația medic-pacient. Obiectivul principal al medicului este să aleagă un tratament adecvat, bazându-se pe luarea deciziilor de fiecare dintre partenerii relației medic-pacient. Medicul va începe prin a explica boala pe înțelesul pacientului, adaptând limbajul la persoana cu care comunică. În rezultat vom avea eficacitatea tratamentului.

Consiliere filosofică, psihologică etc. În primul rând, aceasta se referă la reducerea actelor de autovătămare – comportamente ce constau în afectarea intenționată, conștientă și directă a propriului corp, care duc la un anumit grad de injurie fizică și psihică. Metodele de autovătămare sunt următoarele: supradoze de substanțe toxice, tăierea sau crestarea pielii pe brațe, picioare sau burtă cu un obiect ascuțit precum un cuțit sau lamă, zgârierea pielii până la sângerare, provocare de arsuri, inserare în piele a acelor, lovirea corpului cu diferite obiecte, mușcare etc. Se deosebesc două tipuri de acte de autovătămare: *non-suicidare* – fără intenția de a muri, și *suicidare* – cu intenție de a muri. Actele de autovătămare *non-suicidare* sunt de trei tipuri: 1. Amenințare de suicid prin care subiectul vrea să lase să se creadă că are intenția de a muri, dar de fapt nu este așa. Scopul este de a i se oferi ajutor; 2. Comportamentul autovătămător direct care se manifestă prin rănirea, lezarea deliberată și directă a țesuturilor corpului fără intenția observabilă de a muri; 3. Gândurile de autovătămare fără a întreprinde ceva [8, p.4].

Condițiile declanșatoare ale comportamentului autovătămător sunt sentimentul singurătății însoțit de gânduri negative, precum amintiri neplăcute, furie, ostilitate, vinovăție, rușine, tristețe, anxietate. Unii condamnați nu se pot împăca cu gândul că se află în detenție, care le va afecta în viitor relațiile cu familia, vecinătatea, comunitatea. Prin aceste acte de autovătămare unii caută atenție, alții atenționează despre problemele existente în mediul penitenciar și despre faptul că au dificultăți în rezolvarea lor.

Comportamentele autovătămătoare pot fi manifestate atât de persoanele nou sosite, cât și de cele care au deja o anumită perioadă de detenție. Toți cei care activează în instituțiile penitenciare trebuie să înțeleagă că orice caz de autovătămare e bine să fie examinat medical și consiliat de un psiholog profesionist. Cercetătorii din domeniu

indică faptul că actele de autovătămare „reflectă în mod frecvent probleme și stări de natură psihologică sau psihiatrică și trebuie să fie abordate mai degrabă din punct de vedere terapeutic, decât punitiv” [7, p.41]. Izolarea deținuților care manifestă astfel de comportamente poate agrava problemele psihologice sau psihiatrice ale acestora. Limbajul simbolic al autovătămării este un mod de a spune ceea ce nu a fost spus.

Programe destinate consumatorilor de droguri. Consumul de droguri este strâns legat de comportamentele autovătămătoare. Angajații ezită să vorbească despre faptul că în penitenciare se consumă droguri. Însă e necesar de recunoscut problemele existente pentru a putea găsi și aplica diverse soluții pentru remedierea acestor probleme. Este arhicunoscut: consumul de droguri injectabile duce, în cazul neutilizării seringilor de unică folosință, la răspândirea HIV/SIDA, a hepatitei C și a altor infecții. Deținutul de astăzi este persoana de mâine din comunitate și, la eliberare, expunem riscului familia, comunitatea. Conform *Strategiei Naționale Antidrog pe anii 2011-2018*, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr.1208, la sfârșitul anului 2008, în 7 instituții penitenciare a fost inițiat serviciul schimb de seringi în cadrul programelor de reducere a riscurilor. În *Strategia Națională Antidrog pentru perioada 2013-2020* este stipulat că Departamentul Instituției Penitenciare va implementa măsuri și intervenții cu scopul de a preveni și a reduce pătrunderea drogurilor în instituțiile de detenție, va oferi servicii de prevenire, tratament a consumului de droguri [9]. Experții apreciază că programul cu schimbarea de ace/seringi în închisoare a fost un exemplu impresionant de bună practică pentru prevenirea răspândirii diferitor infecții, care „a devenit posibil doar atunci când autoritățile și, ulterior, publicul au acceptat aceste realități” [7, p.55].

Dacă drogurile împachetate în cantități mici pot scăpa atenției în timpul percheziției, seringile sunt mai voluminoase, sunt vizibile pentru a le introduce în penitenciar și pot da de bănuț că vor fi utilizate pentru consumul de droguri. Aceasta duce la disponibilitatea drogurilor injectabile în penitenciar și indisponibilitatea instrumentelor de injectare; drept consecință are loc reutilizarea seringilor. Este necesar de menționat că utilizarea oricăror tipuri de droguri e însoțită de riscuri pentru sănătate precum: încetinirea capacității de gândire și de reacție, frisoane, aritmie-tahicardie, convulsii, depresii, oboseală musculară, hepatită, HIV/SIDA, distrugerii ireversibile ale creierului, distrugerea sistemului nervos, probleme stomatologice, septicemia bacteriană, abcese pulmonare etc. Consumul de droguri îl face pe om să ajungă defavorizat la nivel social, să ajungă la sărăcie, izolare socială, prostituție, criminalitate. Un alt risc la care se expun aceste persoane este supradoza letală de drog.

Concluzia este că măsurile de prevenire și tratament al consumului de droguri realizate eficient vor duce la prevenirea răspândirii bolilor infecțioase; aceasta este demonstrat prin programe similare derulate în comunitate în rândul consumatorilor de droguri injectabile.

Programe de reducere a infectării deținuților cu HIV/SIDA, tuberculoză, hepatită. Infectarea cu HIV/SIDA, tuberculoză, hepatită are dimensiunile unui fenomen existențial important de cercetat. Aceste maladii influențează societatea umană în toate aspectele sale: economic, social, politic, științific. Combaterea și prevenirea infecției HIV/SIDA și a tuberculozei în Republica Moldova este primordială și, în acest

sens, guvernul Republicii Moldova și-a asumat o serie de angajamente pe care trebuie să le realizeze. *Fondul Global pentru Combaterea SIDA, Tuberculozei și Malariei* susține în Republica Moldova proiectul *Fortificarea managementului Tuberculozei cu rezistența medicamentoasă în Republica Moldova*. Printre beneficiari sunt deținuții și furnizorii îngrijirilor medicale implicați în diagnosticare, managementul de caz și tratarea tuberculozei multidrog-rezistentă (MDR-TB). Alte organizații preocupate de această problemă sunt: Organizația Obștească „Proiecte Inovatoare în Penitenciare”, al cărei grup țintă sunt deținuții; Centrul de Informații „GenderDoc-M”, grupul țintă – comunitatea LGBT din penitenciare, centrele social regionale, grupul țintă – persoanele care trăiesc cu HIV/SIDA, tuberculoză, printre care și persoanele eliberate din detenție etc.

Riscul infectării cu HIV/SIDA este prezent din cauza consumului de droguri pe cale intravenoasă, folosirii în comun a instrumentelor de tatuare, relații sexuale neprotejate în comunitatea de deținuți etc. În primul rând, este necesar de a diagnostica persoanele date și de a iniția tratamentele corespunzătoare. Este necesară urmărirea încărcării virale a deținuților infectați cu HIV/SIDA. La eliberarea din penitenciar este necesară informarea lor cu privire la instituțiile medicale, ONG-urile care ulterior ar putea să le ofere sprijinul necesar privind bolile pe care le au, pentru a nu întrerupe tratamentul pe care îl urmează, deoarece întreruperea duce la agravarea bolilor.

Tuberculoza în penitenciare poate fi controlată prin următoarele măsuri: deținuților să li se ofere condiții mai bune de trai pornind de la soluționarea problemei supraaglomerării spațiului penitenciar; încurajarea activităților fizice în penitenciar la aer liber; alimentație de calitate și adecvată; prevenție, diagnostic și tratament corect a bolii; deținuților să li se ofere aceeași posibilitate de a se trata de tuberculoză ca și persoanelor din comunitate, adică tratamentul oferit să fie de calitate; realizarea activităților de informare privind sănătatea etc.

Experții în etica medicală apreciază că asistența medicală, în perioada de tranziție din închisoare în comunitate, combinată cu îngrijirea psihosocială, trebuie să fie planificată cu mult înainte de eliberare. Examenul medical înainte de eliberare joacă un rol important în procesul controlului tuberculozei, HIV/SIDA, hepatitei [7, p.20].

Principiile de bază care considerăm că trebuie să fie respectate cu privire la persoanele infectate de HIV/SIDA sunt:

✓ Recunoașterea maladiei HIV/SIDA ca problemă de sănătate care necesită o atenție sporită din partea instituțiilor penitenciare și tratament eficient acordat persoanei.

✓ Nediscriminarea, prevenirea persecutării acestei categorii de persoane pe motiv de boală.

✓ Confidențialitatea, ce presupune că medicii, asistentele medicale, profesioniștii din domeniu intră în posesia unor date personale ale altor persoane pe care trebuie să le păstreze secrete, cu excepția următoarelor situații: acceptul beneficiarului; solicitarea procuraturii; referirea către medici.

✓ Prevenirea, care presupune un ansamblu de măsuri medico-sanitare, instructiv-educative impuse pentru prevenirea bolilor sexual transmisibile.

✓ Tratamentul medical, ce presupune totalitatea metodelor la care se recurge pentru a lupta împotriva unei boli și a încerca să fie vindecată. Necesitatea tratamentelor curative și tratamentelor preventive cu scopul de a vindeca sau preveni o boală.

✓ Sprijinul emoțional – necesar acestor persoane, deoarece ele pot suferi din cauza problemelor personale, se pot simți singuri, pot avea depresie, probleme legate de viața cotidiană, suferință privind stigmatizarea socială, deteriorarea relațiilor sociale cu colegii, familia etc.

✓ Implicarea societății, adică încurajarea organizațiilor neguvernamentale să contribuie la prevenirea, tratamentul HIV/SIDA în mediul penitenciar și în afara lui etc.

Analiza diverselor studii privind combaterea HIV/SIDA și a tuberculozei ne duce la concluzia că lipsa serviciilor sociale integrate pentru deținuții eliberați, informarea insuficientă a deținuților în perioada detenției și după eliberare conduc la abandonarea tratamentului. Iar abandonarea tratamentului, tratamentul discontinuu, supervizarea ineficientă a pacientului etc. duc la o nouă formă de tuberculoză – tuberculoza multidrog-rezistentă (TB-MDR). Tratamentul TB-MDR este mult mai lung, mai scump și mai dificil de tolerat.

Examinarea posibilității de depunere a plângerilor, sesizărilor etc. În Republica Moldova se atestă preocupări de umanizare a sistemului penitenciar. Vom menționa în acest context lucrările lui V. Zaharia, care abordează problematica prevenirii și combaterii torturii, asistenței victimelor actelor de tortură, situației curente privind tortura și alte rele tratamente, procesului de documentare și raportare a situației curente privind tortura și alte rele tratamente, etc. Autorul atenționează că în penitenciare e necesar de analizat: „reglementările legale privind investigațiile disciplinare interne; responsabilitățile de investigații disciplinare interne și independența funcțională a lor; competența (spectrul de probleme ce pot fi examinate); modalitatea de sesizare, inclusiv gradul de informare a deținuților; posibilități logistice de depunere a plângerilor; atribuțiile funcționale (solicitarea de informații, posibilitatea de a solicita materiale referitor la cauză, verificarea celor invocate în plângeri/sesizări); procedura de examinare a plângerilor, sesizărilor și durata acesteia; potențiale măsuri (ex. suspendarea din funcție) și sancțiuni posibile; conexiunea între măsurile non-judiciare (investigațiile disciplinare interne) și judiciare (pornirea urmăririi penale) de combatere a torturii; date statistice privind numărul de plângeri și aspectele invocate, rezultatele investigațiilor disciplinare interne și categoriile de sancțiuni aplicate; furnizarea datelor despre investigațiile disciplinare interne către publicul general; eficiența investigațiilor disciplinare interne” [10, p. 22-23].

În *Raportul Consiliului Europei privind Prevenirea Torturii și Tratamentele inumane și degradante sau pedepse* din iunie 2018 se spune că tortura continuă să fie aplicată, inclusiv ca instrument politic, iar condițiile de detenție sunt cu mult sub standardele internaționale, apropiindu-se de tortură, după dimensiunea prejudiciilor și suferințelor cauzate persoanelor din custodia statului. O situație gravă reprezintă violența între deținuți și subcultura criminală, care face multe victime omenești. Comisia notează că observațiile, analizele făcute în cursul vizitei din 2018 nu fac decât să confirme concluziile anterioare ale comisiei date în Republica Moldova [11, p. 21].

În concluzie putem afirma că Administrația Națională a Penitenciarelor trebuie să ia măsuri decisive privind întregul sistem penitenciar pentru a garanta securitatea deținuților, drepturile deținuților, resocializarea eficientă a deținuților, suprimarea subculturii etc., deoarece existența unor relații pozitive între personal și deținuți, ba-

zate pe noțiunile de securitate ale detenției și pe responsabilitatea asupra deținuților, constituie un factor crucial în acest context. Recomandăm ca lucrătorii medicali din sistemul penitenciar să organizeze acțiuni de informare și educare privind infectarea cu HIV, hepatita B și C; să desfășoare activități de prevenire a consumului de droguri, oferind deținuților broșuri și pliante care conțin informații generale cu privire la riscurile existente în cazul consumului de droguri; să ofere asistență medicală specifică în caz de boală. E necesar ca psihologul din penitenciar să abordeze dependența de droguri într-un context individualizat, ca o problemă a persoanei ce implică ariile funcționale: cognitivă, comportamentală, emoțională, medicală și socială. De rând cu psihologul, asistentul social să contribuie, prin diverse activități specifice, la dezvoltarea comportamentelor prosoziale, capacității de autocontrol etc., în vederea reinsertiei ulterioare a persoanelor în comunitate. Se cere ca angajații să fie instruiți pentru a cunoaște elemente de comunicare interpersonală eficientă, elemente de etică care ar oferi înțelegerea că este neprofesionist și inuman recurgerea la maltratarea deținuților. Angajații să fie persoane cu „toleranța zero” față de tortură, maltratare. Și nu în ultimul rând, Administrația Națională a Penitenciarelor să fie deschisă pentru a colabora cu diverse instituții de stat sau organizații neguvernamentale care ar oferi deținuților servicii de sănătate, educație, instruire etc. de calitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hotărâre Nr.437 din 16.05.2018 cu privire la organizarea și funcționarea Administrației Naționale a Penitenciarelor. <http://lex.justice.md/md/375423/> (vizitat 20.12.2019)
2. Bruno Ștefan. Mediul penitenciar românesc. Cultură și civilizație carcerală. Iași: Institutul European, 2006. 250 p. <http://bibliotecadesociologie.ro/download/stefan-bruno-2006-mediul-penitenciar-romanesc-cultura-si-civilizatie-carcerala-iasi-institutul-european/> (vizitat 28.12.2019)
3. NORLAM, 2007-2017. Conferința de închidere a misiunii. 23 p. https://nettsteder.regjeringen.no/norlam/files/2017/07/NORLAM_Brochure_RO-1.pdf (vizitat 27.12.2019)
4. Rotariu Lucian. A fi liber: obișnuințe și evadări cotidiene în mediul penitenciar. În: Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XXVII, nr. 3-4, București, 2016. pp.227-241 <http://revistadesociologie.ro/en/sites/default/files/04-lrotaru.pdf> (vizitat 29.12.2019)
5. Graham Gilles W. Administrarea justiției în comunitate. Standarde și reglementări internaționale. București: Expert, 2001. 330 p.
6. Murdoch Jim, Jiricka Vaclav. Combaterea relelor tratamente în penitenciare. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016. 104 p. <https://rm.coe.int/2-combaterea-relelor-tratamente-in-penitenciare-final/1680722471> ISBN 978-9975-53-708-7 (vizitat 28.12.2019)
7. Lehtmetts Andres, Pont Jorg. Îngrijirea sănătății și etica medicală în penitenciare: Manual pentru personalul medical și alți angajați ai penitenciarelor, responsabili de bunăstarea deținuților. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016. 88 p. <https://rm.coe.int/1-ingrijirea-sanatatii-si-etica-medicala-in-penitenciare-final/168072243f> ISBN 978-9975-53-610-3 (vizitat 24.12.2019)
8. Vraști Radu. Evaluarea și intervenția în criză a subiectului cu comportament auto-vătămător. Ghid practic de intervenție. 43 p.
9. Strategia Națională Antidrog 2013 - 2020. 30 p. <https://cdn.cursdeguvernare.ro/wp-content/uploads/2013/03/snad.pdf> (vizitat 27.12.2019)
10. Zaharia Victor. Metodologia de documentare și raportare a situației curente privind tortura și alte rele tratamente în Republica Moldova. Chișinău: Cartea Juridică, 2014. 112 p.
11. Report to the Government of the Republic of Moldova on the visit to the Republic of Moldova carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 11 June 2018. 21 p. <https://rm.coe.int/16809022b9> (vizitat: 29.12.2019)

RECENZII

Constantin Gh. MARINESCU. *Franța în istoria și cultura românilor. Interferențe. Iași: Editura Samia, 2014. 264 p.*

Neobositul cercetător al istoriei culturii române, profesorul universitar, membrul de Onoare al Academiei de Științe din Chișinău a editat o lucrare consacrată relațiilor culturale și politice dintre România și Franța. Eruditul cărturar urmărește legăturile culturale și politice dintre Țările Române și Franța începând cu secolul al XVI-lea, cu relațiile lui Petru Cercel cu Henric al III-lea de Valois al Franței, cu prețuirea înzestrării lui literare, a calităților de poliglot, și terminând cu consemnarea receptivității operei marelui poet national Mihai Eminescu în cultura franceză. Menționând că în secolele XVII și XVIII relațiile franco-române s-au intensificat și diversificat, în special datorită numeroaselor călătorii ale intelectualilor francezi în Principatele Române, ceea ce a contribuit la familizarea cu ideile Iluminismului, profesorul C. Marinescu subliniază că spiritualitatea românească a promovat propriul său Iluminism, inspirat din particularitățile spiritului istoric și temporal, din specificul national, din psihologia poporului român. Deși propunerea de a deschide în Principatele Române a unei reprezentanțe franceze este lansată încă din 1762, acest deziderat se va realiza abia după Revoluția Franceză. În 1798 a fost deschis un consulat general la București și altul la Iași.

Secolul al XIX-lea este marcat de intense relații româno-franceze pe multiple planuri: politice, culturale, economice. În 1846 s-a constituit Societatea Studenților Români din Paris, al cărei președinte era Ion Ghica, iar secretar C.A. Rosetti. Membri ai acestei Asociații au fost, printre alții, Dimitrie Bolintineanu, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, reprezentanți de frunte ai mișcării revoluționare din 1848, din Principatele Române. Președinte de onoare al acestei Asociații a fost poetul Alphonse de Lamartine. După Unirea Principatelor, în 1859, se extind relațiile diplomatice între România și Franța, Mihail Kogălniceanu fiind primul ministru plenipotențiar al României la Paris.

Secolul al XIX-lea a fost secolul francez al românilor, declară autorul. Franța a jucat un rol proeminent, determinant în istoria modernă a României. Fără ajutorul Franței, apariția statului român pe harta politică a Europei, poate, nu s-ar fi produs la timpul respectiv. Autorul consacră un amplu spațiu din lucrare sprijinului acordat de opinia publică franceză Unirii Principatelor Române. Universitari, intelectuali francezi de mare prestigiu, precum Jules Michelet sau Edgar Quinet, au sprijinit lupta pentru libertate și unitate a poporului român. Prin intermediul presei, al unor lucrări sau conferințe publice personalități importante ale vieții publice, franceze s-au pronunțat pentru Unirea Principatelor Române într-un stat independent, considerând că acesta ar constitui un factor de echilibru în Europa. Problema Unirii Principatelor Române a fost dezbătută la două Conferințe de Pace de la Paris, din 1856 și 1858, la care guvernul francez s-a pronunțat în favoarea unirii celor două Principate într-un singur stat.

În continuare profesorul C. Marinescu urmărește și expune cu minuțiozitate activitatea studențimii române din Franța în sprijinul mișcării pentru unitate națională din Transilvania. Sunt descrise pe larg acțiunile Ligii Culturale Române în scopul câștigării unui mare număr de sprijinitori în toate straturile și mediile sociale din Franța, dar și din alte țări europene. Mișcarea memorandistă din Transilvania în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea

- Universitatea „Apollonia” din Iași
- Institutul de Cercetări „Acad. Ion Haulică”
- Liga Culturală Română Română. Departamentul Moldova
- Academia Oamenilor de Știință din România. Filiala Iași

Franța în Istoria și Cultura Românilor Interferențe

Prof. univ. dr. doc. Constantin Marinescu

Editura Samia, Iași
2014

---

a cunoscut o susținere incontestabilă a opiniei publice franceze și a autorităților statale din Franța. Solidaritatea unor personalități și cercuri largi ale opiniei publice franceze cu cauza românilor din Transilvania s-a manifestat prin conferințe, declarații de presă, adunări publice. Însuși președintele Republicii Franceze, Sadi Carnot, a trimis pe adresa secției din Paris a Ligii Culturale Române o scrisoare de simpatie pentru lupta națională a românilor transilvăneni. Printre personalitățile franceze care s-au solidarizat cu lupta memorandiștilor români, autorul îi menționează pe Emil Zola, Charles Loiseau, G. Garreau și alți scriitori și profesori universitari din aproape toate centrele universitare ale Franței.

Mișcarea pentru înfăptuirea statului național unitar, la începutul secolului XX, reușește să-și amplifice legăturile cu Franța. În anii 1910-1916, relațiile dintre România și Franța înregistrează o dezvoltare ascendentă. Din inițiativa unor oameni de cultură români, în primăvara anului 1912 s-a constituit o secțiune română a Alianței Franceze. În preajma izbucnirii Primului Război Mondial opinia publică românească era conștientă că unirea Transilvaniei cu România impunea abandonarea politicii oficiale, detașarea României de Tripla Alianță și apropierea de Antanta, favorabilă ideii de unitate națională a românilor. Declanșarea celui de al Doilea Război Balcanic determină noi acțiuni ale colaborării și solidarității româno-franceză. Cele două popoare erau interesate în chip deosebit într-o colaborare pe diverse planuri, într-un război ce se întrededa iminent.

Interesul cercurilor politice franceze pentru atragerea României în coaliția statelor Antantei și a Alianței balcanice crește în chip remarcabil în perioada Primului Război Mondial. Neutralitatea României în anii 1914-1916 era o formula provizorie. Intrarea României în 1916 în război alături de puterile Antantei a fost primită cu deosebită satisfacție și entuziaste manifestații de opinie publică și de oficialitate franceză. Președintele Consiliului de Miniștri al Franței, Aristide Briand, adresa, la 28 august 1916, o telegramă de felicitare guvernului român, în care declara că ”națiunea franceză în întregime aplaudă decizia prin care România își ia cu curaj locul său printre apărătorii cauzei dreptății și civilizației”. Prin tratatul de alianță, încheiat în august 1916 cu puterile Antantei, a fost stabilită încorporarea teritoriilor românești din Imperiul Austro-Ungar. România și-a pus în serviciul acestei cauze toate forțele. Însă aliații nu și-au respectat angajamentul de a declanșa ofensiva simultan cu cea a Armatei Române împotriva forțelor inamicului. România a purtat o vreme singură, cu propriile sale mijloace, un război contra inamicilor mai numeroși și mai bine înarmați, pe un front enorm. Pierzând mari teritorii și forțe de luptă, România s-a văzut silită la un armistițiu cu Germania, spre a-și putea reface potențialul economic, militar și uman.

Acest armistițiu, constată profesorul C. Marinescu în studiul său bine documentat și argumentat, a provocat României mari dificultăți la Conferința de Pace de la Paris. Autorul ilustrează cu multe amănunte și referiri la documente avaturile delegației române sub conducerea lui Ion I. C. Brătianu, apoi a lui Alexandru Vaida Voievod, la această Conferință, și demonstrează că doar prin sprijinul și solidaritatea Republicii Franceze România a reușit să-și revendice teritoriile locuite de români din Transilvania, Banat, Dobrogea, Basarabia și Bucovina. Recunoașterea pe plan internațional a actului istoric de la Alba Iulia s-a datorat sprijinului multilateral acordat de opinia publică internațională, un rol proeminent avându-l opinia publică din Franța, dar și activității neobosite desfășurate de mișcarea națională românească din toate provinciile istorice.

Autorul acordă multă atenție contribuției emigrației române la cauza unității național-statale, atât în Franța, cât și în Marea Britanie, Italia, SUA. Liga Culturală Română, Consiliul Național al Unității Române au trimis misiuni diplomatice în diferite țări spre a câștiga opinia publică și guvernele țărilor respective pentru cauza unității politice a românilor. Astăzi, când mișcarea unionistă din țară și din Republica Moldova se intensifică, cartea profesorului C. Marinescu, de rând cu alte studii de referință ale sale consacrate epopeei Marii Uniri devine deosebit de actuală.

Gheorghe BOBÂNĂ,
doctor habilitat în filosofie, Institutul de Istorie

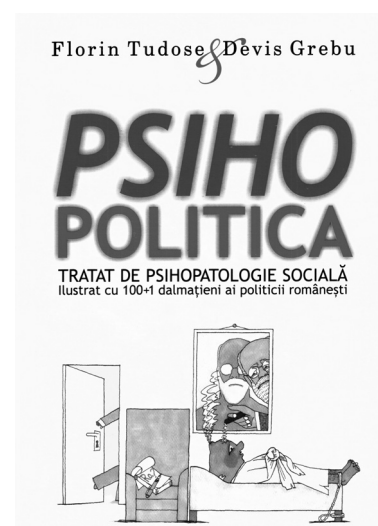
FLORIN TUDOSE. DEVIS GREBU. PSIHOPOLITICA.
Tratat de psihopatologie socială ilustrat cu 100+1
dalmațieni ai politicii românești. București: ALLFA, 2014.

Lucrarea profesorului universitar Florin Tudose, reeditată în 2014, reprezintă un studiu al unei fațete vizibile a personalității unor reprezentanți ai clasei politice din România, dar care este lăsată la discreția jurnalismului și gândirii comune, fiecare dintre ei fiind etichetat pe diverse criterii. Făcând abstracție de apartenența autorului la mediul medical, este de apreciat pricepera sa de a încadra trăsăturile dizarmonice ale personalității politicianilor într-un cadru strict, fără să abuzeze de statutul său. Autorul nu a dat diagnoze fiecărui politician vizat în acest tratat de psihopatologie socială, ci a făcut loc cercetărilor fundamentale ale trăsăturilor de personalitate pentru acei care „populează” mediul politic, se ocupă cu adevărat de politică și cei ce aspiră să acceadă la putere fie pe cale democratică, fie prin revoluții sau lovituri de stat.

După cum recunoaște și autorul, lucrarea reprezintă un demers care elucidează „doar dezzechilibrele sufletului omenesc, ruperile armoniei și exagerarea afectelor”. Preocuparea sa a fost fundamentată pe adevărul că temele enumerate ajung să provoace mult mai mult rău decât înseși bolile. Amintind de fenomenul prostiei, care și el a fost ilustrat cu lux de amănunte de Erasmus de Rotterdam, dar și de alți filosofi, F. Tudose îl pune pe același cântar cu dizarmonia. Așa cum marii filosofi ai timpurilor s-au preocupat de fenomenul prostiei nu doar din punct de vedere metafizic, așa precursorii psihologiei contemporane a personalității au cercetat trăsăturile și accentuările caracterului individului, prin a-i descrie markerii potrivirii sau diferențierii.

Revenind la spațiul politic - prima scenă a societății, care reprezintă un context mai mult decât favorabil pentru manifestarea foarte frecventă și de nestăvilă a unei serii de trăsături comune psihopatologiei, autorul amintește de existența unei similitudini dintre personajul politic și aristotelicul *zoon politikon*. F. Tudose apelează la metafore pentru a-și încadra studiul într-un sistem de referință mai cunoscut pentru psihologi și psihiatri, numit „tabelul mendeleevian cu elementele alchimiei sociale”. Cercetătorul a descris următoarele profiluri nu doar după criterii clinice, ci și ca rezultat al curențelor în dezvoltare și educație, a traumelor psihologice: narcisiacii, megalomanii, paranoicii, histrionicii, complexații, abandonării, timizii, bizarii, mitomanii, grosolanii, senzitivii, bovaricii, vanitoșii, adăugând-ul și pe cel al coplagațiilor.

Cercetătorul își propune să separe dizarmonia de armonie, astfel încercând să diminueze falsul vieții cotidiene, și recunoaște limitele atât a psihiatrului, cât și a psihopatologului, de a interveni directiv în viața fiecăruia. Autorul exprimă convingerea că acești experți dețin pârghii pentru a influența modul în care cetățeanul, fie cu rațiunea sau inima, fie din disperare, își dau votul celora în mână cărora pune nu doar soarta sa, ci și a copiilor săi, sau ajunge să facă alegeri legate de potențialii membri ai familiei, lideri ai comunităților sau grupurilor din care fac parte.

Urmărind un alt obiectiv decât cel profesional, în rol de cetățean, F. Tudose și-a propus să elucideze profilurile dizarmonice cu trăsături accentuate sub aspect negativ ale decidenților politici în speranța că alegătorul va manifesta o doză mai mare de vigilență, atitudine de vizionar și obiectivism politic. Ilustrarea tipologiei sociale, cu accent pe personalitatea sau caracterul omului politic, a fost realizată în exclusivitate pentru public, mai exact electorat, iar în cazul lui F. Tudose, demersul său este de un mare curaj civic, manifestat de un simplu alegător.

Așa cum politicianii se expun în fața unui public vast, printre care sunt și profesioniștii, merită apreciere excluderea din vizorul autorului a fațetei ce ține de intimitățile celor vizați. Prin abstractizare de personalitatea privată, specialistul a distins profilul personalității politice din perspectiva psihopatologiei, acesta identificându-se cu personalitatea de tip „borderline”.

Cu referire la trăsăturile de personalitate a reprezentanților mediului politic din România, s-a profilat „o personalitate nestructurată, infantilă, prăbușită, cu foarte multe goluri”, fiind luate în calcul dimensiuni ca „inconștientul colectiv”, stereotipurile, prejudecățile etc. Profeso-
rul a confirmat ipotezele de lucru: 1. cum că avan-scena oferă suportul principal; 2. aparența dublei personalități este animată de imaginea pe care politicianul nici măcar nu o creează, ci doar încearcă să se joace pe el însuși, livrând în permanență publicului acest rol; 3. există deja o tipologie științifică, în care profilurile ilustrate s-ar încadra într-un alt tip de personalitate, nu neapărat cele reprezentate, fiind luate în calcul o serie de alte subpersonalități sau markere.

Viziunea lui F. Tudose asupra *Complexului puterii* este fundamentată pe abordarea psihodinamică, însă a devenit una absolut convingătoare atunci când o extinde la similitudini: „*complexul puterii* este forma cea mai elevată (și cea mai periculoasă prin agresivitatea degajată) pe care o îmbracă complexul de inferioritate descris magistral de Adler.” Cele afirmate reprezintă un argument considerabil în susținerea tezei că încercarea de compensare a handicapului emoțional, fizic, intelectual sau chiar a celui de integrare socială de care individul suferă, articulate la „puterea de a-i manipula pe alții”, manipularea celorlalți, consideră autorul, ar putea constitui unul din primele semne ce pot conduce spre acest grav diagnostic psihosocial.

Dincolo de explicațiile psihologilor privind complexul puterii și structura psihicului uman, cu mecanismele de interacțiune dintre instanțele psihicului, prin subordonarea realității obiective și subiective a unei scheme funcționale prestabilite, autorul operează cu supoziția că „puterea alienează” și nu exclude distorsiunea condiției umane. Autorul a explicat mecanismul de compensare/hipercompensare în „complexul de putere”, sistemul operațional al acestuia compunându-se din: autoritarism, încăpățănare, demonstrativitate, pedantism, eficiență megasporită asupra comunității, „jonglarea” cu indivizii maleabili etc.. Realitatea, de fapt, îl readuce la „valoarea” sa adevărată, deoarece suferindul de complexul puterii nu este un colos al mediului politic, ci mai degrabă un pigmeu cu ambiții nejustificate. Autorul este de părere că „soclul puterii patologice are la temelie indiferența față de complexul altora”.

În cele 33 de capitole ale lucrării, F. Tudose elucidează caracteristicile structurale ale organizării personalității, cu accentuările de caracter, tulburările și alte manifestări vizibile ale unui individ, dornic să și le ascundă cu promovarea unei imagini de fațadă diametral opusă celei reale. Mai mult ca atât, printre acestea se regăsesc peste 20 de „markere” ale unor tulburări de personalitate, pe larg descrise de Clasificatorul Internațional de Tulburări – DSM 5, și stări sau emoții manifestate de către reprezentanții clasei politice românești, însă valabile și pentru decidenții politici din întreaga lume. Psihologii, chiar și psihiatrii, din majoritatea statelor își recunosc pacienții printre politicieni sau funcționari

---

---

cu demnități publice, deși nu au ajuns vreodată să aplice diverse instrumente psihometrice pentru a fi diagnosticați.

În capitolul „Revoluție, eșecuri și destine”, autorul a făcut o incursiune în străfundurile psihicului individului, obsedat de nevoile proprii și reactiv la obstacole externe și interne, unde se dă o luptă adevărată dintre realitățile internă și externă, cu dificila partitură existențială a Eu-lui, dar și a destinului, printr-o interpretare a impactului bagajului genetic. F. Tudose a etapizat parcursul evoluției individului cu recurs la teoriile psihologilor notorii: de la situația dificilă din frageda copilărie, după care se dezvoltă așa-numita aspirație la putere, până la vârsta adultă, când sentimentul de inferioritate este deosebit de apăsător, favorizând dezvoltarea supracompensării, iar aspirația la putere și superioritate va exacerba până la limita patologicului.

Studiul conține analize și exemplificări atât ale figurii feminine, cât și a celei masculine, pe scena politică și în spațiul public, cu laitmotivele existențiale, cu anumite variații. Temperamentul și caracterul au impact asupra evenimentelor trăite de individ, lăsând amprente și asupra sănătății și bolii, autorul caracterizând bolnavii obsesionali, anxioși, meticuloși cu o evoluție mult mai agresivă, chiar atunci când au afecțiuni benigne, decât persoanele optimiste și echilibrate, care, în fața unei afecțiuni grave, reușesc prin starea sufletească să imprime o evoluție favorabilă.

Declanșarea unor crize sociale majore, cu perioadă și intensitate diferită, marcate de transformări radicale sub aspectul structurii și ordinii sociale, va conduce spre deposedarea unor actori politici de autoritate, titluri, sarcini și investirea altora, iar poporul ajunge și în continuare să aleagă după principiul „răului cel mai mic”. Cu referire la oamenii-legendă, autorul îl citează pe B. Garcian, care afirmă că „toți oamenii excepționali atârnă de vremuri”, eșecul sau chiar drama individuală creând o punte spre o renaștere colectivă, „conducând prin aceasta, în ochii generațiilor următoare, către semnificarea sacrificiului ca un act sublim și divin”.

Despre perioadele de echilibru social, în topul ierarhiilor sociale vin aleșii dintre elitele unui regim bine stabilit, iar concurența acerbă dintre cei care tind să facă parte din elita administrativă și socială, pentru a beneficia de privilegiile acesteia, îi determină să-și cultive o modalitate particulară de a gândi și de a se comporta, de a acționa și de a vedea lucrurile - modalitate care se numește conformistă sau convențională.

Perioadele de reacție contra unei ordini stabilite detronează mentalitatea conformistă, aceasta devenind o sursă de eșec pentru unii, în schimb un teren favorabil pentru acei a căror mentalitate îi făcea să eșueze în perioade stabile. Un alt aspect problematic reprezintă imposibilitatea majorității să trăiască în afara cadrelor convenționale ale unui regim, chiar în opoziție cu acestea, chiar atunci când le sunt defavorabile. Această deviere este explicată de autor prin a răspunde la întrebarea: de ce temperamentul și personalitatea unui șef revoluționar se îndepărtează considerabil față de ceea ce se numește normă? Numărul celor care se preocupă de subiect la începutul revoluțiilor este unul nesemnificativ, pe când după perioada de tranziție, tot mai mulți încep să vadă anormalul în lideri și calitățile lor.

Eșecul reprezintă un subiect captivant pentru diverși specialiști și nu este specific unui anumit domeniu, iar interpretarea efectelor acestuia poate diviza experții în tabere antagoniste. Problema este disputată și de publicul larg, articulată în jurul altor teme existențiale, cum ar fi destinul omului. Autorul este convins că cercetarea problematicii care derivă din acest concept trebuie privită atât din optica individului afectat, cât și din cea a societății căreia îi aparține.

De aceea, pornind de la individual, nuanțarea portretului unui bărbat efeminat și a comportamentului său de „torturare subtilă” a femeilor, cu diverse intenții, la fel cum și ilustrarea imaginii femeii masculinizate, întruchipată ca fiind o luptătoare împotriva tuturor atributelor sale corporale, cu profesii mai „masculine”, a demonstrat, mai întâi de toate, o preocupare a autorului departe de a releva importanța clinică a profilurilor relevate. Prin aceste figuri de stil a urmărit să dea o perspectivă mai puțin *hard* psihopatologiei Eu-lui slab, identității fluide sau difuze, punctând unele particularități ale organizării și funcționării personalităților cu tendințe dizarmonice și psihopate. Cercetătorul a recurs la analiza structurală, fără să urmărească configurațiile proceselor mentale ale personalităților ilustrate sau a relațiilor dintre derivatele structurale ale relațiilor de obiect intern cu nivelurile de organizare a funcționării.

Autorul nu se concentrează pe trăsăturile patologice de caracter ale politicianilor și persoanelor publice, ci pe pericolul emanat de acești indivizi, investiți cu demnități publice, care pot lua decizii în defavoarea unei instituții, a statului sau chiar a propriului popor. Asemenea simptome ca anxietatea, nevrozele polisimptomatice și de impuls, dependențele, structurile de personalitate prepsihotice clasice, tulburările de caracter sunt ilustrate prin exemple cunoscute publicului larg din România, astfel facilitând înțelegerea mesajului fără a fi versat în domeniu.

Afirmația autorului că „destinul individului traduce în planul vieții sociale antinomiile vitale, adică contradicțiile pe care personalitatea le întrunește în unitatea sa dinamică”, este argumentată prin teze că o serie de accidente sau pierderi materiale suferite de același individ nu pot fi considerate ca simple întâmplări, ci, mai degrabă ca rezultatul unor strategii adaptative și al unor adaptări emoționale. De asemenea, autorul își explică viziunea prin a aminti despre victimologie, o știință ce „afirmă existența unei stimulări către o reacție criminală, îndreptată spre victimă, și care a estimat că există câteva categorii de victime potențiale: cei care doresc, mai mult sau mai puțin conștient, rănirea, din dorința inconștientă de pedeapsă, cei care încearcă să câștige din orice, cei care provoacă sau chiar instigă la crimă”.

Profesorul F. Tudose investește realitatea transindividuală a relației sociale cu puterea de a modifica, anihila sau chiar devia linia destinului generat de universul interior ale individului, fiind influențat de mișcarea mulțimilor. Întru-un asemenea context, individul își poate diminua sau chiar pierde simțul răspunderii individuale „gândind și simțind unitar cu mulțimea dezlănțuită”, dizolvându-se în sistemul unui destin colectiv. Demersul elucidează probleme existențiale ca destinul, eșecul sau succesul accentuează relația lor simbolică cu lumea și încărcătura afectivă a comunicării. Astfel, individul își investește cuvintele și, odată cu ele, reperele existenței sale cu încărcătura extrem de diferită, considerată necesară sau suficientă în demersul pe care îl face către propria împlinire. Potențialul individului de a gândi o acțiune și a o implementa reprezintă „o împlinire de destin”, iar valoarea umană, după cum remarcă F. Tudose, reprezintă renunțarea la constrângere, sentimentul libertății și, nu rareori, sacrificiu.

Din toate manifestările psihopatologice, autorul a ales să înceapă cu una din cele mai grave, denumind-o „perversul social”, deoarece în cazul omului politic, suferind de o asemenea tulburare, aceasta reprezintă începutul decadentei societății în care el alege să guverneze. Argumentul forte a cercetătorului este că acesta este „o patologie cu implicații psihosociale importante deoarece antrenează și pe alții în propria lor patologie, creează chiar o patologie de grup difuză”. Cel mai grav aspect al acestei tulburări, sub aspect clinic, este faptul că aceasta decurge fără să fie solicitată evaluarea psihiatrică, iar intervenția

---

---

terapeutică rămâne un deziderat fantasmatic pe care evident nici un specialist nu este chemat să îl facă.

Privită printr-o astfel de optică, scena politică are o cu totul altă perspectivă, separarea sau traseismul unor „independenți” fiind simptomatice pentru diagnosticul de perversiune socială. Demersul profesorului F. Tudose se referă doar la unul din tipurile de patologie a personalității, care își găsește loc pe scena politică. De îndată ce mediul s-a modificat simțitor, aceste stări de echilibru sunt distruse, iar elementele disociate formează prin re-asamblare o personalitate nouă, care se manifestă prin idei, sentimente și comportamente extrem de diferite de cele observate mai înainte la același individ.

În celelalte capitole se întrevede firul logic pe care autorul îl păstrează, atenționând asupra interferențelor, a unor trăsături comune și semne cu caracter patognomic, iar în scopul fundamentării viziunii sale nu doar pe observațiile clinice, autorul face trimitere la renumiți filosofi, care au descris personalități politice din diverse epoci cu asemenea manifestări.

F. Tudose a adus în discuție caracterologia – unul dintre domeniile psihologiei, care a atras și atrage nu doar specialistul, ci și publicul larg, deoarece fiecare dorește să știe despre sine ceea ce îl caracterizează cel mai bine și, mai ales, încearcă să îi definească, cu minimum de mijloace, pe ceilalți. Criteriile caracterologice sunt extrem de violente, autorul amintind despre o serie de argumente contestate vehement de susținătorii unei poziții sau alteia. Mai mult ca atât, cercetătorul și-a propus să le prezinte pe cele mai interesante, insistând pe o nouă abordare tipologică, prin a opera cu sintagme precum „alibi existențial”, privit drept „un lubrifianț ce facilitează persoanei inserarea armonică și concordantă cu ineditul fiecărei situații la care viața o obligă să facă față”; „imagine despre sine” ca „soluție existențială” salvatoare; „formule convenționale”; „motivații de complezență”; „gesturi substitutive”. F. Tudose a identificat relația dintre comportamentele unor personalități dizarmonice și forma de recurs la „alibiul existențial”.

Revenind la relațiile dizarmonicilor cu societatea, cercetătorul își validează demersul printr-o serie de formule, devenite celebre prin expresivitatea lor, ale medicilor psihiatri din diverse țări ale lumii, cum că „dizarmonicul este cel care face să sufere pe ceilalți, societatea”. Astfel, autorul semnifică imobilitatea dizarmonicului de a se adapta la exigențele sociale, dar în același timp atenționează despre existența unui alt psihotip, cel al hiperadaptatului, ce se integrează cu ușurință cameleonică în orice situație, dezvoltând o personalitate amorfă, în care lipsa de inițiativă și creativitate, lipsa spontaneității și incapacitatea de a avea opinii îi fac pe acești indivizi o povară, un balast care blochează progresul real al grupului, indiferent de menirea lui.

Autorul își exprimă regretul că românii prea des folosesc calea fatalismului și auto-sacrificiul ilustrate de Miorița și Meșterul Manole, baladele fundamentale ale comportamentului național. În perioadele istorice agitate, când judecata și rațiunea sunt umbrite de fanatism și pasiuni, au fost înregistrate cazuri de dizarmonici din cele mai diverse tipuri - paranoici, isterici, impulsivi, cu un rol politic limitat, aparenta lor adaptare socială la o condiție excepțională fiind doar dovada dezorganizării structurilor sociale, ce se suprapun cu marea lor dezorganizare de personalitate.

În subcapitolul „Delirul de mass-media”, cercetătorul amintește despre un fenomen – *delir în doi*, când membrul unui cuplu aderă la delirul celuilalt, fără ca el să poată fi considerat un bolnav psihic. Psihiatrul atenționează asupra amplitudinii unui astfel de fenomen (la TV și în spațiul virtual) și ușurința cu care „grupul” migrează dinspre un guru către altul, fără vreo explicație, deși în istoria psihiatriei sunt foarte multe asemenea cazuri.

Un alt fenomen de amploare ce și-a demonstrat puterea și toxicitatea rămâne manipula-rea, despre care autorul scrie în subcapitolul „Despre manipulare”. Ideea că individul uman este în același timp personalitate și persoană este de necombătut. F. Tudose menționează că persoana este „masca” sub care individul își joacă rolul în diverse episoade pe scena socială, una enormă și unică pentru fiecare. Cercetătorul exprimă următoarea idee: „Calitatea de persoană normală a oricărei personalități rezultă din felul în care individul se înscrie în universul semnificațiilor ce acoperă și întregeste realitatea, făcând ca o lume dată să se transforme într-una acceptabilă sau în cel mai fericit caz într-una favorabilă”. Axiomatic este faptul că omul deja se naște și interacționează într-un univers, ce abundă de tot mai mult în informație, pe care o preia și o prelucrează, dacă are timpul și disponibilitatea afectivă de a o face.

Profesorul menționează că fenomenul intoxicării informaționale a luat diverse forme: „fie prin prezentarea continuă și unidimensională a unor clișee care să se impună conștiinței, să devină cadrul și model al persoanei, fie prin inserarea unor toxine informaționale, informații al căror conținut este cu atenție dirijat pentru a se insera exact pe starea de spirit capabilă să abată atenția de la semnificația reală a acestei informații - semnificația nocivă”. F. Tudose a remarcat contextul în care manipularea individului se face mult mai ușor, adică atunci când este integrat în grup mare, acesta devenind deja o „masă umană”, iar falsa senzație de „coparticipare” creează senzația, pe de o parte, că atitudinea colectivă este cea oportună, iar pe de altă parte că nu are responsabilitatea actelor sale fiind vorba de o „opțiune colectivă”. Mijloacele de informare în masă și, în primul rând televiziunea, sunt un caz informațional de excepție pentru manipularea individuală, oferind modele prefabricate pentru persoană, anihilând personalitatea fiecăruia prin recurgerea la instinctul inconștient care se află în profunzimea fiecăruia dintre noi.

Profunzimea sentimentelor sale de patriotism, dar și superficialitatea, chiar lipsa acestuia, la unii reprezentanți ai clasei politice, și-a găsit reflectare în ultimul subcapitol al lucrării, intitulat „Despre sufletul românesc, patriotism și identitate națională în țara lui Caragiale”. Autorul consideră România „o țară bolnavă, dezvoltând mai ales o patologie de frustrare și fiind incapabilă să își asume un statut matur, de adult” din cauza confuziei valorilor și schimbarea prea lentă a mentalităților, cu sărăcia ca principal motiv de frustrare. Psihiatrul a diagnosticat o serie de simptome vizibile, cauzate de anumite tulburări de relaționare, de percepție, de identitate, ale instinctelor, declanșându-se o depresie colectivă. Finalul acestui capitol a culminat cu o retorică axată pe erodarea valorică a patriotismului, fiind remarcată existența unei similitudini între dizarmoniciile psihiatrice și cei care își neagă istoria.

Această lucrare exprimă o viziune complexă asupra structurii personalității politicienilor din România și a unor cunoscuți lideri din alte țări. Cercetarea imprimă un caracter multidisciplinar demersului, care are la bază psihopatologia, ajungând să devină confluentă cu psihologia socială, victimologia, sociopolitica, științele politice etc.. Profesorul F. Tudose a identificat impactul factorului uman, nuanțându-i condiția precară a personalității decidentului politic, urmărindu-i parcursul pe un teren morbid al politicii din România. Este de apreciat rigurozitatea autorului de a familiariza publicul larg cu particularitățile tulburărilor de personalitate și markerii acestora într-un limbaj ușor traductibil, dedicându-i fiecărei tulburări câte un subcapitol. Fiecare exemplu prezentat au adus claritate și substanță demersului, oferindu-le celor interesați de subiect accesul la profunzimea gândirii clinice, valorii intelectuale și delicateții spiritului critic ale autorului.

**Ruslana GROSU, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

Gheorghe BOBÂNĂ.
ISTORIA FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI. CURS DE PRELEGERI.
Partea I, II, III. Chișinău: Biotehdesing, 2017-2019

Lucrarea *Istoria filosofiei românești. Curs de prelegeri. Partea I, II, III*, elaborată de doctorul habilitat, profesorul universitar **Gheorghe Bobână**, este o lucrare deosebită din mai multe considerente.

În primul rând, pentru că este prima lucrare de așa amploare, elaborată în Republica Moldova, consacrată analizei gândirii filosofice românești, începând din secolul al XIV-lea și până în sec. al XX-lea.

Până acum, în Republica Moldova au fost efectuate cercetări în domeniul filosofiei românești (articole, capitole de manual, teze de doctor și doctor habilitat, studii etc.), dar un manual integru, bine structurat, care să relateze despre esența și continuitatea procesului istorico-filosofic românesc pe parcursul a 5 secole. Acum avem un astfel de manual și în Republica Moldova, datorită muncii depuse și a capacităților de cercetător și pedagog a profesorului Gheorghe Bobână.

În al doilea rând, lucrarea este importantă, actuală și necesară pentru înțelegerea și însușirea concepțiilor filosofice ale gânditorilor români de către tineretul studios, de către întreaga societate, deoarece încă puțin, insuficient este cunoscut patrimoniul spiritual al neamului nostru. Concepțiile filosofice și sociale ale autorilor români studiați erau de o mare diversitate, adesea polare, confruntându-se între ele, însă Gheorghe Bobână clar, coerent, bine structurat, interesant, cu un limbaj adecvat expune și analizează cele mai importante teme de reflecție filosofică din istoria culturii spirituale a poporului nostru, argumentându-le valoarea și rolul în afirmarea identității naționale, în promovarea spiritului demnității și libertății, menționând că are scopul de a reconstitui imaginea completă a gândirii românești, fără partizanate politice sau exclusivisme ideologice.

În al treilea rând, menționăm că în lucrare au fost luați pentru cercetare practic toți gânditorii importanți din istoria gândirii filosofice românești – începând cu Neagoe

---

Basarab, Nicolaus Olahus, Petru Movilă, Varlaam, Dosoftei, continuând cu cronicarii, cu N.Milescu-Spătaru, Dm. Cantemir, cu reprezentanții Școlii Ardelene, apoi – cu iluminisții din Moldova și Țara Românească din sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea. În Partea a II-a a lucrării sunt expuse concepțiile filosofice ale iluminisților din prima jumătate a sec. al XIX-lea, apoi gândirea filosofică a pașoptiștilor și gândirea filosofică românească din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, volumul încheindu-se cu analiza ideilor filosofice ale gânditorilor basarabeni Constantin Stamati-Ciurea, Vasile Lașcu și Constantin Stere. Iar în Partea a III a lucrării autorul argumentează în mod convingător contribuția originală a gânditorilor români din sec. XX: C.Rădulescu-Motru, P.P.Negulescu, I.Petrovici, M.Florian, D.D.Roșca, L.Blaga, N.Ionescu, M.Eliade, M.Vulcănescu, C.Noica, E.Cioran la dezvoltarea culturii și filosofiei românești, precum și la soluționarea unor probleme actuale ale vieții sociale.

Merită o înaltă apreciere sintezele pe care le realizează autorul, analiza profundă, deosebit de competentă a celor mai importante probleme de ontologie, teorie a cunoașterii, teoria valorilor, antropologie, etică, estetică, filosofie a culturii, filosofie a istoriei, filosofie a religiei etc., care au constituit obiectul reflecției filosofice a gânditorilor studiați.

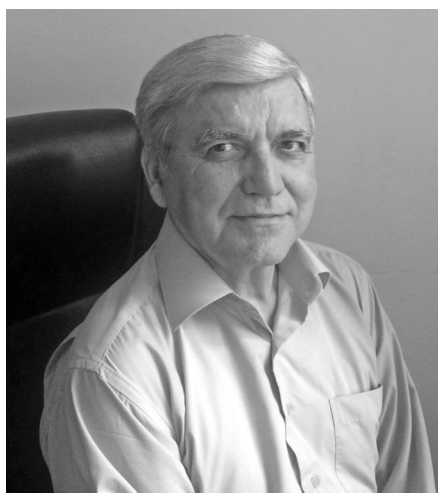
De asemenea, apreciem relevanța bibliografiei utilizate și recomandate, nivelul teoretico-didactic înalt al lucrării, și, îndeosebi, munca considerabilă depusă și tenacitatea cu care autorul se dedă studierii și promovării valorilor filosofiei românești.

Nu încapă nici o îndoială că manualul *Istoria filosofiei românești*, va fi căutat și citit de studenți, masteranzi, doctoranzi, dar și de noi, colegii dumnealui, de toți cei care se interesează și prețuiesc valorile spirituale naționale.

Felicitări, domnule profesor, pentru această contribuție valoroasă la cunoașterea profundimilor gândirii filosofice românești și noi realizări în activitatea dumneavoastră științifică și pedagogică.

**Svetlana COANDĂ, doctor habilitat în filosofie,
Universitatea de Stat din Moldova**

DOCTORUL HABILITAT VLADIMIR BLAJCO LA 75 DE ANI

Doctorul habilitat, conferențiarul cercetător Vladimir Blajco este născut la 13 aprilie 1945 în orașul Yaroslavl, Federația Rusă. A absolvit în 1974 Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova, obținând calificativul de filolog, profesor de limbă și literatură rusă. După finalizarea studiilor superioare, începe activitatea profesională în cadrul unor instituții ai mass-media raională (or. Nisporeni și or. Ialoveni) și națională (radioul republican, „Молодежь Молдавии”, „Советская Молдавия”, „Вечерний Кишинев”, „Комunistul Moldovei” etc.). A fost asistent al vicepreședintelui Consiliului de Miniștri al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (1988–1990).

Începând cu anul 1990, activează în calitate de cercetător științific în cadrul Secției de Filosofie și Drept a Academiei de Științe a Moldovei (actualmente: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice), unde a parcurs toate treptele ierarhice – de la cercetător științific stagiar până la cercetător științific principal. Însă anterior, înainte de a fi angajat în această instituție academică, în perioada 1981–1984 își realizează studiile doctorale în cadrul Facultății de Filosofie a Universității de Stat din Leningrad, la specialitatea sociologie. Susține teza de doctor cu tema „Formarea morală a tinerilor muncitori”, în anul 1988 obține gradul științific de doctor (candidat) în filosofie. În anul 2004 susține teza de doctor habilitat în sociologie cu tema „Tineretul Moldovei: particularitățile socializării în societatea contemporană”. În același an i se conferă titlul științific de conferențiar cercetător. Domeniul său de activitate științifică cuprinde, în principal, subiecte din științele sociologice, problematica intereselor științifice ține de socializarea tinerilor în societatea contemporană, valorile sociale ale populației într-o societate tranzitivă, procesul de stratificare a societății,

---

---

aspecte sociale ale tehnologiilor electorale, rolul euroregiunilor în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. Este autor a circa 150 lucrări științifice și metodicodidactice în volum total de peste 120 coli de autor, inclusiv 3 monografii: *Cum vom fi mâine* (1980), *Aspectele morale ale formării unei poziții active de viață a tinerilor muncitori* (1988, în colaborare), *Tineretul Moldovei: particularitățile socializării în societatea modernă* (2003).

Pe parcursul activității științifice, doctorul habilitat V. Blajco s-a implicat activ în realizarea proiectelor instituționale de cercetare (10) și internaționale (6) în calitate de executor. Semnificația teoretică a cercetărilor sale ține de un studiu cuprinzător privind rolul cooperării interregionale și interstatale în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova în Uniunea Europeană, precum și cooperarea în cadrul CSI și GUAM. În ultimii 25 de ani, a participat la peste 90 de foruri științifice naționale și internaționale din țară și peste hotare (România, Ucraina, Rusia și Belarus) cu rapoarte și comunicări ce țin de problematica intereselor științifice.

Doctorul habilitat V. Blajco este conducător de doctorat la specialitatea 541.02 – Structura socială, instituții și procese sociale. Sub coordonarea lui științifică și-a susținut doctoratul în sociologie Ion Mocanu și Serghei Horozov. Este important de menționat că a fost desemnat de două ori referent oficial pentru susținerea tezelor de doctorat în cadrul Universității de Stat din Moldova, de două ori președinte al Consiliului Științific Specializat din cadrul Universității de Stat din Moldova pentru susținerea tezelor de doctor la specialitatea menționată, precum și de șase ori membru al Consiliului Științific Specializat pentru susținerea tezelor de doctorat.

Paralel cu activitatea științifică, pe parcursul mai multor ani a predat cursurile de sociologie în cadrul Universității de Stat din Moldova și a altor instituții de învățământ superior din țară. Este deținător al Diplomei de Onoare a Academiei de Științe a Moldovei (2015). Prin ceea ce a realizat, prin monografiile, studiile, articolele, prin activitatea didactică și-a câștigat un nume binemeritat, iar efortul, multiplicat prin acțiunea conjugată a discipolilor, colegilor de breaslă, prietenilor, prezintă un model de slujire cauzei alese, care merită respect și apreciere adecvată.

Cele expuse nici pe departe nu epuizează caracteristicile esențiale ale doctorului habilitat V. Blajco, precum competența, modestia, responsabilitatea, disciplina interioară, loialitatea în relațiile cu colegii și, evident, marea pasiune pentru cercetarea sociologică.

**Victor JUC, doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

**Pantelimon VARZARI, doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

DOCTORUL LILIA BRAGA

LA **60** DE ANI

Doamna Lilia Braga (anul nașterii 1960) este cercetător științific coordonator în cadrul Centrului Cercetări Politice și Relații Internaționale al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, este doctor în filosofie din 1993 și conferențiar cercetător din 2011. Lilia Braga este absolventă a Universității de Stat din Moscova „M. L. Lomonosov” (licență și doctorat), unde a căpătat o pregătire fundamentală în domeniul filosofiei științei și a filosofiei sociale.

Activitatea de cercetare științifică în cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice întrunește peste 30 de ani și s-a soldat cu participarea la realizarea temelor de plan, inclusiv prin proiecte instituționale și publicarea a peste 120 de lucrări științifice, inclusiv 20 de compartimente în monografiile colective și o monografie. O pagină importantă în activitatea de cercetare științifică revine colaborării științifice cu unele centre universitar-academice din străinătate, cu predilecție din Federația Rusă și Ucraina, exprimată prin realizarea proiectelor bilaterale, participarea cu rapoarte și comunicări la foruri științifice și publicarea articolelor științifice în reviste de specialitate și culegeri de materiale ale conferințelor științifice.

Doctorul în filosofie Lilia Braga este un cercetător științific consacrat, perseverent și cu o înaltă ținută academică, participă activ la pregătirea cadrelor de înaltă clasificare prin analiza competentă, profesionistă și echidistantă a tezelor de doctor și doctor habilitat în ședințele Centrului Cercetări Politice și Relații Internaționale și ale Seminarului Științific de Profil din cadrul Institutului, se bucură de apreciere înaltă și deosebită din partea comunității științifice de cercetători în domeniile filosofiei și științelor politice. Actualmente, interesele științifice ale doctorului Lilia Braga sunt canalizate pe proble-

---

me ce țin de raportul dintre cultura electorală și tipul de regim politic, dintre cultura politică și cultura electorală, aspecte definitorii care și-au găsit elucidare în monografia *Политическая культура в Республике Молдова*. Pentru rezultate deosebite în cercetare științifică, activitate prodigioasă în domeniu, devotament față de știință și cu prilejul „Zilei Științei” (2019), doctorul în filosofie, conferențiarul cercetător Lilia Braga a fost apreciată înalt prin decernarea Diplomei de Onoare a Ministerului Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova.

Victor JUC, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Galina ROGOVAIA, *doctor în filosofie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Ludmila RUSTANOVICI, *cercetător științific,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

DOCTORUL ION RUSANDU

LA 70 DE ANI

Împlinirea de către domnul Ion Rusandu, doctor în filosofie, cercetător științific coordonator în Centrul Cercetări Politice și Relații Internaționale al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice a onorabilei vârste de 70 de ani ne oferă prilejul deosebit și potrivit pentru a pune în lumină valențele remarcabile ale acestui om cu literă mare, cunoscut și foarte respectat atât în comunitatea științifică din Republica Moldova, cât și de peste hotare. Doctorul Ion Rusandu și-a dedicat viața unei ocupații nobile și necesare societății, cea de cercetător științific. Activitatea de cercetare științifică include subiecte variate din filosofie socială, prioritar probleme ce se referă la dezvoltarea durabilă inovațională și științe politice, în ultimul timp eforturile cercetătorului fiind ancorate pe elucidarea raportului dintre puterea politică și opoziția politică, subiect de mare actualitate nu numai pentru Republica Moldova: este supus investigațiilor științifice fenomenul opoziției în cadrul sistemului politic din Republica Moldova și dezvăluită esența evoluției relațiilor de interdependență, interacțiune și antagonism dintre partidele politice din opoziție și cele aflate la putere în procesul exercitării actului de guvernare. Conferențiarul cercetător Ion Rusandu a îmbrățișat și profesia de dascăl, instruinând generații de studenți în spiritul valorilor general-umane, rămânând un exemplu de abnegație, profesionalism, perseverență și perfecțiune, promovând consecvent gândirea filosofică în abordarea oricărei probleme sociale.

S-a născut la 8 august 1950 în s. Găvănoasa, r-nul Vulcănești, a absolvit Facultatea de Filosofie a Universității „M. Lomonosov” din Moscova, desfășurând apoi marea majoritate a activității profesionale la Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, care, de-a lungul anilor, a suferit multiple schimbări în denumire și remanieri în format. Conferențiarul Ion Rusandu a parcurs aproape toate treptele ierarhice din cadrul acestui

---

Institut, începând cu poziția de laborant superior și finalizând cu cea de director. Activitatea de cercetare științifică și de administrare a fost cumulată în cadrul Academiei de Științe a Moldovei cu președinția Comitetului Sindical (1984–1989, 2005–2006).

Sunt de menționat calitățile manageriale ale domnului Ion Rusandu, care a contribuit la mobilizarea și consolidarea colectivelor științifice și didactice pe care le-a condus cu multă responsabilitate și dedicație. Timp de circa un deceniu și jumătate doctorul Ion Rusandu a muncit și în cadrul altor structuri și instituții ale statului, deținând funcțiile de consultant principal la Cancelaria de Stat (1992–1993), prorector al Universității de Studii Umanistice din Moldova (1995–2001), șef secție în Consiliul de Evaluare și Acreditare la Universitatea de Studii Umanistice din Moldova (2001–2002), rector al Universității Real Umaniste din Moldova (2003–2004), prorector al Institutului de Studii Aplicative Integrate (2004–2005).

La fiecare etapă a vieții, domnul Ion Rusandu a manifestat o vădită înțelepciune filosofică și abnegație de invidiat în realizarea sarcinilor propuse. Astfel, revenirea la Academia de Științe a Moldovei s-a dovedit de bun augur, mai ales din punct de vedere științific, unde s-a manifestat ca un conducător prodigios de proiecte internaționale în domeniul cercetării și inovării de nivel bilateral, cum ar fi: 08.820.08.03 BF „Tehnologii avansate în structura dezvoltării durabile a sistemelor inovaționale din Republica Belarus și Republica Moldova: problema concordanței valorilor noosferice” (2008-2009) și 10.820.08.20 BF „Orientării noosferice în strategia dezvoltării durabile a Republicii Belarus și Republicii Moldova” (2010-2011).

Sunt de remarcat și rezultatele muncii care s-au materializat în lucrări științifice valoroase și în prezentarea ideilor inovative. Venerabilul septuagenar a participat activ la numeroase foruri științifice naționale și internaționale, promovând valorile științifice și contribuind la consolidarea științei în Republica Moldova. El este autor/coautor a peste 120 de lucrări științifice și metodico-didactice, inclusiv 7 monografii. Pentru a caracteriza mai fundamental procesele social-politice din Republica Moldova, domnul Ion Rusandu a lansat în circuitul științific noi termeni precum „societatea apretă”, „crowdsourcing-ul civic”, „pacea hibrid” .

Pentru merite deosebite în dezvoltarea științei a fost desemnat laureat al Academiei de Științe din Ucraina, Belarus și Moldova (2009), în anul 2010 i-a fost conferit titlul „Om emerit”. Datorită eforturilor profesionale depuse, dar și calităților personale deosebite, domnul Ion Rusandu își are locul binemeritat în rândul personalităților notorii din domeniul științific din Republica Moldova, iar responsabilitatea, ambiția și spiritul creativ de care dă dovadă în nobila activitate de cercetător vor servi și în continuare drept premisă pentru noi performanțe în știință și educație. La hotarul dintre decenii, Vă îndemnăm să conservați autoritatea ireproșabilă și inteligența nesecabilă de care dați dovadă în sincera năzuință de a oferi sprijin cercetătorilor tineri în activitatea cotidiană din cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice.

Cu prilejul frumoasei aniversări de 70 de ani, Vă dorim sănătate durabilă, o cale cât mai lungă pe cărâmul științific, sentimente copleșitoare care să Vă aducă satisfacție sufletească, energie creatoare inepuizabilă și mulți ani fericiți înainte.

**Victor JUC, doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

**Veaceslav UNGUREANU, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI

Potențialii autori din țară și din străinătate pot prezenta materiale (studii, comunicări științifice, articole de sinteză, recenzii) în domeniul filosofiei, sociologiei, demografiei, științelor politice, relațiilor internaționale și administrației publice care ar reflecta noile procese din viața socioeconomică și culturală a țării, cele de integrare europeană a Republicii Moldova și, de asemenea, experiența acumulată de țările membre ale Uniunii Europene în vederea aplicării rezultatelor acestor cercetări în cazul Republicii Moldova.

Limba de publicare:

Manuscrisele imprimate pe suport de hârtie și în format electronic pot fi prezentate în una din limbile: română, engleză sau rusă.

Revista include:

Articole de fond, articole științifice, critică și bibliografie, agenda științifică, aniversări.

Fiecare articol este complementat de Bibliografie, la care se fac referiri în conținut - poate avea volumul între 7-12 pagini pentru articolele de fond și 6-8 pagini pentru celelalte articole, inclusiv rezumatul, tabelele, figurile și bibliografia.

Precizări:

1. Materialele publicate anterior în ALTE reviste nu se acceptă.
2. Materialele prezentate spre publicare trebuie să fie însoțite de 1-2 recenzii în original semnate de specialiști cu grad științific în domeniu.
3. Colegiul de Redacție decide publicarea materialelor prezentate în redacție fără angajamentul de a comenta decizia sa.

Perfectarea manuscrisului:

Manuscrisul se perfectează în Times New Roman (TNR), Font 12, cu 1,5 spațiu între rânduri, format A4, cu margini în stânga – 3 cm, dreapta – 1.5 cm, sus și jos – 2,5 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,25 cm) față de setarea din stânga paginii. Se va evita folosirea în text a caracterelor marcate cu bold și/sau italic (cu excepția titlurilor, cuvintelor preluate/transliterate din altă limbă).

Titlul:

Titlul articolului se dactilografiază cu majuscule (TNR, Font 14, BOLD CAPS, aligned left). La două intervale de la titlul central se indică Prenu-

---

---

mele și Numele autorului/ilor (fără abrevieri), titlul științific și afilierea instituțională a autorului/ilor (TNR, Font 14, bold, aligned left). În titlul central nu se acceptă sublinieri, numerotări, trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul. În textul manuscrisului vor fi utilizate intertitluri pentru paragraf (TNR, Font 12, bold, italic, aligned left). Paragrafele (dacă acestea există) NU se numerotează.

Prezentările grafice:

Tabelele și figurile (format TIF sau JPG, 300 dpi) se plasează în text nemijlocit după referința respectivă (Tabelul 1) sau (Fig. 1). Tabelele sau figurile se numerotează în partea stângă superioară și trebuie să fie însoțite de titlu, precum și de referințele respective. Denumirea tabelului se amplasează deasupra tabelului, iar a figurii – sub figură (TNR regular, Font 12, bold, italic, aligned left).

Transliterarea:

Transliterarea semnelor din alfabetul chirilic nu este obligatorie. La necesitate, în textele cu folosirea alfabetului latin se vor folosi normele științifice consacrate pentru transliterarea semnelor din alfabetul chirilic. Vor fi respectate toate semnele diacritice.

Referințele bibliografice:

Referințele la sursele bibliografice se indică direct în text, fiind inserate în paranteze pătrate: [1]. Sursele bibliografice se plasează ÎN ORIGINAL la sfârșitul textului, cu titlul Bibliografie, în ordinea citării din text. Dacă sunt citate anumite părți ale sursei, după indicarea numărului de ordine, vor fi inserate pagina/ile sursei respective: [8, p. 231]. În cazul referințelor la mai multe surse, acestea vor fi delimitate între ele: [1; 8, p. 231]. Citarea prenumelui și numelui autorului/ilor (la fel și a titlului publicației, numele editurii și locului editării) se va face în STRICTĂ conformitate cu sursa de referință ÎN ORIGINAL, evitându-se orice abrevieri. La subsol vor fi indicate doar comentariile necesare (TNR regular, Font 11).

PROCEDURA DE RECENZARE

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice va lua în considerare pentru publicare articole originale ale autorilor și nu copii ale unor lucrări publicate anterior. E nevoie ca articolul să fi fost depus spre publicare numai în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Articolul depus spre publicare în Revistă nu va fi publicat dacă a fost depus spre publicare anterior, fiind acceptat pentru publicare în altă parte.

Toate articolele prezentate sunt recenzate în conformitate cu normele de publicare în Revistă. Articolele care nu respectă cu strictețe aceste norme vor fi returnate autorilor în decurs de o lună fără o evaluare și recenzare științifică. Articolele admise pentru publicare care respectă normele de publicare în Revistă sunt examinate de Redactorul-șef, de Redactorul-șef adjunct sau de Secretarul Științific al publicației, care vor repartiza materialul pentru recenzare.

Articolele publicate în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice urmează o procedură de examinare dublu orb. Articolul nu trebuie să conțină nimic obscen, fraudulos sau ilegal, o calomnie sau informație care să demonstreze lipsă de respect sau să atenteze la demnitatea oricărei persoane. Utilizarea în articolul publicat a unor indicații geografice, denumiri de origine și specialități tradiționale garantate, a mărcilor comerciale etc., chiar dacă nu sunt specificate în mod clar, nu înseamnă că aceste obiecte ale dreptului de proprietate intelectuală nu sunt protejate de legile și normele juridice în vigoare.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice utilizează software-ul UNPLAG de analiză a textelor și unele servicii web pentru a verifica articolele în vederea combaterii plagiatului. Prin expedierea articolelor la Revistă, autorii își dau acordul ca lucrările lor să fie verificate la capitolul originalitate conform procedurilor de recenzare și publicare. Dacă recenzenții vor suspecta un anumit material depus pentru recenzare și publicare de plagiat, date false, conflicte de interese etc., aceștia vor aplica normele și procedurile operaționale COPE pentru soluționarea cazurilor date.

Redacția Revistei va finaliza procesul de revizuire în termen de cel mult zece săptămâni de la data depunerii materialului spre publicare. Dacă acest proces va dura în mod excepțional mai mult decât perioada indicată, autorii vor fi informați suplimentar despre motivele întârzierii. Redacția va întocmi o înștiințare oficială referitor la decizia respectivă conform comentariilor recenzenților, care va fi expediată autorului articolului. Dacă va fi necesar, autorul va fi rugat să editeze articolul conform normelor de publicare și/sau recomandărilor recenzentului în termen de două săptămâni.

POLITICA DE PLATĂ

Publicarea de articole în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este gratuită, precum și accesul la numerele revistei, în limita posibilităților tehnice disponibile.

ADRESA

Manuscrisul va fi prezentat pe adresa:

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

INFORMATION FOR AUTHORS

1. The articles that are submitted to the *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind peer-review procedure.
2. Submitted papers must be clearly written in Romanian, Russian or English.
3. The preferred mode of submission is as MS Word (.doc, docx) by email attachment to: revista.iiesp.asm@gmail.com
4. The target length for an article is 6,000-10,000 words (20,000-46,000 characters with spaces). If your article is longer than this, please contact the editorial office.
5. The required style: fonts - Times New Roman (TNR), font size - 12, spaces - 1,5, format A4, margins: left – 3 cm, right – 1.5 cm, top & bottom – 2,5 cm. Tab - 1,25 cm.
6. It is suggested that figures, tables and formulae should be displayed with features of your software package (e.g. MS Word tools).
7. The list of Bibliography should appear at the end of the main text.
8. Bibliography of publications within the text should be as follows: [8, p. 231] in accordance with the number of the respective publication in the bibliographical list at the end of the main text.
9. Footnotes should be kept to a minimum and indicated by consecutive superscript numbers (TNR regular, Font 11).
10. Information about the author should include: author name, honorary or other degree(s) (if any); affiliation. Provide also the full postal address, including the country name, e-mail address and, if available, phone numbers (with country and area code). Contact details must be kept up to date by the corresponding author.
11. The abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results and major conclusions. The abstract should not be less than 200 words.
12. The abstract should also contain a short list of carefully chosen Keywords or content indicators (5-10 words).
13. Acceptance of manuscripts is based on originality and importance to the field as assessed by the Editors. Manuscripts are reviewed by the Editorial Board with ad hoc assistance of external reviewers (blind peer review). Publication decisions are made by the Editorial Board. Based on editorial judgment, some submissions are rejected initially without external review.

REVIEW PROCEDURE

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* considers for publication the articles on conditions that the articles are your own original works and are not copies of any other previously published works, including your own previously published work. The article has been given only for *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. The article should not be under consideration or peer review or accepted for publication elsewhere.

All articles should be presented in accordance with the journal's publication guidelines. Articles not adhering strictly to journal guidelines will be returned to authors without scientific evaluation within a month. Submitted articles adhering to the journal's guidelines are reviewed by the Chief Editor or the Editor, who will assign them to reviewers. The articles that are published in *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind reviewing procedure.

The article does not contain anything that is disrespectful, demeaning, libelous, obscene, fraudulent, or illegal. The use of general descriptive names, trade names, trademarks, and so forth in the publication, even if not specifically identified, does not imply that these names are not protected by the relevant laws and regulations.

Please note that the journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* uses text-matching software UNPLAG and some web-services to check your articles for plagiarism. By submitting your articles to the journal, you agree that your articles are checked for originality and have to undergo the peer-review and publication procedures. If the reviewers suspect plagiarism, fabricated data, conflict of interest, redundant (duplicate) publication etc., they follow the COPE Flowcharts for resolving such cases.

We aim to complete the review process, from submission date to decision date, within ten weeks. If this process takes longer than the given period, the authors will be informed additionally about the reasons of the timeline changes. The Chief Editor prepares a decision letter according to the reviewers' comments, which is sent to the author of article. If necessary, the author should edit your article according to the reviewers' recommendations within two weeks.

PAYMENT POLICY

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* provides publishing of articles for free as well as access to issues of journal.

ADDRESS

The manuscript will be presented at:
THE INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH
Ștefan cel Mare și Sfânt av., no. 1, MD-2001, Chisinau, Republic of Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Bun de tipar 15.07.2020. Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 15,5. Coli de autor 22,5

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46